

TURISTFÖRENINGEN I FINLAND.

VÄGVISARE I FINLAND.

PRAKTISK RESEHANDBOK

SAMMANSTÄLD AF

Dr AUGUST RAMSAY.

HELSINGFORS,
HELSINGFORS CENTRAL-TRYCKERI,
1895.

Förord.

Uppgiften att åstadkomma en praktisk resehandbok öfver vårt land har alt ifrån det Turistföreningen i Finland på våren 1887 konstituerade sig, förelegat Föreningens Bestyrelse och har äfven af denna steg för steg blifvit löst. Redan till sommaren 1887 kunde ett litet häfte „Reseruter i Finland I“, omfattande några af de viktigaste turistlinjerna i landet utgifvas och under de följande åren kompletterades denna publikationsserie, så att år 1890 en ganska fullständig resehandbok stod den inhemska turisten till buds.

Detta arbete var icke utfördt enligt en på förhand fastställd enhetlig plan, ej heller var redaktionen af de skilda afdelningarna likartad. „Reseruterna“ framträdde sålunda snarare såsom en samling tillfälligt gjorda beskrifningar öfver skilda linjer, än såsom en systematisk resehandbok. Fullt medveten härom ansåg Bestyrelsen för Turistföreningen redan från början, att dessa häften ingalunda innehölle en definitiv lösning af ofvannämnda uppgift, utan att Reseruterna fastmer endast vore att betraktas såsom ett första förarbete, på hvilket vidare åtgärder i saken kunde byggas, i den mån nytt material insamlades. Då de upplagor, som tagits af Reseruterna, genom en jemförelsevis god afsättning småningom i det närmaste slutsålts, blef frågan om den nya resehandboken redan för ett par år sedan af aktuellt intresse, hvarför äfven Bestyrelsen för Turistföreningen måste skrida till dess praktiska lösning. I sådant afseende gjordes mig ett anbud att planlägga boken och att öfvertaga redaktionen af densamma, hvilket anbud jemväl af mig redan år 1892 antogs; sedermera fixerades det därhän att boken i god tid på våren 1895 skulle vara färdig att i bokhandeln distribueras.

Då jag nu till den resande allmänhetens tjänst framlägger „**Vägvisare i Finland**“ är det med klar insikt om, att äfven detta arbete icke kan göra anspråk på att vara en slutlig normal edition af en handbok för resande i vårt land. Det är äfven tydligt, att en sådan först då kan affattas, när turistförhållandena i landet nått den stadga, att man utan tveksamhet kan uppdraga de för hvarje område naturligaste, bekvämaste och mest lönande turistvägarna. Och att detta ännu icke kunnat ske behöfver knappt påpekas. Ty om man undantar några få af äldre kända linjer, hvilka tilldragit vissa landsdelar en regelbunden turistström, äro öfriga nejder föga eller icke als bekanta inom turistverlden, hvarför icke med full tillförsikt kan påstås, att de anordningar, som med afseende på linjernas dragning vidtagits i denna bok i hvarje fall skola blifva bestående. Särskildt gäller denna tveksamhet de linjer, som äro beroende af de nya och delvis ännu icke fullbordade järnvägarna.

Fullt medveten om ofvanantydnda svårigheter, har jag vid planläggning af arbetet eftersträfvat att så vidt möjligt upptaga **alla** trafikleder i landet, äfven då de icke i sig själfva äro af synnerligt värde från turistsynpunkt. Ty endast på så sätt kommer uppmärksamheten att riktas mot alla delar af landet och erfarenheter småningom att insamlas, hvilka sedan blifva af högsta betydelse, då nya upplagor af boken en gång komma att redigeras. Samtidigt har den fördel vunnits, att boken, jemte det den är en handbok för den egentlige turisten jemväl tjenar hvarje annan resenär i landet. Sålunda äro t. ex. alla järnvägs-linjer och de af dem berörda trakterna ganska utförligt behandlade, likaså ångbåtslinjer, samtliga städer o. s. v.

Detta program har haft till följd att „**Vägvisare i Finland**“ icke framträder såsom en andra omarbetad upplaga af „**Reseruterna**“, utan såsom ett nytt af det äldre till planläggning, omfattning och detaljbehandling fullkomligt oberoende arbete. Ett direkt begagnande af den äldre boken har endast i några få kapitel och i de intagna historikerna varit möjligt.

I de enskilda kapitlen skola helt visst en mängd redaktionella ojemnheter kunna uppvisas beroende af den olika materialtillgång, som stått mig till buds. Däremot vågar jag hoppas att de faktiska felaktigheterna skola vara jämförelsevis få, i det att jag för största delen af landet (de flesta trakter söderom Uleåborg) kunnat bygga på egna iakttagelser och därtill ännu under tryckningens

fortgång varit i tillfälle att underställa korrekturet sakkunniges i hvarje landsdel benägna pröfning. För den beredvillighet jag i detta afseende fått röna från alla håll och hvilken vid ett arbete af förevarande art icke kan skattas nog högt, ber jag att härmedels få betyga mina många medhjelpare min värdsamma och uppriktiga tacksamhet.

Största uppmärksamhet har egnats åt meddelandet af historiska och geografiska notiser rörande de orter, som på de skilda linjerna beröras. Härvid har jag haft förmånen af sakkunnigt och intresserad bistånd af Turistföreningens n. v. ordförande, Professorn Dr **J. R. Aspelin**, som med ospard möda genomgått och kompletterat korrekturarken. — I öfrigt ha såsom källor anlitats, förutom särskilda upplagsverk, **Finlands historia**, af **M. G. Schybergson** och **Finlands Geografi** af **K. E. F. Ignatius**.

Jämte det jag uttalar förhoppning om att boken åtminstone i någon mån skall motsvara måttliga anspråk, vågar jag anhålla om ett välvilligt öfverseende med dess brister. För att dessa i framtida upplagor skola kunna aflägsnas, är det nödvändigt att de fel och ofullständigheter, som upptäckas vid begagnande af boken, påpekas och får jag i sådant afseende värdsamt uppmana den benägne läsaren att godhetsfullt insända nödigbefunna anmärkningar till Bestyrelsen för Turistföreningen i Finland, adress Helsingfors. Endast genom ett välvilligt samarbete mellan den resande allmänheten och handbokens redaktion kan ett godt resultat ernås.

Helsingfors den 4 april 1895.

August Ramsay.

Innehåll:

	Sid.
Inledning	XIII
Resetid	XIII
Reseplan	XIII
Kostnader	XIV
Kost och kvarter	XV
Utrustning.	XV
Program för turer i Finland	XVI
I. Helsingfors med omgifningar.	
A. Helsingfors	1
B. Helsingfors omgifningar	25
II. Västra Nyland	32
A. Helsingfors—Hangö	33
Med ångbåt direkt	33
Med bantåg	34
Hangö stad	36
Längre utfärder från Hangö	40
B. Helsingfors—Ekenäs—Hangö	42
Med ångbåt skärgårdsvägen	42
Ekenäs	44
Raseborg	46
Ekenäs—Pojo—Fiskars—Orijärvi	49
C. Området kring Hiidenvesi och Lojo sjö	51

	Sid.
Tavastehus l. Turenki till Hiidenvesi	51
Öfver Hiidenvesi till Lojo	53
Lojo backe	54
Lojo sjö, Karis—Lojo, Sammatti	55
III. Västra Finland	58
A. Helsingfors—Hangö—Åbo	59
a) Med direkt ångbåt	59
b) Den inre skärgården	59
c) Landvägen	63
B. Åbo	64
C. Åbo stads omgifningar	81
De närmaste omgifningarna	82
Nådendal	83
Kustö	84
Pargas, Nagu, Korpo	86
D. Åland	87
Åbo—Åland	87
Mariehamn	90
Turer på Åland	90
E. Från Åbo med järnväg till Toijala	97
Forssa, Mustiala, Jokkis	97
F. Åbo—Nystad—Raumo—Björneborg	99
a) Med direkt ångbåt	99
b) Den inre farleden	100
Nystad	100
Raumo	102
Björneborg	105
c) Kustlandsvägen	108
G. Från Åbo genom det inre af Satakunta till Kumo älf	110
H. Tammerfors—Björneborg	115
a) Järnvägen	115

	Sid.
b) Landsvägarne	121
c) Längs Kumo älf	122
IV. Från Helsingfors österut till Viborg.	122
A. Järnvägen	123
Helsingfors—Riihimäki (—Tavastehus)	123
Riihimäki—Viborg	124
B. Helsingfors—Borgå—Lovisa	126
Helsingfors—Borgå	126
Borgå stad	126
Borgå—Lovisa	132
Lovisa stad	132
C. Helsingfors kustvägen till Viborg	136
Kotka	137
Fredrikshamn	139
D. Hogland.	142
E. Området kring Kymmene älf.	147
V. Trakterna mellan Tavastehus och Tammerfors samt Näsijärvi området.	153
A. Tavastehus—Tammerfors	155
Tavastehus stad	155
Tavastehus—Kangasala—Tammerfors	159
Tavastehus—Lembois kanal—Vesilaks—Tammerfors	165
Tavastehus—Tammerfors järnväg	167
B. Tammerfors stad med omnejder	168
C. Ruovesi, Keuru, Virdois, Ätsäri	174
Tammerfors—Ruovesi	175
Ruovesi—Visuvesi—Virdois	178
Ruovesi—Filppula—Keuru	180
Tammerfors—Östermyra järnväg	182
VI. Mellersta Finland.	185
A. Keuru—Jyväskylä—Saarijärvi—Viitasaari.	186
B. Lahtis—Jyväskylä—Saarijärvi—Viitasaari	190

C.	Lahtis—Heinola—Kymmene älf	Sid. 193
D.	Kouvola—Kuopio järnväg	195
	S:t Michel stad	196
E.	Kuopio—Jyväskylä.	200
F.	Båtleder från stationer vid Savolaksbanan	203
VII.	Savolaks	207
A.	Villmanstrand och Södra Saima till Nyslott	208
B.	Puumala—Nyslott och Punkaharju . . .	212
	Nyslott	213
	Punkaharju	218
C.	Nyslott—Joensuu	220
D.	Nyslott—Kuopio	222
	Kuopio stad	225
	Kuopio närmare omgifningar	228
	Kuopio—Heinävesi	230
	Kuopio—Nilsjä	230
	Kuopio—Maaninka—Tuovilanlahti	232
E.	Kuopio—Iisalmi—Kajana	233
F.	Kuopio—Joensuu—Nurmes	236
VIII.	Karelen	237
A.	Viborg med omgifningar	239
	Viborg stad	239
	Viborgs omgifningar	248
B.	Viborg—Imatra—Villmanstrand	252
C.	Karelska näset	257
	Viborg—S:t Petersburg järnväg	258
	Vuoksen	259
	Kexholm	264
D.	Ladoga Karelen	269
	Viborg—Sordavala järnväg	269
	Sordavala	270

	Sid.
Sordavala—Impilaks—Pitkäranta—Salmis	273
Sordavala—Ladoga—S:t Petersburg	275
Valamo	277
E. Norra Karelen	285
Sordavala Joensuu järnväg	286
Sordavala—Suistamo—Korpiselkä—Ilomants—Pielis älf .	287
Joensuu	288
Joensuu—Pielis kanal—Nurmes	289
Nurmes—Kajana	291
IX. Österbotten	292
A. Östermyra—Vasa	293
Järnvägen	293
Vasa stad	296
Gamla Vasa och Korsholms vallar	299
B. Från Vasa söderut.	301
a) Med ångbåt	302
Kaskö	303
Kristinestad	305
b) Strandvägen från Vasa till Björneborg	306
c) Östermyra—Kauhajoki—Kristinestad	311
C. Från Vasa norrut till Uleåborg.	313
a) Järnvägen	313
Uleåborgs stad	317
b) Med ångbåt	322
Nykarleby	323
Jakobstad	325
Gamlakarleby	329
Brahestad	331
c) Strandvägen från Vasa till Uleåborg	333
D. Uleåborg—Kemi—Torneå—Aavasaksa	341
a) Uleåborg—Torneå med ångbåt	342
Kemi stad	342

XII

	Sid.
Torneå stad	344
b) Strandvägen från Uleåborg till Torneå	346
Torneå—Aavasaksa—Torneå älfdal	347
E. Kemi—Rovaniemi	349
X. Kajana området och Kuusamo	350
A. Kajana omgifningar	352
B. Kajana—Sotkamo—Kuhmoniemi	355
C. Kajana—Uleå älf—Uleåborg	357
D. Kuusamo.	359
XI. Lappland	367
A. Kemi—Sodankylä—Enare	368
B. Kemi—Kittilä—Enare.	373
C. Torneå—Muonioniska—Enontekis—Tana älf	373
Alfabetiskt ortsregister	375

Inledning.

Ehuruväl föreliggande handbok är afsedd att vara en vägledning för hvarje resenär i Finland, är den dock utarbetad med särskild hänsyn till den egentliga turistens behof af vägvisare på färd i vårt vidsträckta land. Närmast för denna senare kategori af läsare meddelas här nedan några korta praktiska anvisningar angående resetid- och kostnader, utrustning m. m. äfvensom förslag till rundresor.

Resetid. Turisten, som afser att lära känna landet, dess natur och folk, väljer naturligtvis den varma årstiden för sin färd. Redan i början af juni kunna turer göras i de södra delarne i landet, dock icke i skärgården, där sommarvärmen först vid midsommartiden vunnit stadga. Den bästa reseperioden är från midsommar till början af augusti; dock är äfven sistsagda månad i allmänhet äfven en angenäm resetid, ehuruväl de mörka kvällarna och nätterna då något inkräkta på dagens längd.

Reseplan uppgöres med ledning af handbokens anvisningar samt karta och tidtabeller för tåg och ångbåtar. Gäller det att på begränsad tid fullfölja en utstakad plan, böra olika kommunikationsmedel noga kombineras. Härvid bör dock, då skjuts, rodd eller vandring ifrågakomma, rundlig tid beräknas, då ju väntan på häst och roddare och tillfälliga motigheter vid fullföljandet af en fottur icke alltid kunna undvikas. Med skjuts hinnes en väglängd af 80 à 100 km i dygnet. Vid en längre fotvandring kan dagsmarschen anslås till 30 à 40

km i dygnet; en lika dagsträcka tillryggalägger kanotisten utan ansträngning; velocipedryttaren kan på vanliga landsvägar beräkna en kurs af 100 à 150 km i dygnet. I alla dessa fall är behörig tid inbegripen för hvila; göras större raster för att se omkring sig i de besökta trakterna, bör sjelffallet ett tillskott i tiden göras. Vid anlitan­de af båtskjuts bör dagssträckan icke uppskattas till mera än 40 à 50 km, såframt icke extra roddare tagas för ernående af större hastighet. Dessa allmänna uppgifter äro tillräckliga för beräkning af den ungefärliga tiden för längre eller kortare rundresor i landet. I de program till sådana som här nedan sid. XVI meddelas är tidsberäkningen gjord under förutsättning att, där järnväg eller ångbåt icke stå tillbuds, skjuts användes till lands och rask rodd till sjös.

Kostnaderna för en resa bero på en hvars behof af komfort äfvensom förmåga af ekonomi. På grund af erfarenhetsrön kunna följande beräkningsgrunder gifvas för dagkostnaden *utan* inberäkning af priset för ångbåts- och järnvägsbiljetter, skjuts och båtlega:

a) Bekväm resa med anlitan­de af all till buds stående komfort och utan särskild ekonomi med afseende på kost och kvarter samt med uppehälle i städer göres för en dagkostnad af 7 à 8 mk. Denna kostnad kan godt nedbringas till 5 à 6 mk, om i kost och kvarter vissa inskränkningar göras, t. ex. genom att två personer resa tillsamman och å hotell bo i samma rum.

b) Turisten till fots, i kanot och på velociped kommer tillrätta med en dagkostnad af 1: 50 à 2 mk på landet, i städer såsom ofvan a. Häri inbegripes båtlega för korta sträckor öfver mindre sjöar och sund.

Skjutslega utgör från stad 18 penni och på landet 14 penni för kilometern, uti hvilken lega jemväl ingår ersättning för begagnande af å orten vanliga åkdon och körredskap, som den skjutsande är skyldig för färden upplåta. Dröjsmål, som af den resande vållas, ersättes med 1 mk för hvarje heltimme. Ofta vinnes tid och trefnad genom att träffa aftal om långskjuts, i hvilket fall legan fastställes genom aftal.

Båtlega vid rodd fastställes enligt aftal. För båt med en roddare bör beräknas 1: 50 à 2 mk för 10 km; anlitas roddare för längre sträckor, bör något äfven beräknas för roddarens återfärd.

Vägvisare i trakter, där sådan behöfves, ersättes enligt aftal, 2 à 3 mk för dag.

Kost och kvarter på landet erhålles förutom på gästgifverierna i de flesta trakter med lätthet äfven i allmogegårdar. *Gästgifverierna* erbjuda numera nästan utan undantag ett kländerfritt nattlogis, kosten är däremot merendels torftig och serveringen lämnar mycket öfrigt att önska. Tages nattkvarter på annat ställe, gäller såsom regel i landets östra och norra delar att föredraga en bädd på halm i en boda framför en erbjuden sängplats.

Utrustningen på en turistfärd bör vara enkel, bagaget ringa. För att nå detta resultat är att beakta, att reservpackning kan på förhand såsom gods sändas till de punkter på resan, som beröras af järnväg eller ångbåtslinjer, därifrån äfven öfverflödiga persedlar kunna hemsändas.

Turisten till fots likasom velocipedryttaren bör reducera sin packning till det minsta möjliga; förutom den omgång han bär på sig, hvilken bör vara stark och varm samt icke ömtålig för väta, tages i ränseln underkläder till ett ombyte, strumpor och näsdukar rikligare; till öfverplagg användes en varm plaid, hvilken om natten tjenar såsom täcke. Skodonen, helst snörkängor, böra vara af mjukt, för väta icke ömtåligt läder och så höga att de nå öfver fotknölarna, samt med breda, låga klackar, dubbla sulor, som äro sydda, icke stiftade, och något bredare än skon, så att de vid gång på skarpa stenar skydda öfverlädret för rifning eller skafning; kängorna böra vara valingångna, då färden börjas. Ränseln bör vara så anordnad att den med lätthet bäres på ryggen; full packad får dess vikt jemte plaiden icke öfverstiga 6 à 7 kg. För öfrigt hänvisas till detaljanvisningarne i „På sommarvandring“ af Dr August Ramsay, pris häftad 1: 50, där bland annat ränselns konstruktion beskrifves.

Turisten i kanot kommer till rätta med samma utrustning, som vandringsmannen; för öfrigt hänvisas till „På sommarfärd i kanot“ af Dr August Ramsay, pris häftad 1: 50.

Kartor öfver de trakter, som besökas bör hvarje turist föra med sig. Den fullständigaste och lämpligaste kart-

boken är den af Turistföreningen utgifna „Kartboken“ pris 5 mk, hvilken är ett aftryck af Landtmäteristyrelsens Generalkarta, således den bästa för närvarande tillgängliga. Besökes en trakt, som icke i kartboken innehålles, bör det erforderliga bladet särskildt köpas; bladen erhållas på rekvisition genom hvarje bohandel, pris 3 à 4 mk per stycke.

Program för turer i Finland. Med hänvisande till texten i handboken gifvas här några anvisningar till anordnande af längre eller kortare turistfärder i vårt land. En detaljerad dagordning har icke syntts lämplig att uppgöra, i det att denna måste bero af tillfälligheter äfvensom af tidtabellerna å järnvägs- och ångbåtslinjer. Det antal dagar, som i hvarje fall angifvas, är beräknadt enligt nu gällande förhållanden. Den upptagna resekostnaden innehåller såväl biljettprisen som den öfriga dagkostnaden och är snarare dryg än knapp och torde förslå äfven för den bekväme resenären; den hurtige turisten kan däremot göra en icke obetydlig besparing.

I. Turer från Helsingfors till Västra Nyland.

1. Från Helsingfors med järnväg till Lojo s. 34 eller ock via Pikkala, s. 42. Lojo—Karislojo, s. 54, —Fiskars, s. 49, —Billnäs—Karis station, s. 36, —Helsingfors; 3 à 4 dagar; 30 à 35 mk.

2. Såsom ofvan 1 till Fiskars; forts. till Ekenäs, s. 49, utfärd till Raseborg, s. 46; Hangö, s. 36, med ångbåt till Helsingfors; 5 dagar; 45 à 50 mk.

3. Såsom ofvan 2 med utvidgning af färden från Karislojo till Sammatti, s. 57, och Orijärvi, s. 59; 6 à 7 dagar; 50 à 55 mk.

II. Turer från Helsingfors till Östra Nyland.

1. Helsingfors—Lahtis med järnväg, s. 123, med ångbåt till Heinola, s. 193, Kymmene älf, s. 194, Anjala, s. 148, Kotka, s. 149, Helsingfors; 4 dagar; 45 à 50 mk.

2. Såsom ofvan 1 med utfärd från Kotka till Hogland, s. 142; 6 dagar; kostnad 50 à 55 mk.

III. Turer från Helsingfors till Tammerfors trakten.

1. Från Helsingfors till Tammerfors med bantåg, s. 123 o. 167. Kangasala, s. 160, retur med bantåg, s. 163; 3 dagar; 35 à 40 mk.

2. Såsom 1 med utfärd till Birkala och Nokia s. 171; 4 dagar; kostnad 40 à 45 mk.

3. Såsom 1 och 2 samt tur till Ruovesi och Virdois, s. 174; 6 dagar; 55 à 60 mk.

IV. Turer i Västra Finland.

1. Åbo med omgifningar, s. 64 samt färd till Åland; s. 87; 6 dagar; 60 à 65 mk.

2. Åbo med omgifningar, s. 64, med ångbåt till Björneborg, s. 99, med järnväg till Tammerfors, s. 115; 4 à 5 dagar; 50 à 55 mk.

V. Turer i Östra Finland.

1. Viborg—Inatra—Rättjärvi—Saimakanal, s. 252; 2 dagar, 25 à 30 mk.
2. Viborg—Imatra, s. 252, Vuoksen—Kexholm, s. 260, retur med järnväg via Hiitola, s. 269; 3 dagar, 35 à 40 mk.
3. Såsom 2; forts. till Valamo, s. 277 och Sordavala, s. 270; 5 à 6 dagar, 50 à 55 mk.

VI. Turer i Saima området.

1. Viborg—Villmanstrand, s. 252, Nyslott—Punkaharju, s. 212, retur till Villmanstrand; 3 à 4 dagar; 45 à 50 mk.
2. Såsom ofvan 1 till Punkaharju; forts. österut till Elisenvaara, s. 219, Sordavala, s. 270, Valamo, s. 277, retur via Sordavala eller Kexholm, s. 260, till Viborg; 6 à 7 dagar; 75 à 80 mk.
3. Såsom ofvan 1; forts. till Kuopio, s. 222, retur med järnväg till Kouvola; 5 à 6 dagar, 65 à 70 mk.

VII. Omfattande rundresor i landet.

1. Viborg—Villmanstrand, s. 252, Nyslott—Punkaharju, s. 212, Kuopio, s. 222, Kuopio genom det inre landet till Jyväskylä, s. 200, Jyväskylä—Päijänne—Lahtis, s. 190; 10 à 12 dagar; 85 à 90 mk.
2. Såsom 1 till Jyväskylä, forts. till Keuru, s. 186, och vidare till Tammerfors och Tavastehus, s. 174; 14 à 16 dagar; 100 à 110 mk.
3. Viborg—Kexholm, s. 259, Valamo, s. 277, Sordavala, s. 270, Punkaharju och Nyslott, s. 219 o. 212, forts. enl. ofvan 1 eller 2; 16 à 20 dagar; 140 à 150 mk.
4. Såsom ofvan 1 till Kuopio; forts. till Iisalmi och Kajana, s. 233 o. 350, och till Uleåborg, s. 357, genom Österbotten söderut till Vasa s. 313; 14 à 20 dagar; 150 à 175 mk.
5. Såsom ofvan 3 till Sordavala; forts. till Joensuu, s. 285, Pieliskanal—Nurmes—Kajana, s. 289; forts. enl. ofvan 4; 18 à 24 dagar; 170 à 200 mk.

I. Helsingfors med omgifningar.

A. Helsingfors.

Ankomst. Med *bantåg* till järnvägsstationen, belägen i stadens nordvästra del: å stationen möta uppappare från flere hotell; väljes rum på något af dessa, kan man direkt begifva sig till hotellet och åt dettas ombud öfverlämna att uttaga bagaget; från Societetshuset och Hotell Kämp möta bekväma omnibusar. Önskas *hyrkusk* (s. k. isvoschtschik), tages pollett af den på stationshustrappan posterande poliskonstapeln, polletten återgifves åt hyrkusken först då åkningen begynner; för färd från stationen 25 p:i utöfver vanlig taxa (se nedan rubriken »hyrkusk»). *Bärare* finnas å stationen, taxa 10 p:i för kolly. Polletterade effekter få afgiftsfritt kvarlämnas på stationen 24 timmar, härefter 20 p:i i hyra för kolly och dygn. — *Sjövågen* till södra hamnen. Vid de större passagerareångbåtarnes ankomst möta vanligen utskickade från hotellet äfvensom omnibusar från Societetshuset och Hotell Kämp. Invid kajerna finnas hyrkuskar enligt taxa (se nedan rubrik »hyrkusk»). Bärare erhållas bland de talrika schääre (illa klädda och ruskiga figurer), som infinna sig till hvarje anländande ångbåt; till undvikande af förväxlingar af bagage, bör man följa med bäraren till hyrkuskdroskan. Vid ankomst från utländsk hamn företages *tullvisitation* af bagaget ombord, hvarefter effekterna få föras i land.

Hotell och rum för resande: **Societetshuset*, Norra Esplanadgatan 13 vid Salutorget, rum från 2 mk till högre priser, god restauration; middag å 2: 50 kl. 3—5; badrum; tidningar i kaféet; festlokal för större tillställningar; bekväma vagnar uthyras för färder i och utom staden. — **Hotell Kämp*, Norra Esplanadgatan 29. Rum från 2 mk till högre priser. Restauration; middag å 2: 50 kl. 3—5; tidningar i kaféet. — *Kleinehs hotell* vid Salutorget, invid Societetshuset. — *Wilhelmsbad* vid Järnvägstorget och Kajsaniemi park, anspråkslöst; rum från 2 mk. — *Nya hotellet*, Glogatan 8, anspråkslöst, rum från 2 mk. — *Järnvägshotellet*, Brunnsngatan 7, invid bangården, mycket anspråkslöst, rum från 1: 50. N. B. På alla dessa hotell betalas extra för ljus. Drickspenningar höra till saken. All servering i rummet är dyrare än i matsalen eller hotellens kafélokaler. — *Rum för resande* kunna äfven sökas i privata kvarter enligt annons i de dagliga tidningarna. Ett omtyckt privat logis erhålles hos Fru *Sjöblom*, Mikaelsgatan 8. Alla anspråkslösa fordringar uppfyller *Nykterhetshotellet* och *Gästhemmet*, Albertsgatan 4, hvilket erbjuder enkla, men snygga rum för pris från 1 mk uppåt.

Restaurationer och kaféer: Utom de ofvannämnda hotellet, bland hvilka **Societetshuset* och **Hotell Kämp* och det i sammanhang därmed inredda *Kafé Kämp*, med aftonmusik om vintern, särskildt böra framhållas: **Operakällaren* i Teateresplanaden, sommartid gratis musik såväl middag som afton, omtyckt middags servering (servering äfven i det fria), jämväl vintertid

öppen, **Kapellet* i Kapell-esplanaden invid Salutorget, sommartid gratis musik f. m. och om aftonen, gouteradt frukost- och aftonställe sommartid, servering i det fria, men äfven inom hus; **Catanis kafé*, Norra Esplanadgatan 31 (tidningar). *Nybergs kafé* med matservering Alexandersgatan 12. *Forsströms restauration* hörnet af Vladimirs- o. V. Henriksgatan, *Restaurant König Mikaelsgatan* 4. *Gambrini restauration*, Fabiansgatan 14, m. fl. Angående sommarrestaurationer, jämväl med middagsservering, äro *Brunnshuset* i Brunnsparken, vanligen middagsmusik, om aftonen varieré m. m. met entré, *Kajaniemi värdshus* i parken med samma namn, samt **Högholmen* i norra hamnen (se nedan sid. 24).

Nykterhetsvärdshus med enkel, anspråkslös servering Albertsg. 4.

Uleåborgska charkuteri-handeln, Alexandersgatan 7, serverar kaffe, thé, mjölk med godt bröd, smörgås med kallt uppskuret till billiga priser.

Konditorier och kaféer: **Fazers konditori* Glogatan 3, *Löfströms kafé* och *konditori* hörnet af Alexanders och Glogatan, *Ekkbergs kafé* Alexandersgatan 52, *Platés konditori* V. Henriksgatan 4. *Brondins kafé* Alexandersg. invid Passagen. Alla dessa ställen besökas af både damer och herrar.

Vinstuga: *Bodega Espagnola*, hörnet af Södra Esplanadg. och Fabiansg. (tidningar).

Vattenbutiker för servering af läskdrycker sommartid i Runebergs-esplanaden, Kajaniemi, Brunnsparken samt hela året om Alexandersgatan 24, där jämte allehanda kolsyrade och hälsodrycker jämväl serveras kaffe, thé o. d.

Bad: varma och kalla: *Vilhelmsbad* vid Järnvägstorget, *Mariebad* i hörnet af Marie och Kyrkogatan: **Skogströms badinrättning* Norra kajen 4, en liten men god inrättning; säkrast att göra förfrågan per telefon. **Bad* i Passagen, mellan Alexanders- o. N. Esplanadg. paradtrappan C, o. a; dessutom sommartid i *Ulrikasborgs kur- och badinrättning* i Brunnsparken. *Hafsbad* i **Brunnsparksbadhuset*, *Siminrättningen* vid *Ursins klippa*, vid Hafs-gatan, samt på Skatudden i Norra hamnen.

Kabinett: (00) *Katrinegatan* 4 invid Societetshuset, ingång för fruntimmer från porten; i Teateresplanaden, ingång för herrar från Södra Esplanadgatan, för fruntimmer från Esplanaden; i Passagen mellan Alexanders- och Norra Esplanadgatan. Afgift på dessa ställen 10 pi.

Rakstugor och frisérsalonger. Centralt belägna äro: *Vogt S. Esplanadgatan* 10, *Sundström & Bäckman* Glogatan 1, *Amann* Glogatan 4, *Südw* Kyrkogatan 14.

Hyrkuskar, de s. k. isvoschtschikarne, finnas att tillgå öfveralt i staden. Åkdonen, dels öppna dels täckta, äro sommartid droskor, vintertid slädar för 2 personer. Taxan, som på begäran bör framgifvas af hyrkusken, är för enkel kurs inom staden jämte Brunnsparken 50 pi, afbrytes åkningen med afstigning, räknas hvarje sträcka såsom enkel kurs; vid färd från bangården vid tågans ankomst 25 p. förhöjning. För färder till platser utom staden enl. taxa, hvarur följande utdrag: till förstaden Bärghäll och där belägna villor 75 p., Tölö, Djurgården och Alphyddan 1 mk, Begravningsplatserna o. Lappvikssjukhus 75 p. — För åkning efter tid: 2: 50 per timme utan afstigningur, 1: 50 med afstigningar. — Mellan 12 på natten o. 6 f. m. dubbel taxa. — Efterskickas hyrkusk, erlägges inom staden 15 p. extra; rekvideras hyrkusk till plats utom staden, erlägges 50 % förhöjning af taxans pris.

Spårvägarna i Helsingfors hafva sin förnämsta förgroingspunkt vid Salutorget. Härifrån gå följande grönar: a) till Brunnsparken, b) längs Salutorget till Katrineg. och Senatstorget förbi Senatshuset, Posthuset, Ständerhuset och Finlands bank till Fredsgatan och vidare längs Unionsgatan ut öfver Långa-bron till Östra chausséen, c) längs N. Esplanadgatan förbi teatern till Boulevardsgatan och vidare längs Abrahams- och Lappviksgatorna till Lutherska begravningsplatsens närhet, d) längs Unionsgatan till Alexanders-

gatan, längs denna förbi Studenthuset till Ö. Henriksgatan och vidare utåt V. Chausséen ett stycke förbi Tölö. — Pris på hvarje af dessa grenar eller kombination af två 15 p.

Ångslupar underhålla regelbundna turer på stadens närmaste omgifningar. Angående dessa turer annonseras i de dagliga tidningarna äfvensom å anslagstaflor vid afgångsplatserna. Här angifvas endast linjerna. Från Södra hamnen (innersta hörnet af hamnen) till *Sveaborg*, anlöpande *Blekkholmen* och *Brunnsparken* (2 ggr i timmen), från *Norra hamnen* vid ändan af Alexandersgatan till *Högholmen* (2 ggr i timmen), från *Sandvikshamnen* till *Fölösön* (6 ggr dagligen). Dessutom regelbundna turer till den såväl närmare som aflägsnare skärgården och villaområdena österut och västerut, hvarom närmare nedan under »B. Helsingfors omgifningar».

Roddbåtar för längre och kortare turer erhållas i södra hamnen, äfvensom i norra hamnen vid östra ändan af Alexandersgatan; vanligen (alltid på aftnarna) erhålles roddbåt vid bryggan i *Kajaniemi* för tur till *Djurgården* och till *Högholmen*.

Lokaltåg minst 5 ggr dagligen från 1 juni till 10 sept. från järnvägsstationen (ingång från Brunnsgatan) till *Djurgården* och aflägsnare halt-punkter, om hvilka närmare nedan under »B. Helsingfors omgifningar».

Banker. *Finlands bank*, Nikolaigatan 8. Expeditionen och växelkontoret öppna kl. 10—2. *Privatbanker*, alla öppna kl. 10— $\frac{1}{2}$ 3, samt 5—6 e. m. (med undantag dock af lördag e. m.): *Föreningsbanken*, Unionsg. 25, *Nordiska aktiebanken* för handel och industri (hufvudkontoret i Wiborg) Unionsg. 32 i hörnet vid Senatstorgot, *Wasa aktiebank*, (hufvudkontoret i Wasa) Alexandersg. 7, *Nylands aktiebank*, Norra Esplanadg. 7, *Helsingfors folkbank*, N. Esplanadg. 19. *Nationalaktiebanken* Alexandersg. 42. — **Växelkontor:** *E. Kjällerfeldt & C:o*, Unionsg. 32. Öppet kl. 9—3, 5—7.

Post. *Centralpostkontoret*, Nikolaigatan 6, invid Nikolaikyrcan hålles öppet: för mottagning af enkel korrespondens och försäljning af frankomärken 7 f. m.—8 e. m. (sön- och helgdagar 7—11 f. m.) — För afgående rekomm. och värdepost 10 f. m.—8 e. m., för ankommande (alla slags) poster kl. 8 f. m.—6 e. m., (sön- och helgdagar bägge öppna 9—11 f. m.)

Postkontorsfilialer finnas: *Boulevardsg.* 28, öppen 10 f. m.—6 e. m., (sön- o. helgdagar 8—10.)

Bärgmansg. 4, (Brunnsparken), öppen 10 f. m.—3 e. m. och 4—6 e. m., (sön- och helgdagar 8—10 f. m.)

Bärghäll, öppen 9—11 f. m. och $\frac{1}{2}$ 4— $\frac{1}{2}$ 6 e. m., (sön- och helgdagar 8—10.)

Poststationen vid bangården öppen $\frac{1}{2}$ 8—12 f. m. och 2—8 e. m., sön- o. helgdagar $\frac{1}{2}$ 8—9 f. m. och $\frac{1}{2}$ 8—8 e. m.

Rekomm. och assuror. försändelser, afsedda att afgå med nattåg, böra inlämnas före kl. 5 e. m. å öfriga utom poststationen vid bangården.

Broflådorna tömmas: de vid postkontoret $\frac{1}{2}$ timme före posternas afgång; vid stationshuset 10 min. före tågens afgång, öfriga på tider som angifvas af å lådorna fästade tabeller.

Stadspost förmedlas af allmänna postverket; porto inom staden med förstäder 10 p.i.

Telegraf. Centralstation N. Magasinsg. 9, hvarjämte en mottagningsstation jämväl finnes å järnvägsstationen.

Telefon. Helsingfors telefontät står i förbindelse med näten i de angränsande landsorterna samt jämväl med städernas i södra Finland. Centraltelefonkontoret Norra Esplanadgatan 25. Alla hoteller, restaurationer och kaféer hålla telefon. Dessutom finnes sådan i flere handelsbutiker tillgänglig mot en afgift af 10 p.i.

Stadsbud för utförande af allehanda smärre uppdrag (enkelt bud 25 p:i i öfrigt mot tryckt taxa, som på anhållan uppvisas) finnas posterade i hörnet af Norra Esplanad- och Unionsgatan invid Salutorget; kunna mot 10 p:i extra afgift rekvireras per telefon 108. Enahanda uppdrag utföras jämväl af *Helsingfors Expressbyrå*, Norra Esplanadgatan 21, telefon 925.

Ångbåtskontor. De ångfartyg, som underhålla kusttrafiken, trafiken på S:t Petersburg och Stockholm, på tyska och engelska hamnar representeras i Helsingfors, på sätt af turlistor och tidningsannonser framgår, af *Finska ångfartygsaktiebolaget*, kontor Västra kajen 8, *Victor Ek*, kontor V. kajen 16, och *Lars Krogius & C:o*, kontor V. kajen 20.

Daglista ingår å första sidan af hufvudstadens dagliga tidningar och innehåller uppgifter om *ankommande och afgående bantåg, postkontor, predikoturer* i kyrkor och bönehus, *museer* och *samlingar, läkare* och deras mottagningstider, *advokatkontor*, särskilda offentliga inrättningar, kontor och expeditioner, m. m. Beträffande *offentliga nöjen* lämna dagtidningarna jämväl fullständiga notiser.

Adresser, offentliga inrättningars, affärskontors, handelsmagasiners och enskilda personers ingå i *adressboken*, som tillhandahålles på alla hotell, i restaurationer, kaféer, butiker m. fl. ställen. Här meddelas därför endast några få för turisten särskildt behöfliga eller gagneliga adresser och uppgifter:

Bokhandlare. De förnämsta äro: *G. W. Edlund*, Norra Esplanadgatan 19, *Waseniuska bokhandeln* (innehafvare G. Marklund), Norra Esplanadg. 25, specialité turistlitteratur, *Wenzel Hagelstam*, N. Esplanadg. 29, *Akademiska bokhandeln*, Alexandersg. 9, *Missionsbokhandeln*, Alexandersg. 40, specialité religiös litteratur, *Lindstedts antikvariska bokhandel*, Skilnaden 2.

Pappershandel i alla boklädor samt dessutom specielt *Antikvariska bokhandeln*, Fabiansg. 31, *Lång & Ståhlberg*, Norra Esplanadg. 41, *Dahlbergs*, Alexandersg. 15, *Tornbergs*, Alexandersg. 26.

Fotografer. *Nyblin*, Fabiansg. 31, *Ståhlberg*, Alexandersg. 17, hvardera handel med amatörfotografitillbehör samt rikhaltigt urval af *vyer* från hela landet, dessutom *Hjertzell* Fabiansg. 27, *Dyrendal*, Norra Esplanadg. 27 *Riis*, N. Esplanadg. 33 o. a.

Finska Industrimagasinet, innehafvare Thylin, Västra Henriksg. 14, rikhaltigt urval af finska industri- och allehanda slöjdalster. **Finska handarbetets vänner**, Mikaelsg. 4.

Sportmagasin. *Onni Lindebäck*, Unionsg. 30, rikt urval; *H. Rensfors*, Alexandersg. 15, fiskredskap.

Optiker och bandagister. *P. Dettmann*, Norra Esplanadg.; *37. Nissen*, N. Esplanadg. 25.

Tidningsförsäljning genom kolportörer på gator och offentliga platser, dessutom *Laurent*, Norra Esplanadg. 35.

Handelsmagasin och **butiker** hafva särskildt koncentrerats vid Norra Esplanad- och Alexandersgatan och de mellan dessa löpande tvärgatorna. Ehuru åtskilliga goda och väl försedda magasin finnas äfven i andra delar af staden, torde den med förhållandena obekante utan tidspilan komma tillrätta vid sina uppköp genom att i nämnda centrum för trafiken uppsöka resp. detaljhandlare, lätt funna genom de lockande fönsterutställningarna.

Museer, samlingar och andra sevärdheter. Med hänvisande till de närmare upplysningarna i efterföljande text, gifves här endast en kort anvisning beträffande museer, samlingar och andra sevärdheter.

Alexandersmonumentet på Senatstorget.

Antellska samlingarna provisoriskt uppställda i Ateneum vid Järnvägstorget, alla dagar 12—3.

Ateneum vid Järnvägstorget innehållande: *Konstföreningens galleri*, alla dagar 12—3, 25 p:i, söndagen 10 p:i, samt *Konstflitsföreningens samlingar*, alla dagar 12—3, 25 p:i, söndag fritt.

Bibliotekshuset se nedan Universitetsbiblioteket.

Botaniska trädgården, ingång från Unionsgatan invid långa bron, tisdag och fredag 11—1 fritt. Söndag 2—3, den ljusa tiden —4. Däremellan med särskildt tillstånd af prefekten, som bor i trädgården.

Brandtornet, Högbärgsgatan, tillgängligt alla dagar kl. 2—3 e. m. afgift 25 p. *Storartadt fågelperspektiv öfver staden.

Cygnæi galleri, Brunnsparken 17, 10 f. m.—8 e. m.

Finlands banks hus, Nikolaigatan 8, vestibylon och expeditjonslokalerne öppna alla hvardagar 10—2.

Folkbiblioteket, Helsingfors stads, Richardsgatan 3, öppet 5—8 e. m., sön- och helgdagar 4—7 e. m. Sommartid: onsdag och lördag 6—9 e. m. Läsesalen 10 f. m.—9 e. m. Sön- o. helgd. samt afton före helgd. till 8 e. m.

Frivilliga brandkårens hus, Hagasundsg. 3, nära Järnvägstorget.

Konstföreningens galleri, se ofvan Ateneum.

Konstflitsföreningens samlingar, se ofvan Ateneum.

Nikolaikyrkan.

Nya kyrkan, Högbärgsgatan.

Polyteknikum vid Sandvikstorget.

Riddarhuset, vid Riddarhusplanen invid Alexandersgatan, tillgängligt alla dagar genom vaktmästaren, som bor i huset (dricksp.)

Runebergsstatyn i Runebergsosplanaden.

Ryska katedralen på Skatudden, vaktmästaren i jordväningen efterfrågas, då kyrkan icke är öppen, (dricksp.)

Senatshuset, portieren efterfrågas (dricksp.)

Statsarkivet vid Fredsgatan invid Finlands bank, dagligen 11—2.

Studenternas etnografiska museum, Unionsgatan 20, onsd. och fred. 1—3, sönd. 12—3. 50 p.

Studenthuset, hörnet af Östra Henriks- och Alexandersgatan, alla dagar, efterfrågas portieren (dricksp.)

Ständerhuset, Nikolaig., midtemot Finlands bank. Portieren efterfrågas, (dricksp.)

Universitetshuset vid Senatstorget; efterfrågas öfvervaktmästaren (som bor i Univ. huset, ingång från Alexandersg. första dörren till höger).

Universitets biblioteket invid Unionsg., beses alla dagar 12—3, utom juni—aug., då det är öppet blott onsd. o. lörd. Läserummet tillgängligt 10—3 och 5—9.

Universitetets samlingar: icke tillgängliga på bestämda tider under juni—aug., men kunna dock då, äfven som eljes på tider då de icke äro allmänt tillgängliga, af resp. vaktmästare förevisas (dricksp.); upplysningar lämnas bäst af Universitetets öfvervaktmästare, bor i Univ. huset, ingång från Alexandersg. första dörren till höger. Tillträdet fritt nedan angifna tider.

Astronomiska observatoriet på observatoriebärg, torsd. 12—1.

Finska fågelsamlingen, Wilhelmsg. 6, lörd. 1—2, sönd. 2—3.

Historiskt-etnografiska museet, tillsvidare stängdt.

Mineraliekabinettet i Laboratoriehuset Nikolaig. 5, 3:dje vån., onsd. o. lörd. 12—1.

Mynt- och medaljkabinettet i universitetsbyggnaden, 2:dra vån., torsd. 11—12.

Skulptursamlingen i Laboratoriehuset Nikolaigatan 5, onsd. 1—2 o. sönd. 2—3.

Zoologiska muscum i universitetsbyggnaden, 3:dje vån., onsd. 12—1, sönd. 2—3.

Teatrar finnas tre, i hvilka föreställningar dagligen stå till buds under spelsäsongen sept.—maj. Dessa teatrar äro *Nya teatern*, *Finska teatern* och *Alexanders teatern*. Ang. representationer se de dagl. tidningarna.

Konserter bjudas rikligt dels af stadens musikaliska krafter, dels af gasterande konstnärer. Omtyckta *populära konserter* gifvas från sept. till maj i Societetshuset (sid. 11) af Helsingfors orkesterförening (Kapellm. *Kajanus*) äfvensom ofta i Brandkårshuset (sid. 19) och i andra lokaler. Sommardid bjudes musik dels gratis dels mot låg entré på särskilda ställen såsom Kapellet (sid. 13) Operakällaren och Brunns huset (sid. 22), där äfven *Varieté-föreställningar* funnit ett hem.

Sportlivet uppbäres af en mängd sällskap och föreningar. Vintertid tilldrar sig *Skridskoklubben* det största intresset. Dess på Norra hamnens is anordnade bana, på hvilken musik ofta höres, är mot entré tillgänglig äfven för personer utom klubben. Sommardid äro i verksamhet: *Nyländska jaktklubben*, hvars båthamn är belägen invid Blekholmen i Södra hamnen, *Roddklubben* med båthus i Kajaniemi (sid. 22) och *Velocipedklubben* med sommarbana vid Äggelby haltpunkt, lätt uppnådd med lokaltåg från järnvägsstationen. Nämnas må ännu *Jagtföreningen* med skjutbana i *Josafatsdalen*, norr om staden vid sidan af Tölö park (sid. 23). I *Ridistitutet* med manège på Broholmen, uppnås längs Länga bron i Unionsgatans förlängning (mot norr) stå ridhästar mot betalning till allmänhetens förfogande.

Simsporten kultiveras med iver och erbjudes här för tillfälle i simhus för goda hafsbad (se sid. 2); i simhuset vid Ursins klippa (uppnås från Brunns parken längs Park- och Hafsgatan) sommardid simundervisning.

Program för besök i Helsingfors uppgöres efter omständigheterna med ledning af ofvanstående förteckning af sevärdheterna och efterföljande närmare beskrifningar, som äro uppställda med afseende på en rundtur kring staden i den ordning beskrifningen anger. — För ett besök på *en dag sommardid* rekommenderas följande till nedanstående beskrifningar hänvisande program: Stadens yttre med besök i ett eller annat af de offentliga husen förslagsvis Ständerhuset, Finlands bank, enligt 1—7; frukost i Kapellet; Ateneum, enl. 9. Brandtornet, enl. 18. Brunns parken med hafsbad och middag, enl. 20; på e. m. utärd till Djurgården, enl. 22, Högholmen, enl. 23. Vid längre besök utfylles programmet med öfriga nedan intagna punkter samt utfärder till omgifvande skärgård, nedan B. Helsingfors omgifningar.

Historik och statistik. Helsingfors anlades 1550 på befallning af konung Gustaf Wasa, som ville på finska vikens norra strand skapa en handelsstad med uppgift att täfla om den indrägtiga ryska handeln med det på andra sidan viken uppbloomstrande Reval. Konungen hade utsett *Sandhamn*, en i öppna skärgården belägen holme, omkring 5 km österom det nuvarande Helsingfors, till plats för den nya staden, men på befolkningens önskan ändrades denna plan och staden grundades

vid mynningen af Vanda å, innerst i en grund och för sjöfarande föga tillgänglig hafsvik. Med hänsynslös ifver och stränghet utfärdade konungen befallning att borgare och handtverkare i Borgå, Ekenäs, Raumo och Ulfsby skulle utflytta till den nya staden, som förunnades stora handelsfriheter och öfriga förmåner, ehuru väl dess egentliga privilegiebref utfärdades först af Johan III d. 3 aug. 1569. Den kungliga befallningen om utflyttning till Helsingfors åtlyddes trögt och motvilligt eller icke als, dock växte folkmängden, efter den tidens förhållanden temligen snabt, så att Helsingfors i början af 1600-talet med 5 å 600 invånare var landets tredje stad hvad folkmängden vidkom; endast Åbo med 1,800 och Viborg med 800 invånare voro folkrikare.

Det gamla Helsingfors märkeligaste historiska minne var den landtdag, till hvilken konung Gustaf II Adolf kallade de finska ständerna år 1616 för att förvissa sig om kraftigt understöd från Finland under de krig, som pågingo och förestodo. Konungen besökte då själf staden och öppnade landtdagen den 22 januari.

Helsingfors' för en sjöstad oförmånliga läge trädde snart i dagen och efter icke ännu hundraårig tillvaro flyttades staden till sin nuvarande plats, 5 km sydväst ifrån Vanda ås mynning på en i hafvet utskjutande landtunga med god naturlig hamn. Förordnandet om denna flyttning är dateradt den 2 okt. 1639, hvarefter den gamla staden den s. k. Gammelstaden förlorade all större betydelse; numera saknas nästan alla minnesmärken från den tid orten var en stad (se nedan B. Helsingfors omgifningar). — På den nya platsen drabbades staden af hårda öden, som hämmade dess utveckling: 1657 gick en härjande brand öfver staden; 1695—97 plågades Helsingfors af förfärliga farsoter, som då hem-sökte Finland, och 1710 af pesten, som på 4 månader borttryckte 1,185 personer af stadens inalles 1,800 invånare. — Under det stora nordiska kriget besattes Helsingfors, efter det staden af sina för öfvermakten retirerande egna försvarare blifvit stucken i brand, af ryssarne, som behöllo platsen från 1713 till fredsslutet 1721. Efter krigets förödelse repade sig staden långsamt, men var allaredan ånyo uppbyggd, då den under det på förödmjukelser rika kriget 1741—43 för andra gången för en tid af ett år besattes af ryska trupper den 23 aug. 1742, efter det den af finska och svenska

trupper sammansatta svenska armén af sitt eländiga befäl här tvungits att sträcka gevär.

Några år senare beslöt svenska regeringen att befästa Helsingfors, en plan, som 1749 ledde till anläggandet af fästningen *Sveaborg* på 7 öar och holmar strax utanför inloppet till stadens hamnar. Helsingfors och Sveaborg indrogos icke i krigshändelserna 1788—90, men väl besöktes staden då af Gustaf III, som den 21 juli 1788 på Sveaborg firade ett „tedeum“ i anledning af segern vid Hogland, därvid han stiftade utmärkelsetecknet „stora korset“ inom Svärdsorden. — Sorgligare minnen har fästningen att anteckna från 1808—9 års krig. Genast i början af kriget, i början af mars 1808, besattes Helsingfors af ryska trupper, hvilka från strandbatterier, uppförda på Skatudden och Ulrikasborgs-bärgen i Brunns-parken, begynte belägra fästningen. Skickligt ledda underhandlingar förmådde fästningens förstörande kanoner att tystna och omsider dess vankelmodiga befäl att kapitulera, öfverlämnande åt en svag fiende en oskadad fästning med stridslysten besättning och rika förråder. Detta förräderi mot landet och den samtidigt i höga nord-norden för hem och hård kämpande finska armén skedde 3 maj 1808. — Fästningen har från denna dag förblifvit i ryssarnes händer och har utvidgad och förstärkt omdanats till ett starkt fästningsverk utrustadt efter den moderna krigskonstens alla fordringar. — Under denna period har Sveaborg en gång varit utsatt för fientligt bombardemang, nämligen under det s. k. orientaliska kriget, då de allierade franska och engelska flottorna 9—11 augusti 1855 beskjöto fästningen.

Efter fredsslutet, som skilde Finland från Sverige, uppgick en ny tid för Helsingfors. Tiden därförinnan hade folkmängden visserligen ökats, den uppgick 1809 till c. 4,500 invånare, garnisonen inberäknad, äfvensom handeln och skeppsfarten tilltagit; några för den tiden stora stenhus hade uppförts och dess bebyggda område tenderade att utvidgas utöfver de ursprungliga kvarteren, belägna norr om det nuvarande salutorget, från n. v. Bärsgatan i väster till Norra hamnen och på Skatudden. Så oansenlig än staden var, erhöll den ökad betydelse genom Sveaborgs närhet, och det dröjde ej länge, innan ryska regeringen började umgås med planen att göra Helsingfors till Finlands hufvudstad. Redan 1809 väcktes fråga om att förflytta styrelsen från Åbo, hvars gamla svenska traditioner och afstånd från S:t

Petersburg under de nya förhållandena syntes göra Åbo mindre egnadt att vara medelpunkten för den finska förvaltningen, till en annan ort; och år 1812 utsågs Helsingfors till Finlands hufvudstad. En nybyggnads-komité tillsattes, hvilken under *J. A. Ehrenströms* ledning skulle gifva staden ett yttre, värdigt dess blifvande bestämmelse. Tidpunkten för denna omdaning af staden var såtillvida gynsam, att en ny reglering lätt kunde genomföras, alldenstund en härjande eldsvåda redan år 1808 lagt en stor del af staden i aska. Frikostigt done-rade äfven kejsar Alexander till bildande af en brand-skadeersättningsfond för stadens invånare 550,000 rubel till fond för räntefria lån, för nybygget en million rubel och till en regleringsfond 400,000 rubel banko ass. Med dessa medel utförde Ehrenström, som utbildat sin smak i Gustaf III:s skola, en lycklig omgestaltning af Helsingfors yttre, hvarvid han understöddes af den tyske arkitekten *C. L. Engel* (f. i Berlin 1778, † i Helsingfors 1840). Det var Engels snille och storslagna idéer som skapade det nya Helsingfors; under hans ledning uppfördes på 1820 och 1830 talet de monumentala husen kring Senatstorget, alla i en ädel, af mästaren själfständigt och storartadt behandlad renässansstil, och en mängd andra såväl offentliga som enskilda hus. — Definitivt förklarades Helsingfors 1817 för Finlands hufvudstad och den 1 okt. 1819 höll Senaten sin första session därstädes. Då det gamla Åbo år 1827 ödelades af en förfärlig brand, förlades äfven universitetet till Helsingfors, hvarefter staden snabbt utvecklats och blifvit medelpunkten ej blott för administrationen utan äfven för de vetenskapliga och intellektuella sträfvangarna.

Helsingfors' läge vid hafvet och goda hamnförhållanden gifva staden en naturlig betydelse såsom sjö-handelsstad; men först då staden blef utgångspunkten för landets järnvägsanläggningar och genom öppnandet af den första banan, linjen Helsingfors—Tavastehus, i mars 1862, sattes i direkt förbindelse med en vidsträckt del af inlandet, har staden vunnit sin stora betydelse för handeln och de merkantila intressena, och hvarje ny bandel har ryckt vidgade områden under hufvudstadens direkta inflytande. För att underlätta det växande behovet af en anslutning mellan sjö- och järnvägstrafiken har omsider (1894) järnvägsnätet med den storartade, staden omgifvande hamnbanan, utsträckts till Helsing-

fors olika hamnar. Tidigare leddes ett hamnspår till lastageplatsen i Sörnäs.

En öfverblick af folkmängdens tillväxt i Helsingfors under detta sekel erbjuda följande siffror beträffande de svensk-finska lutherska församlingarna i Helsingfors och på Sveaborg; kyrkskrifna voro

år 1810 . .	3,534	personer.	—	år 1860 . .	22,228	personer.
" 1820 . .	7,021	"	—	" 1870 . .	28,519	"
" 1830 . .	10,943	"	—	" 1880 . .	43,334	"
" 1840 . .	16,592	"	—	" 1890 . .	61,530	"
" 1850 . .	19,461	"	—	" 1892 . .	66,734	"

Till dessa tal bör läggas antalet af i staden vistande icke kyrkskrifna personer (bland dem studenter, skolungdom och resande) samt den i staden förlagda militärens numerär, för att man skall få en rätt bild af invånartalet. Enligt uppskattning stiger detta för det närvarande (1894) till c. 10,000 personer, så att det faktiska innevånaretalet för det närvarande kan uppskattas i rundt tal till c. 80,000 personer.

Det stora uppsvinget sedan 1860-talet har framkallat en storartad byggnadsverksamhet, de äldre med trähus bebyggda stadsdelarna ha ombygts med väldiga, moderna stenhus, nya stadsdelar hafva uppstått — Gräsviks- och Rödbärgsområdena — och folkrika förstäder tillkommit såväl vid västra chausséen som vid den östra, där området *Bärghäll* och förstäderna *Hermanstad* och *Majstad* under det sista decenniet uppvuxit, nödgande staden att inlösa det vidsträckta Gumtäcksområdet. Samtidigt har i stadens omgifningar uppförts ett stort antal villor såväl i skärgården åt öster och väster, som inåt landet vid de närmaste järnvägsstationerna. — År 1861 infördes gasgatubelysning och år 1876 anlades vattenledningen, hvilken samtidigt blef stadens egendom. — Folkskoleväsendet har kraftigt främjats och fattigvården varmt omhuldats. — Brandväsendet och polisvården äro ordnade efter storstadsförhållanden. — För sjuk- och hälsovården är staden indelad i distrikt, med hvar sin af kommunen aflönad läkare. Dessutom finnas särskilda kommunala sjukhus med sina läkare. — Samtidigt har mycket gjorts för stadens försköning, offentliga parker och planteringar hafva moderniserats och nya anlagts, bland hvilka den fortgående planeringen af Observatoriebärget särskildt må nämnas.

Industriella inrättningar finnas i Helsingfors en hel mängd spridda på olika ställen, företrädesvis vid chausseerna, som leda till staden, och i aflägsnare stadsdelar. Helsingfors utgör dock icke en fabriksstad och bär ingalunda prägeln af en sådan.

Vägvisare i Helsingfors: En orienterande tur i staden begynnes lämpligen från *Södra hamnen*. Den resande, som från sjösidan nalkas Helsingfors, har äfven härifrån till först sett staden presentera sig. Långt ut till hafs synas visserligen tornspiror och högre belägna delar af staden, men en vy öfver Helsingfors erhålles först då ångaren förbi *Sveaborg* styr in på redden; här utbreder sig ett vidsträckt panorama af inponerande skönhet öfver partierna kring hamnen och *Salutorget*. — Den resande, som med bantåg anländer till Helsingfors, får ifrån kupéfönstren ingen öfverblick öfver staden; ej håller gifva de närmast stationen belägna partierna en karaktäristisk bild af Helsingfors, hvarför äfven i detta fall *Södra hamnen* rekommenderas till utgångspunkt.

1. *Södra hamnen* med prydliga kajer är centrum för stadens trafik på sjön; här landa alla ångfartyg, som förmedla person- och fraktfart på kust- och utländska hamnar äfven som numera, sedan ett hamnspår är hit ledt från järnvägsstationen, de flesta staden anlöpande fartyg med transitogods till inlandet. — Den innersta delen af hamnen är upplåten åt allmogebåtar, hvilka dagligen infinna sig för att deltaga i torghandeln. Denna är hufvudsakligast förlagd till det invid hamnens norra sida liggande *Salutorget*, där en liflig handel med landtmannaprodukter dagligen pågår om morgonen och förmiddagen. För handelns underlättande äro vid kajerna på hamnens västra sida uppförda betydande *Saluhallar* af sten och järn. Denna handel och lifvet på saluplatserna förtjenar ett morgonbesök. — Vid den Västra kajen ligger *Tullkammaren* med *Packhuset*, öfriga hus äro privata (här äro ångbåtskontoren inrymda, jmf. ofvan sid 4). Ett prydligare intryck gör det norra hamnpartiet vid *Salutorget*. Bland husen här må nämnas det i midten belägna *Societetshuset*, stadens förnämsta hotell med stor fest- och konsertlokal för populär musik. Ett stycke mera österut finnes det

2. **Kejsrerliga palatset** (det sista huset vid torget) ursprungligen ett privat hus, men år 1837 inlöst för dess nuvarande ändamål. Den oansenliga byggnaden skiljer

sig ej från stadens äldre stenhus genom annat än sin mot torget öppna, på två sidor af flyglar omgifna gårdsplan. Äfven till det inre röjer palatset ingen furstlig lyx och erbjuder i hvardagslag besökaren föga annat än en vacker utsikt öfver hamnen och hafvet, äfvensom ett antal värdefulla konstverk.

Tillträde till palatset erhålles endast genom dess förståndare, senatorn friherre G. von Alffhan.

De enda rum i palatset, som hafva ett om ock mycket anspråkslöst slottslikt tycke, äro *stora* och *lilla matsalen* samt *fest-* eller *tronsalen*, i hvilken Kejsaren Storfursten eller dennes ställföreträdare öppnar och avslutar de finska landtdagarne. — I palatset är ett litet, enkelt bönkapell inredd.

Bland de konstverk, som pryda palatset, äro att nämna, förutom *W. Runebergs* i marmor utförda grupp *Psyche buren af zefirerna* samt en *danserska*, marmorstatyett af *Takanen*, några landskap af *Holmberg* (tysk bondgård och nordiskt landskap), *Munsterhjelms* och *Lindholms*, ett par tafflor af *Edelfelt* (Köpenhamns redd), genretaflor af *von Becker*, två *fågelstycken* af *F. von Wright*. Dessutom ser man *porträtter* af kommerserådet A. Donner och bonden Kankonen, hvilka frivilligt, med utmärkelso deltog i den blodiga affären vid Halkokaari (Gamla Karleby) den 7 juni 1854, samt hofmålaren *Zichys* återgifvande af *landtdagsbalen 1863*.

Ett stycke från palatset, på Salutorget, står en i obelisk form huggen *minnessten* af granit, öfverst prydd med ett gyllene klot och den tvåhöfdade örnen i brons; monumentet, som i dagligt tal kallas „obelisken“ eller „Kejsarinnans sten“, är upprest till minne af det besök Kejsarinnan Alexandra Feodorovna, (Nikolai I:s gemål) år 1833 i juni gjorde i Helsingfors. — Från denna del af torget har man en storartad *vy* inåt staden och öfver hamnen och Sveaborg med det fria hafvet i bakgrunden.

3. Hamnpartiet begränsas i öster af *Skatudden*, en genom den gräfdade *Kanalen* från fastlandet afskiljd holme, belägen mellan den *Södra* och den *Norra hamnen*. Skatudden var i äldre tider tätt bebyggd med små och låga trähus eller kojor och utgjorde en fiskare- och sjöfolksstadsdel. En vidtagen reglering har låtit den äldre bosättningen försvinna och har afsett detta område till utvidgning af hamnarna och till affärsstadsdel. Bebyggandet har tillsvidare icke tagit fart. Den förnämsta prydningen här är den på en dominerande klippa just invid bron öfver Kanalen uppförda *Uspenska Katedralen* för den grekisk-katolska församlingen. Denna kyrka, vanligen kallad *Nya ryska kyrkan*, är bygd enligt ritningar af den ryska arkitekten Gornostajeff och invigdes år 1868. (Angående tillträde på tider, då kyrkan icke är öppen för gudstjenst, jmf. sid. 5). — Nedanför kyrkan ligger det finska *Myntverket*, där prägling af guld, silfver och kopparmynt försiggår. (Tillstånd att bese mynt-

verket kan erhållas, förfrågning göres å verket). Förutom ett fåtal enskilda stenhus, bland dem *Diakonissanstalten*, och en rad stennagasinerna på norra sidan, ligger på Skatudden ytterst i öster *Länefängelset* samt den s. k. *Flottiska kasernen*, uppförd, enligt ritningar af Engel, för det numera indragna finska sjökipaget, sedermera upplåten åt rysk militär. — Från backen utanför myntverket och terrassen kring ryska kyrkan utbreder sig en storartad *utsikt öfver staden och hamnen, hvilken vy sommartid tillika är särdeles orienterande: i sydost Sveaborg, i söder den grönskande *Brunnsparken* bakom *Observatoriebärget* med det astronomiska observatoriet, norr härom stadens centrala partier kring Södra hamnen och de prydliga *Esplanaderna*, som synas öfver *Salutorget*; i nordväst *Nikolaikyrkan*, dominerande öfver en välbygd stadsdel, i norr den vidsträckta stadstel, som kallas *Kronohagen*, nående ända till den *Norra hamnen*, med *Sörnäs* lastageplats i nordost och ytterligare ostvärt *Högholmen*.

4. Västerut ifrån *Salutorget* ligger stadens centrum kring de välvärdade *Esplanaderna* mellan *Södra* och *Norra esplanadgatorna*, af hvilka den senare är trafikens och handelns hufvudgata. Till först möter *Kapellesplanaden* med en omtyckt frukost- och aftenrestauration *Kapellet*, där sommartid gratismusik trakteras på f. m. och aftonen. På södra sidan om denna esplanad ligger *Generalguvernörshuset*, ett af *Engel* uppfördt stilfullt hus, ehuru med små dimensioner. Följer så *Runebergs-esplanaden* med *Runebergs staty*, upprest af Finlands folk till ett uttryck af hela nationens tacksamhet mot den odödlige, fosterländske diktaren, modellerad af skaldens son, *Walter Runeberg*, aftäckt 1885. På fotstycket af postamentet finnes en allegorisk bild, „Finland“ i gestalt af en ung, allvarlig kvinna, som tankfull stöder sin arm mot en tafel, hvare de två första och den sista versen af „Vårt land“ äro inristade. Norr om denna esplanad ligga stadens förnämsta privata hus, bland hvilka särskildt det *Grönqvistska huset* (enl. ritn. af *Höijer*) framträder. Det tredje kvarteret af esplanaderna, den s. k. *Teater-esplanaden*, afslutar detta parti af planteringar med *Nya teaterns* ståtliga fasad i fonden. I teaterhusets rotunda finnes den omtyckta och om sommaren treffliga restaurationen *Operakällaren* (gratis musik middag och aften).

De vidsträckta stadsdelar, som utbreda sig väster och sydväst om *Teateresplanaden* och hvilka nedan beröras

närmare, erbjuda föga af allmänt intresse; detta koncentrerar sig kring de offentliga byggnaderna i norra delen. Vi återvända därför till Salutorget och styra kosan från Kapellesplanaden åt norr längs Unionsgatan, den längsta i Helsingfors, 1,6 km lång, till

5. ****Senatstorget**, en plats som kan täfla med de mest kända öppna platser i de stora metropolerna. Midten af torget upptages af det kolossala ****Alexandersmonumentet**, till äminnelse af Alexander II, landets välgörare och återställaren af det konstitutionella statskicket, en härlig skapelse af *Walter Runeberg*, upprest genom national-subskription af Finlands folk, aftäckt den 29 april 1894 i närvaro af Finlands ständer och representanter från samtliga kommuner i landet. Kring det ståtliga postamentet, ett utmärkt stenarbete af aktiebolaget Granit i Hangö, äro placerade allegoriska figurer, alla konstverk af rang: på framsidan „Lex“ Finland värnande sina grundlagar, på högra sidan (öster) „Lux“ vetenskapen och forskningen, på vänstra sidan (väster) „Labor“ arbetet och på baksidan (norr) „Pax“ fredens och fridens symbol. — Torgets södra sida, vid Alexandersgatan, erbjuder föga af intresse, upptaget som den är af privata hus och Helsingfors oansenliga *Rådhus* i torgets sydöstra hörn. Desto större uppmärksamhet tilldraga sig torgets öfriga sidor. På den östra:

Senatshuset, en vacker och storartad byggnadskomplex, upptagande ett helt kvarter, uppförd år 1822 enligt ritningar af *Engel*.

Senatshuset inrymmer förutom Senatens plenisal och de skilda expeditionernas embetslokaler, alla i hufvudbyggnaden, en mängd centrala embetsverk. — Senatshusets talrika embetslokaler erbjuda intet särskildt sevärdt, om man undantagar några salar i hufvudbyggnadens mellersta våning, nämligen främst *Senatens plenisal* med dess *förmak*, bägge ganska små, men stiftfullt inredda. I plenisalen finnas porträtt i kroppsstorlek af Alexander II och III, i förmaket en marmorbyst af Runeberg, utförd af *Walter Runeberg*. I ekonomidepartementets sessionssalar finnas helfigursbilder af Alexander I och Nikolai I äfvensom af Finlands generalguvernörer efter 1809 till och med 1881. — Tillträde till Senatshuset erhålles genom portieren (till höger i vestibylen vid ingången från Senatstorget, dricksp.)

Universitetshuset, den finska högskolans hufvudbyggnad, upptar hela västra sidan af Senatstorget och är ett verk af *Engel*, hvars konstnärliga sinne här på ett utmärkt sätt gjort sig gällande. Isynnerhet öfver den luftiga, genom tre våningar sig sträckande *vestibylen* (alltid tillgänglig, ingång från torget) hvilat en fläkt af ungdomlig friskhet och renhet, som verkar sympatiskt och höjande på enhvar, som här inträder.

Denna vestibyl prydes af en *fris*, framställande finska fornsångens hjälte *Wäänämöinen*, omgifven af Kalevala heroerne *Ilmarinen* och *Lemminkäinen*, då den gamle vise med sin sång vid kantele drager alt levande på jorden till sig, ett intressant arbete af *Sjöstrand*. Från vestibylen leda tre ingångar till *solennitetssalen*, af hvilka den mellersta ännu tillslutes af dörrar, som vid Åbo brand bergades från det gamla universitetets festsal. Solennitetssalen, der universitetets stora festligheter, promotioner, minneshögtider m. m. ega rum, är bygd i halfrund form med amfiteatraliskt ordnade sittplatser. I fonden ofvanför katedern ses en i brons gjuten kolossal byst af universitetets välgörare Alexander I, också den räddad vid Åbo brand. Här pläga större konserter ofta gifvas. — Det finska universitetet i Åbo, ett verk af grefve *Per Brahes* omsorg för det under hans ledning ställda storfurstendömet, ivegs den 15 juli 1640 med stor högtidlighet. I Åbo kvarstod »akademin» ända till hösten 1827, då ett manifest af den 21 okt. anbefalde högskolans flyttning till Helsingfors, där föreläsningarna redan följande höst vidtogo. Grundstenen till universitetsbyggnaden lades här i juli 1828 och blef huset invigt den 19 juni 1832.

Tillträde till solennitetssalen och öfriga lokaler begäres hos öfvervaktmästaren, som bor i univ. huset, ingång från Alexandersgatan, första dörren till höger; öfvervaktm. lämnar jämväl besked om tillträdet till univ:s öfriga inrättningar.

Förutom i solennitetssalen förtjäna konsistorii- och fakultetssalarna samt kansliet ett besök; här finnes Universitetets betydande och värdefulla *porträttsamling*. Bland här förvarade konstverk må följande uppräknas: byst i marmor af drottning *Kristina*, porträtt i nat. storlek af *Alexander I* (af Gérard), hvardera i konsistoriisalnen, där äfven porträtter finnas af univ:s kanslerer och prokanslerer, bland hvilka må framhållas *Rothovius*, de tre biskoparne *Gexelius*, far, son och sonson.

Förutom i hufvudbyggnaden äro universitetets lärosalar, inrättningar och samlingar inrymda i en mängd andra byggnader. I samma kvarter som hufvudbyggnaden står *Exercitiebbyggnaden* (mot Fabiansg.) för de gymnastiska öfningarna. Kvarteret norr om Universitetshuset upptages af *Biblioteket* (se nedan sid. 16) och det *Anatomiska institutet*. I Senatstorgets nordöstra hörn vid Nikolai- och Regeringsgatorna ligger *Laboratoriehuset*, inrymmande kemiska laboratorier, fysikaliska och mineralogiska kabinetten samt särskilda samlingar och auditorier. Bland dessa samlingar må framhållas *skulptursamlingen*, hvilken år 1873 öppnades för att bereda den finska allmänheten tillfälle att göra bekantskap med antikens och renässansens märkeligaste verk i goda gipsafgjutningar. (Jmfr. ofvan sid. 6). *De historisk-etnografiska samlingarna* jämväl i Laboratoriehuset äro af bristande utrymme, intill dess ett för dem afsedt museum uppförts, icke tillgängliga för allmänheten. I samma hus inhyas de *zoologiska* och *botaniska* samt *geologisk-mineralogiska* samlingarna. (Beträffande alla dessa jmfr ofvan sid. 6). Vidare må antecknas *Patologisk-anatomiska inrättningen*, Nikolaig. 10, *Astronomiska observatorium* på Observatoriebärlaget vid Unionsgatans södra ända (nedan sid. 21) samt *Botaniska trädgården* vid motsatta ändan af nämnda gata (nedan sid. 23)

Den norra sidan af Senatstorget upptages af *Nikolai-kyrkan*, till hvilken en väldig stentrappa leder ifrån torget till den terrass, på hvilken det imponanta templet, tillhörigt stadens lutherska församling, höjer sig. Till detta stora, med statsmedel bekostade byggnadsverk uppgjordes ritningen ursprungligen af *Engel*, men undergick sedermera så många och väsentliga ändringar, att mästaren knappt kunde erkänna den såsom sitt verk. Grundstenen lades 1830, men först 22 år senare stod

kyrkan färdig att invigas, hvilket skedde den 15 febr. 1852. Kyrkans höjd öfver torgets nivå till spetsen af korset på tornet är 71 m. Till det yttre prydes kyrkan af kolossala statyer af de 12 apostlarna, modellerade af de tyske skulptörerne *Schivelbein* och *Wredow*.

Det inre är mycket enkelt. En altartafla af ryske målaren *Neff* föreställande Kristi grafläggning samt statyer af *Luther* och *Melanchton*, efterbildningar af *Rietschels* originalbildstoder, äfvensom den finske reformatorn *Mikael Agricola*, af *Wallgren*, utgöra kyrkans enda prydnader.

I Senatstorgets nordvästra hörn, vid Unionsgatan midt emot Nikolaikyrkan ligger

***Universitetsbiblioteket.** Byggnaden, uppförd under åren 1836—45, utgör med sina höga, härliga salar ett ädelt minne af *Engel* samt är onekligen ett af den finska hufvudstadens mest monumentala hus, väl värdt den resandes uppmärksamhet.

Universitetsbiblioteket är landets enda allmänt vetenskapliga bibliotek; om och närmast afsedt att tillfredsställa högskolans vetenskapliga behof, är det tillika en för alla tillgänglig inrättning. Till biblioteket levereras ett ex. af hvarje inhemskt tryckalster; det bör innehålla en fullständig normalsamling af landets hola litteratur. Universitetsbiblioteket har således karaktären af ett *nationalbibliotek*. Det innehåller c. 165,000 bundna volymer och därtill 60 å 70,000 akademiska disputationer, samt ett oräkneligt antal inhemskt småtryck, m. m. Boklån utgifves åt hvarje känd person, åt okänd mot borgen af känd. Ang. utlåningsstider och tider för läsesalens begagnande se sid. 5).

Tillträdet till det inre fritt de tider biblioteket är öppet (jmf. ofvan sid. 5), hvarvid salarna af vaktmästaren förevisas. Af dessa äro isynnerhet den stora, centrala kupolsalen och den södra sidosalen värda beaktande. Den norra sidosalen är jämväl inredd till läsesal, inrymmer 52 sittplatser och är den mörka tiden af dagen belyst med elektriskt ljus. Den är försedd med ett utan omgångar tillgängligt referensbibliotek, innehållande uppslagsverk och andra allmänt begagnade, isynnerhet inhemska arbeten (tryckt katalog finnes). Biblioteket tillhöriga tidskrifter (c. 250 fortlöpande) finnas tillgängliga i läsesalen. I salarna finnas uppställda några gipsafbildningar af särskilda konstverk samt flere byster.

6. Ifrån Senatstorgets nordöstra hörn leder Nikolai-gatan förbi *Laboratoriehuset* till höger (jmf. ofvan sid. 15) och *Posthuset* till vänster till en liten öppen plats, omgifven af tre monumentala hus. Dessa äro *Ständerhuset* till höger, *Finlands bank* till vänster och *Statsarkivet* rakt framför.

***Ständerhuset**, enligt ritningar af *G. Nyström*, innehållande plenisalar för de tre ofrälse stånden (Ridderskapet och Adeln sammanträder i Riddarhuset, se sid. 17), är en väldig fristående byggnad med en stor fri trappa från Nikolaigatan, mot hvilken hufvudfasaden, ett af fyra väldiga kolonner uppburet gafvelparti vetter. Huset användes för första gången vid landtdagen 1891.

Det inre, till hvilket tillträde erhålles genom den i huset boende portieren, upptages i första våningen af en väldig förhall med ett vackert trapphus till öfre våningen, på sidorna om förhallen äro inrymda restaurationslokaler, stenografkansliet och särskilda utskottsrum. Plenisalarna äro i öfvre våningen, som tillika inrymmer åtskilliga utskottsrum. Mot Nikolaigatan är Prästeståndets sal, mot Kyrkogatan Borgareståndets sal och mot Fredsgatan Bondeståndets sal, alla rikt ornerade och prydda med porträtt af ståndens resp. talmän vid tidigare landtdagar, bland hvilka i konstnärligt afseende kommerserådet Kurténs porträtt i Borgareståndets sal är att anteckna såsom ett framstående arbete af A. Edelfelt.

***Finlands bank** ett ståtligt, i alvarlig stil hållet hus, enligt ritningar af tyske arkitekten *Bohnstedt*, uppfördt uteslutande af sten och järn, år 1883.

Den något tunga vestibylen, den praktfulla trappuppgången samt expeditionssalen äro alla synnerligen rikt dekorerade. I nedre våningen: till höger *växelkontoret* för växling af penningar, bankens kassahalf: till v. *statskontorets* lokaler; den öfre våningen upptages af bankdirektionens rum samt den nämnda expeditionssalen. Vestibylen, trappuppgången och expeditionssalen kunna fritt beses alla dagar under banktiderna kl. 10—2. — Bankens *sedeltryckeri* (ej tillgängligt) är inrymdt i en mindre byggnad på gården.

***Statsarkivet**, vid Fredsgatan, i renässans stil med italienska detaljer, efter ritningar af *G. Nyström*, är ett konstnärligt arkitektoniskt verk. Materialet är uteslutande sten och järn. Tillträde till detta förvaringsrum för landets dyrbara historiska urkunder och äldre arkivalier är fritt de tider arkivet är öppet, kl. 11—2, då äfven handlingar utgifvas till begagnande inom arkivet.

7. Ifrån Ständerhusplatsen återvända vi till hörnet af Senatstorget, vända åt vänster längs Regeringsgatan och finna i slutet af denna

Finska literatursällskapets hus, enligt ritningar af frih. *Gripenberg* uppfördt 1889. Framför detta hus ligger vid en öppen planterad plats

Riddarhuset, af Finlands Ridderskap och Adel uppfördt 1858—61 efter ritningar af *Chiewitz*. Här höllo vid de första landtdagarne samtliga stånd sina plena, numera endast R. o. A.

Tillträde vinnes genom vaktmästaren, bosatt i huset hufvudingången, nedre botten, dricksp). — Från den enkla vestibylen leder hufvudtrappan upp till den stora *riddarsalen*, prydd med de å Riddarhuset introducerade grofliga, friherrliga och adliga ätternas vapensköldar. I sidorummen äro uphängda porträtt af de finska landtmarskalkarne.

8. Af offentliga byggnader i stadens norra del är slutligen att nämna *Nylands bataljons kaserner*, en ståtlig af sten uppförd komplex belägen i stadens nordöstra hörn vid Norra hamnen och *Elisabetsträdgården*. Ett stycke upp längs Elisabetsgatan i kvarteret mellan denna

och Mariegatan ligga nämnda bataljons prydliga *officerslogement, klubblokal* o. m. d.

9. I stadens nordvästra del, framför *Järnvägsstationen*, en i tiden prydlig och rymlig, men numera efter stadens och järnvägsnätets snabba tillväxt obetydlig, trång och otidsenlig byggnad, utbreder sig det stora *Järnvägstorget*, vid hvars södra kant en af stadens förnämsta prydnader,

****Ateneum** ligger. Denna enligt ritningar af *Höijer* i renässansstil uppförda byggnad är upplåten till ett gemensamt hem åt konsten och konstindustrin i Finland. De två nedre våningarna af det stora, palatslika huset äro anslagna åt Konstföreningens ritskola och atelierer samt lokaler för en högre centralskola för konstflit. Den öfversta våningen upptages af Konstföreningens samlingar. Dessutom finnes rum för tillfälliga konstutställningar, för hvilka en vacker expositionssal med takljus inredts. Byggnaden, som bär inskriften *Concordia res parvæ crescunt* samt årtalet *MDCCLXXXVII*, är till sitt yttre ganska rikt dekorerad af *Sjöstrand* och *Wallgren*.

Ångående *tillträde* till huset och däri förvarade samlingar upplysa anslag på hufvudingångsdörren; se äfven ofvan sid. 5.

I den rymliga vestibulen och trappuppgången äro uppställda en mängd skulpturer, bland hvilka *Sjöstrands* Kullervo (46), *W. Runebergs* Apollo och Marsyas (14), Amor buren af sefyrer, Psyke med lampan (Antellska saml.) Sexton år (19), *Stigells* bågskytt.

Konstföreningens galleri, inrymdt i den öfversta våningen, har sin största betydelse såsom en representativ samling af finska konstnärers alster; men äfven utländska mästaresh skapelser, dels i original, dels i kopior, äro införlifvade med galleriet. Kataloger öfver samlingarna tillhandahållas i galleriet af vaktmästaren. Här uppräknas några af galleriets nummer, urvalet delvis gjordt med hänsyn till den historiska utvecklingen, hvilken äfven bestämt ordningsföljden (ett uppräknande efter placeringen i salarna har icke ansetts lämpligt, då taflorna ofta omflyttas.) Konstverk som tillhöra den Antellska samlingen, betecknas med ett A. *Finske mästare*, måleri: A. *Lauræus*: 146. Familjeporträtt samt 148 o. 153 Eldskensstycken. G. W. *Finnberg*: 90 o. 91 a. Porträtt. R. W. *Ekman*: 82. Scen ur Elgskyttarne. E. J. *Löfgren*: 176. Hagar och Ismael i öknen. F. v. *Wright*: 319. En bärguf som slagit en hare. *320. Tvekamp mellan tjädertuppar. W. *Holmberg*: 111. Utsikt i Kuru, aftonbelysning. 113. En bondgård i Kuru, höstlandskap. 114. Utsikt i Kuru. *115 a. Idealiskt landskap. A. von *Becker*: 25. Ett parti piquet. K. E. *Jansson*: *127. Aländska sjömän spelande kort i en kajuta. A. *Liljelund*: 162. Inköp af nationaldräkter i Säkylä. Hj. *Munsterhjelm*: 199 a. Afton i skärgården. *199 b. Novemberafton. B. *Lindholm*: Hafreskörd (A). *171. Utsikt vid Baldersnäs i Dalsland. *172. Skogsinteriör. T. *Wænerberg*: Hoggland. A. *Edelfelt*: *68. Hertig Karl vid Klas Flemings lik. 69. Gumma med pertkorg. Teräse (A.) 70 b. Bondkvinnor i Ruokolaks, *Magdalena. G. *Berntson*: 32 b. Vid toaletten, *Brudens visa (A). H. *Scherfbeck*:

253 b. Konvalescenten. *E. Danielson*: Moder. *V. Westerholm*: 309 a. Oktoberdag på Åland. *A. Uotila*: 298. Torg i Nizza. *A. Gallén*: Ainomyten. 'Ilmarinen smidande Sampo. *F. Antells* porträtt (A). *F. Järnefelt*: *138 b. Svedjefolk. *Utländska mästare*, (alfabetisk ordning) måleri: *L. Cranach d. ä.* 56. Porträtt af ett ungt fruntimmer. *C. F. Daubigny*: 58 o. 59. Landskap *D. van Deelen*: 60. Kyrkinteriör. *C. F. Desportes*: 62. Dödad villebåd. *N. Diaz de la Peña*: 63. Flicka omgifven af amoriner. *D. K. von Ehrenstrahl*: Karl XI. (A). *A. Goyert*: 98 b. Hafvets rikedom. *H. Gude*: 102 b. Norskt landskap. *M. Larsson*: 145. Månskon på hafvet med brinnande ångfartyg. *Rembrandts skola*: Manligt porträtt. *P. Sudkowski*: 288 b. Vy af Ziman af Dniepr. *783 c. Utsikt öfver Svarta hafvet. *A. Wahlberg*: Aftonstämning. *Wertmüller*: G. M. Armfelts porträtt som ung. (A). *Zorn*: Badande kvinnor. (A.) — Förutom ofvan nämnda skulpturverk äro att märkas: *Rodin*: Danaid (A) och Faunkvinnor. *W. Runeberg*: 18. Bacchus och Amor (grupp i marmor). *J. T. Sergel*: *26. Hvilande faun (statyett i marmor). *J. Takanen*: *59. Aino. *57. Robecka. *W. Wallgren*: *Kristus hufvud, Porträtt byst af Edelfelt A.

Konstflöreningens museum innehåller sevärd samlingar af profer och kollektioner af textila, läder-, glas-, trä-, metall och keramiska arbeten samt målningar af konstindustrielt värde. Kataloger finnas.

10. Väster om Ateneum, vid Hagasundsgatan ligger **Frivilliga Brandkårens hus**, enligt ritningar af *Höijer*, uppfördt år 1888.

Huset inrymmer i bottenvåningen kårens redskapslider, i öfre våningen festlokal, gymnastik och sångsal m. m. Festsalen, som upplåtes till konsertsal, har funnit god användning såsom sådan. — Frivilliga brandkåren i Helsingfors, som grundades 1864, har, isynnerhet innan stadens ordinario brandverk omskapades efter fordringarna i en storstad, spelat en roll och kraftigt bidragit att afvärja mången hotande eldsvåda.

11. Icke långt från dessa byggnader ligger **Studenthuset** i hörnet af Alexanders och Östra Henriksgatan. Hufvudfasaden af det fritt stående, lilla, men dock monumentalta huset, enligt ritn. af *Dalström*, prydes af inskriften „Spei suae patria dedit“ samt af en i cement gjuten vacker och sinnrik fris, af *Walter Runeberg*, framställande Kleobis och Biton i folkets åsyn dragande sin moder. I nischerna på hvardera sidan äro uppställda kolossalstatyer „Wäinämöinen spelande kantele“ och „Ilmarinen smidande plogbill“, hvardera af *Stigell*.

Behovet af en gemensam samlingslokal för studentkåren och för afdelningarnas möten hade redan tidigt gjort sig känbart och tillfredsställes med uppyrande af någon sal i staden. När studentkåren tillväxto, vaknade tanken att anskaffa ett eget hem för kåren. En insamling af medel beslöts och med utsända »sångartofvor» åren 1858, 1861 o. 1870 konserterade kåren öfveralt i landet. Med infresse omfattades syftet och insamlingar gjordes med värme och intresse. År 1870 kunde huset omsider invigas.

Tillträde till huset erhålles genom portieren vid hufvudingången. (Om sommaren efterfrågas vaktmästaren i gårdsbyggnaden). — Det inre upptages af en stor *festsal* genom två våningar, som kan ställas i förbindelse med angränsande lokaler. Salons fondvägg prydes af en gipsafgjutning af *W. Runebergs* statygrupp *Apollo och Marsyas*. I öfre våningen finnes *sångsalen*, en hög, tunnformigt hvälfd sal med högblått tak öfverströdt med stjerner, och prydd med *Ekman*s stora mytologiska komposition »Wäinämöinen väc-

kande naturen till lif». I öfriga salar förvaras byster och porträtter af män, hvilka stått studentkåren nära. — På den angränsande tomt vid Henriks-gatan, hvilken af studentkåren inköpts, finnes sig *studentkårens bibliotek*.

12. Framför Studenthuset ligga *Henriksesplanaderna*, hvilka utgöra en fortsättning af de tidigare nämnda (sid. 13) från teatern ända ut till den från staden löpande chausséen. Här, vid esplanadens slut ligger den ryska militärens *kasernkomplex* samt litet längre fram **Finska teatern**, en till det yttre oansenlig byggnad af trä. — På det ställe där Henriks- och Teateresplanaden (sid. 13) i vinkel sammanstöta, bildas en öppen plats, det s. k. *Skilnadstorget*, omgifvet af ståtliga enskilda hus, bland hvilka särskildt det med fasad åt öster, enligt ritningar af *Höijer*, af *liförsäkringsbolaget Kaleva* uppförda tilldrager sig uppmärksamhet. Midtemot ligger det lilla, men framträdande *liförsäkringsbolaget Suomi* tillhöriga huset, efter ritningar af frih. *Gripenberg*. — Från Skilnadstorget för den skuggrika *Boulevardsgatan* till *Sandvikstorget*. På vägen passeras *Finska fruntimmersskolans hus*, t. v. i hörnet af Georgsg., längre fram på samma sida *Svenska fruntimmersskolans hus*; på högra sidan af gatan är den plantering, i hvilken ligger den s. k. *Gamla kyrkan*, af trä, uppförd år 1826, enligt ritn. af *Engel*. Vid ändan af gatan till h. ligger *Alexandersteatern*, hvilken under spelsäsongen upplåtes åt gasterande trupper. Sandvikstorgets förnämsta prydnad är

13. **Polytekniska institutet**, ett storartadt, enkelt men vackert hus enligt ritningar af *Sjöström*, inrymmande förutom auditorier, samlingar och laboratorier för Polyteknikum, lokaler för Industristyrelsen och Geologiska kommissionen.

14. Invid torget ligger det Sinebrychoff'ska etablisementet (ölbryggeri och bränneri) och den firman tillhöriga vackra och vidsträckta trädgårdsanläggningen. Framför torget utbreder sig *Sandvikshamnen*, hvilken mot hafvet skyddas af en väldig vågbrytare. Längs kajerna går Helsingfors' *hamnbana*.

Hamnbanan, utförd för en kostnad af 1,800,000 mk, öppnades för trafik 1894. Den utlöper från järnvägsstationen, går i en tunnel under Västra chausséen, längs stadens nordvästra gränslinje, skär Lappviksgatan i en djup sprängning och när *Gräsviken*, hvarefter den utmed kajerna i Sandvikshamnen fortsätter i en stor båge förbi *skeppsdoockan*, utmed hafsstranden, längs Hafsgatan med hann för fiskhandel, till Brunnsparken, som passeras längs Parkgatan; vid *Katolska kyrkan* löper banan in i en lång tunnel och berör härefter *skeppsvarvet* och utlöper på kajerna i Södra hamnen. En promenad längs den 4,7 km. långa banan, som i en båge omsluter halfva staden, ger en bild af dennas utsträckning och erbjuder vackra utsikter öfver hafvet.

15. Den del af staden, som ligger söder om Esplanaderna (sid. 13), genomskäres af stadens längsta gata, Unionsgatan (sid. 14). Vid denna bör besökas ***Studenternas etnografiska museum**, Unionsg. 20, grundadt år 1876 af de särskilda studentafdelningarna, åtnjutande anslag af Universitetet och staten, tills ett påtänkt nationalmuseum blir en verklighet, då det är meningen att med detsamma införlifva äfven dessa sevärda samlingar, hufvudsakligast från eget land till belysande af folklivet och folkseder. Ang. tillträde se sid. 5.

16. Vid Unionsgatans slut ligger den *Tyska kyrkan* och midt emot *Svenska normallyceum*. Gatan afslutas på ett effektfullt sätt af det **Astronomiska observatoriet** på Observatoriebärgen, byggdt år 1833 efter ritningar af *Engel*. Af senare datum, 1890, är det nya, fristående tornet för fotografering af himlahvalfvet, i hvilket arbete det finska observatoriet, jämte utländska sådana, deltagar enligt en allmän, internationell plan. — Från observatoriebärgen erbjuder sig en storartad ****utsikt** öfver staden, dess hamnar och hafvet. — På bärgets västra del är uppfördt det stora *Kirurgiska sjukhuset*. Förbi detta leder Kaserngatan ned till staden. Invid denna gata ligger det *Finska gardets kasern*, uppförd på 1820-talet enl. ritn. af *Engel*, invid *Kaserntorget*. På kaserngården höjer sig ett *monument* i anl. af bataljonens deltagande i affären vid Gorny Dubniak under Balkankriget 1877—78.

17. Följer man Kaserngatan vidare inåt staden till den första tvärgatan, Richardsgatan, kommer man till det vid denna belägna

***Folkbiblioteket**, uppygdt år 1881 med anslag af stadens utskänkningsaktiebolags vinstmedel, enl. ritn. af *Höijer*. Det solida och vackra huset inrymmer ett för en ringa afgift tillgängligt bibliotek och en rymlig läsesal, hvardera flitigt anlitade af den stora allmänhetens djupa leder. Ang. tillträde se sid. 5.

18. Den förbi bibliotekets ändvägg gående Högbärgsgatan för uppför en brant backe till det, på en dominerande höjd, enl. ritningar af *Höijer* år 1892 uppförda *Brandverks-huset* med det höga ***Brandtornet**, från hvilket en superb utsikt i fågelperspektiv erbjudes öfver staden. Angående tillträde se sid. 5. Efter en orienterande tur kring staden bör ett besök i tornet icke försummas; den öfversikt man här vinner, låter alla detaljer sammangå till ett helt och stadens topografi framträder såsom en

helhet. Utsikten öfver skärgården och hafvet hänfö-
rande, isynnerhet i solljus. Icke långt från Brandver-
kets hus, ett stycke längre upp på Högbergsgatan ligger
den lutherska församlingens

19. **Nya kyrka**, som invigdes år 1893. Ritningen
till denna i götisk stil hållna kyrka med tre skepp och
två höga torn (74,2 m) är, efter en internationell täflan,
uppgjord af svenske arkitekten *Melander*; kyrkan, som
ger plats åt 2,000 personer, är uppförd på en af huggna
granitblock bildad terrass af 21 m:s höjd öfver hafvet.

20. Sommartid erbjuda, förutom planteringarna inne
i staden, dess omgifvande *parker* en angenäm tillflykts-
ort med grönska och svalka. Längst i söder ligger
Brunnsparken, till hvilken ångbåtar gå från Södra ham-
nen och spårvagnar från stadens centrala delar. Spår-
vagnsstationen i parken är invid den **Katolska kyrkan**,
helgad åt Finlands skyddshelgon under den katolska ti-
den. S:t Henrik. I parken finnes **Brunnshuset**, en om-
tyckt restauration, hvilken sommartid lockar med musik
och variété-föreställningar på aftonen. Den mellersta
delen af det grönskande området upptages af den egent-
liga parken med en gouterad *badinrättning* och utmärkta
hafsbad längst ute på udden, där äfven ångsluparnas
landningsbrygga finnes. Ofvanom simhuset, på en klipp-
höjd finnas gamla batterier, de s. k. *vallarna* med
vacker hafsutsikt. De öfriga delarna af Brunnsparken
äro indelade i villaområden. I det östra af detta ligger
Cygnæi villa (Östra Brunnsparken n:o 17) med

Cygnæi-galleri, ihopbragt af den finska konstens
varme vän och befordrare *Fredr. Cygnæus* († 1881), och
testamenteradt „åt finska folket“. Angående tillträde,
(se ofvan sid. 5).

Galleriet innehåller c. 300 nummer af mycket olika värde, samt
ökas fortfarande genom gåfvor af landets artister, gårdar af aktning och
tacksamhet mot den store patrioten, till hvars livsverksamhet detta galleri
utgör så att säga en historisk illustration. — Kataloger på svenska och
finska språken finnas å galleriet.

21. **Kajaniemi park** i stadens norra del, är tillgänglig
från Unionsgatan, Mikaelsgatan äfvensom genom min-
dre portar från Bårg- och Trädgårdsgatan. Det vid-
sträckt område, med en *Svandam* vid ingången från
Mikaelsgatan, innesluter en väldig plan, som är en om-
tyckt och oumbärlig lek- och idrottsplan för stadens
ungdom. På en med syrénhäcker omgifven kulle vid
Tölövikens strand finnes *Frimurarens graf*, utmärkt

med en enkel grafsten bärande den flärdfria inskriptionen „lika godt om världen vet hvem här hvilar, Gud känner hvad han gjort och uslingen välsignar hans minne“. Under denna sten gömmas stoftet af en gammal Helsingforsbo, den såsom krigare och människovän af sin samtid högt aktade frimuraren, majoren *Fredr. Granatenhjelms* († 1784). — Nedanom kullen synes Helsingfors *Roddklubb*s båthus. — Ett stycke längre fram ligger *Kajsaniemi världshus*, med utsikt öfver *Tölövikens* grönskande stränder. — Skild från *Kajsaniemi* med ett stakett, men med ingång från Unionsgatan, ligger, Universitetets *Botaniska trädgård* med ståtliga växthus, som väl förtjäna ett besök. (Ang. tillträde se sid. 5). På en från *Kajsaniemi* park utbruten tomt invid *Bärggatan* är *Meteorologiska Centralanstalten* belägen.

22. Ifrån *Kajsaniemi* leder förbi världshuset en på järnvägsbanken anlagd gångbro till *Djurgårds villaområdet*, där välgörenhetsinrättningarna *De gamlas hem*, *Blindanstalten* och *Hemmet för obotligt sjuka* tilldraga sig uppmärksamhet. Längs en bro, anlagd öfver den i en djup skärning gående järnbanan, fortsättes vägen till

Djurgården eller *Tölö park*. — Färden hit kan äfven göras med roddbåt från *Kajsaniemi* eller och med lokal-tåg (se sid. 3) eller med spårvagn från stadens centrala delar (banan *Alexanders- och Henriksgatan*) längs *Västra chausséen*. Denna vidsträckt parkanläggning, den största i Helsingfors, är ett verk af en Helsingforsbo, kommerserådet *H. Borgström* († 1883), hvars bröstbild i brons, af *W. Runeberg*, till tacksamt minne af den gamle medborgarens frikostiga intresse för denna park blifvit rest på en kulle, som dominerar strandpartierna af den längst mot norr inskjutande delen af *Tölövikens*. I grannskapet till denna byst är Helsingfors *Trädgårdsförenings skola och växthus*, likaså vackra minnen af B:s nyttiga verksamhet. Särskild uppmärksamhet förtjänar det af föreningens varme gynnare, generalmajoren *J. af Lindfors* uppförda och år 1894 skänkta stora *växt-huset* af glas och järn. Något längre in i parken finnes den lilla, täckt belägna restaurationen *Alphyddan*; ett stycke från denna ligger på en kulle *Kejsarpaviljongen*, uppbyggd vid kejsar *Alexander II:s* och den kejsarliga familjens besök i Helsingfors sommaren 1876, då staden gaf en stor folkfest i denna park, hvilken fest behedrades med de höga gästernas närvaro. — Från

Alphyddan leder en skogsgångstig upp till *Alpen*, en bärgshöjd med vidsträckt **panorama* öfver staden och dess omgifningar, begränsade af det fria hafvet längst i söder. På samma bärg ligger Helsingfors vattenlednings stora reservoar, den s. k. *vattenborgen*, från hvilken stadens vattenledning förses med vatten, hitprässadt från filtrerings- och pumpverket vid Vanda å i Gammelstaden, 5 km från Helsingfors. — Företages återfärden med spårvagn, inväntas sådan vid porten invid Västra chausséen. Vägen för förbi *Tölö sockerbruk* (till v.), *Hesperia trädgård* (till v.), numera plats för en folkskola, samt den på stadens arrendemark af fru *A. Karamsin* disponerade vackra villan *Hagasund* med omgifvande lummig park. Till h. synas enskilda bostäder, förnämligast för arbetare.

23. Ett besök förtjänar slutligen den om sommaren särdeles inbjudande

Högholmen i Norra hamnen. Från ångslupen, som afgår från Norra hamnen vid Alexandersgatans östra ända (öfverfartstid 10 minuter), har man en god blick öfver stadsdelen kring hamnen. Högholmen, planerad af Utskänkningsaktiebolaget med dess vinstmedel, erbjuder den besökande, förutom en *god restauration*, nöjet af en i stark tillväxt stadd **djurgård* eller *zoologisk trädgård*, med många intresseväckande land- och vattendjur. Storartad och kanske mest fångslande af alla vyer öfver det vackra Helsingfors och dess omgifvande skärgård och haf är ***utsikten* från holmens högsta topp, isynnerhet en lugn sommarafton. — Holmen är ett af den stora allmänheten särdeles omtyckt mål för s. k. knytpartier.

24. Att omnämnas äro slutligen de ytterst i väster belägna *begravningsplatserna*, hvilka från stadens centrum uppnås med spårvagn (banan längs Norra Esplanad och Boulevardsg). Mest beaktansvärd är den *äldre lutherska begravningsplatsen*, inbäddad i rik grönska och prydd med många vackra monument. Invid och norr om denna ligger den nya begravningsplatsen; på den södra sidan, åtskild af en väg, är den *grekisk-ryska begravningsplatsen* och därinvid *finska militärens* och den *mosaiska begravningsplatsen*. — Bakom alla dessa, på en udde i hafvet, ligger *Lappviks sjukhus* i en vidsträckt park. Framför begravningsplatserna är det kommunala sjukhuset (*Maria sjukhus*) uppfördt.

B. Helsingfors omgifningar.

Vid längre uppehåll i Helsingfors sommartid erbjuda de vackra omgifningarna i skärgården lönande turer för naturvännen. Af nedanstående färder rekommenderas främst och såsom minst tidsödande någon af turerna under punkten 6. Därefter någon af turerna under punkterna 5 eller 7. Samtliga dessa färder göras för en ringa kostnad på de angifna båtarna, å hvilka biljett i första klass på den längsta distansen icke öfverstiger 2 mk. — För den som besöker Helsingfors är jämväl en tur till Borgå att framhålla. Se härom IV B.

Till Helsingfors omgifningar hör äfven *Sveaborg*, hvars moderna fästningsverk och historiska minnen erbjuda mycket af intresse.

1. **Sveaborg.** Färden hit anträdes sommartid med någon af de ångslupar, som från innersta delen af Södra hamnen hvarje halftimme via *Blekkholmen*, med Nyländska jaktklubbens båthamn, och *Brunnsparcken* afgå till „fästningen“, hvarvid den med bestyckade batterier armerade klippholmen *Harakka* och det dystra, af granitmurar omgifna *Långörn*, dit tillträde icke medgifves, passeras. — Vintertid göres den 3 km långa vägen till fästningen med åkare öfver isen.

Tillstånd att besöka *Sveaborg* utverkas hos fästningens kommandantstyrelse, som vid ankomsten genast uppsökes; underlåtes detta, äfventyrar man, att förvägras tillträde och utsättes för möjligheten att med oförrättadt ärende återvända till staden.

Sveaborg är namnet på det år 1749 af den snillrike *Augustin Ehrensvärd* på 7 holmar anlagda fästningsverket till försvar af inloppet till Helsingfors och depot för den svenska skärgårdsflottan i finska viken. Fästningen, som fått bära det stolta namnet „Nordens Gibraltar“, har ansetts såsom ointaglig och har ej håller fallit för vapenmakt. Dess nesliga öde 1808 är för välbekant för att här behöfva ytterligare omnämnas. År 1855 utsattes *Sveaborg* från den 9 till den 11 augusti för ett häftigt bombardemang af de starkt bestyckade förenade franska och engelska flottorna, stigande sammanlagdt till 77 fartyg af olika slag. Fästningen, hvars kanoner icke nådde fiendens flotta, led härunder bety-

dande förluster till lif och egendom, ehuruval vallarna icke i nämvärd mån skadades. Efter kriget uppfördes nya kaserner och kasematter i de nedbrändas ställe och artilleriet omdanades efter modernt mönster. — Besättningen i fästningen utgöres uteslutande af rysk militär, hvarför äfven det ryska språket är det förherrsande; på öarna befinner sig dock ett antal finska och svenska arbetare och tjänare, för hvilkas behof en folkskola uppstälts, i hvars lokal jämväl lutherska gudstjänster hållas.

Från landningsplatsen vid en med träd planterad kaj på *Stora Öster Svartö* inträder man genom en port i fästningen och kommer efter en kort vandring till den största öppna platsen, där den ryska *kyrkan* reser sig. Detta tempel erbjuder intet af särskildt intresse; egendomlig är dock dess inhägnad, som utgöres af tunga järnkedjor, uppburna af gamla kanoner från den svenska tiden, ställda tre och tre tillsamman. Det inre af den ljusa kyrkan är enkelt; hvalfven bära märken af bombskärfvor, som vid bombardemanget 1855 genombröto taket; en af dessa skärfvor, som genomborrade Alexander Newskis bild på ikonostasen, förvaras infattad i silfver framför den skadade helgonbilden. — Kyrkan förevisas af kyrkvakten, som bor i jordvåningen af templet.

Söderom kyrkan utbreder sig en lummig skvär, den egentliga promenaden på Sveaborg; i väster befinner sig högvakten, i söder och öster boningshus för befälet, stabens embetslokal och officersklubben; längre bort mot söder ligger manégen, artillerikasernen m. m. — Innan man kommer till manégen, tar en väg af ned mot höger, förande öfver en pontonbrygga till *Wargön*, fästningens midtelparti; håller man här alt fortfarande åt höger, uppnår man ett porthvalf, genom hvilket man inträder på den tysta, af medelhöga hus omgifna borggård, där **Ehrens värds grafvård* befinner sig högst uppe på en af en hagtornshäck omgifven, grönskande kulle.

Ehrens värds afled på Saaris i Wirmo d. 4. okt. 1772 och hade uttalat en önskan, att hans stoft fingo hvila inom Sveaborgs vallar. På grund däraf fördes hans lik först till Åbo den 17 juni 1773 med den största högtidlighet och ståt, som dittills någonsin förekommit i Finland, samt därefter på ett af den af honom skapade skärgårdsflottans fartyg till *Wargö*, där det jordades. På grafven lät *Gustaf III* år 1788 uppressa det monument, som här ännu med stor pietet omfattas. Till detsamma hade konungen själf gjort utkastet, efter hvilket *Sergel* utförde modellen. Stenarbetet är af löjtnant *Nils Stenman*, kallad finska stenhuggeriets och stenslipningens fader. — Själva värden, hvilande på ett underlag af trenne breda afsatser, utgöres af en parallellipiped af granit, hvars kortändor afslutas med hvar sin i brons gjutna förstäf af en den tidens kanonbåt. På stenen hvilar

den Ehrensvärdska grefliga vapenskölden, prydd med serafimerordens tecken och försedd med inskrifterna: *Armeens flotta*. — *Sveaborg*. Ofvanpå skölden äro placerade den bortgångnes svärd och hjälm i brons. Inskriptionerna på den värdiga, artistiskt hållna värden lyda: »*Här hvilat Grefve Augustin Ehrensvärd Fält Marskalk, Riddare och Commendeur af K:gl. M:ts Orden, Omgifven af Sina Werk Sveaborgs fästning Armeens flotta*». — »*Efter Gustaf III:s befallning och Egitt utkast Uprest MDCCLXXXVIII At I Fältherrens och Medborgarens spår Lifva Snillen at kunna — hjertan at vilja gagna Fäderneslandet*».

Från Wargö kommer man till *Gustafsvärd*, fästningens mest mot söder framskjutande parti och ett af dess viktigaste och starkast befästade citadeller, behärskande det trånga, men djupa inloppet till Helsingfors, hvilket går emellan denna ö och den under senaste decennier starkt befästade *Alexandersön* (det forna Båk- eller Skanslandet). På sidorna om den ännu kvarstående *kungsporten* till Gustafsvärds fästningsverk läsas inskrifterna: »*Här har Konung Fredrik låtit lägga den första sten år 1748. Sveaborg, som röer hafvet på ena sidan och stranden på den andra gjer Den kloke Herraväldet öfver både haf och land*». — »*Och Konung Gustaf har lagt den sista sten år — (årtalet ej utsatt). Ifrån Ödemarker äro dessa Vargskiärs holmar ombytt till ett Sveaborg. Eftervärd stå här på egen botn och lita icke på främmande hjälp*».

Förutom dessa inskriptioner finnas ännu några andra från den svenska tiden. Tilläggas må att bastioner, dammar, m. m. i tiden uppkallades efter män, som gjort sig förtjänta om deras uppförande, såsom Daniel Thunberg, Kasimir Wrede, Taube, Adlerfelt m. fl. — De i det föregående icke uppräknade fästningsverken bära namnen *Lilla Öster Svartö*, *Väster Svartö* och *Löven*.

2. *Området kring Östra Chausséen till Gammelstaden*. Från norra ändan af Unionsgatan leder den s. k. *Långa Bron* öfver det sund, som förenar Tölövikens med Norra hamnen till *Broholmen*, i norr genom omfattande fyllningsarbeten i ett med fastlandet. Här vidtager den *chaussé*, som från Helsingfors leder österut längs Finska vikens kust. En tur längs *chausséen*, utmed hvilken spårväg löper c. 2 km, erbjuder intet af särskildt intresse för turisten. Bosättningen härstädes är till god del betingad af de industriella verk, som anlagts på strandområdet till höger om *chausséen*; här finnas Helsingfors arbetarebostäder. Till först passeras området *Bärghäll* (till v.), så följa arbetarebostäderna å villorna *Surutoin* och *As*, ändpunkten för spårvägen. Här tar vä-

gen till *Sörnäs lastageplats* af åt höger, medan chausséen längs en bro öfver hamnbanan till Sörnäs fortsätter förbi villaområdet *Vallgård*, — där vägen till *Sörnäs straff-fängelse*, beläget i en skog mellan chausséen och Gammelstadsfjärden, tar af åt höger, — in på den numera af staden inlösta egendomen *Gumtäckts* mark. Här hafva uppstått de rätt betydande förstäderna *Hermanstad 2* (till h.), *Hermanstad 1* (till v.) och *Majstad*. Kort härefter (4 km från staden) passeras *Arabia porslinsfabrik*, hvarefter (5 km från staden) uppnås

Gammelstaden, platsen för det gamla Helsingfors (jmf sid. 6), af hvilket knappt något minne bevarats. De enda märken af den gångna tiden äro obetydliga spår af kyrkan med en ännu synlig grafsten på en äng till vänster, då man inkommer i Gammelstaden. Invid Vanda å, litet nedanför den öfver ån ledande landsvägsbron, finnes Helsingfors *vattenlednings pump- och filtreringsverk*, hvilka vid besök i Gammelstaden böra beses.

Vattenledningsverket, påbegynt af ett utländskt bolag, men redan år 1876 inlöst af staden, matar stadens vattenledning med vatten från Vanda å, hvilket efter behörig filtrering prässas upp till reservoaren på Djurgårdsbärg (jmf sid. 24) och därifrån flyter i stadens rörnät.

Vid *islossningstiden* (vanligen i slutet af April) erbjuder Gammelstadsfallet ett imponant skådespel, då ismassorna, förda af den genom vårflödet växande strömmen, kastas utför fallet.

Återfärden kan företagas, antingen genom att fortsätta längs allmänna landsvägen förbi *Viks ladugård* öfver *Helsing malm*, en vidsträckt sandslätt, till *Malm station*, 5 km från Gammelstaden, hvilken väg dock icke erbjuder något af intresse, eller ock till *Aggelby* haltpunkt, 2 km från Gammelstaden, längs en skogsväg, begynnande strax invid Pumpverket. I hvardera fallet sker återfärden från nämnda stationer vid järnvägen med bantåg såsom nedan 3.

3. *Med lokaltåg till Malm*. Från järnvägsstationen afgå sommartid 5 ggr dagligen lokaltåg till Malm station. Tågen utlöpa från spåret utanför stationshuset invid Brunngatan. Förbi Kajsaniemi park (sid. 22) löper spåret längs en fylld bank öfver Tölöviken in på Djurgårdsområdet (sid. 23) till *Djurgården* (2 km), som är den första haltpunkten; öfver en äng fortsättes till *Fredriksberg* (3 km), där hamnspåret till Sörnäs utlöper (se ofvan)

och vidare genom kuperad terräng till *Äggelby* (8 km), där villor uppstått och där Velocipedklubbens bana (jmf. sid. 6) är anlagd ett stycke från järnvägen till v. Tåget fortsätter härifrån öfver delvis välodlade fält, öfverskrider Vanda å och når *Boxbacka* haltpunkt (10 km). Här likasom längs sträckningen till *Malm* station (11 km) och omkring denna äro flere sommarvillor uppförda af stadsbor. Något för naturvännen anmärkningsvärdt finnes icke vid den berörda bandelen. — Vid *Malm* station är Helsingfors *nyaste begravningsplats*, till hvilken järnvägspår leder, invigd 1894.

4. Till *Fölisön* i skärgården väster om staden göres sommartid en lönande tur såväl landväg som med ångslup. Anträdes färden landvägen, begagnas den längs Västra chaussén (sid. 24), löpande spårvägen, hvilken i staden går längs Alexanders- och Östra Henriksgatan. Strax efter det *Tölö* sockerbruk (2 km) passerats, lämnas spårvagnen vid en med afvisare utmärkt sidoväg åt vänster. Denna väg går längs stranden af Edes- och Hummelviken förbi ett stort antal vackert belägna villor och erbjuder tilltalande utsikter öfver de nämnda vikarna med hafvet i bakgrunden. Efter c. 3 km vandring uppnås *Mejlans* egendom, från hvars strand en lång bro för ut till *Fölisön*. — De ångslupar, som trafikera *Fölisön*, ligga vid Sandvikshamnen (jmf. sid. 20). Farleden går förbi *Busholmen* och *Drumsö* (till v.) samt *Lappudd* och *Sandudd* (till h.) till *Fölisön*; färden göres på c. 20 minuter. — För den, som har ett par timmar till sin disposition, rekommenderas bortfärd längs land och återfärd med ångbåt, eller tvärtom.

Fölisön, som tillhör staden och med Utskänkningsbolagets vinstmedel planerats, utgör ett onyttigt mål för utfärder sommartid. Den vackra skogen på holmen erbjuder angenäma promenader; från höjder och uddar öppna sig vackra vyor öfver den kringliggande skärgården, med hafvet längst i söder. På holmen finnes en enkel restauration, för servering af kaffe, thé, öl o. d.

De båtar, som anlöpa *Fölisön*, fortsätta vanligen sin tur till *Munksnäs* närbelägna vackra egendom (tillh. frih. G. Ramsay) och till särskilda bryggor på de af villor upptagna holmarna *Granö* och *Löfö*. Till dem leder äfven en landsväg, utgörande fortsättning af ofvannämnda strandväg till bron öfver sundet mellan *Mejlans* och *Fölisön*.

5. Den *Västra skärgården* trafikeras af särskilda ångbåtar, hvilka upprätthålla regelbundna dagliga turer

till de många här belägna villorna och sommarbostäderna för Helsingforsborna.

Båtarna hafva sin station i den innersta delen af Södra hamnen; angående turerna annonseras i de dagliga tidningarna. I allmänhet kan en utfärd hitåt icke göras på en dag, i det att båtarna afgå från Helsingfors middagstiden (kl. 3), återvända från ändstationerna följande morgon och anlända till staden i god tid på f. m. (kl. 10). Restauration ombord. Hotell eller restaurationer finnas icke vid de bryggor, som anlöpas, utom vid *Bobäck* i Esbo-socken, där ett litet men godt hotell med Helsingfors priser står den resande till buds.

De farleder, som följas, äro:

a) till *Esboviken* och *Bobäck*. (Ångbåten Adlercreutz). Från hamnen styres kursen förbi Brunnsparken och Sveaborg utåt till holmarne i den yttre skärgården, på hvilka en mängd villor uppförts; sedan ett tiotal bryggor angjorts, ändras kursen, som hittills varit sydvästlig, vid *Kopplorna* till nordvästlig och farleden går till den inre skärgården från den ena bryggan till den andra längst in i *Esboviken* med *Bobäck* såsom slutmål.

b) till *Långviken* i Kyrkslätt (3 dagar i veckan ångbåten Thor). Sedan hamnen lämnats och Brunnsparken passerats, styres med västlig kurs genom den inre skärgården, förbi det stora och vackra *Drumsö* (till v.) längs den norra delen af *Karlöfjärden*, vid hvilken särskilda bryggor anlöpas, förbi *Svinö* genom det till farled upprensade *Svinösund* mot mynningen af *Esboviken* och, skärande denna, in i *Långviken*, där bryggan vid *Storms* egendom är slutmålet.

c) till *Hvitsand* i Kyrkslätt på Porkkala halfö. (3 dagar i veckan, ångbåten Thor). Farleden ända till mynningen af *Esboviken* densamma som ofvan b), hvarefter kursen blir sydvästlig förbi *Medvastö*, det vackra *Hirsala*, som passeras i en smal farled med lummiga stränder, *Skyttö* och *Johannevik* till bryggan vid *Hvitsand*.

6. Den närmare östra skärgården trafikeras af ångslupar med regelbundna dagliga turer (3 ggr dagligen) längs följande tre linjer, alla med utgångspunkt från Norra hamnen vid ändan af Alexandersgatan.

a) Från Norra hamnen, genom *Brändösund*, *Degerökanal* till *Bothyviken*.

b) Från Norra hamnen till *Turholm*, genom *Degerökanal* förbi *Vådö*, och *Degerögård* till *Svalviken*.

c) Från Norra hamnen öfver *Kronbärsgsfjärden* till *Stansvik*, genom *Estnässund* till *Jollas* och *Willinge*.

På alla dessa linjer, som beröra de många i den östra skärgården på holmar och uddar belägna sommarvillorna, angöres ett stort antal bryggor. En lönande tur erbjudes på en hvar af dessa linjer och kan göras på 3 å 4 timmar. Det största utbytet vinnes dock genom kombination af tvänne: linjen b) till *Degerö gård* (tillh. enkefru Castrén), promenad därifrån öfver Degerölandet till *Turholm* (tillh. familjen Borgström) och *Stansvik* (c. 3 km.) (tillh. frih. v. Willebrand) och retur längs linjen c). — Medger tiden, så tillbringas en dag ute i denna skärgård angenämt i båt (jmfir ofvan sid. 3), i hvilket fall en rodd kring Degerölandet är att rekommendera; kursen ställes förbi *Turholm* genom *Degerökanal* och *Vådösund* österom Degerö till *Willinge* och retur genom *Willinge* och *Estnässund* förbi *Stansvik* till staden. — Vid en tur längs dessa linjer har den resande icke att tillgå restaurationer, hvarför vid längre färd proviantering bör ske i staden.

7. Till *Sibboviken* och den aflägsnare *Östra skärgården* afgår dagligen, utom söndagar, ångbåten *Sibbo* från Södra hamnens innersta del. Angående turerna annonseras i de dagliga tidningarna. Affärd från Helsingfors middagstiden (kl. 3), återkomst följande f. m. kl. 10. Restauration ombord.

Från hamnen styres öfver Kronbärgsfjärden in i de smala sunden söderom Degerölandet och så, förbi *Jollas* och *Willinge* gårdar ut på öppnare fjärdar, hvar efter, sedan den vågomsvallade *Likholmen* passerats, den förut ostliga kursen ändras till nordostlig, förbi *Nord-sjölandet*, där talrika sommarbostäder för stadens invånare uppstått, och öfver *Granöfjärden* in i den vackra viken vid *Husö* (tillh. hofrådet W. Brummer). Ej långt härifrån ligger *Korsnäs* brygga för resande till *Östersundom kapell*. Från denna brygga upptäckes den ståtliga *Östersundom gård* (tillh. godsegaren G. Borgström) samt den lugna fridfulla *Björkudden*, skalden Z. Topelius' hem på ålderns dagar. Kursen ändras nu till ostlig och går förbi *Simsalö* och *Engelholm*, hvilkas fiskarebefolkning i sina enkla boningar herbergera skaror af Helsingfors familjer under sommarmånaderna. Äfven i dessa nejder hafva på senaste tider villor begynt uppstå. Förbi *Hitå gård* (tillh. possess. Ramström) och den vackra egendomen *Eriksnäs* (tillh. fröken Nordensköld) styres med nordlig kurs in i *Sibboviken*, i hvilken den ena bryggan

anlöpes efter den andra; längst in är ändstationen vid *Söderkulla*.

8. Tur till *Borgå*. Se nedan IV. B.

II. Västra Nyland.

Detta område erbjuder sommartid ett särdeles tack-samt fält för turisten. — Längs kusten utbreder sig en vidsträckt skärgård, rik på omväxlingar: från de innersta grönklädda holmarne till de nakna klippupposterna i det yttersta hafsbandet. Denna skärgård delas af Hangö-udde, som skjuter långt ut i hafvet, i två delar, den östra den s. k. Ekenäs- och Ingå-skärgården i öster fortsatt till Porkkala och Kyrkslätt skärgård, samt den väster om Hangö udde belägna Bromarf- och Tenala-skärgården. Befolkningen, som i dessa nejder är svenska talande, är vänlig och tillmötesgående mot turisten; i de snygga gårdarna erhålles lätt kost och kvarter äfven för längre vistelse; båtar för rodd och segling stå äfven till buds mot måttlig lega; tillfälle till skärgårds- och hafsfske beredes amatören utan hvarje hinder. För vännen af skärgårdslifvet egnar sig denna skärgård till sommarvistelse; lämplig bostad (med kost till 1 mk à 1: 50 om dagen för person) uppsökes lätt på en tur till byar och fisklägen i den trakt, som väljes för sommaren.

Det västnyländska fastlandet delas i längdriktningen af Lojoåsen, hvilken utgör Salpausselkäs från inlandet mot sydväst till hafvet vid Hangö löpande slutdel. Området norr och nordväst om denna ås är rikt på sjöar och vattendrag, hvilka skänka de kring dem liggande trakterna den rikaste fågning. För sin naturskönhet äro isynnerhet Wichtis, Lojo och Karis-Lojo socknar med full rätt berömda och kända, och hafva äfven blifvit omtyckta sommarvistelseorter för Helsingfors-bor. En tur till dessa nejder tillåter lönande utvidgningar till de nordnyländska gränssocknarna mot Tavastland, men isynnerhet till de välodlade södra socknarna, hvilkas gamla, höga kultur, många industriella inrättningar och minnesvärda ställen skänka omväxling och kvarlämna angenäma minnen. Att rekommendera är en längre vistelse på någon ort i dessa trakter, t. ex. vid den centralt belägna Lojosjön, i hvars kringliggande byar allmogen är van att mottaga sommargäster, och att härifrån

göra turer i omnejden. Prisen för kost och kvarter äro måttliga (från 1 mk till 2 mk om dagen för person). Befolkningen i de nordliga socknarna är finska, i de sydliga svenska talande, språkgränsen går ungefär i en väst-östlig linje öfver Lojo Storön i Lojo sjö.

Den täta bosättningen och de i allmänhet välmående gårdarne göra turer i Västra Nyland lätta och bekväma äfven för den vid umbäranden ovane turisten. Kommunikationerna underlättas af Hangöbanan längs Lojo åsen, ångbåtstrafiken längs kusten och in i de djupt inträngande hafsvikarna samt på Lojo sjö; skjutshästar stå till buds i gästgifverier och kunna äfven legas i andra gårdar; roddbåtar erhållas med lätthet (för rodd öfver sund eller vikar (25 å 50 p:ni) där så behöfves, äfvensom för längre färder (betalningen beräknas efter dagspenning, hvarvid roddarnes återfärd jämväl bör tagas i beräkning, 2: 50 å 3 mk för dag).

Till ofvangjorda antydningar, som närmast afse att vägleda den egentliga turisten eller sommargästen på landet, är ännu att föga ett omnämmande af den renommerade sommarvistelsen i Hangö och vid den där befintliga berömda badinrättningen. Äfven för gästen här erbjudas bekväma och lönande utfärder ej blott till hafs utan äfven till de vackraste punkterna inåt landet.

Med ledning af efterföljande beskrifningar kunna en mängd *rundresor* i Västra Nyland anordnas.

Följande hufvudlinjer må här framhållas:

1. Helsingfors—Ekenäs med Raseborg—Hangö, hvar till erfordras 2 å 3 dagar.

2. Helsingfors—Lojo (med järnväg eller öfver Pikala) Lojo—Karis—Lojo—Fiskars—Ekenäs med Raseborg—Hangö, hvartill erfordras 4 å 6 dagar.

Till dessa hufvudlinjer kunna kortare eller längre sidoutflykter lätt förknippas.

A. Helsingfors—Hangö.

1. *Med ångbåt från Helsingfors direkt till Hangö.* Trafiken på denna linje upprätthålles af de stora passagerarebåtarna på linjerna S:t Petersburg—Stockholm och S:t Petersburg—Åbo—Bottniska viken; färden räcker 6

å 7 timmar; affärd från Södra hamnen. Ang. tur den inre skärgårdsvägen se nedan B. 1. sid. 42.

Från hamnen utlöper ångfartyget förbi *Sveaborg* (se I. B. 1 sid. 25), hvarefter kursen, med *Gråhara fyr* utanför Sveaborg till v., ställes sydvästlig mot fyren på *Rönnskär* utanför den i hafvet utskjutande *Porkkala udde*. På denna sträcka (inmot 2 timmar) likasom ock från *Porkkala* västvärt öfver *Barösunds fjärden* (c. 1 timme) går farleden mellan kala klippor och bränningar i hafsbandet, i söder ligger hafvet fritt, i norr synas skärgårdens skogbeväxta holmar, hvilkas detaljer och inbjudande fågning dock icke från däck kunna skönjas på denna linje. Först efter det sistnämnda fjärd passerats, öppna sig skärgårdsvyer. Farleden hoptränges nu och löper in genom det smala och krokiga, af grönskande stränder omgifna **Barösund*, vida berömdt för sin skönhet, hvilken äfven hit lockat talrika sommargäster, bosatta i allmoge gårdarne på stränderna af holmar och vikar eller i här uppförda villor. Vid inloppet till sundet ligger lotsstationen (till v.) Efter en dryg halftimmes färd genom sund mellan grönskande holmar går farleden åter genom den yttre skärgården, mellan ödsligare klippholmar med en karg växtlighet. I söder synes fyren på *Jussarö*, på hvilken holme en numera nedlagd järngrufva finnes. Förbi *Tvärminne* lotsstation (till h.) där farleden till Ekenäs grenar af åt norr, styres ut på den öppna *Hangö östra fjärden* och efter c. 1 timme, med *Hangö fyr* i söder, mellan kala klippor, af hvilka några bära lämningar af ett numera raseradt fäste (se nedan sid. 38.), in på Hangö redd.

2. *Med bantåg från Helsingfors till Hangö.* Bandelen Helsingfors Hyvinge se nedan IV. A. Från Hyvinge utgår åt sydväst den 148 km långa Hangöbanan, anlagd år 1873 af ett enskildt bolag för exploaterande af en motsedd storartad transitotrafik från Hangö hamn till S:t Petersburg. Banan inlöstes år 1875 af statsverket och införlifvades med de finska statsbanorna. Här uppräknas stationerna vid banan. Utom dem finnas för den lokala trafiken ett antal haltpunkter. Den, som önskar afstiga vid en sådan, bör före afresan från närmast föregående station därom underrätta konduktören.

Hyvinge, med restauration och hotell för resande, som hafva att invänta anslutning till tåg på andra bandelar, är beläget på en torr sandig terräng, som gjort orten till en om-

tyckt vistelseort för sjuklingar, i synnerhet bröstpatienter; någon särskild naturskönhet, utom skogslandskapets, erbjuder orten icke. — Sedan på det första hållet passerats några odlade sträckor kring stränderna af Wanda å (se sid. 7), som här öfvergår, löper banan in i ett enformigt, torrt skogsområde, i hvilket ligger *Rajamäki*, 13 km. Genom enahanda terräng fortsättes till *Korpi*, 24 km.

Härifrån anslutning för trafik söderut till *Nurmijärvi* och norrut till norra delen af *Wichtis* socken samt *Pyhäjärvi* socken, i hvilken *Högfors bruk* (tillh. ett aktiebolag) är beläget, 33 km. från *Korpi*. Den resande till Högfors afstiger lämpligast redan vid *Röykkä haltpunkt*, invid hvilken gästgifveriet med samma namn ligger, härifrån 30 km till Högfors. Ang. Hogfors se nedan i II. C. 1.

Landskapet bibehåller ännu en sträcka sin enformiga prägel till *Selkis haltpunkt*. Härefter följa vyer öfver några skogssjöar och vid *Ojakkala haltpunkt* möter utsikten öfver *Enäjärvi* vackra sjö (till v.) med välodlade stränder, längs hvilka banan löper till *Nummela*, 50 km.

Från stationen, till hvilken häst rekvideras från *Nummela gästgifveri* (2 km) per telefon eller medels gångbud, 2 km öfver *Lojo åsen* till stranden af *Hiidenvesi* (se nedan II. C. 2), som är en lämplig utgångspunkt för en vattentur genom *Wichtis* och *Lojo*. — Anslutning med kusten, 24 km, genom *Haapajärvi kapell*, till *Bobäck* vid *Esboviken* (se ofvan sid. 30').

Åter följer ett långt, enformigt skogshåll till *Lojo*, 64 km.

Invid stationen finnes gästgifveri, därifrån häst erhålles till *Lojbacke* 4 km, (se nedan II. C. 3 och *Waanila sanatorium à la Kneip*, 8 km åt norr, inrättadt af kommunalrådet Heitman å *Waanila* egendom. — Åt söder anslutning med kusten 20 km genom *Sjundå* socken till *Pikkala* (se nedan sid. 42).

Under följande håll, äfven det till stor del genom skogsterräng, framskymta vikar af *Lojo sjö* i norr vid *Kyrkstad haltpunkt*, där en såg är anlagd. Genom vacker skog löper tåget in till *Svartå station*, 84 km; restauration.

Invid stationen finnes gästgifveri, hvarifrån häst erhålles till *Svartå bruk*, 4 km.

Svartå, Fideikomiss inom friherrliga ätten *Linder*, är en af landets största egendomar. Där finnes ett litet järnbruk, det äldsta i landet. Vacker park och storartade trädgårdsanläggningar, mineralsamling och en stor kollektion stenredskap funna i *Västra Nyland*. För beseende af bruket, gården och omgifningarna begäres tillstånd af egaren, hofmästaren baron F. *Linder*.

Svartå järnbruk anlades 1608 och nådde sin första blomstring under grosshandlaren *Peter Thorväst* från *Åbo*, efter 1647. Hans afkomlingar hafva sedan dess intill denna dag innehaft bruket. 1786 öfvergick det till bergmästaren *Magnus Linder*. *Kyrkan* byggdes 1761. Vid det höga fallet äro särskilda smärre industriella inrättningar anlagda.

Ungefär 2 km från bruket, där ån faller ut i *Mangårds träsket*, ligger en holme, hvars växtlighet betäcker de ringa lämningarne af *Junkarsborg*, om hvilken historien dock icke har något minne.

Banan, som fortsättningsvis följer ryggen af Lojo-åsen, löper äfven hållet till *Karis* station, 99 km, genom skogsmarker utan utsikter öfver odlade fält.

Invid stationen finnes gästgifveri. Stationen är viktig såsom anknjytning med järnvägsnätet för flere industriela verk och stora jordlägenheter. Längs landsvägen åt väster uppnås

Billnäs järnbruk, 2 km, tillh. friherre F. Hisinger, ett af de äldsta i landet, grundadt år 1641 och år 1648 af drottning Kristina ihågkommet med en donation af några kronohemman. — Fallet, 7,2 m. högt, drifver flere industriela verk, bland hvilka ett betydande manufaktursmide. — Från *Hammarbärg*et, invid bruket, erbjudes en vidsträckt och tilltalande utsikt öfver ådalen, med dess välodlade fält, fallet och de omgifvande höjderna.

Karis station är en god anknjytningpunkt för turer till *Aminnefors* (7 km) och *Skuru*, 8 km, vid *Pojoviken* samt *Fiskars*, 12 km, hvarom närmare II. B. 5. Från stationen går god landsväg till *Raseborg*, 10 km, (sid. 46) och *Fagervik*, 15 km, (sid. 43).

Genom likartad terräng som tidigare, löper banan till *Ekenäs*, 115 km. **Ekenäs stad och omgifningar** se sid. 44. Banan, som här nått kusten, öfvergår invid *Ekenäs* på en lång bro *Pojoviken*. Från bron, som är försedd med en svängbro för möjliggörande af sjötrafik in i viken till *Skuru* (se II. B. 5), samt från bandelen närmast bron på vikens västra sida erbjudas vackra **vyer* öfver den kringliggande trakten, särskildt öfver *Ekenäs* stad med dess dominerande kyrktorn. Vid *Lappvik station*, 130 km, beröres hafvet, som här bildar *Lappviks hamn* med god lastageplats. Det sista hållet går öfver en ful sandig terräng, beväxt med tallskog till *Hangö*, 148 km.

3. Hangö stad.

Ankomst sjövägen till den stora med järnvägsspår försedda hamnmolon, icke långt från järnvägsstationen; tullvisitation af från utländsk hamn anländande båt sker ombord. Hurkuskar och bärare stå till buds vid de regelbundna passagerarebåtarnes ankomst. Med *bantåg* till järnvägsstationen i stadens västra kant, icke långt från hamnen, dit tåget äfven fortsätter för befordrande af passagerare till afgående ångbåtar. Hurkuskar och bärare stå till buds vid tågens ankomst.

Hotell och rum för resande: **Pension Bellevue*, härligt läge med utsikt öfver hafvet, rum 3—5 mk pr dag, 20—40 mk pr vecka, 80—120 mk pr månad. God restauration. Öppet endast under badsäsongen. **Grand hotel*, ypperligt läge vid hafvet, vid ändan af Boulevardsgatan; goda rum från 2 mk till högre pris; helinackordering 100 mk pr månad. *Järnvägshotellet* vid järnvägstorget.

Restaurationer: utom på nämnda hotell, *Badhusrestaurationen*, öppen under badsäsongen, 80 mk pr månad, 4 mk pr dag, samt *Nykterhotsvärdshuset*.

Bad: sommartid såväl tempererade som hafsbad i badanstalten i *Badhusparken*, biljettförsäljning i en kiosk invid anstalten.

Ångslupar, rodd- och segelbåtar stå att hyra, närmare upplysningar å *Badhusrestaurationen*.

Bankkontor: Föreningsbankens och Nordiska Aktiebankens filialer.

Post och Telegraf vid Boulevardsgatan.

Telefon inom staden och i förbindelse med Helsingfors och Åbo samt omnejden.

Ångbåtskontor: *Karl Boström*, företrädesvis Finska ångfartygsbolagets båtar, *Victor Ek* för de danska båtarna, o. a.

Bokhandel och försäljning af fotografier: bokhandlaren Kaustoll. fotografen Lagergren.

Tidningsförsäljning i en kiosk i Badhusparken samt å järnvägsstat.

Hangö stad, belägen på Finlands sydligaste långt i hafvet utskjutande udde, Hangö udde, är en skapelse af de på 1870 talet ifriga sträfvandena att bereda den finska handeln en säker utfartsort äfven om vintern, och, kanske än mera, tron på att den ryska metropolens transito trafik vintertid kunde ledas genom den sällan tillfrysande hamnen vid Hangö. Dessa merkantila intressen framkallade anläggandet af en järnbana från Hangö till lämplig punkt för anslutning med banan till S:t Petersburg, hvilken punkt blef Hyvinge, samt hamnbyggnader vid Hangö hamn. Med dessa sträfvanden sammanfaller grundläggningen af Hangö stad, hvars privilegier äro från år 1878. — Den ofantliga transito trafik, hvarom förhoppningar hägrat, reducerades emellertid väsentligt af de verkliga förhållandena; däremot blef den nya vinterhamnen af högsta betydelse för den finska handeln på utlandet. Hamnen har allaredan utvidgats, och rörelsen varit i ständigt stigande, sedan det starka isbrytarångfartyget *Murtaja* möjliggör hamnens öppenhållande äfven under stränga vintrar; endast undantagsvis och på kort tid vålla ishinder stagnation i trafiken. Hangö har genom alla dessa omständigheter blifvit ändpunkten för en hela året om regelbunden sjöfart på Stockholm, Köpenhamn och England (Hull).

Den förnämsta exportartikeln utgör smör: till Hangö samlas de otaliga öfver hela landet spridda mejeriens tillverkningar: hvarje tåg medför smördrittlar, färdiga att skeppas till utländska hamnar. Antalet drittlar steg år 1894 i medeltal till c. 4,000 i veckan, representerande ett värde af c. 22 miljoner mark för sagda år.

Förutom såsom hamnstad har Hangö på senaste tid äfven fått betydelse såsom landets mest fashionabla sommarvistelseort för stadsbor, hvaribland ett stort antal utlänningar. Härtill har Hangös härliga läge vid hafvet på en torr sandig terräng bidragit och i staden framkallat en bad- och kuranstalt, hvilken sommartid hif-

lockar ett stort antal besökande. — Invånaretalet är c. 3,000 personer.

Turisten, som sommartid passerar Hangö, disponerar den tid ångbåten ligger i hamnen mest lönande enligt följande program. Från kajmolon bestiges det tätt invid liggande *Drottningbärget*, dit en trätrappa leder från hamnplanen: härifrån vidsträckt utsikt öfver staden, hamnen och Hangöudd i norr och väster samt hafvet med Hangö fyr i söder. Ett par kilometer utanför hamnen synas på några klippor minnena af de svenska fästningsverken *Gustafs värn*, *Gustaf Adolfs fäste* och *Mejerfelt*, hvilka bygdes under Gustaf III och raserades af ryssarne i orientaliska kriget 1854. På bärgets topp står en gammal, ur hafvet utanför staden upptagen kanon, vidare den s. k. Nordenskjölds bål, en i ett slipadt stenblock urhålkad skålformig fördjupning, använd till underlag för en bål vid en fest för den frejdade nordpolsfararen E. A. Nordenskjöld härstädes år 1883, samt ett äggformigt stenblock funnet i Salpausselkä vid en skärning å Savolaksbanan. — Nedstiger man från Drottningbärget samma väg man uppstigit och fortsätter längs hamnspåret förbi järnvägsstationen, kommer man till stadens förnämsta gata, *Boulevardsgatan*, hvilken genomlöper staden och fortsättes af en väg förbi ett antal täcka villor till **Badhusparken*, hvilken erbjuder omväxlande promenader på skuggiga, lugna gångar och öfver strandklipporna vid hafvet, i hvilka flere jättegrytor anträffas. Den genom parken förande hufvudchauséen fortsättes ett stycke österut förbi ett antal villor och sommarbostäder.

Badhusparken är anlagd omkring *Brunns- och badinrättningen*. Först möter, då man kommer från staden, anstaltens rymliga samlingslokal med luftiga verandor, från hvilka en den härligaste hafsutsikt orbjuder sig. I sammanhang med denna byggnad är restaurationslokalen inredd; i vinkel därmed, men fullkomligt fristående, ligger själfva badinrättningen; hafsbad serveras i skilda simhus på den udde, som till höger begränsar planen och viken utanför denna byggnadskomplex. Mellan nämnda byggnader ligger en kiosk för biljett- och tidningsförsäljning, här lämnas äfven alla upplysningar angående tiderna för bad, m. m. — Under badsäsongen: 15 juni — 15 sept. exekveras af ett särskildt kapell dagligen gratismusik. — Tillfälle till utfärder i segelbåt erbjudes af pålitliga båtförare, hvilkas rymliga farkoster äro stationerade i hamnen utanför badanstalten; afgiften låg. För ridturer stå hästar till buds. — Utsträcket vistelsen i Hangö öfver 3 dagar, erlägges af den, som önskar besöka badanstalten och dess anläggningar, en afgift af 5 mark i veckan eller 20 mk för hela säsongen.

Af *industriella inrättningar* i Hangö äro att bemärka:

Bolaget Granits verkstäder invid Drottningbärget vid hamnen, i hvilka stenhuggning, svarfning och slip-

ning bedrifves med ångkraft. Tillverkningarna utgöras af stenarbeten af alla slag, hvilka till största delen exporteras till Ryssland. Angående tillträde göras förfrågningar å verkstadens kontor (telef.).

Ångmejeriet, tillh. Herr Arthur H. Borgström, beläget vid järnvägslinjen ett stycke utanför staden, uppnås lättast och angenämast längs den genom Badhusparken löpande chauséen. Detta etablissemang ger en intressant inblick i smörhandteringen. Dagligen anlända hit med bantågen vagnslaster med gräddbehållare från de många vid järnvägslinjen af mejeriet anlagda skumstationerna, afsedda att uppsamla gräddan från kringliggande bygder; detta material ligger till grund för mejeriets efter de modernaste metoder bedrifna verksamhet. Tillverkningen uppgår till inemot 100 drittlar i medeltal pr vecka. Angående tillträde göres förfrågningar å mejeriets kontor (telefon).

En segeltur utanför Hangö för förbi ofvannämnda (sid. 38) fästningsruiner ut på den yttre redden, begränsad af *Båklandet* med *Hangö fyr* i söder och den utspringande *Tulludden* vid *Hangö by* i väster. Området vid sistnämnda udde och de midtemot liggande *Tullklipporna* utgjorde i äldre tider en viktig ankarplats för seglaren, och passerades vanligen af de farkoster och krigsskepp, som västerifrån sträfvade till hamnarna på båda sidorna af Finska viken. Hangö redd har äfven i den finska krigshistorien spelat en viktig roll såsom en punkt af strategisk betydelse; dess fästningsverk hafva dock icke att bevara minnet af någon större affär ej håller har på redden utkämpats något sjöslag, om ock smärre träffningar här egt rum (se nedan sid. 41). *Tullklipporna* bära äfven talrika inskriptioner till minne af flere höge besökande, som här rastat. En stor del af dessa hållristningar förstördes dock år 1855, då ett här plaseradt vedupplag af ryssarne stacks i brand. Bland de bevarade inskriptionerna äro följande två de förnämsta:

Den första:

Sveriges Hjelte
Regenten Hertig CARL
Lifvade
August Ehrensvärd
och
Donna reds Försvar 1793
Mauritz Klingspor
Commend. General i Finland
Besåg

De ur hafvet Uppresta murarne 1794
 Samt
 Vittnade om Kongl. Österbottens Regimentos 2 åriga flit.
 Den 21 Aug. 1794.

Den andra:

J. A. G. T. E. N.

Flickan kom hit med roligt sälskap.
 Hahn och Gothe mätte holmarne.
 Gerdes och Frese jagade. Liedner fiskade.
 Skytte lagade godt kaffe, Ribbing roade sig,
 Spango ristade stenen och Ehrensvärd såg på
 Vattnets högd.,

hvarunder ett horisontelt streck, utmärkande medelvattenståndet vid tiden, är inristadt.

Dubblersas udden, uppnås efter kort seglats den på fastlandet belägna *Hangö byn*. Här har Turistföreningen uppfört ett torn med vidsträckt, härlig **hafsutsikt*. Återfärden härifrån kan äfven göras den 3 km långa landvägen till staden.

**Hangö fyr* reser sig 7 km söder från staden. På en segeltur är det särdeles lönande att landstiga här för att njuta den storartade **utsikten* öfver det fria hafvet från fyrtornets spets. I klipporna kring fyren finnas flere jättegrytor. Båklandet är stationsort för lotsar, mistsignal apparater och lifrädningsredskap.

4. Längre utfärder från Hangö.

1. *Till Ekenäs och Raseborg*. Antingen med bantåg till Ekenäs (ofvan sid. 36) eller med ångbåt (nedan sid. 44). Raseborg, nedan sid. 46.

2. *Till Rilaks, Bromarf och Tenala*. En lönande utfärd göres från Hangö till den vackra Bromarf- och Tenala-skärgården, rik på lummiga holmar och djupa i landet inskärande fjärdar och vikar, erbjudande den inre skärgårdens hela fägring. Turen hit göres antingen i segelbåt eller ock med för ändamålet förhyrd ångslup, om icke någon af skärgårdsångbåtarnas turer till Rilaks kan begagnas.

En tur i liten båt eller kanot göres i denna trakt från Hangö till Rilaks och Lindö, hvarefter farkosten transporteras öfver land till Gonnäsbyviken, utför hvilken återfärden anträdes, eller ock göres turen i omvänd riktning, beroende af vindförhållandena.

Från Hangö går farleden förbi Tulludden (ofvan sid. 39) öfver *Västra Hangö fjärden* åt nordväst in mot de trängre vattnen i trakten af *Rilaks*, hvars omgifningar äro kända för sin naturskönhet. Färden hit c. 25 km.

Rilaks, fideikomiss inom den greffliga ätten Aminoff, tillhör denna släkt sedan 1720.

Hufvudbyggnaden är uppförd i gammaldags engelsk stil, och innesluter en utmärkt tafvel- och porträttsamling. Här finnas originalporträtt af svenska konungar och ryska zarer, utförda af äldre och nyare målare, såsom Breda, Pasch, Dow, Sandberg och Lavroff. Stort bibliotek, omkr. 6,000 volymer. Bland samlingarna förvaras en teckning på näfver af Ehrenström, påminnande om den tid han satt inspärrad på Karlstens fäste vid Marstrand. Här finnes äfven en mask i gips gjuten på Gustaf III:s ansikte omedelbart efter hans död. — Gården omgifves af en stor, lummig park. Från en tempelliknande paviljong har man en härlig utsikt öfver det kringliggande vattnet, kantadt af stupande klippor och höga träd med till vattenytan hängande grenar. Trädgården är stor och växthusen sevärd. På Rilaks tillbragte Gustaf III:s vän, presidenten greve Aminoff sina sista år. Här hvilade han ut efter politikens stormar, omgifven af sin familj och sina vänner, bland hvilka gustavianen Ehrenström var en.

Rilaksfjärden är bekant från stora ofreden genom det sjöslag, som här utkämpades den 26 juli 1714. Den svenska örlogsfloattan hade redan tidigt på våren lagt sig vid Hangöudd för att hindra den ryska flottan att tränga fram till västfinska skärgården och Östersjön. Längre hade ryssarne förgäfvos försökt att bana sig väg förbi den svenska positionen, men en dag, då vindstilla rådde, den 26 juli, rodde de ryska galernerne rundt om Hangöudd, medan de svenska segelfartygen voro ur stånd att hindra dem. Större delen af den svenska flottan drog sig nu västerut, men en mindre svensk eskader under finnen *Nils Ehrenskjöld* blef på Rilaksfjärden omringad af den till antal och utrustning öfverlägsna fienden. Ehrenskjöld hade endast 900 man och 38 kanoner, medan fienden räknade 20,000 man och 300 kanoner, men likväl vägrade han att gifva sig. Han tillbakaslog hjältemodigt flero angrepp, men råkade slutligen med det fåtal, som öfverlefdes bataljen, i fångenskap. Genom denna drabning, hvilken, såsom den nya ryska flottans första sjöseger var af särskild betydelse och af zaren Peter I, som själf varit närvarande, firades med ett triumftåg i S:t Petersburg, föllö såväl de mindre skärgårdsöarna som Åland i ryssarnes händer. Till minne af denna seger har på stranden af fjärden rests ett grått marmorkors med zarens bröstbild.

Från Rilax är 4 km landväg till den på ett näs mellan två fjärdar vackert belägna *Bromarf kyrka*. Härifrån likasom ock från Rilaks sträcker sig en lång hafsvik upp till den natursköna *Lindö gård*, 12 km (tillh. friherre C. de la Chapelle), hvarifrån landsväg (5 km) för till den äldriga, redan på 1300 talet nämnda *Tenala kyrka*. På vägen passeras det vackra *Iramnäs* (tillh. Prof. O. Donner). — Från Rilaksfjärden leder en annan farled åt öster och sydost inemot stranden af Hangö halfö vid dess smalaste ställe, det s. k. *Draget*, öfver hvilket en landtransport af endast 3 km tillåter förflyttning af mindre farkoster från Bromarf- och Tenala-skärgård till Ekenäs skärgård. Från detta ställe skjuter en c. 25 km lång och endast 1 à 2 km bred hafsvik in i landet längs sagda halfös västra strand. Göres en tur in i denna fjord, passeras 7 km från *Draget Skogby bruk* med masugn, (tillh. Fiskars bolag). Från norra ändan af denna vik,

hvars namn närmast Skogby är *Björknäs fjärden* och längre in är *Gennäsbyviken*, är 3 km till Tenala kyrka.

B. Helsingfors—Ekenäs—Hangö.

1. *Med ångbåt från Helsingfors den inre skärgårdsvägen till Ekenäs och Hangö.*

Trafiken på denna linje upprätthålles af ett stort antal mindre ångbåtar, Onni, Ilma, Ahkera, Hebe (den sista dock direkt till Ekenäs) gående mellan Helsingfors och Åbo, några äfven till Björneborg; affärd från södra hamnen; färden räcker, beroende af antalet bryggor, som angöras, 9 à 12 timmar till Ekenäs; därifrån något öfver 1 timme till Skuru, hvarifrån retur till Ekenäs; färden från Ekenäs till Hangö 2 à 3 timmar. För den, som sträfvar till Hangö, men vill besöka Ekenäs och Raseborg, är fortsättning med järnväg från Ekenäs att rekommenderas.

Från hamnen i Helsingfors utlöper ångfartyget förbi *Sveaborg* (se I. B. sid. 25), hvarefter kursen med *Gråhara fyr* utanför Sveaborg till v. ställes sydvästlig mot fyren på *Rönnskär*, utanför den i hafvet utskjutande *Porkkala udde*. På denna sträcka (c. 2 tim.) går farleden mellan kala klippor och bränningar i hafsbandet. De af båtarna, som anlöpa *Porkkala tullhamn*, belägen ytterst på udden, styra från den allmänna farleden in i det vackra *Tullsundet* i hvilket nämnda hamn ligger. Stränderna här gifva en typisk bild af utskärsnaturen och dess karga vegetation; de på klipporna belägna snygga gårdarna gifva lif åt taflan. — Från *Porkkala* ställes nordvästlig kurs öfver den inre delen af *Barösunds fjärden* förbi den i hafvet utskjutande *Obnäs udden* in mot de inre vikarna, där ett par bryggor angöras innan båten går in till *Pikkala* i viken med samma namn (2 à 3 tim. från *Porkkala*). Den sista sträckan af vägen går upp för **Pikkala ån*, förbi *Pikkala gård*, mellan lummiga stränder, hvilkas grönska ställvis förmligen hvälfver sig öfver farleden, till bryggan vid landsvägsbron öfver ån vid dess utflöde från *Vikträsk*.

Pikkala gård (tillh. godsegaren T. Lindeberg) är ett gammalt Fleming'skt gods med vidsträckt fält: från höjderna norr om gården vacker utsikt öfver skärgården och hafvet i söder, *Vikträsk* i norr.

Sidotur till Sjundeå socken. Från *Pikkala* göres en lönande tur till denna väl odlade socken. Om återfärden icke göres öfver *Pikkala*,

fortsättes till *Lojo station*, där anknytning vinnes med järnvägsnätet (se II. A. 2. sid. 35). Färden göres angenämast i båt öfver *Vikträsk* med *Kela* (tillh. godseg. F. Meller) täckt belägna gård till h. och vidare uppför ån mellan lummiga stränder till det intressanta

Sjundby (tillh. godsegaren T. Lindeberg 5 km. från Pikkala, landvägen 6 km. Sjundby gårds äldsta kände egare var Lasse Skytte c. 1417. Tillhörde från 1595 i tre generationer Tottarne. 1653 köptes den af drottning Kristina och donerades åt Gustaf Larsson Sparro. 1698 köptes den af kamreraren Teuterström, adlad Adlercreutz, och har sedan utan afbrott tillhört denna släkt. 1723 nedbrann gården totalt, hvarpå den nuvarande hufvudbyggnaden med sina massiva murar uppfördes i 1700 talets stil. Stor park. I närliggande bärg finnas tvänne djupa jättegrytor och en klyfta, som för sin vildhet erhållit namnet *Teufelsthal*. — Från Sjundby är vägen till *Sjundeå kyrka* 5 km; äfven denna sträcka kan göras i båt uppför ån.

Sjundeå stenkyrka, uppförd 1460, är märkvärdig för sina adliga vapen och sina Reuterholmska grafskrifter, ehuru alla af denna familj, som legat där begrafna, 1815 flyttades till Sverige.

Omkring 2 km norr om kyrkan ligger Flemingarnes forna gods *Svidja*, (tillh. general W. von Kræmer), efter hvilket den store marsken kallades Svidjo-Clas.

Svidja egdes af Flemingarne till 1730. Byggnaden, som uppfördes 1545, har senare utvidgats och förskönats, isynnerhet af Reuterholmarne. Ännu ser man här de källarhvalf och små celler, hvilka Flemingarne begagnade till fängelser.

Från Svidja till *Lojostation*, skogsväg, 10 km. Göres denna tur, rekvireras häst från *Nordanvik* gästgifveri, eller ackorderas åkdon och häst i någon af gårdarne vid kyrkau.

Från Pikkala återvänder ångbåten ut på Barösundsfjärden och styr med sydvästlig kurs mot **Barösund* (II. A. 1. sid. 34). En del af båtarne angöra därförinnan *Fagervik* i Ingå socken.

Fagervik (tillh. frih. E. Hisinger) anlades 1646 af Carl Billsteen, undergick stor förödelse i början af förra seklet, men nybygdes åter med betydlig kostnad af grosshandlaren Mikael Hising från Stockholm, som på 1720 talet af Billsteenska släkten köpte såväl Fagervik som Billnäs och Skogby. Hans son, det i finska bärgs- och jordbrukets historia berömda bärgrådet Johan Hisinger utvidgade samtliga verken. — Karaktärsbyggnaden är i 1700 talets stil. Det inre är rikt på ålderdomliga möbler af högt konstvärde, gamla taylor och andra konstskatter. Ett stort bibliotek finnes, samt ett magnetiskt-meteorologiskt observatorium. Trädgården är en af de förnämsta i Finland med praktfulla växthus, sannolikt de största i hela landet. Trädgårdsmästaren efterfrågas. Den vidsträckta parken på en holme i Kvarnträsket hyser åldriga träd och flere täcka partier längs stränderna. Här finnes ett kinesiskt tempel och eremitage i gammaldags stil. — Brukskyrkan, nybygd 1738, har en vacker hundrafemtioårig altartafla målad i Frankrike. — Å bruket finnes ett mindre stångjärnsmide. Den ansenliga jordegendomen är välhäfdad och ger bilden af gammal, hög kultur.

Den som här afbryter ångbåtsfärden, har i Fagervik en lämplig genomgångspunkt för vidare färd västerut till *Raseborg* (se II. B. 4 sid. 46) och *Ekenäs* (se II. B. 3 sid. 44). Häst tages då från *Sågars gästgifveri* (1,5 km från Fagervik), hvarifrån 12 km till Raseborg och 13 km till *Broby* gästgifveri, (på vägen mellan Raseborg och Ekenäs), hvarifrån ytterligare 12 km till Ekenäs. — Önskas anslutning med järnväg, tages häst från *Sågars* till *Karisstation*, 14 km (se II. A. 2 sid. 36).

Från Barösund följes en stund den allmänna farleden till Hangö, tages så af på *Gästansfjärden* åt norr förbi *Växär brygga*, som vanligen anlöpes, hvarefter genom trängre vatten förbi det vackra *Degerölandet*, å hvilket gårdarna äro eftersökta sommarbostäder för stadsbor; här hafva flere bryggor anlagts.

Växär är en lämplig utgångspunkt för turer i Ekenäs skärgård, beläget som det är på gränson mellan den yttre och inre skärgården. Särskildt lämpar sig platsen för anknötning mellan ångbåtslinjerna och en tur till *Raseborg* (se II. B. 4 sid. 46). Från *Växär* tages båt för den c. 2 tim. långa rodden till *Raseborg*.

Sedan *Degerölandet*, *Gullö* och *Odensö* passerats, går farleden förbi *Hritsand*, bekant från den första sammandrabbningen i Finska viken under orientaliska kriget 1855. Kursen ändras nu från västlig till nordostlig och ångbåten styr förbi den från Alexander III:s sommarfärder i den finska skärgården bekanta *Källviken* mot *Ekenäs*, se nedan 3.

Från *Ekenäs till Skuru*, se II. B. 5.

Från *Ekenäs till Hangö* går farleden till först tillbaka den ofvan beskrifna vägen till *Odensö*, hvarefter styres ut öfver öppnare vatten förbi *Tvärminne lotsstation*, till *Hangö* (se II. A. 1 sid. 34).

2. Med bantåg från *Helsingfors till Ekenäs och Hangö* se II. A. 2. sid. 34.

3. Ekenäs.

Ankomst sjövägen till bryggan i hamnen alldeles invid staden, med järnväg till järnvägsstationen $\frac{1}{2}$ km utanför staden åt norr. Såväl vid ångbåtarna som vid stationen stå stadsbud till tjänst; bärarpojkar äro äfven alltid till hands. Stadshotellets kusk möter med häst och åkdon.

Hotell: Gästgifveriet, snyggt och billigt. Stadshotellet, vid torget, komfortabelt.

Restaurationer: å nämnda hotell samt sommartid å *Knipan*, en treflig i vattnet utbygd paviljong vid ångbåtshamnen.

Bad: sjöbad å *Knipan*; varma och kalla bad i *Lönnbecks badinrättning*.

Bankkontor: Föreningsbanken, vid Stora kyrkog., nära kyrkan.

Postkontor: Stora kyrkog., nära torget.

Telegrafkontor: vid Fiskarhamnen.

Ångbåtskontor midtemot Stadshotellet, hos handl. *Borenius*.

Bokhandel och försäljning af fotografier Stora kyrkogatan.

Telefon inom staden, till omgifningarna och kuststäderna.

Ekenäs stad belägen, såsom i en gammal historik säges, „på en torr och ljuvvelig samt litet afhällig och aflång udde i saltsjön“, var redan i medeltiden en betydande

ort och torde redan på 1300 talet hafva varit en köping. Stadsprivilegier erhöil Ekenäs dock först år 1546 af Gustaf I, som afsåg att den nya staden skulle tillföra allmogen nödiga varor utan förmedling af Reval. Denna afsikt gick dock icke i fullbordan och staden vann icke någon större betydelse. — Stadens pryddliga stenkyrka uppfördes 1653—66 på bekostnad af riksrådet G. A. Lejonhufvud, som hade Raseborg och Ekenäs i förläning. Levenhaupteerne anlade åt sig 1650 ett slott på den s. k. Slottsbacken invid staden, där ännu obetydliga lämningar spåras af den en gång stolta byggnaden, hvilken år 1715 förstördes af ryssarne. — Vid Ekenäs förknippar sig minnet af den på sin tid för djup lärdom berömda naturforskaren och matematikern Sigfrid Aroni Forsius, född i Helsingfors på 1550-talet, hvilken, efter att hafva varit professor i astrologi i Uppsala och kunglig astronom i Stockholm, omsider utnämndes till kyrkoherde i Ekenäs, där han dog 1627. Forsius, som led många förföljelser för sina spådomar, är mest känd för sina almanackor och „prognostika“ eller väderleksförutsägelser. — I landets handel har Ekenäs skapat sig ett namn redan i gamla tider för sina handskar och sin humle; i våra dagar äro Ekenäs hvassbuk och porter välkända. — I staden finnes ett folkskollärrinneseminarium och ett fyraklassigt elementarläroverk, hvardera med svenskt undervisningsspråk. — Antalet invånare stiger till något öfver 2,000 personer.

Den förnämsta stadsdelen är den omkring torget, kring hvilket ett par stenhus äro uppförda; för öfrigt är arkitekturen enkel trästil; gatorna delvis trånga och krokiga. Förutom *kyrkan* (jmf. ofvan) med en vacker altartafla af, såsom man förmodar, van Dyck eller en kopia af något äldre original, erbjuder staden intet särskildt sevärdt; seminariabyggnaderna, tätt utanför staden vid den österut gående landsvägen, äro trähus utan någonting anmärkningsvärdt. Från *Slottsbacken*, å hvilken stadens brandtorn är uppfördt (i stadens norra del), har man en omfattande och vacker utsikt öfver staden och dess omnejder. — En angenäm promenad med vacker utsikt öfver staden erbjuder *järnvägsbron* öfver Pojoviken, norr om staden, äfvensom den s. k. *Kvarnbacken*, d. v. s. åsen ofvanom elementarskolan, med vidsträckt utsikt öfver Pojoviken, Bossafjärden och staden. Söder om staden och på ringa afstånd *Hagen* och *Ramsholmen*, tvänne af stadsborna omtyckta promenadplatser, den

senare samlingsplats vid folkfester. Ett omtyckt mål för knytpartier och mindre utfärder är *Källviken* (se sid. 44) vid inloppet till Stadsfjärden på Vesterby gårds egor.

Vid besök sommartid i Ekenäs bör den trefliga restaurationen *Knipan*, belägen vid ångbåtsbryggan, icke försummas; till stället märkvärdigheter hör ett stim tama idar, hvilka, sen år tillbaka fredade, uppehålla sig under och omkring *Knipan*, begärligt uppmärksammande de besökandes gåfvor af bröd.

Omgifningarna kring Ekenäs äro väl värda ett längre besök. Särskildt är den för sin skönhet kända skärgården förtjänt att uppmärksammas af turister och sommar-gäster. För utfärder eller resa ut till någon plats i skärgården erhålles båt af stadens sjöformän eller ock genom aftal med för dylika resor hugade personer, hvilka lätt anträffas genom förfrågningar i hamnen eller på gätgifveriet. Proviant bör medtagas från staden, om större fordringar ställes än de, som i enkla bondgårdar kunna tillfredsställas. Plan för turer uppgöres efter behag med ledning af kartan; först möter den inre skärgårdens idylliska natur, längre bort utskärens och hafvets storartade scenerier.

Vid besök i Ekenäs bör i intet fall försummas en utfärd till *Raseborg* (nedan 4) och, om tiden det medger, till *Fiskars* (nedan 5). Ang. färd till *Hangö* se II. A. 2 o. 3 sid. 36 samt ofvan sid. 34.

4. *Utfärd till Raseborgs slottsruin.*

Anträdes denna färd, som kan göras på en half dag från Ekenäs, och afses att återvända till staden, träffas aftal om häst och fjäderkärra med en forman (aftalet förmedlas enklast genom gästgifveriet, pris beroende på besökets längd 4 å 6 mk, enkel skjuts till Raseborg 3: 20; afstånd 15 km. Den som icke återvänder till staden, utan behöfver häst för vidare färd till *Karis station* (sid. 36) eller *Fagervik* (sid. 43), bör ej glömma att vid passerandet af *Broby* gästgifveri (12 km) beställa häst sig till mötes vid Raseborg. — För fotgängaren erbjuder sig en kortare väg öfver *Horsbäck* egendom, söder om allmänna landsvägen.

På en slutning invid slottet är turistföreningens *turistherberge* boläget. Här erhålles mat och förfriskning af herbergets föreståndare (juni—15 sept.), likaså nattkvarter. Prisen billiga. Genom dessa anordningar kan den besökande utan omak ordna sin tur så, att nattkvarter toges vid Raseborg, hvilket vid gynnsamt väder är att rekommenderas, då slottet gör det mest storartade intryck i aftonstämning och sommaraftonens halfdager. Nyckeln till slottstornet förvaras hos herbergets föreståndare, som jämväl anskaffar häst eller båt för vidare färd. — Angående fortsättning ut till farleden för att anträffa någon kustångbåt se sid. 44.

Raseborg är beläget icke långt från *Snappertuna* kyrka på en brant klippa, helt och hållet upptagen af ruinen. Kring borgklippan utbreder sig en sank äng, genomskuren af en å, hvilken c. 1 km längre ner utfaller i en hafsvik. Denna vik torde fordomdags hafva nått ända till slottets fot eller till dess närmaste gränskap, ehuru den fortgående landhöjningen låtit hafvet draga sig tillbaka. — Af borgen kvarstå i den dag som är de yttre murarna till nästan sin fulla höjd; af tak, mellangolf och tornkrön finnas dock inga lämningar, men om ock borgen sålunda icke ger en inblick i detaljerna af gångna tiders byggnads- och lefnadssätt, utöfvar den i hvarje fall ett mäktigt intryck på den besökande: de väldiga massorna verka imponerande och ruinens härliga läge i ett fagert landskap tilltala sinnet; dess gråa murar, infattade i en saftig grönska, framkalla skuggor från hänsvunna seklers här utkämpade strider. — Borgens fasta gråstensmurar bilda åt norr en hästskoform, medan den södra väggen är rak; i sydöstra hörnet finnes ett torn med massiva murar. Genom de utgräfningar, som på finska statsverkets bekostnad slutfördes sommaren 1893, hafva ingångsportarna blifvit lätt tillgängliga, likaså det inre, i hvilket balkonger i två våningar anlagts längs ytterväggarna och trappor ledts till tornet, som jämväl försetts med vattentak. Till borgen föra två portar, den ena, till hvilken man kommer längs en stentrappa, i det sydvästra hörnet, den andra på östra väggen. Längs södra sidan, där slottet haft 4 våningar, funnos herremaket, frustufvan och de öfriga herskapsrummen, den norra delen upptogs af borggården, kasernen och uthusen. I tornets nedersta del finnes en hvälfd källarhåla, sannolikt använd till fängelse, till hvilken den enda kommunikationen gått genom en rund öppning i hålans tak. — På södra och östra sidorna ser man utanför borgen spår af tillbyggnader, bland andra den s. k. mjödkällaren utanför östra porten. Rundtom borgen gick fordomtima en vattenfylld vallgraf, af hvilken dock spår numera knappt skönjas.

Raseborgs grundläggning förlorar sig i en traditions-tom forntid. Enligt en sägen skola tre bröder hafva kommit till Snappertuna på hvar sitt fartyg och bygt hvar sin borg: Grabbacka, Junkarsborg och Raseborg. En annan tradition uppgifver Bo Jonsson Grip som Raseborgs grundare. I alla händelser är han den förste herre öfver borgen, som historien känner. Dess

öden hafva varit mycket skiftande, men sällan har den sett glansfulla dagar, ty dess innehafvare hafva antingen vistats på andra orter eller stått i stor onåd hos landets herskare. Såsom af borgens konstruktion synes, har den icke blifvit anlagd till landets försvar, såsom våra andra fornborgar, utan till en stödjepunkt mot anfall från landssidan, ty däråt är muren fastast och mest sluten. Det är en typisk riddarborg från närrättens tider, då herrarne förtryckte folket. För vitaliebröderne var Raseborg ett ypperligt stöd. Hafvet gick då högre upp, så att deras fartyg kunde lägga till vid borgen och från detta säkra gömställe långt inne i skärgården antasta de sjöfarande på hafvet och oroa kuststäderna. Snappertuna kan öfversättas med „Röfvarstaden“, ett betecknande namn för den stad eller köping, som bevisligen funnits mellan borgen och Snappertuna kyrka; der idkades troligen handel med de röfvade varorna. Sedermera blef Raseborg Karl Knutson Bondes län, de tider, då han beröfvades kronan. Efter honom lydde fästet och godset under Sturarnes och Tottarnes mäktiga ätter. Biskop Hemming Gadd eröfrade det åt Kristian tyrann 1520, men drabbades jämte Nils Eriksson Banér samma år i december på herskarens befallning af bödelyxan. Afrättningen skedde på *Galgbärget*, som synes $\frac{1}{2}$ km norr om borgen vid stranden af ån. Under Gustaf I kom Raseborg i Flemingarnes händer och 1557 i hertig Johans. Då denne blef kung, gaf han borgen till grefskap åt riksrådet Lejonhufvud, och det blef nu länge denna ätts stamgods. Allmogen vet ännu att förtälja om det tyranni, som Levenhauptarne, såsom de senare kallade sig, utöfvade mot sina underlydande. I östra delen af borgen skall fångkättan hafva funnits, dit människor kastades in bland ormar, om man får tro sängen. Borgen gick nu sitt förfall till mötes. När den omsider öfvergafs, är obekant; i 300 år har den säkert stått öde. Folksägnen berättar att danskarne förstört den genom bombardemang. De landstego vid *Sandudd*, drogo kanonerna upp på *Uvalaberget* vänster om ån och besköto fästet därifrån.

1 km norr om Raseborg ligger *Snappertuna* kyrka, en obetydlig träbyggnad, hvilken jämte den kringliggande byn erbjuder en täck tafla. Förbi kyrkan går den allmänna landsvägen, som från Ekenäs följer kusten österut; härifrån 12 km till *Fagervik* (sid. 43). Vägen

norrut till *Karis station* (sid. 36) tar af från strandvägen på fältet ett stycke väster om kyrkan.

5. *Utfärd till Pojo och Fiskars.*

Erbjudes passande ångbåtslägenhet från Ekenäs, göres turen längs *Pojoviken* till *Skuru* lastageplats i vikens norra ända; (ångbåt går här sommardag de flesta dagar), i annat fall kan färden göras i roddbåt (2 à 3 tim.) eller ock med bantåg till *Karis station* med gästgifveri (sid. 36) och därifrån öfver *Billnäs* (2½ km) (sid. 36) till *Skuru* (4½ km). Medger tiden, rekommenderas att på bortvägen taga den ena linjen, på återfärden den andra. Från *Skuru* till *Fiskars* 5 km längs landsvägen; en rakare väg, erbjuder *Fiskars järnbana*, 4 km; äfven göres färden angenämt från *Skuru* till *Fiskars* uppför *Fiskars å*. Rum för resande hos handelsmannen å bruket.

Farleden från *Ekenäs* till *Skuru* låter *Pojovikens* af saftig vegetation prydda stränder framträda; genom grönskan framskymta präktiga gårdar. Till vänster synes *Sällvik*, där en gammal lind, under hvilken *Zar Peter* skall hafva spisat middag en dag under stora ofredens tid, förevisas; till höger ligger *Baggby*, känd för sin strömming. Kort innan *Skuru* uppnås, passeras *Aminne gård* (tillh. *Fiskars bolag*). Medger tiden, bör en roddtur från *Skuru* uppför **mynningen af Karis ån* till *Aminnefors bruk* (tillh. *Fiskars aktiebolag*) icke försummas; denna lönande sidotur göres godt på 1 à 1½ timme.

Från *Skuru*, som står i förbindelse med *Fiskars* medels en lätt järnväg för brukets godstrafik, kan denna bana anlitas; tillstånd begäres af tågbetjäningen. Föredrages den längre vägen längs landsvägen (5 km) passeras *Pojo kyrka*, ett åldrigt gråstenstempel med spetsigt tak; klockorna äro från katolska tiden. Hela denna nejd är särdeles rik på jättekast; lättast åtkomliga och mest sevärda äro de, som finnas på *Kasbärget* nära kyrkan. Från *Pojo kyrka* 4½ km åt norr ligger

Fiskars stora järnverk, tillhörigt *Fiskars bruks aktiebolag*, som med *Fiskars* har förenade en mängd andra bruk och egendomar i denna trakt. På *Fiskars* finnas för närvarande valsverk, finsmide, mekanisk verkstad, gjuteri m. m. Hufvudbyggnaden, ett storartadt stenhus från seklets förra hälft, är omgifven af vackra trädgårdsanläggningar, bakom hvilka höjer sig ett brant berg med park och gångar, som leda upp till en vidsträckt och omväxlande utsikt med den lummiga *Fiskars ådalen* vid fötterna.

Fiskars bruk var i medlet af detta sekel det största i Finland. Redan år 1649 erhöll handlanden *Peter Thorväst* i *Åbo* privilegier att anlägga masugn, stång-

järnshammare och manufakturverk i Fiskars ström. Ännu i början af 1700-talet egdes bruket af denna familj, men sedan bytte det ofta om egare. 1822 köptes det af bärgrådet John v. Julin och nådde under denne utmärkte mans ledning en hög grad af blomstring, blef „ett mönster för egendomar, en prydnad för Finlands industri, en härd för dess yppersta smiden och gjutgods, egande blott ett enda fel, att icke ega flere sina likar“. Till godset hörde då flere egendomar i Bjerno, Pojo, Tenala, Kisko, Karislojo, Karis och Somero, summa 74 mantal, samt följande grufvor och verk: Orijarvi koppargrufvor, fem särskilda järngrufvor, Kärkelä kopparbruk, anlagdt 1765, Koskis järnbruk i Bjerno, privileg. 1679, Antskogs bok- och vaskverk samt klädesfabrik och Emiliedals såg i Kisko. Numera har med bruket ännu ytterligare förenats flere lägenheter och bruk, bland hvilka det redan nämnda Aminnefors.

På *Degernäs* udde 4 km nordost om Fiskars bruk *Wisborgs* uråldriga ruiner, en rektangel af löst radad sten och några jordvallar, som antyda den forna byggnadens utsträckning. På Degersjöns östra strand finnes ett par källarhvalf kvar af *Gennäs* borg, nu tjänande som grundval för den nya byggnaden. Gennäs upphof är lika höljdt i mörker som Wisborgs, men folksägnet vet att riddarne på de båda borgarne drabbat samman i blodiga fejder, samt att Gennäs-herrarne farit fram med sjöröfveri och plundring. Sodernera har Gennäs varit släkten Boijes stamgods. Nu tillhöra både dotta gods och Wisborg Fiskars bruk. Vid Gennäs finnes en 1736 bygd bod med Carl Klicks och Märta Boijes initialer öfver dörren.

Från Fiskars kan färden utvidgas med en lönande tur till *Orijarvi koppargrufva* i Kisko socken. Man följer då landsvägen norrut till *Antskog* klädesfabrik, vackert belägen vid en sjö, 7 km norr om Fiskars.

Antskog anlades c. 1630 af d. v. egaren till Svartå bruk, Jakob Walle, som här inrättade ett järnbruk. 1649 öfvergick bruket till den driftige grosshandlaren från Åbo Peter Thorväst, som då äfven egde Svartå. 1779 upphörde järnverkets rörelse. Sedermera fanns här ett koppar- och zinkverk, och nu en klädesfabrik. Antskog tillhör nu Fiskars bruk aktiebolag, klädesfabriken dock ett annat bolag. Från sjön ofvanom fabriken utflyter Fiskars ån, hvilken här kanaliserats för transport af malm från Orijarvi, den här anlagda slussen torde vara den älsta i Finland.

Från Antskog göres färden till Orijarvi med båt längs *Seljänala* sjö (c. 9 km).

Orijarvi koppargrufva, belägen vid sjön med samma namn, upptäcktes 1757 och upptogs ett par år senare; malmen fördes till Antskog kopparhammare för vidare bearbetning. Grufvan är 90 m djup och har 7 dagöppningar; det inre upptages af flere rymliga salar, uppburna af väldiga pelare. Tillstånd att nedstiga kan på stället utverkas.

4 km väster om Orijärvi nära Kisko kyrka vid stranden af Kiskojärvi ligger Hornarnes fordna gods *Haapaniemi*.

Anslutning med en tur till Karis-Lojo och Lojo, se II. C. 4, 6 och 7, sid. 55 och 57.

C. Området kring Hiidenvesi och Lojo sjö.

En tur i detta för naturvännen särdeles lönande område kan begynnas från flere olika punkter och låter kombinera sig med en vidsträcktare resa i Västra Nyland. Här uppräknas de viktigaste och lämpligaste anknytningspunkterna:

a) *Nummela station*, dit färden från Helsingfors göres antingen med järnväg (sid. 35) eller öfver Bobäck (se sid. 30 o. sid. 35), och därifrån den fortsättes såsom nedan 2, sid. 53.

b) *Lojo backe*, (se sid. 54) resp. Lojo station dit man anländer med järnväg (sid. 35) eller, om Helsingfors är utgångspunkten, öfver Pikkala (sid. 42).

c) *Karis-Lojo*, se sid. 56, som väljes till utgångspunkt af den från Ekenäs och Fiskars (sid. 49) eller Karis station och Fiskars (sid. 36 o. sid. 49) kommande turisten.

d) För den, som kommer från station på Åbo banan eller från Tavastehus sidan, äro anvisningarna nedan 8 och 1 att beakta.

1. Öfver Tavastehus eller Turengi station till Hiidenvesi.

Af Lojo sjös tillflöden är det från Hiidenvesi i Vich-tis socken det vattenrikaste och tillika det vidsträcktaste; Hiidenvesi upptar nämligen tillflöden ända från de syd-tavastländska socknarna Loppis och Rengo. Hela denna stråt bildar ett för turisten sevärdt område: i norr täcka sjöar omgifna af djup skog, vid forsarna industriela verk, och slutligen i söder det för sin skönhet berömda Hiidenvesi. För den vid fotvandrarrens enkla förhållanden vane turisten är denna stråt i hela sin längd en lönande linje, i hvilket fall någon järnvägsstation i närheten af Tavastehus, helst Turengi tages till utgångspunkt. Den vid bekvämare fortskaffningsmedel vane resenären nödgas inskränka sitt besök i dessa trakter till området närmast Hiidenvesi (se sid. 53).

Från *Turengi station* (IV, A. 1) följes allmänna landsvägen, genom odlade trakter, till *Janakkala kyrka* och västerut mot *Rengo*. På vägen passeras (9 km från *Turengi*) *Haga herresäte* (tillh. kammarherren, frih. H. G. Boije) (se IV, A. 1) beläget vid *Kernalanjärvi*.

C. 7 km från *Haga* närmar sig vägen *Haapaniemi* sjö, på hvars motsatta sida *Irjala* (tillh. lektor *Göös*). Vid sjöns strand tages lämpligen båt i någon af strandgårdarna för rodd till *Hakonkoski* såg, hvarefter den förbiflytande ån följes till *Ahonen* by. Härifrån byaväg till *Topeno* stora by med godt gästgifveri. Hela sträckan från *Turengi* till *Topeno* c. 32 km. Här lämnas åter allmänna landsvägen 2 km väster om *Topeno* och inslås på byaväg till *Salo gård* (tillh. possess. *Sohlman*) vid *Kartjärvi*. Denna sjö, som har sitt utflöde genom den tidigare följda ån, skiljes af ett smalt näs (knappt 1 km) från *Lojo* systemets nordligaste källarm, **Punelija* järvi. Denna vackra, på holmar rika sjö är väl värd ett besök. Från sagda näs tages båt (om roddare aftalas vid *Salo*) öfver *Punelia* till *Salmis* gård (tillh. possess. *Ohlsson*), på västra stranden; från höjden vid gården anslående utsikt öfver sjön. Fortsättning till *Högfors bruk* antingen med båt till *Punelias* södra ända och dess utflöde förbi *Pilppala såg* eller ock, hvilket ger mera omväxling, till fots genom *Rautakoski* järnbruk (2 km) och därifrån på skogsstigar och öfver en rad små sjöar (från strandtorpen fås båt med lätthet) genom vacker skogsmark öfver gränsen till *Nyland* med *Högfors* såsom mål. (Från *Salmis* till *Högfors* längs dessa vägar c. 25 km). På vägen, 7 km nordväst om *Högfors*, passeras *Kulonsuomäki* järngrufva, hörande till *Högfors*.

Högfors, med landots äldsta valsverk, anlades 1835 af veteranen från 1808, kaptenen *Brehmer*, eges nu af ett aktiebolag (disponent *W. Ramsay*). De höga forsarna gifva riklig kraft åt flero industriela inrättningar: förutom valsverk, ett stort gjuteri, masugn samt träsliperi vid *Vattola*, 1 km nedanom bruket. Anknjtning med järnväg se sid. 35.

Från *Högfors* går vacker landsväg söderut förbi *Olkkala* och *Kourla* egendomar, (tillh. magist. af *Hellström*) till *Vichtis kyrkoby*, vackert belägen vid den nordligaste viken af *Hiidenvesi*; gästgifveri. Härifrån 12 km till *Nummela station* (se sid. 35).

På *Hiidenvesi* finnes numera en ångslup, hvilken jämväl ombesörjer persontrafik. Lämpa sig icke dess turer, och önskas större frihet, fortsattes färden i båt, som lätt erhålles i den stora kyrkobyn.

Fortsättning nedan 2.

2. Öfver Hiidenvesi till Lojo.

En färd till och i Lojo förknippas lätt med en tur till Vichtis natursköna socken kring *Hiidenvesi*. Anknytning med järnvägslinjen vid *Nummela station* (sid. 35).

Särskildt är denna väg lämplig för *kanotroddaren*, som från stationen har endast 2 km landtransport af sin farkost till *Haapkylä* vid sjöns strand, och därifrån kan fortsätta vattenvägen till Lojo och vidare utför *Karis-å* ända till *Pojoviken*. — Turisten, som icke förfogar öfver egen farkost, söker sådan i *Haapkylä* eller begagnar sig af lägenhet med den ångslup, som trafikerar *Hiidenvesi*.

Hiidenvesi sträcker en vik c. 10 km norrut till Vichtis kyrkoby (sid. 52). En afstickare hit i båt lönande. (Landvägen däremot icke särskildt anmärkningsvärd, då den löper på afstånd från sjön). Till höger *Köpu* (tillh. assessor Ekholm), efter 4 km synes till vänster socknens med ett omfattande jordbruk förenade *fattiggård* och något längre fram, äfven till vänster, det vackra *Irjala* (tillh. possess. Emeleus); den återstående sträckan till kyrkan anslående genom odlingen på de kuperade och rikt grönskande stränderna. Långt in i viken vid kyrkobyen på en udde ruinerna af Vichtis gamla kyrka. Den nuvarande kyrkan på en dominerande kulle med fångslände utsikt öfver odling, grönska och vatten.

Styres kosan direkt från *Haapkylä* till Lojo, lämnas ofvanämnda vik till höger; kursen går åt väster i en föga bred farled, med vackra stränder, förbi *Niemenkylä* på en grönskande udde (till v.). Kort härefter öppnar sig en bred och lång vik åt vänster; längst in i denna ligger *Waanila* (tillh. kommunalrådet Heitman) (se sid. 35) Förbi en mot denna vik från norr inskjutande udde styres i skarp vändning åt nordväst, hvarefter den vänstra stranden följes till inloppet af ett smalt, 5 km långt pass, som för till *Suittila sund*, genom hvilket *Hiidenvesi* utfaller i Lojo sjö. Farleden går nu mot söder i smala sund och särdeles tilltalande passager, förbi *Sedola* rusthåll och vidare genom *Karnais ström* till *Laxpojoviken*, invid hvilken *Laxpojo* gård.

Laxpojo var på Gustaf Wasas tid en mäktig kungsgård, hvars fogde herskade öfver både Lojo och Vichtis. Under Erik XIV:s tid tillföll *Laxpojo* släkten Boos, men öfvergick sedan genom arf på kvinnosidan efter hvart annat till ätterna Stjernkors, Slang och Sabelstjerna. Från 1680-talet till

långt in på följande sekel egdes gården af den adlade, men icke introducerade släkten Welling, därefter af den friherrliga ätten Armfelt och numera af frih. F. Linder.

Ett stycke längre fram går farleden under *Hiitis bro* ut på Lojo sjö, hvars vida fjärdar utbreda sig i sydväst. På den östra stranden höjer sig Lojo kyrka och när denna synes rakt i öster, styres in mot stranden, där ångbåtsbron utgör märke för landningsplatsen.

3. *Lojobacke.*

Lojobacke är en lämplig utgångspunkt för rundrosor i Västra Nyland, dels genom lätt anknäpning med järnvägslinjen vid *Lojo station* (sid 35), dels såsom ändpunkt för en regelbunden, daglig ångbåtskommunikation på Lojosjö. Angående öfriga anknäpningar se sid. 43. — Gästgifveri finnes, där häst för landturer erhålles och aftal kan träffas ang. roddare, om ångbåtsurer icke lämpa sig.

Lojobacke kallas platsen vid Lojokyrka, kring hvilken en köpingliknande by uppstått. Här har sedan århundraden varit ett centrum för den lokala trafiken och handeln i en vidsträckt omnejd; redan på 1300-talet nämnes Lojo socken. — Bland sevärdheter bör främst beaktas den åldriga **kyrkan* med sina nyligen på statsverkets bekostnad restaurerade, egendomliga medeltida tak- och väggmålningar (nyckeln erhålles af den invid kyrkan boende kyrkoväktaren). — Från höjderna omkring byn vidsträckta utsikter öfver sjön; mest storartad ter sig panoramat från den ås, som löper söderut från Lojo reservkompaniets exercisplan, *Lojo malm*, som fordom var mönstringsplats för Nylands och Tavastehus dragoner. — I omgifningarna kring kyrkan flere kalkbrott, hvilka varit fyndorter för en mängd mineral.

Vid besök i Lojo äro följande kortare promenader att beakta:

a) till *Ojamo* (3 1/2 km.) söderut längs landsvägen. Afvisare till höger. Vid *Lill-Ojamo*, (tillh. statsrådet W. Lagus), frambyta starka källdrag, omgifna af ovanligt lummig lundvegetation. Vid *Stor-Ojamo*, (tillh. fröken F. Schwertschoff), finnes i trädgården landets äldsta järngrufva, nu vattenfylld.

Ojamo järngrufva, upptäcktes 1542 af Erik Fleming, som af Gustaf Wasa erhöi eganderätten till den. I århundraden bröts här Finlands bästa järnmalm, hållande c. 50 % metall. Många sällsynta mineral hafva här blifvit funna. Två gånger har sjön med dån och brus svämmat in i stora grufvan.

b) Promenad norrut förbi *Solhem*, (tillh. professorskan Lindberg), och statspromologen B. Lindbergs stora, ekonomiska trädgårdsanläggningar, till *Hiitis bro* (2 km) med utsikt öfver Lojo sjön och Laxpojo viken; i bakgrunden åt nordost *Laxpojo gård*, (se sid. 53).

Längre fram (1 1/2 km) *Hiitis*, därefter (till vänster) genom kuperad terräng med vidsträckt och härlig utsikt öfver Lojo sjön och i norr den klara *Hormavesi* (fiskrik); 5 km från kyrkan *Paloniemi gård* (tillh. kapten Fr. Granstedt.)

4. *Turer på och kring Lojo sjö. Till Karis-Lojo.*

Lojo sjö delas af *Lojo Storön* i två fjärdar, den ena utbredande sig nedanför Lojo kyrka, den andra väster om ön i Karis-Lojo. En öfverblick af sjön och bekantskap med dess karaktär vinnes på en ångbåtstur mellan Lojo och Karis-Lojo. Den, som vill studera detaljerna, rika på omväxling och en saftig vegetations fulla fågring, utbyter ångbåten mot roddbåt och kompletterar vattenturen med en färd till lands norr om sjön. — För *kanotisten* erbjuder sjön ett angenämt område för några dagars vistelse (se äfven turen från *Hiidenvesi* sid. 53); färden kan afslutas med rodd utför Karis å till Skuru vid Pojo-viken (se sid. 57).

a) *Sjövägen till Karis-Lojo*. Farleden går först öfver stora fjärden (6 km). Till vänster den långa, smala, höga och branta ön *Leesaari*. Till höger ser man *Paloniemi* (se ofvan.) och *Lylyis* (tillh. mag. af Hällström). Efter 6 km till höger inloppet till den vackra *Outamoviken*, som förtjänar ses. Dess vatten är klarare än stora fjärdens. Till vänster om stora farleden *Storön*, rik på kalkbrott och ödelämnade grufvor. Efter 7 1/2 km far man förbi en grupp små holmar; den nordligaste sevärd, liknar en i vattnet fallen förstenad *jättebok*. Här börjar *Karkkali sund*, som sträcker sig mellan *Storön* och den 5 1/2 km långa, men blott 1/2 km breda *Karkkali udde*. Efter 10 km *Torhola*. Uppe i bärget till höger från hemmanets båtstrand finnes en sevärd *kalkstensgråtta*, 10 m. djup och 20 m. lång, (stigen till bärget går mellan några gamla, vilda almar; ljus bör medtagas i grottan.) 2 km från *Torhola* ligger *Karkkali gård*, (tillh. biskop G. Johansson) på det smalaste stället af udden, med utsikt på en gång öfver de i norr och söder belägna

vattnen. (Ångbåten landar vid Karkkali, signalerar äfven på anhållan båt vid Torhola). Midt emot på Storön ligger *Maila* rusthåll. Vid inloppet till *Maila* viken till h. *Ammän-uuninkallio* med märkvärdiga, veckade bärglager. Invid vägen från stranden upp till gården finnes en väldig alm; bakom gården står en ännu äldre, som anses vara ett af Finlands tjockaste träd.

Göres färden i båt, bör landstigning göras på *Karkkali udde*, den yttersta spetsen af *Karkkali* landtunga; utsikten vacker, rik vegetation af lind och hassel i en naturlig, parkliknande gruppering. — Från *Karkkali* brygga till *Karis-Lojo kyrkstrand* 3 km.

Karis-Lojo kyrkoby är stor och välbygd. Gästgifveri finnes icke, så att, om kvarter och häst behöfves, bör därom ackorderas i någon gård, eller ock *Särkjärvi* goda gästgifveri (5 km söderut) uppsökas.

Ångbåten fortsätter norrut till *Härjänvatsa* (5 km), där kvarter vinnes i någon af de snygga, välmående gårdarna. (Befålet på ångbåten lämnar närmare besked.)

Från *Härjänvatsa* till *Sammatti* se nedan 6.

Från *Härjänvatsa* 7 km till *Karstu* längst in i fjärdens nordligaste vik. Omgifningarna starkt kuperade och med vackra vyer, isynnerhet från det tvärs öfver viken belägna *Kaijola*. Turen hit göres för lågt pris af ångbåten efter ankomsten till *Härjänvatsa*. I *Karstu* flere välmående gårdar. Härifrån en lönande **landsvägstur* (12 km) tillbaka till *Lojo* (se nedan b.)

b). *Landsvägen norr om Lojo sjö till Karstu*, 12 km, erbjuder så mycken omväxling och fågring att den väl förtjänar beaktande af naturvännen. Från *Lojo kyrka* följer man landsvägen norrut öfver *Hiitisbro* (se sid. 55 b). Sedan *Paloniemi* och *Humppila* passerats, slingrar sig vägen längs stranden af den härliga *Outamo viken*, som från en brant stigning för sista gången öfverskådas. Efter en stund nalkas man *Karstu* (ofvan a) och får utsikt öfver *Karis-Lojo* fjärdens hit uppträngande vik. Fortsättes till *Karis-Lojo*, tages båt till *Härjänvatsa*; därefter till *Karis-Lojo* med ångbåt, som ofvan a).

Sammanbindes denna tur med en utflykt till *Sammatti*, följes landsvägen, c. 7 km, genom moterräng till *Sammatti kyrka*. Se för öfrigt nedan 6.

c). *Lojo sjös södra del* är äfven den väl värd ett besök; härvid bör roddbåt anlitas, då ångbåt går endast till *Kyrkstad såg*, hvilken sträcka icke erbjuder särskildt af intresse. De vackraste parterna äro väster och söder

om Storön, där isynnerhet *Jalassaari* med lummig vegetation af ek, alm, lönn och lind (på öns västra udde) tilldrar sig uppmärksamhet; närmaste gård är *Ivars*, där kost och kvarter vanligen erhålles. Hela sträckan från Lojobacke till Karis-Lojo kyrka söderom Storön 26 km.

Den, som endast vill besöka *Jalassaari* och sedan sträfvat söderut, landar vid *Biskopsnäs*, hvarifrån 10 km till Svartå station (sid. 35) eller låter ro sig till *Bällby*, hvarifrån 6 km till samma station. I hvardera fallet passeras på denna sträcka Svartå gods (sid. 35). Vill man anknyta turer på Lojo sjö med ett besök å Fiskars (sid. 49), landas vid *Långvik*, hvarifrån 16 km till Fiskars:

5. *Från Lojo utför Karis å till Pojoviken och Ekenäs (i kanot)*. Denna för kanotisten angenäma tur göres godt på 2 dagar. Från Lojo sjö styres förbi *Jalassaari* (ofvan 4. c) söderut mot Lojo sjös sydvästra hörn förbi *Gerknäs* (tillh. possess. v. Christiersson) och genom *Bällby ström* till Svartå (sid. 35). Här bäres kanoten förbi fallen och fabrikerna. Sedan forsen vid *Junkarsborg*, (sid. 35) passerats (ofarlig i kanot vid vanligt vattenstånd), är farleden, delvis öfver sjöar med välodlade stränder, utan alla hinder, tills nedanför *Karis kyrka* strömmen i närheten af landsvägsbron öfver ån, möter; denna kan dock, oaktadt den är stenig, utan våda passeras. Vid *Billnäs* (sid. 36) lyftes kanoten förbi fallet, likaså vid *Aminnefors* (sid. 49). Angående fortsättningen till Ekenäs se sid. 49.

6. *Från Karis-Lojo till Sammatti* går landsväg. Lämpligen anknytes denna utflykt, som tar en half eller en dag i anspråk, med ångbåtsfärd till *Härjänvatsa*, där häst tages för fram och återtur. Vägen går 10 km genom skogstrakter utan särskildt intresse, till *Myllykylä* gästgifveri (godt), därifrån 2 km till *Sammatti kyrka*, invid hvilken *Elias Lönnroths* graf finnes. 4 km längre fram *Paikkari torp*, *Lönnroths* barndomshem, numera obebodt och bevaradt såsom ett nationalminne.

Till *Karstu och Lojo* se ofvan 4, b. sid. 56.

Turisten, som icke skyr besvärligheter, kan från *Sammatti* göra en lönande sidotur till *Orijärvi koppargruftva* (sid. 50). Vägen går c. 10 km öfver det ovanligt natursköna *Enäjärvi* till *Puhälampi*, därifrån öfver land (till fots) 4 km till *Kärkelä* kopparbruk, hvarifrån vidare 10 km till *Orijärvi*. Härifrån såsom sid. 50 eller ock landvägen till *Karis-Lojo kyrkoby*, 14 km.

7. *Från Karis-Lojo till Fiskars* går god landsväg. 5 km Särkjärvi gästgifveri, hvarifrån 8 km till Antskog (sid. 50) och ytterligare 6 km till Fiskars (sid. 49).

8. *Från Lojo till Tammela och Åbo banan.* Den, som från en tur i Västra Nyland sträfvar norrut, har en lämplig anslutning med järnvägsnätet vid *Forssa* eller *Koivisto stationer* på Åbo banan. Denna linje erbjuder vännen af den ensliga naturen och fotgängaren mycket af behag. Från Lojo eller Sammatti gå goda vägar genom *Nummis* välodlade socken till *Pusula kyrka* (c. 30 km), norr om hvilken ödsligare trakter vidtaga. Antingen följes landsvägen förbi *Kärkölä predikohus* i en enslig skogstrakt till de första byarna i Tammela socken (*Liesjärvi* 20 km från *Pusula kyrka*) eller ock tages en västligare kurs till det vildt vackert belägna *Arima glasbruk* (tillh. brukspatron *Alftan*), hvarifrån vandring längs skogsstigar omväxlande med rodd öfver flere små skogs-träsk till stranden af *Liesjärvi* (c. 17 km). Hvarifrån god väg till *Mustiala* och *Forssa* (28 km) (se III, E, 2).

III. Västra Finland.

Det är två omständigheter, som gifva detta område dess betydelse för turisten. Det var här den västerländska kulturen gjorde sina första landvinningar på finsk jord, här planterades korset och bygdes de sekel trotsande kyrkor, som blefvo vårdarinnor af den gryende odlingen och -bildningen. Den kust, som bär dessa minnen, är kringgårdad af landets vidsträcktaste skärgård, rik på naturskönhet och omväxling: från de innersta smala farlederna mellan grönskande, lekande stränder till den hafombrusade utklippan erbjudas skärgårds-naturens alla skiftningar, och i denna natur lefver en befolkning, som i sina treöna hem med välvilja mottager gästen. På en färd till Sydvästra Finland låta dessa olika sidor af områdets karaktär från turistsynpunkt väl förena sig: Åbo stad, den finska kulturens vagga, är centrum för de historiska minnena, och staden är tillika den lämpligaste utgångspunkten för turer i skärgården och öfverfart till Åland. — Naturen på fastlandet kring Åbo och därifrån inåt erbjuder föga omväxling; en tur genom de välodlade kustsocknarna saknar

dockingalunda intresse: bördiga fält, gamla herresäten och en tät befolkning. i synnerhet i ådalarna, låta den gamla kulturen framträda; åldriga stenkyrkor stå såsom minnesmärken från gångna tider. Befolkningen i skärgården är svenska talande, utom i delarna norr om Åbo. I fastlandssocknarna är allmogespråket nästan uteslutande finska.

Turer i skärgården underlättas af en liflig ångbåts- trafik, som med täta turer tillgodoser en mängd farleders behof af regelbunden kommunikation; för alla dessa linjer är Åbo hufvudstation. — Färder till lands hafva endast i inskränkt grad gagn af järnvägslinjen, hvilken dragits genom Sydvästra Finlands minst tilltalande delar, med syfte blott att på genaste väg förbinda Åbo med inlandet och dess stambanor. För turer till lands från Åbo österut till Salo och vidare till Hangöbanan likasom ock norrut till de närmaste kuststäderna och Björneborg bör altså skjuts anlitas af den, som icke på velociped eller till fots besöker dessa nejder; vägarna goda, gästgifverierna merendels snygga.

A. Helsingfors—Hangö—Åbo.

1. *Med ångbåt direkt från Helsingfors via Hangö till Åbo.* Helsingfors—Hangö enl. II. A. 1 sid. 33, fortsättning till Åbo på 6 à 7 tim. Från Hangö styres öfver den af klippor och grund uppfyllda *Västra Hangöfjärden* mot *Hiitis* skärgård, hvarefter den västliga kursen ändras till nordlig. Sedan *Högsår* lotsstation och *Dragsfjärds* skärgård passerats, styres öfver den vida *Gullkrona fjärdens* nordligaste del mot **Pargas port* och vidare mellan *Pargas* och *Nagu* skärgårdar (se nedan C. 3 o. 4) mot *Ersta fjärden*. Sedan denna passerats, styres förbi det vackra **Runsala* (till v.) in på Åbo redd och uppför Aura ås mynning till stadens kajer. Åbo se nedan III. B. sid. 64.

2. *De inre skärgårdslinjerna: Helsingfors via Hangö till Åbo.* Helsingfors—Hangö enl. II. B. 1 sid. 42. Från Hangö grenar sig två farleder, trafikerade af olika ångbåtar; dessa linjer äro: a) Hangö—Dalsbruk—Åbo och b) Hangö—Salö—Åbo.

a) *Hangö—Dalsbruk—Åbo.* Från Hangö hålles först den direkta vägen till Åbo (se III, A, sid. 59) in i Hiitis skärgård, hvarifrån farleden till *Dalsbruk* tager af åt norr.

Dalsbruk anlades redan i medlet af 1600 talet, då en masugn här uppfördes; bruket har därefter fortbestått och utvecklats; ett valsverk anlades 1863 af afl. brukspatronen W. Ramsay. Från honom öfvergick bruket till särskilda egare och utvidgades yttermera; nu innehafves det jämte de vidsträckta underlydande egorna af ett aktiebolag. — Bruket, som ligger i en särdeles naturskön trakt, egnar sig väl till utgångspunkt för lönande turer i nejden. Hotell finnes. Båt och roddare för utflykter till de kringliggande vackra holmarne erhållas utan svårighet. Från höjderna kring bruket vidsträckta skärgårdsutsikter. Medger tiden, bör en tur längs den täcka insjön *Dragsfjärden* till *Dragsfjärds kyrka*, på ett näs mellan nämnda sjö och en vik af saltsjön, icke försummas; färden till Åbo fortsättes i så fall lämpligt från någon af de närliggande bryggorna vid *Skinnarvik*, *Kärra* eller *Sunnanå*, hvilka angöras af ångbåtarna, eller ock fortsättes landväg öfver Kimito ö förbi *Björkboda* gamla egendom, i tiden tillhörig samma egare som *Dalsbruk* (tillh. nu hr U. Palmu), till någon af nedan b) nämnda bryggor på Kimito ös norra stränder. — På *Dragsfjärds kyrkogård* en stätlig familjegrav för *Dalsbruks* och *Björkbodas* forne egare (af Petersen och Ramsay).

Från *Dalsbruk* fortsätter ångbåten i en vacker farled genom *Löfö ström* och *Jungfrusund* antingen, såsom ofvan I. sid. 59, öfver *Gullkrona fjärd* eller ock angöras de norr om *Dragsfjärds kyrka* liggande bryggorna *Kärra*, *Skinnarvik* (tillh. possess. W. Sovelius), där ett glasbruk finnes, eller *Sunnanå*, utgörande en hamnplats för trafiken från det inre af Kimito stora ö. Till Åbo styres härifrån antingen direkt såsom ofvan sid. 59 eller ock såsom nedan *Pargasleden* eller *Kustöleden* sid. 63.

b) *Hangö—Salö—Åbo.* Denna farled delar sig i två linjer:

Bromarfleden gående österom öarna *Utön*, *Pettu* och *Finby* (ångf. Onni). På denna sträcka anlöpes *Siksala* brygga, hvarifrån synes den natursköna egendomen *Tessvärr* (tillh. handl. J. Luther i Reval), *Bromarf* och *Finby* kyrkbryggor och stundom äfven *Hakkala* ångsåg (tillh. Vartsala ångsågsbolag).

Finbyleden västerom ofvannämnda öar (ångf. Ilma). På denna sträcka anlöpes *Westlax* brygga med nära beläget skeppsvarf och ångsåg (tillh. kapt. A. W. Sjöblom), *Förby* gård (tillh. kapt. K. Forsström), känd för sina kalk- och marmorbrott.

Farlederna sammanträffa norrom *Finby* ö och nu passeras till h. *Falkberg* (tillh. enkeprostinnan Forsman) samt till v. på Kimito ö *Sjöläx* gård (fideikomiss inom släkten Jägerskiöld), och fortsättes till *Strömma* kanal,

som genom sitt täcka läge i en omgifvande härlig natur tilldrar sig uppmärksamhet.

»Kanalen» är gräfd på sidan om den naturliga strömmen mellan fastlandet och Kimito ö; i kanalen gör sig den i Östersjön i allmänhet föga bemärkta skillnaden mellan ebb och flod kännbar, och visar sig i en stark ström med växlande riktning under dygnets lopp. — Icke långt från kanalen *Strömma gård* (tillh. possess. K. Wasastjerna). — En rullbro öfver kanalen förmedlar trafiken från fastlandet till Kimito, (afst. till kyrkoby 9 km; till Luppaja gästgifveri vid Bjerno kyrka, (sid. 64 19 km).

Kimito ö, som på den här beskrifna ångbåtsfärden kringfares, är 30 km lång, 25 km bred, upptages af Kimito socken med Dragsfjärds och Vestanfjärds kapell; ön är sedan ålder väl odlad; på densamma finnas flere stora egendomar (sid. 63), och bruk (sid. 60). År 1614 förlänades friherrskapet Kimito åt Axel Oxenstjerna. — *Kimito kyrka* af gråsten, från katolska tiden, prydes af apostlabilder af Finnberg. — I kyrkoby 9 km.

Farleden norr om Strömma går tätt förbi det vackra *Mathildedals bruk* (till höger på fasta landet), förnämligast för tillverkning af landtbruksredskap samt med valsverk, ångsnickeri m. m. 5 km norrut härifrån synes på samma strand *Tykö järnbruk* med en stor masugn. Vid bruket finnes kyrka samt kvarn och såg. Ytterligare 3 km åt norr *Kirjakkala bruk* med stångjärns- och manufaktur smedjor.

Mathildedal anlades 1852 af bärgrådet Brehmer, eges nu af ett aktiebolag.

Tykö järnbruk anlades 1686, då landshöfdingen baron L. Creutz erhöll tillstånd att här anlägga en masugn, hvilken dock snart ombygdes. Under stora ofreden förstördes verket, erhöll nya privilegier 1725 och återupprättades af öfverstelöjtnanten, baron C. Fleming. Sedermera tillhörde det familjen Brehmer.

Kirjakkala järnbruk anlades också 1686 af baron L. Creutz, erhöll nya privilegier 1725 efter öfverståndet krig och iståndsattes af dåvarande egaren baron C. Fleming. Öfvergick sedermera till familjen Brehmer. De två sistnämnda bruken tillhöra ett och samma bolag.

Snedt emot Kirjakkala bruk ligger på Kimitolandet egendomen *Peksala* (tillh. byggm. Wiklund). Förbi Angela sund till vänster och Wartsala stora holme till höger och den på fasta landet till vänster liggande *Wartsala ångsåg* närmar sig ångbåten mynningen a. Salo å. Till vänster synes på afstånd det gamla *Wuorentaka*, fordom tillhörigt ätten Horn, numera eges det af greve C. A. Armfelt.

Legenden berättar, att på *Wuorentaka* bodde en riddare Horn med sin unga maka. Riddaren älskade hennes kammartärna och uppgjorde med denna en komplott mot den unga husfrun. En dag, då riddaren var borta, instängde kammartärnan sin herskarinna uppe på ett loft, dit hon förut sändt den unge, vackra stallmästaren Bertil. Då riddaren återkom, visade kammartärnan honom stället, där hans hustru skänkt sin tjänare ett rendezvous. Riddaren låtsade blifva mäktig vred och uppbrände loftet med de olyckliga offren. Den unga hustruns släktingar klagade hos påfven och denne dömde riddaren att försona sig med Gud genom en pilgrimsfärd på

bara knän; på hvarje plats där han måste hvila, skulle en kyrka uppresas. Han tröttnade på tre ställen och bygde där Halikko, Uskela och Sankt Bertils kyrkor.

Tätt invid synes det stora godset **Wiurila**, också tillhörigt grefve C. A. Armfelt.

Wiurila är uppfördt i modern stil, mera storartadt än Åminne. Utsikten från Magasinsbärgen är vacker. Trädgården väl underhållen.

Nära *Wiurila* vid mynningen af *Halikko* å ligger **Åminne** stora fideikomiss, tillhörigt grefve K. Armfelt. Ställets vidsträckta och lummiga park bortskymmer **Åminne** gamla karaktärsbyggnad för den resandes blickar.

Åminne är bekant såsom stamgods för den ena grenen af familjen Horn. Egendomen tillhörde Hornarne ända till 1780-talet, då den egdes af den för sin skönhet och sina lefnadsförhållanden märkvärdiga grefvinnan Katarina Ebba Horn, enka efter riksrådet Bark. Sedermera har *Åminne* egt af friherre G. M. Armfelt och hans arvingar.

Inkommen i den smala och fula *Salo*-ån söker sig ångbåten med saktad fart fram mellan dess trånga och flacka stränder. Dessas tröttande enformighet afbrytes dock nära *Salo* köping af det bärg, på hvilket *Uskela* nya gråstenskyrka blifvit uppförd. Från dennas torn har man en vidsträckt utsikt öfver nejden.

Salo köping erbjuder intet af intresse för turisten, men egnar sig väl till utgångspunkt för utflykter i trakten. Hotell: gästgifveriet. Bland sovrådheterna här äro följande att bemärka: *Halikko kyrka*, 3 km från *Salo*, nyligen restaurerad, innehållande åtskilliga historiska minnesmärken och gravar (kyrkoväktarna efterfrågas). En allö för härifrån till *Åminne* gård (se ofvan), där många sevärdheter förvaras och med beredvillighet torde af egaren göras tillgängliga för den besökande. Genom parken går en väg till redan nämnda *Wiurila* och *Wuorentaka* egendomar.

Wuorentakas ångbåtsbrygga å *Vuorensaari*. Lämpar sig icke någon ångbåtskur, fås båt till *Salo* c. 5 km. Från *Wuorentaka* c. 7 km till *Tuiskula* brygga på *Kimitos* nordligaste udde, hvarifrån häst torde fås i någon af de närliggande gårdarna, om besök göres i *Kimito* (sid. 61).

I *Uskela* och *Halikko* hafva stora jordras egt rum. I *Uskela* känner man tre sådana 1770, 1824 och 1827. Dessa jordras hafva undergrävt den grund, hvarpå kyrkan och prestgården stodo, så att de flyttats till annan plats. Natten mot den 23 december 1824 började jorden med stort buller rinna i den förbi kyrkan flytande ån, så att den uppdamdes och under kyrkan bildade sig ett stort svalg. Kyrkan hotade hvarje ögonblick att instörta och måste nedrivas. 1827 skedde i närheten ett annat jordras, som förstörde c. 30 tunnland af *Weitikkala* säteris åkrar. Personer, som sett händelsen, berättat att den i rörelse stadda jordytan såg ut som vattnet i en kokande gryta. Där åkern förr befann sig, synes nu en djup däl, med aldrig torkande pölar. — I *Halikko* förstördes 1792 30 tunnland och 1812 25 tunnland åker och äng.

Ångbåtsleden Salo—Åbo går genom det trånga *Angelsundet* med egendomen *Tuiskula* (tillh. brukspatr. Nikander) på vänstra stranden; därifrån förbi *Tammenpää* (militieboställe, inneh. öfverst. löjtn. Wasastjerna) *Toppjoki* (tillh. kommercer. G. W. Edlund), *Päärnepää* (tillh.

possess. Bergroth) och förbi den på en vacker udde på Kimito landet belägna *Angelniemi* kyrka. Efter att ha passerat förbi flere mindre och större lägenheter och bryggor, af hvilka främst *Wiks* gård (tillh. frih. C. Wrede) med *Lappdals* brygga och *Westankärr* (tillh. fil. mag. K. Stenroth) med brygga af samma namn, främst böra framhållas, hinner ångbåten *Sandön*.

Vid Sandö stod ett sjöslag den 2 aug. 1808, hvilket slag blef af betydelse för de vidare flottoperationerna i Åbo skärgård. Den ryska skärgårdsflottan, som tidigare varit delad i två afdelningar, den ena med station vid Sveaborg, den andra vid Åbo, lyckades här samla sig och blef härefter den svenska öfverlägsen, och kunde med framgång bevaka kusterna.

Vid Sandö delar sig farleden i två grenar, i turlistorna kallade „genom Terfsund“ och „genom Råfsund“: dessa farleder äro

a) *Pargasleden*, som öfver *Pemarfjärden* och därefter genom *Terfsund* för in i den lekande, vackra **Pargas skärgården*, en labyrint af odlade öar och grönskande holmar. Fortsättning till Åbo se nedan C. 3, samt

b) *Kustöleden*, öfver norra delen af *Pemarfjärden*, från hvilken på afstånd till höger synes det gamla Flemingska godset *Karuna* gård (tillh. fru Wibell). Efter det *Röfvarnä*s (tillh. possess. Gustafsson) passerats, inkommer båten i det täcka *Råfsund* längs södra stranden af *Kustö* landet (se nedan C. b. 2). På de vackra stränderna synas flere villor och landtegendomar, bland hvilka: *Sibbas* (tillh. presidentskan Rotkirch), *Thors* (tillh. general Nyberg), *Råfnäs* (tillh. presidenten von Hellens), *Jullas* (tillh. presidenten R. Montgomery). Ang. *Kustö* och fortsättningen till Åbo se nedan C. b. 2.

3. *Landvägen längs kusten från Helsingfors till Åbo.*

Denna linje är för det närvarande af föga betydelse för trafiken, som söker sig vattenvägen eller till järnvägen. Ett ändradt förhållande är att förvänta, då Åbo—Karis järnväg omsider varder verklighet. Ej håller för turisten spelar denna väg någon roll, hvarför den här endast i korthet beröres. Anknytning med järnvägslinjen i Ekenäs (sid. 36) eller Karis (sid. 36). Sträckan Ekenäs—Salo 63 km, Karis—Salo 75 km, Salo—Åbo 52 km. Från Ekenäs går landsvägen förbi *Tenala kyrka* (sid. 41) till *Olsböle* gästgifveri på allmänna kustvägen mellan Helsingfors och Åbo. — Anträdes färden från Karis station, beröres *Pojoviken* (sid. 49) på sträckan till sagda gästgifveri. Sedan det närmast *Olsböle* liggande skogsom-

rådet passerats, löper vägen ut på den bördiga och välodlade *Bjerno slätten*. Till v. synes, då man först kommer ut på fälten *Näse gård* (tillh. landtbruksrådet A. Björkenheim), litet längre fram de gamla egendomarna *Mälkilä* (tillh. godsegaren A. Ramsay) och *Haarla* (tillh. rusthållaren A. Enberg). Härefter passeras *Bjerno kyrka*, ett åldrigt gråstens tempel från katolska tiden.

Vid *Bjerno kyrka* tar landsvägen af till *Strömma*, (sid. 61), 19 km. och *Kimito* (sid. 61). Till *Kimito kyrka* 28 km, till *Dalsbruk* (sid. 60) 60 km. — 5 km förbi *Bjerno kyrka* tar vägen af till *Tykö*, *Mathildedal*, och *Kirjakkala bruk* (sid. 61), vid hvilka anslutning vinnes med ångbåtsleden på linjen Hangö—Salo—Åbo (sid. 60).

Vägen fortsätter genom odlade trakter till *Salo*, hvarunder passeras *Öfverby kyrka*, 10 km, i hvars närhet ligga *Öfverby gård* (tillh. possess. J. Bergroth) och *Pojo gård* (tillh. enkefru Degener). Angående *Salo* och egendomarna däromkring meddelas upplysningar sid. 62.

Från *Salo* löper vägen fortsättningsvis genom välodlade och tätt befolkade delar af *Halikko* in i *Pemar socken* med åldrig stenkyrka, och vidare förbi denna genom likartade trakter till *Piikis kyrka* vid en vik af *saltsjön* och därifrån till *Åbo*.

9 km från *Piikis kyrka* tar vägen af (åt v.) till *Kustö* landet, öfver hvilket landsväg fortsätter till *Pargas kyrka* i hjärtat af *Pargas skärgård*. Ang. dessa trakter meddelas upplysningar C. b. 2 o. 3.

B. Åbo.

Ankomst. Med *bantåg* till järnvägsstationen belägen i stadens nordvästra kant, å stationen möta uppassare från hotellen; väljes rum på något af dessa, kan man direkt begifva sig till hotellet och åt dettas ombud öfverlämna att utaga bagaget. Önskas *hyrkusk* s. k. (istvostschik), tagos pollett af den på stationstrappan posterande poliskonstapeln, polletten återgifves åt hyrkusken först då åkningen börjar, taxa från stationen 75 p:ni. *Bärare* finnas å stationen, taxa 10 p:ni för kolly. — Polletterade effekter få afgiftsfritt kvarlämnas på stationen 24 timmar, hvarefter 20 p:i i hyra per kolly för dygn. — *Sjövägen* till ångbåtskajorna vid ån. Vid de större passagerareångfartygens ankomst möta vanligen utskickade från hotellen. Invid kajerna finnas hyrkuskar, enligt taxa, se nedan under rubriken »hyrkuskar». *Bärare* erhållas bland de schåare, som infinna sig till hvarje anländande båt. Vid ankomst från utländsk hamn företages *tullvisitation* af bagaget ombord, hvarefter effekterna få föras i land; resande som fortsätta med båten äro afven underkastade sådan visitation.

Hotell *Hotell Phoenix* (centralt) och *Järnvägs hotellet* vid järnvägsstationen; å hvardera rum från 1: 50, extra för ljus; middag å 2: 50, kl. 2—4. Drickspenningar höra till saken. All servering i rummet dyrare än i matsalen eller hotellets kafélokaler. *Gästgifveriet* (enkelt) *Ryska kyrkogatan* 34, rum från 1 mk. Dessutom *Rum för resande* på flere ställen, mest kända

äro Södermans, Kaskisg. 9, nykterhetsvårdshuset Auras, Lasarettsg. 1 och Saimas Eriksg. 17.

Restaurationer och kaféer. Utom å nämnda hotell, bland hvilka Hotell Phoenix bör framhållas: *Stadshuset* vid hörnet af Västra strandg. o. Aurag., middag å 2:50, *Café du Nord*, vid Västra Esplanaden. *Brandkårshuset*, Eriksg. 26. Sommarställena *Samppalinna*, Östra Strandg. midtemot Stadshuset, *Vårdbärgspaviljongen*, *Kuppis*, i parken med samma namn. — **Utvårdshus:** *Allmänna Promenaden på Runsala* (nedan C. a. 3). *Lilla Bockholmen* (nedan C. a. 3). *Kuppis* i Kuppis park (sid 74). — **Kaféer och konditorier:** *Pinellan* i Porthans skvären vid Domkyrkan, *Lehtinens konditori och dam kafé* Nylandsg. 2. *Holms konditori och kafé* Köpmansg. 6.

Vattenbutiker för servering af läskdrycker sommartid finnas på flere punkter i staden.

Bad: varma och kalla *Aura badinrättning*. Tullhustorget 2, *Badinrättningen Saima* Ryska kyrkog. 12; *Sjöbad* vid Beckholmen, uppnås med ångslup, (se de dagliga tidningarnas turlistor).

Kabinett (00) i Porthans skvären samt i Varuskjulet vid ångbåts-hamnen, afgift 10 pi.

Rakstugor och frisersalonger *Förste köpmansg. 9*, *Nylandsg. 1*, *Andström*, Eriksg. 15.

Hyrkuskar, de s. k. istvostschikarna, finnas att tillgå öfveralt i staden, åkdonen öppna, för 2 personer. Taxan, som på begäran bör framvisas, är för enkel kurs inom staden och till Kuppis park 50 pi, hvarje tur efter en afstigning räknas som enkel kurs; till Runsala bro 75 pi; till Allmänna promenaden och Choræi källa på Runsala 2—3 mark; retur halva priset, broavgift på sträcken till Runsala 10 pi extra, för åkning på timme med afstigning 1:50, utan afstigning 2 mk. Vid beseende af staden är af-tal efter timme förmånligast. Vid rekvisition af hyrkusk 25 pi extra. Från 12 på natten till 6 f. m. 50% förhöjning af taxan. *Vagnar* uthyras af hyrkusken Onni, Bärge. 1, och å Gästgifveriet, Ryska kyrkogatan 34.

Ångslupar till Slottet. Runsala, Lilla Bockholmen afgå ifrån bryggor i närheten af öfre ångbåts-hamnen hvarje timme under större delen af dagen. Afgift till slottet 25 pi; till Runsala (Allm. promenaden) 30 pi och Lilla Bockholmen 40 pi

Färja öfver ån mellan Västra och Östra Esplanaderna, gratis för fotgångare.

Banker. Finlands bank Eriksg. 13 (öppen 10—2). Föreningsbanken Auragatan 1, (öppen 10—2) Nordiska aktiebanken Auragatan 6 (öppen 10—2), Kansallis osakepankki Nordstugatan 18 (öppen 10—2).

Postkontor i f. d. akademihuset: öppet kl. 8 f. m.—2. e. m.: 4—6 e. m. Sön- och helgdagar för afgående post kl. 9—11 f. m.; för ankommande kl. 9—10 f. m. och 6—7 e. m.

Telegrafstation: Ryska kyrkogatan 19.

Telefonförbindelse inom staden och med omgifningarna, äfvensom till de flesta städer i södra Finland.

Ångbåtskontor. De ångfartyg, som underhålla lokal- och kusttrafiken, turar på Stockholm och andra utländska hamnar, representeras i Åbo, på sätt af turlistorna i de dagliga tidningarna inhemtas, af *L. Gestrin* Slottsg. 47, *J. G. Vikeström* Slottsg. 45, *L. Schröder & C:o* Stora Tavastg. 42, *C. A. Sundahl* Skolg. 2, *Stark & Bähr* Slottsg. 45.

Daglista ingår i stadens dagliga tidningar och innehåller uppgifter om ankommande och afgående bantåg, postkontor, predikoturer i kyrkor och bönehus, museer och samlingar, läkare och deras mottagnings-tider, advokat-

kontor, särskilda offentliga inrättningar, kontor och expeditioner, m. m. Beträffande *offentliga nöjen* lämna dagtidningarna jämväl fullständiga notiser.

Adresser, offentliga inrättningars, affärskontors, handelsmagasiners och enskilda personers ingå i *adressboken*, som tillhandahålles på alla hotell, i restaurationer, kaféer, butiker m. fl. ställen. Här meddelas därför endast några få för turisten särskildt behöfliga eller gagneliga adresser och uppgifter:

Bokhandlare de förnämsta äro: *Frenckellska bokhandeln* (inneh. V. Mustelin) Slottsg. 21. *K. Edgrens* Köpmansg. 9, *Missionsbokhandeln* Eriksg. 6.

Fotografer, *Aune* Kristineg. 3. *G. Nyblin* Stora Tavastg. 16, *V. Korsström* vid Nylandstull, m. fl.

Museer och Samlingar samt andra sevärdheter. Med hänvisande till de närmare upplysningarna i efterföljande text, gifvas här endast korta praktiska anvisningar.

Akademihuset.

Bockholmen Lilla.

Domkyrkan, tillträde vinnes, på tider då kyrkan är stängd, genom kyrkvaktmästaren, Gertrudsg. 13 (dricksp.)

Historiska museet, i Slottet, öppet sön- och helgdagar 12—3, 25 p:i.

Hushållningssällskapets museum Stora Tavastg. 38; tisd. o. fred. 12—2, fritt.

Idrottsplanen, anlagd af föreningen Åbo Idrottsvänner, å Samppalinna bärget.

Kuppis park och källa.

Museum se Historiska museet.

Navigationsskolan på Värdbärget.

Observatorium se Navigationsskolan.

Pehr Brahes staty.

Porthans staty.

Runsala uppnås sommartid med ångslup, täta turer enl. lista i de dagl. tidningarna.

Slottet, se Historiska museum.

Stadshuset, festväningen förevisas af vaktmästaren på stället (dricksp.)

Värdbärget.

Teater, vid Alexanderstorget, då trupper gastera staden, men icke regelbundet.

Program för besök i Åbo uppgöres med ledning af ofvanstående förteckning af sevärdheterna och efterföljande beskrifningar. Vid kort besök på genomresa med ångbåt bör tiden främst egnas åt att bese domkyrkan och platsen utanför densamma med akademihuset, Pehr Brahes och Porthans statyer, nedan 3. Medger tiden, bestiges Värdbärget, från hvilket orienterande utsikt öfver staden. Står en half dag till disposition, utvidgas programmet mest lönande med ett besök i Slottet och det där uppställda Historiska museet. Vid längre vistelse medhinnas utfärder till Runsala och öfriga omgifningar, till hvilka räknas Nådondal.

Historik. Åbo stad den finska kulturens vagga, leder sina anor långt tillbaka i tiden, till de svenska kors- och eröfringstågen, som förde kristendomen och västerländsk kultur till Finland. Skäl finnas till och med för antagandet att orten redan under hednatiden haft betydelse såsom handelsplats. Ursprungligen var staden

belägen i *Korois* på den udde, som bildas af Aura och Vähäjoki åars förening i Rantämäki eller S:t Marie. Till sin nuvarande plats, som för sitt sankt läge kallades *Viliasuo*, flyttades staden enligt Messenius med konung Birger Magnussons tillstånd, således samtidigt med biskopssätet och domkyrkans invigning. Till den nya på bärgsslutningarna anlagda stadens skydd lät nämnda konung uppföra Åbo slott på Aniniemi vid Aura ås utlopp, som dessförinnan hade försvarats af en på samma ställe befintlig skans. Redan då synes staden hafva haft en viss betydelse och betraktats såsom en landets hufvudstad. Biskopen och senare äfven slottshöfdingen voro icke endast stadens utan äfven hela landets förnämste och mäktigaste män, och i den mån förhållandena utvecklade sig och odlingen vann stadga, växte äfven Åbos betydelse såsom centralpunkt för både den världsliga och andliga förvaltningen i Finland. Särskildt steg Åbos anseende genom de katolska biskoparnes åtgärder att höja kyrkans makt. År 1249 grundades landets första kloster, dominikaner klostret i Åbo, troligen i samband med den under byggnad varande domkyrkan, som invigdes högtidligen till Finlands domkyrka 1300. Kort därefter, år 1318, uppbrändes Åbo af ryssarne, hvarvid domkyrkan plundrades. Efter freden i Nöteborg 1323, genom hvilken de ständiga gränstvisterna med ryssarne afslutades, gick Åbo raskt framåt. Staden uppbyggdes åter och domkyrkan restaurerades med ifver; synnerlig förtjänst härom inlade den berömda biskop Hemming (1338–66), under hvilken den kyrkliga organisationen befästes och utvecklades. Samtidigt arbetades för bildningens höjande. Redan på 12-hundratalet fanns en katedralskola i Åbo, hvarjämte undervisning äfven meddelades i klosterskolan. Det ekonomiska välståndet steg; en liflig handel, som förmedlades af Hansaförbundet, bidrog att utveckla staden, och under den oroliga unionstiden höjde den sig, trots det växlande partiväldet, till en betydande stad. Den skatt, som från Åbo utgick, var, jämförd med svenska städers, betydande. Häraf framgår att staden äfven i folkmängd och rikedom uppbar sin värdighet som Finlands hufvudstad. Då man numera började utfärda reglementerande bestämmingar om stadsmannanäringarna och förse några särskildt gynnade städer med privilegier framför de öfriga, blef Åbo icke lottlös. Det stadgades att fartyg

från Nyland, Egentliga Finland och Bottniska vikens kuster skulle besöka Åbo och Stockholm med förbud att i sydligare orter eller i utlandet afsätta sina varor, hvarigenom Åbo, vid sidan af Stockholm blef hufvudstapelort i riket. Icke håller fingo utländska fartyg segla norrut förbi Åbo för att i de österbottniska kust-orterna försälja sina varor. Denna bestämning hade till följd att äfven utländske köpmän sökte burskap i Åbo, hvars handel i icke ringa grad råkade i utländska händer. — Stadens omfång var trots detta välstånd ännu icke stort; endast trakten närmast kring domkyrkan var tätt bebyggd; byggnaderna voro små trähus, hvarför staden gång efter annan brann ned och i grund förstördes. Så härjades staden af våld år 1429 och 1473. — Domkyrkan hade särskildt under biskop Magnus Olai Tavast's (1412—1450) omvårdnad blifvit rikt donerad och prakt i kyrkan och vid gudstjänsten utvecklades.

Ett hårdt slag drabbade Åbo år 1509, då staden under det pågående danska kriget anfölls af den danske sjö-hjelten Otto Rud. Natten mellan den 2 och 3 augusti smög han sig med sitt krigsfolk in i Åbo, hvars borgare, som intet ondt anade, vid midnattstiden väcktes ur sin sömn genom rop och ljud af pukor och trumpeter. Intet motstånd gjordes; de förnämste af invånarne dödades, andra fördes i fångenskap och staden öfverlämnades till plundring åt soldaterna. I domkyrkan, där under århundradens lopp dyrbara kärl och prydnader blifvit samlade, gjorde främlingarne rikt byte. Plundringen fortsattes fem dagar; och några dagar senare brandskattades staden åter, hvarvid en tribut af 12,000 mark fordrades och lika mycket i lösen för biskopsmössan och stafven, som vid plundringen tagits som byte. — Under de strider, som bragte Kalmare unionen på fall och förde Gustaf Wasa på Sveriges tron, var Åbo ända till det sista i danskt våld; åren 1521—23 belägrades slottet och först sedan det af Severin Norrbys underbefälhafvare Lasse Jönsson öfverlämnats åt svenskarne, var den danska makten bruten. — Genom Gustaf Wasas landstaderliga omsorger vann Åbo många fördelar för sin handel. Konungens handelspolitik gick nämligen ut på att i vissa hufvudorter koncentrera handeln, hvarvid Åbo och Stockholm i främsta rummet genom privilegier och företrädsrättigheter skulle höjas till rikedom och välstånd. Till Åbos handelsområde räknades Ulsby och Raumo, hvilka städers handel såvidt möjligt skulle

ledas till Åbo. Redan i en förordning af 1527 hette det, att Raumo och Ulfsby skulle upphöra med sin utländska seglats och endast besöka Stockholm och Åbo „för det att Åbo måtte komma sig före igen“, ett förbud som dock icke strängt vidhölls. År 1547 föreslogs att Åbo skulle „förstärkas“ genom att Raumos och Nådendals invånare flyttades till Åbo, där de kunde få plats i klostrets öfvergifna gårdar och andra tomter, ett förslag som dock icke fullföljdes. Och år 1558 bestämdes åter, att allmogen i Åbo och Kumogårdslän skulle handla på Åbo. Under samma tidsskede sökte konungen, som tidigare gynnat Lybeck, att krossa hansastädernas inflytande genom förbud att handla på Reval, Riga, Danzig och Lybeck och genom att uppmuntra direkt varuutbyte, i synnerhet med Holland. — Åren 1562—63 höll Hertig Johan hof på Åbo slott och det lysande lif, som då utvecklades, spred sin glans äfven öfver staden. En torneringsplats fanns i Åbo, och på Runsala invid staden anlades en djurgård, där sällsynta utländska villebråd skulle hållas. Tornerspel och jagt utgjorde viktiga förlustelser, men äfven litterära och musikaliska nöjen förekommo.

Under striden mellan Erik XIV och hertig Johan belägrades Åbo slott år 1563 och kapitulerade den 13 augusti nämnda år, då det finska hertigdömet förenades med det kungliga området i Finland. Efter Eriks afsättning 1569 föll Åbo slott åter i Johans händer och förblef under de följande striderna mellan Sigismund och hertig Karl ett hufvudfäste för konungens parti. År 1597 belägrades och intogs slottet, som försvarades af Arvid Stålmarm, af hertig Karl. Sedan de af hertigen kvarlämnade befälhafvarene öppet förklarar sig för konungen, belägrades slottet ånyo år 1599 och intogs 23 augusti samma år. Efter inbördes krigets slut, egnade hertigen i egenskap af riksföreståndare synnerlig omvårdnad om de finska förhållanden. År 1601 kom han till Åbo, där han på nyåret 1602 sammankallade ett möte af ett antal adelsmän och ofrälsemän för att rådspåga i landets ärenden, hvilken åtgärd utgjorde utgångspunkten för det arbete, som under det ingående seklet utfördes för grundläggandet af en bättre förvaltning i Finland.

Åren 1614 och 1616 uppehöll sig Gustaf II Adolf i Åbo, hvardera gången lång tid, hvarunder han ifrigt

skred till reformarbeten, hvilka han äfven framdeles fortsatte. Så inrättades Åbo hofrätt, hvars grundläggningsbref är dateradt den 15 juni 1623. Till hofrättens förste president utnämdes generalguvernören Nils Bjelke, och den 31 okt. 1623 sammanträdde hofrätten första gången. — Genom „handelsordinantien“ af 1617 förklarades Åbo och Wiborg för „stapelstäder“, hvarigenom Gustaf Wasas handelspolitik fullföljdes, i det att dessa städer blefvo de enda i landet, hvilka fingo drifva både aktiv och passiv handel med utlandet och besökas af utlänningar. — Åbo stads skolväsende fick vid denna tid en mäktig befordrare i den år 1627 utnämde biskopen Isak Rothovius. På dennes initiativ grundlades år 1630 Åbo gymnasium genom ombildande af den gamla katedralskolan, i hvars ställe trädde en pedagogi, motsvarande de lägre klasserna. — Ett nytt steg för höjandet af undervisningsväsendet togs, då genom generalguvernören Pehr Brahes hängifna arbete för landet och dess bildning tio år senare Åbo universitet grundlades. Den 26 mars 1640 utfärdades fundamentsbrevet, den 15 juli 1640 invigdes akademien till sin blifvande verksamhet. För akademins räkning inkallades från Vesterås boktryckaren Petrus Wald, hvilken år 1642 i Åbo grundlade Finlands första boktryckeri. Vid universitetets stiftelse trädde Åbo trivialskola med 4 klasser i gymnasiets ställe. — Gynnad af alla dessa omständigheter gick staden raskt framåt; den utvidgades och förskönades, dess handel hade, isynnerhet genom „seglationsordningen“ af 1636 vunnit ytterligare skydd, allt gick ut på att uppdrifva välståndet i de båda „hufvudstäderna“ Stockholm och Åbo. Exporten utgjordes af skogs- (tjära) och ladugårdsprodukter, skinnvaror och säd. Införseln bestod af salt, järn, tyger, kolonialvaror, socker, vin, öl, brännvin och tobak. — Stadens befolkning uppgick till c. 5,000 personer.

Med krig och örlig grydde det följande seklet och hela Finland ockuperades småningom af ryssarna. Till krigets fador sällade sig ett hårdt nödår, 1709—1710, och följande år härjade en pest, som ensamt i Åbo borttryckte 2,000 personer. Samma år lade en våldel fjärde delen af staden i aska. Den 28 augusti 1713 intågade zar Peter med sina trupper i Åbo, som nu blef centralorten för den ryska administrationen. I stora skaror hade invånarene flyktat till Sverige, hofrätten och universitetet voro stängda, allt hade råkat i stagnation och först

efter freden i Nystad år 1721 återvände lugn och stadga i förhållandena. — Under 1741—43 års krig ockuperades Finland åter af ryssarne och den 29 augusti 1742 besattes Åbo, som blef centralpunkten för den ryska förvaltningen under ockupationen, hvilken slutade med freden i Åbo den 7 aug. 1743.

Den följande perioden intill Finlands lösryckande från Sverige var en tid för fredlig förkofran. År 1791 steg Åbos folkmängd till 8,504 personer och växte år 1805 till 11,300. Handeln bestod hufvudsakligast af import från utlandet samt inrikes handel på Stockholm. År 1792 utgingo till utlandet 19 stadens skepp och inkommo 17, förutom jakter, som gingo på Stockholm. Staden egde två skeppsvarf, 2 tobaksfabriker, 1 sockerbruk, 3 sidenband-, 2 klädes-, 1 porslins- och 1 segelduks-fabrik. — Universitetets anseende häfdades med kraft af en rad framstående professorer, bland hvilka Henrik Gabriel Porthan (professor 1771—1804) särskildt må nämnas.

Under 1808—09 års krig besattes Åbo af ryssarne den 23 mars 1808. Betydelsefulla för Åbo blefvo de omhvälfningar, som följde efter freden i Fredrikshamn och Finlands förening med Ryssland. Den närmaste tiden efter freden förblef Åbo fortsättningsvis sätet för den inhemska regeringen: där sammanträdde äfven den nybildade regeringskonseljen (efter 1816 benämnd senat) för första gången den 2 okt. 1809, men redan samma år väcktes fråga om att förflytta hufvudstaden till Helsingfors och 1817 öfvertog sistnämnda stad denna roll af Åbo. Ett nytt hårdt slag drabbade staden genom den stora branden den 1 sept. 1827. Största delen af staden lades i aska, alla publika byggnader och 800 privata gårdar blefvo lågornas rof, 10,000 personer blefvo husvilla, brandskadan uppskattas till 26 miljoner rubel banko assignationer. Efter denna hemsökelse flyttades äfven universitetet, såsom tidigare embetsverken, till den nya hufvudstaden.

Om ock Åbo stads predominerande ställning genom alla dessa omständigheter brutits, har staden likväl icke stannat i utveckling, utan har alt fortfarande förkofrats och intar det andra rummet bland landets städer. Folkmängden uppgår till c. 33,000 personer. Handeln täflar med Helsingfors och Viborgs det industriela lifvet är

betydande, (Åbo mekaniska verkstad, Crichtons verkstad, slip och skeppsvarf, Aura sockerbruk, m. fl.) Åbo är säte för landets äldsta hofrätt (sedan 1623), erkestiftets domkapitel (sedan 1817) och Finska hushållningssällskapet (grundadt 1797). I staden finnes ett svenskt och ett finskt klassiskt lyceum, ett svenskt reallyceum, svensk och finsk fruntimmersskola, navigationsskola, industri-skola och döfstumsskola, m. fl. läroverk.

Vägvisare i Åbo. Staden, som fordom var tätt bebyggd med trånga krokiga gator, återuppfördes efter den stora branden år 1827 efter en ny plan med raka breda gator, och utbreder sig nu på båda sidorna om Aura å, öfver hvilken leder tvänne broar, hvarförutom trafiken förmedlas af en ångfärja. Stränderna, som äro planterade med träd, äro utrustade med prydliga stenkajer; vid de större ångbåtarnas landningsplats äro å hvardera sidan anlagda esplanader.

1. Från Esplanaden på den västra stranden (de större ångbåtarnas vanliga landningsplats) gå i stadens längdriktning *Västra strandgatan*, längs ån, *Slottsgatan*, den längsta i staden och parallelt med denna *S:t Eriksgatan*, hvilka alla genomskära stadens förnämsta stadsdelar. Vid Västra strandgatan ligger det prydliga *Stads-huset* med festsal, restauration, m. m.; S:t Eriksgatan leder förbi *Alexanderstorget*, vid hvilket ligga *Teaterhuset*, *Ryska kyrkan* och det stora *Hotell Phœnix*. Längs alla dessa gator kommer man till den bro, som förmedlar trafiken från den västra, nyare stadsdelen till *Nikolaitorget*, i centrum af det gamla Åbo och kring hvilket stadens förnämsta minnesmärken och offentliga byggnader ligga.

2. Från Esplanaden på den östra åstranden leder *Östra Strandgatan* till *Nikolaitorget*. Följes denna, passeras den treftigt belägna restaurationen *Samppalinna*. Första tvärgatan efter denna, *Auragatan* för upp till *Vårdbärg*, från hvars park med restauration, man har vidsträckt **utsikt* öfver staden och omnejden, på bärget står det för Universitetet i tiden uppfördä *Astronomiska observatoriet*, numera upplåtet åt *Navigationsskolan*. I en dal mellan höjderna söder om *Vårdbärg* synes den af „*Idrottsvännerna*“ inrättade utmärkta *idrottsplanen*. — Vid foten af *Vårdbärg*, framför en plantering mot ån, ligger *Finska hushållningssällskapets hus*.

Finska hushållningssällskapet stiftades 1797, dess stadgar bekräftades 1798 af konungen, som tog sällskapet under sitt omedelbara hägn, emedan »finska hushållningens förbättring och upphjälpande oss högst om hjärtat ligger, och bemålde sällskap till ett så nyttigt ändamål inrättadt är». Samfundet, som hade till syfte att befordra den ekonomiska utvecklingen i landet, blef sålunda på en gång en fri akademi för de ekonomiska intressenas främjande och ett organ för regeringens sträfvan för Finlands förkofran. Denna karaktär har samfundets verksamhet bibehållit intill senaste tid. — Bland föremål för sällskapets nyttiga arbete må nämnas befordrandet af potatisodlingen i Finland, införandet af vaccinationen i början af vårt sekel, spridandet af slöjdekunnighet samt grundandet af lokala landtbrukssällskap. Sällskapet har kommit i åtnjutande af rikliga understöd af regeringen äfvensom betydande donationer. — I sällskapets hus finnes en permanent utställning af finska industri- och slöjdalster; tillträde se sid. 66.

3. Den minnesrikaste och mest sevärda delen af Åbo utgöres af kvarteren kring *Nikolaitorget* och de skvärer, som äro anlagda vid torget. Här ligger *Domkyrkan*, icke blott Åbo stads utan hela landets minnesrikaste byggnadsverk (domkyrkan beskrifves närmare nedan 7; angående tillträde se sid. 66). Kring det åldriga templet voro fordomtima stadens förnämsta stadsdelar belägna; Åbo brand och därpå följande regleringar ha låtit öppna platser och breda, raka gator uppstå, där tätbygda kvarter i en gången tid voro gyttrade till hvarandra. På platsen framför kyrkans södra långsida står i en skvär **Pehr Brahes* staty, modellerad af Walter Runeberg, aftäckt 1888, upprest till åminnelse af det finska universitetets grundläggare, Finlands utmärkte generalguvernör under åren 1637—54.

Statyn, som ästadkommits med penningar insamlade öfver hela landet, framställer Pehr Brahe i stående ställning med vänstra handen på värjan och med den högra hållande akademins fundationsbref och blickande mot *Domkyrkan*. På granitpedestalen läses de stolta af samtid och eftervärld besannade orden, som greve Brahe nedskref i sin tänkebok, då han första gången lämnade Finland: »Jagh war med landett, och landett war med mig vääl tillfreds».

Söder om denna plats, på andra sidan om *Nylandsgatan* står i en skvär *Porthans staty*, rest till åminnelse af den „finska historiens fader“, den mångsidige patriotiske Åbo professorn *Henrik Gabriel Porthan*, modellerad af C. E. Sjöstrand, aftäckt år 1864.

Statyn, som bekostats med penningar insamlade öfver hela landet, visar Porthan i sittande ställning, hållande en penna i den högra och ett manuskript i den vänstra handen. Pedestalens framsida prydes af Finlands vapen, på öfriga sidor finnas porträttmedaljonger af Porthans lärjungar J. Tongström och F. M. Franzen; på baksidan äro inskriptioner anbragta.

Akademihuset, öster om *Domkyrkan*, är stadens största byggnadskomplex, uppförd i en enkel, alvarlig stil.

Huset uppfördes 1802—15 för att gifva tidsenliga lokaler åt landets universitet. Vid branden 1827 undgick Akademihuset eldens härjningar. Då universitetet härefter flyttades till Helsingfors, uppläts byggnaden till lokaler för andra ändamål och inrymmer nu: *Åbo hofrätt*, hvars lokaler prydas af vordne presidenters porträtt i olja, *länestyrelsen*, *guvernörsresidens*, *postkontor* och *domkapitel*. — *Solennitetssalen*, (tillträde genom vaktm.) nu upplåten till festsal åt det Svenska lyceet. är belägen i den byggnad, som deklarerar f. d. Akademihusets gårdsplan i tvänne mindre borggårdar. Genom en ingång från husets norra sida kommer man till en luftig vestibul, hvars tak upp bäres af fyra ståtliga pelare. En väldig dubbeldörr leder in till själfva salen, i hvilken uppmärksamheten genast fästes vid tvänne rader pelare af slipad röd granit samt några friser å väggarne. Dessa, modellerade af Finlands förste skulptör, Kainberg, föreställa — till vänster: Wäinämöinen, spelande kantele, och åhörd af smeden Ilmarinen, tvänne runosångare, samt personer och typer ur det finska nationalepos Kalevala; Pehr Brahe och biskop Rothovius rådpläggande om grundläggandet af Åbo akademi; Gustaf IV Adolf vid grundstensens till Åbo akademi nedläggande; — samt till höger: biskop Henrik döpare finnarna; Axel Oxenstjerna öfverräckande akademins fundamentsbref till drottning Kristinas underskrift, samt slutligen fyra studenter vid akademien, representerande de fyra fakulteterna. Salen är vida bekant för sin goda akustik, i hvilket afscende den torde vara den främsta i landet. Salen rymmer omkring 500 personer.

Midtemot akademihuset ligger stadens *rådhus*.

4. Följer man Nylandsgatan österut, kommer man till *Kuppis park*, belägen tätt utanför staden. Här finnes **S:t Henriks källa**, vid hvilken, enligt traditionen, Biskop Henrik skall hafva döpt de förste till kristendomen omvända finnarna.

Kuppis var ännu för några årtionden sedan en omtyckt brunn- och bad-kuranstalt. Numera är parken använd såsom folkförlustelseställe. I parken finnes restauration, vid hvilken musik ofta exekveras sommartid.

Vägen, som för till Kuppis, är den allmänna strandvägen till Helsingfors. 2 km från staden passeras *begrafningsplatserna*, vanligen kallade *Skansen*.

5. I stadens sydvästra del vid mynningen af Aura å ligger **Åbo slott**, i hvilket Åbo stads *Historiska museum* är inrymdt. Angående dessa se nedan 8. — På vägen till slottet passeras vid Slottsgatan ett stycke nedanför Västra Esplanaden uppgången till de dominerande höjder (till höger), på hvilka *Kakola straffängelse* är beläget. Den ståtliga stenbyggnaden, synlig vidt och bredt, tilldrar sig vid ankomst sjövägen till staden dess sorgliga syfte föga motsvarande uppmärksamhet; därinvid synes *Länefängelset*.

6. **Åbo omgifningar**, såväl de närmare som de af lägsnare, behandlas nedan i skildt kapitel C.

7. ****Domkyrkan**, (ang. tillträde se sid. 66) är uppförd på en låg kulle, Unikankari benämd. Kyrkan omtalas första gången år 1258, men fulländades först under bi-

skop Magnus I:s tid, invigdes år 1300 och kallades S:t Henriks kyrka efter Finlands skyddshelgon, biskop Henrik, hvars relikier, enligt traditionen förvarade i ett silverskrin, då togos från helgonets graf i Nousis kyrka och fördes till domkyrkan, hvars dyrbaraste relikier de blefvo. Dagen för denna högtidliga akt, den 18 juni, äfvensom Henriks dödsdag, den 17 januari, blefvo hädanefter årligen firade med stor högtidlighet i Domkyrkan. Vid dessa fester strömmade folk från alla landsorter till Åbo, hvilket gaf upphof till stadens sommar- och vintermarknader (af hvilka den förra numera är indragen). Kyrkan har likasom staden drabbats af många svåra förödelse, dels genom eld, dels under krig och härjning. Af dess många skatter från den katolska tiden, då isynnerhet under biskop Magnus Tavast's tid prakt och rikedom utvecklades vid de kyrkliga ceremonierna, återstår blott föga. Men det majestätiska templet, bygdt i en stil, som står mellan den romaniska rundbågs- och den götiska spetsbågsstilen, har trotsat seklerna och är ett vittne till den finska kulturens utveckling ifrån dess barndom, då korset först planterades på Finlands stränder. — Kyrkans längd är 89 m, bredden uppgår icke öfver 37.7 m höjden är 44.5, medan tornet höjer sig 92 m öfver Aura ås nivå. Den efter branden 1827 restaureerade kyrkan, har på senaste år med betydliga uppoffringar renoverats; särskildt hafva flere af grafkoren iståndsatts med hänsyn till deras historiska minnen.

Höggkoret, med en altartafla af Westin, innehåller freskomålningar af Ekman: till höger biskop Henrik, döpande finnarne vid Kuppis källa, till vänster Mikael Agricola öfverräckande den finska bibelöfversättningen åt Gustaf Wasa, hvartill komma mindre fresker framställande bilder ur Kristi lif.

Af domkyrkans 7 grafkor äro 4 restaurerade: nämligen det Tott'ska, Stålhandskes, det Tavast'ska och Kankas'ska. De tre sistnämnda äro försedda med vackra fönstermålningar af Wladimir Schwertschkoff. — Till vänster om höggkoret, afstängdt med ett järngaller från kyrkan är det

* *Tott'ska grafkoret* beläget. Detta, det anmärkningsvärdaste af alla grafkoren, utgjorde fordom S:t Laurentii kapell. Koret, som prydes af ett praktfullt mausoleum öfver hjelten Ake Tott och hans gemåler, Sigrid Bjelke och Kristina Brahe, upprest år 1678 af Pehr Brahe, inne-

håller under golfvet de jordiska kvarlevorna af flere medlemmar af ätterna Tott, Creutz och Brahe. Främst må Åke Tott († 1640) nämnas, vidare Erik den XIV:s dotter Sigrïd Wasa († 1633), och landshöfdingen Lorentz Creutz († 1698). I detta kor låg äfven Karin Månsdotter begrafven, tills hennes stoft 1837 flyttades till det restaurerade Kankas'ska koret (hvarom nedan). I koret bevarades äfven S:t Henriks relikier, tills de år 1720 bortfördes af ryssarne.

Wallenstjern'ska grafkoret beläget vid lilla gången, nästan midt emot prediksstolen, inrättades år 1687 af assessorn i Åbo hofrätt Olof Wallenstjerna till familjegrav. Framför detta kor finnes ett gammalt kapell, uti hvilket ännu i en där befintlig stor nisch påträffats spår af munkbänkar.

Stålhandskes grafkor, hvilket i tiden näst det Tott'ska var det prydligaste, är beläget på västra sidan af södra kyrkodörren, med ett järngaller afstängdt från kyrkan. Detta kor inköptes år 1654 af Torsten Stålhandskes enka Kristina Horn, och prydes af en dyrbar grafvård af svart och brun marmor med bilder i hvit marmor. Den store fältherrens († 1644) stoft förvaras i en praktfull blykista.

Kiik'ska grafkoret i kyrkans västra hörn innehåller många grafvar, bland hvilka må nämnas presidentens i Åbo hofrätt Johan Muncks, landtmarskalk vid Finska Landtdagen 1657, död 1663.

Tavast'ska grafkoret eller fordna Helga lekamens kapellet, beläget mellan stora norra dörren och sakristian, är det största af alla grafkor i kyrkan. Det inrättades af biskop Magnus Tavast, som försåg det med ett järngaller, i hvars rutor finnas infattade Tavast'ska och andra vapen samt läses årtalet 1425. I midten af koret hvilat kyrkofursten Magnus Olai Tavast († 1452), till vänster hans släktinge och efterträdare Olaus Tavast († 1460) samt till höger hans brors dottersson, biskop Magnus Stjernkors († 1500). Bland märklïga personer, som här hafva sin grav, må ännu nämnas biskop Martin Skytte († 1550).

Gezelius'ska grafkoret ligger öster om sakristian. Detta kor inköptes först af öfversten, grefve Arvid Wittenberg, som testamenterade det åt Domkyrkan, hvilken åter år 1683 sålde det åt biskopen Johan Gezelius d. ä. I det igenmurade grafhvalfvet förvaras stoftet af nämde

biskop († 1690), hans son biskopen Johan Gezelius d. y. († 1718) samt dennes son biskopen i Borgå Johan Gezelius († 1733).

**Horn'ska* och *Kurk'ska*, eller *Kankas'ska grafkoret* finnes öster om det Gezelius'ska. Detta grafkor är genom sin såväl arkitektur som dekorativa utstyrelse det prydligaste i kyrkan. Det är afskildt från kyrkan med ett smakfullt järnstaket, dess höga götiska fönster äro prydda med vackra glasmålningar. Midt i koret står Karin Månsdotters vackra sarkofag. Till vänster synes en bild i marmor af drottningen. Under golfvet finnas tvänne grafhvalf, innehållande talrika kistor. Bland här begrafna personer må nämnas presidenten i Åbo hofrätt, riksrådet m. m. Jöns Kurk († 1652), på sin tid Finlands rikaste och förnämste man; Evert Gustafsson Horn, friherre till Kankas († 1687).

Sakristian, hvars murar sträcka sig något utanför kyrkans norra linje, är afdelad i tvänne rum. Det främre begagnas ännu till sakristia, det inre, som benämnes „gamla sakristian“, utgör förvaringsrum för domkyrkans silfver, mess- och altarkläden, m. m. Här förvaras äfven ett reconditorium, „som för biskop Hemmings relikier blifvit till offentligt bruk och firande sanmansatt“. Detta konstigt utförda arbete består af en sarkofag med tak, hvilande på 4 pelare, och innehåller i ett skrin en röd siden påse med en hufvdska, som af traditionen uppges vara biskop Hemmings († 1366).

Orgelvärdet uppsattes åren 1838—42 och är en gåfva af bagareäldermannen Wahlgren.

I planteringen utanför kyrkans södra långsida befinnes sig *Porthans graf*, utmärkt med ett enkelt, slät-hugget stenblock.

8. ***Åbo slott** (ang. tillträde se sid. 66) är uppfördt på en låg bärghympel, belägen mellan Aura-ås mynning och en bukt af Slottsfjärden. Förr nådde böljorna murarnas fot, men senare har viken genom tillandningen blifvit grundare, så att man nu finner torr mark såväl på västra som södra sidan om slottet. Slottets innersta del eller det s. k. *Gamla slottet*, som är den äldsta och viktigaste delen, upptager den nämnda bärgekullen och bildar en någorlunda regulier och rektangelformig slottsgård, hvilken på hvarje sida omgifves af höga gråstensmurar.

Denna slottsgårds östra och västra ändor upptagas af två lika höga fyrkantiga torn, på södra och norra sidan stöta dessa till tvänne litet lägre, långsamt gående flygelbyggnader. På slottsgårdens södra sida och i dess nordöstra hörn ser man höga trappor, hvilka nu förmedla samfärdseln mellan slottets särskilda delar. Den förra eller den s. k. *Kyrktrappan* byggdes 1550, den senare 1549. I västra ytterväggen af den mur, som omger trappan i nordöstra hörnet, är Sture-släktens vapensköld fästad, inhuggen i ett gråstensblock. Det inre af slottet är numera endast delvis tillgängligt; och föga återstår af dess forna inredning. Några antydningar om dess rum göras här.

Hvardera tornet har sex våningar. I en af det östra tornets våningar, fans förr ett fångrum, som stod i förening med ännu en annan dystor fångcell, *Jordans kammare* benämnd och belägen ofvanom den trappa, som från yttre borggården ledde till Gamla slottets portgång. Rummet har fått sitt namn efter Karl Jordan, hvilken för sitt vilda lif och lofverne råkade i fångelse. I tredje våningen kan i den nuvarande kyrkans sakristia ses en gammalmodig eldstad. I tornets högst belägna rum fans förr slottsurot, hvars talfa vottade mot nya borggården.

Flygelbyggnaderna hafva rum i fyra våningar. Den till östra tornet förande stora trappuppgången leder från andra våningen genom en kort korridor till gamla *Slottskyrkan* i andra våningen. Rummet har fordom varit försedt med ett präktigt hvälfdt tak, hvaraf ännu väggarna bära spår närmast under taket. I detta rum låg Klas Flemings lik, då Hertig Karl kom till slottet. — Från den mellan kyrkan och hufvudtrappan belägna korridoren leder snedt nedåt en lång smal trappa, till det s. k. *Fångtornet* hvilket kommunicerat med det i nedersta våningen liggande *Hålltornet*, »förlärdade illgerningsmäns pinorum», hvarost man försökte få de brottslige att bekänna sina förbrytelser, om inga andra medel hjälpte. I bredd med Gamla kyrkan finnes en annan ännu äldre medeltids kyrka, *Nunne-kyrkan*, dit man inkommer från den s. k. *Nunnegången* genom en gammal med klumpiga reliefutskärningar sirad dörr. Ofvanom begge kyrkorna finnes i öfversta våningen *Stora Konungssalen*, som i tiden utgjorde ett af slottets ståtligaste rum, också det försedt med hvälfdt tak. Salen upplystes fordom genom 10 stora fönster, under hvilka ännu synas särskilda murade sittbänkar. Öfver denna dörr lät Hertig Karl år 1597 teckna de kända hotande orden:

»Carolus huc veni, vici fndiquo rebellos.
Hinc abeo, prorsus vestigia nulla relinquens;
Huc iterum veniam, caveat sibi conscius omnis
Non illo parceret tempore dextra reis».

På västra sidan om Konungsalen befinner sig i öfversta våningen *Stora panelsalen* eller *Furstinnesalen* och härunder ett likadant, dock något lägre rum, som har varit förenadt med Nunnegången genom en smal, längs slottets norra yttervägg löpande trappa. Under detta rum fans *Hertig Johans sal*, dit man nu kommer genom Nunnegången. De på väggarna synliga lämningarna efter pilastrar vittna också här om fordomdags prakt. I bredd med Johanssalen var i samma vånings västra ända *Johans kammare*. I nedersta våningen finnes, förutom hålltornet, slottskällaren.

Det västra tornets rum äro svårare att namngifva. Det nedersta var källaren *Makalös* eller *Mörka bodan*, och ofvanom detta fans *Räkningekammaren*. Från tredje våningen har en dörr ledt till södra flygelbyggnaden.

den, i hvars västra ända funnits 2 lika stora, med hvälfda tak försedda rum ofvanom hvarandra. Från tredje våningen kom man längs en spiraltrappa ända till tornets spets. I femte våningen kan man ännu se ett ståtligt hvälfdt tak.

Nästan hela södra flygelbyggnaden är förvandlad till magasin, så att där icke finnes mycket sevärdt. På den öfversta våningens sida är *Slotts-kyrkan* belägen, hvilken år 1706 invigdes till sitt ändamål. Ofvanom kyrktrappan finnas 2 små rum, af hvilka det större enligt sägnen varit Katarina Jagellonicas *bönkapell*. Den östra delen af slottet utgjorde förr det s. k. residenset.

I den långa portgång, som leder genom det östra tornet och som är försedd med vackra korshvalf, finnas på hvardera sidan små nischer; *Björn-hälorna* kallades de, som äro belägna på norra sidan. Stolt reste sig fordom slottets östra och västra fasad mot höjden. Tornen slutade fordom i små sexkantiga *vaktorn*, förfärdigade af järn, från hvilkas spets höjde sig en flaggstång med en kopparboll i toppen. På östra väggen af östra tornet fans ett tornur. Sidoflyglarnas gafflar voro delade i fyra särskilda afsatser och sålunda tandade.

Främre eller *Nya slottet* bildar en förgård till det egentliga slottet. Det uppstod småningom under 1500-talet. Dess intressantaste del är den östra flygelbyggnaden, där Åbo hofrätt de första tiderna hade sina sessioner och Pehr Brahe bodde. I norra flygelbyggnadens andra våning var Brahes *kansli*. Den nuvarande smedjan i nedersta våningen förtjänar uppmärksammas för sitt präktiga hvälfda tak. Troligtvis har nämnda rum under slottets glansperiod användts till något bättre.

Den södra flygelns märkvärdigaste del är det sexkantiga tornet på dess södra sida, i hvars öfversta våning Erik XIV enligt sägnen skall hafva suttit fängslad. För närvarande är rummet deladt i två delar.

Ofvanför slottets yttre port ses hertigdömet Finlands vapen.

I slottet äro för närvarande några salar upplätta för historiska museet (se nedan 9), för öfrigt är det obegagnadt, sedan länofängelset år 1890 förflyttats därifrån.

Ur slottets historia. Särdeles dunkel är kunskapen om Åbo slotts uppkomst. Vårt lands historieforskare hafva visserligen i allmänhet antagit, att slottet grundlades samtidigt som Erik den Helige planterade korset på Aura ås strand, men denna åsikt saknar historisk grund. Tvärtom kan man med stöd af såväl folksägnen som ännu bibehållna historiska antydningar förlägga grundandet af det nuvarande slottet till en något senare tid. Det är nämligen känt, att Åbo stad till en början stod på Korois mark i S:t Marie socken. Då staden senare flyttades till dess nuvarande plats omkring den nyss fullbordade Domkyrkan, hvilket ställe förut var bekant under namnet Viljasuo, så bygdes, enligt hvad Messenius berättar, under Birger Magnussons tid till den nya stadens skydd det nuvarande slottet på en plats, Aniniemi udde kallad, hvarest redan dessförinnan funnos forskansningar. Denna uppgift af Messenius bekräftas af det förhållandet att Åbo slott omnämnes i handlingarna första gången år 1308. Man har ingen orsak att i närvarande stund betvifla Messenius' berättelse och enligt denna bygdes Åbo slott först under Folkungarnes tid och är sålunda af ungefär samma ålder som Tavastehus och Wiborgs slott.

Under sina välmaktsdagar ansågs Åbo slott såsom nyckeln till Finland och af denna orsak hafva de om Sveriges krona stridande olika partierna alltid täflat om att få det under sitt valde. Många och mycket har också slottet under århundradenas lopp fått pröfva. På 1300-talet var det än i det ena än i det andra partiets händer, vid skiften af styresmän utsatt för strid och mången beläring. Ej mindre skiftande voro slottets öden under det följande seklet. En lysande period i dess historia var den korta tid vintern 1441—42, då den äregiriga och praktälskande riksförståndaren Karl Knutsson Bonde här höll hof.

Under de inre stridigheter, som föregingo Gustaf Wasas uppstigande på Sveriges tron, förblef Åbo slott i danskarnes våld ända till augusti 1523, då det intogs af bröderna Erik och Ivar Fleming efter en belägring, som varade i 12 dagar.

Ett af vårt fäderneslands och särskildt Åbo slotts mest romantiska minnen utgör det kortvariga, men lysande finska hertigdömet, på hvars tid den unge hertig Johan och hans gemål Katarina Jagellonica residerade å slottet. Slottet hade kort förut grundligt restaurerats, för att kunna motaga de höga gästerna. De modeltida gångarna och trapporna stängdes och i deras ställe uppfördes modernare och bekvämare. Hertig Johans hofhållning å Åbo slott var otvifvelaktigt på denna tid en af rikets mest lysande, så stort öfverflöd och så furstlig ståt har det fattiga Finland sedermera icke skadat. Då det höga paret fredagen föro jul år 1562 ankom till slottet, firades en hel vecka den gladaste ankomstfest med dans och allhanda nöjen. Slottets gamla väggar och tak hade pryddes med dyrbara tapoter och målningar, fördrag af gyllenläder, damast- och silkesväfnader, målade sköldemärken, glänsande vapen och månggroniga ljuskronor. Redan 1557 funnos å slottet 56 målade tapoter eller tapeter, de flesta afbildande gammaltestamentliga tilldragelser, 22 förhängen, som måhända användes till sänggardiner och af hvilka många voro förfärdigade af silke, 21 brokigt utsirade takdraporier, också de till största delen af silkesväfnader, 8 väggbeklädnader, alla präktigt prydda med målningar och en del öfver fyratio alnar långa. Rummens öfriga inredning var lika lysande. Längs väggarna stodo långa bänkar, som betäcktes af dynor med sammetsöfverdrag och utgjorde inalles 45; af dem voro några öfver tio alnar långa. Också de pryddes af allhanda bilder, episoder ur trojanska kriget m. m. Om än större prakt vittnade kärlen och dräkterna. Borden betäcktes af dukar, som broderats med olivfärgadt silke. Bords- och dryckeskärnen voro till större delen af guld och silfver. En stor mängd dyrbara silfverbägare uppräknas i hertigens inventarium. Guld och ädelstenar blänkte i rikligt mått också i hoffolkets af silke och sammet förfärdigade dräkter.

Som nöjen omtalas lekar och danser; luta- och fiolspelare sörjde för musiken. Till tidsfördrif spelades kort och anordnades teaterföreställningar, i hvilka skolungdom uppträdde såsom aktörer. En särskild tornörplats var uppförd. På Runsala inrättades en djurgård, dit man hade för afsikt att införskaffa utländska djur. Kameler och kalkoner omnämnas också å slottet år 1561 och ännu visas vid stora portgången tränga hälar, hvarest björnar uppföddes och höllos. Framför slottet låg hertigens flotta, med hvilken man kunde färdas i den täcka Åbo skärgården. Om dessa lustfärder påminnar ännu Katrinedal, (se sid. 82), hvilket var ett af hertiginnans älsklingställen och som onligt muntliga berättelser fått sitt namn efter henne.

Men denna ståt, som förefaller oss nästan som en dröm, fick ett hastigt slut. År 1563 sände konung Erik en krigshär under Anders Sigfridsson Rålabomb att kufva sin broder. Hertigen försökte att ställa sitt slott i så godt stånd som möjligt. Förskansningar och skyddsverk reparerades och förnyades, tornen befästades m. m. I början af juli begynte belägringen från såväl sjö- som landsidan. Då Klas Fleming bemäktigat sig de befästningar, som hade uppförts å Korpolaiberg, blef ställningen för slottsfolket allt farligare. Försvararne gingo öfver på de belägrandes sida och kulor inflögo i t. o. m. hertiginnans rum. Modigt försvarade sig likväl hertig Johan, och länge förblef också osäkert, vilkendera som skulle vinna, men slutligen fingo de belägrande enligt sägnen slottet med list i sitt våld. På något afstånd från slottet å Hevoskari holme befann sig nämligen en häst på bete. Denna insmorde de belägrande med beck och tjära och antände den därpå. När nu det brinnande djuret begynte galoppera omkring på holmen, fästes slottsbesättningens uppmärksamhet därpå och af detta tillfälle begagnade sig de belägrande samt bestormade slottet. Den 12 aug. 1563 måste slottet gifva sig. Hoffolket och alla dess dyrbarheter öfverfördes till Sverige. Då konung Erik i sin tur råkade i fångelse, förvarades han också å Åbo slott under tiden från den 29 jan. 1569 till den 4 aug. 1571.

Hertig Karl intog slottet två gånger. Första gången kom han till Finland efter Klas Flomings död, hvarvid belägringen räckte från den 9 till den 30 sept. 1597. Slottet skadades mycket under belägringstiden. De följande åren reparerades det åter, hvilket också var af behofvet påkalladt, ty år 1599 fick slottet utstå en andra belägring. På sensommaren skickade nämligen hertigen Joakim Scheele att intaga slottet. Slottsbesättningens befälhafvare voro då Arvid Eriksson Stålarb och den unge Johan Floming. Då de belägrade ej med godo villo gifva sig, afrättades på Åbo torg 7 å Kastelholm fängslade män och deras hufvuden, uppsatta på störar, placeras på Korpelais bärget för att af slottsfolket kunna ses. Den 9 sept. föll slottet i de belägrandes våld. De uti slottet befintliga adelsmännen fängslades och de flesta af dem afrättades på Åbo torg den 10 nov.

Senare har Åbo slott icke blifvit belägradt. År 1614, när Gustaf II Adolf residerade å slottet inomt 6 veckor, uppstod eldsvåda sent på kvällen och elden grep så snabbt omkring sig, att man icke ens hann rädda den höge gästens kläder.

En efterdyning af sin stora välmakt såg Åbo slott ännu på 1600-talet, då Åbo hofrätt någon tid var förlagd hit och särskildt på »grefvens tid», då Pehr Brahe residerade i slottet.

Landtdagar hafva i slottet hållits åren 1435, 1436, 1602.

Under stora ofredens tid var slottet i ryssarnes våld och det användes förnämligast till förvaringsplats för fångar. Under lilla ofredon var slottet nästan öde Ryssarne förvarade där ammunition o. a. förråd. På slutet af senaste århundrade blef större delen af gamla slottet kronomagasin, i hvilken egenskap det ända till senaste tid förblifvit. Nu stå magasinlokalerna oanvända. Slottet och dess minnesrikaste våningar torde inom kort komma att restaureras på det allmännas bekostnad.

9. ****Åbo stads historiska museum** (ang. tillträde se sid. 66) är inhysts i några rum i Nya slottet, och innehåller en mängd intressanta föremål belysande Åbo stads historia och i allmänhet kulturen i Finland under äldre tidsskeden. Lokalerna, som gifvits museet, äro delvis restaurerade i särskilda tidsperioders stil.

Museet öppnades för allmänheten nyårsdagen 1885. Det var då en ringa början; tack vare frikostige mecenaters understöd och föräringar ha samlingarna raskt ökats och äro vil värda ett besök. Kataloger à 25 pi fås vid ingången.

C. Åbo stads omgifningar.

Den, som tillbringar några dagar i Åbo, är i tillfälle att göra flere lönande utfärder i de natursköna omgifningarna på sjösidan; inåt landet finnes föga sevärdt. För turer i den vidsträckta skärgården är Åbo en lämplig utgångspunkt. Härifrån utgå åt olika håll ångbåtslinjer, hvilka för resan kunna begagnas. För skärgårdsturer kan äfven aftal träffas med skärgårdsbor, som i sina farkoster komma för att deltaga i torghandeln; desse anträffas i båthamnen vid kajerna. Angående ång-

båtturerna hänvisas till annonser i de dagliga tidningarna. (Se äfven sid. 65.)

a) *De närmaste omgifningarna.*

1. **S:t Marie kyrka**, 2 km nordost om staden, uppnås längs den genom Aningaistull gående landsvägen. Kyrkan grundlades enligt en sägen i byn *Räntämäki* af biskop Henrik, på en hednisk offerplats. Emellan åren 1229 och 1300, då Åbo domkyrka invigdes, var S:t Marie Finlands katedralkyrka och *Räntämäki* biskopssäte. Kyrkan, uppförd af gråsten i götisk stil, förlorade vid en brand 1876 sina många minnen från förgångna tider.

Vill man icke återvända samma väg, beger man sig åt sydost till *Hallisfors* med kvarnvärk, där man öfvergår Aura å och följer dennas östra strand tillbaka till staden. Härvid kan man besöka *Nummis* eller *S:t Karins* kyrka, i hvilken ännu åtskil iga minnen från katolska tiden förvaras. På kyrkogården ses grafvården öfver den berömde rättslärde *Mathias Calonius* († 1817). Hela denna tur c. 7 km. lång.

2. **Katrinedal**, 5 km sydost från staden vid Saltsjöstranden å *Ispois* egendom (tillh. lektor T. Reuter) är en för sin rika vegetation känd naturlig park med många vackra partier. Parken har sitt namn af Katharina Jagellonica, Hertig Johans gemål, som ofta besökt stället. (Se sid. 80.)

Turen hit kan göras till fots (med vägvisare), hyrkusk eller ångbåt. (Se sid. 84.)

3. **Runsala** (*Ruissalo*) är en sydväst om staden utanför Aura ås mynning belägen 9 km lång ö, känd för sin rika vegetation af ek och lind och sina vackra promenader. Ön var i äldre tider ett kronogods med jaktpark, men införlifvades år 1845 med stadens område och indelades till villalotter. Dessa hafva yttermera parcellerats, så att längs öns hela södra sida den ena vackra villan nu ligger invid den andra, ofta på knappt ett stenkasts afstånd från hvarandra. För allmänheten är lotten n:o 31, kallad *Allmänna promenaden*, reserverad. I den staden tillhöriga, mellan lummiga ekar uppförda restaurationsbyggnaden af sten serveras allehanda förfriskningar. Något längre fram, ungefär midt på ön, invid den genom ön löpande allmänna landsvägen, ligger **Choræi källa**, invid hvilken skalden M. Choræus († 1806) säges hafva med förkärlek suttit och

diktat sina älskliga sånger. Ännu längre fram finnes å Holmska villan ett *utsiktstorn*, från hvilket man har en vidsträckt utsikt öfver Runsala och den kringliggande vackra skärgården. Äfven öns norra sida upptages af villor, ehuru ej så tätt som den södra.

Då villalotter på Runsala började tryta, uppstodo på motsatta sidan af ångbåtsfarleden nya villor på *Hirvensalo* ö, där de nu ligga lika tätt till hvarandra som på Runsala.

Midt i farleden ligga de s. k. Bockholmarne. Å den närmare staden belägna *Lilla-Bockholmen* finnes en af såväl stadsbor som resande gärna besökt restaurationslokal, från hvars rymliga veranda man vid vackert väder har en härlig utsikt öfver den lifligt trafikerade Beckholmsfjärden. — På andra sidan af holmen, med utsikt åt Erstafjärden, ligger *Airisto segelsällskaps paviljong* och båthamn.

Ångbåtsfärden till de längst bort belägna villorna å Runsala (ändstation Oskarsberg) och å Hirvensalo (Syrjälä) tager tur och retur en tid af två timmar i anspråk. Stannar man å Allmänna promenaden eller Lilla Bockholmen, kan man efter omkr. 1, 10sp. ½ timmes upphåll redan med samma ångslup återvända till staden. Ångsluparnes afgangstider uppgifvas i tidningarnas daglistor, samt å turlistor, uppsatta vid afgangstationerna.

b) *Längre utfärder och turer.*

1. *Nådendal*. Landvägen, 18 km förbi *Reso kyrka*, är enformig. Angenämare är sjövägen, som med de större kustångarene går söder om Runsala ö. mellan de på hvardera sidan af farleden belägna vackra sommarvillorna, genom Bockholmssund. Vid Runsalas sydvästra udde *Kuuva* antar farleden nordvästlig riktning. Till vänster synes *Ekstensholm* (tillh. löjtn. v. Schantzt). Vid *Gröna udden* förenar sig denna farled med de små ångsluparnes. Dessa färdas på norra sidan om Runsala ö, hvars på denna sida belägna villor nu kunna skönjas, medan man på den motsatta sidan af fastlandet fäster sig vid de natursköna egendomarna *Artukais* och *Bagarla* (tillh. possess. Allén). Vid Gröna udden styres kursen in i en alt smalare farled, som tätt invid Nådendal hoptränges till ett smalt pass, *Raumo sund*, en formlig port mellan klipporna. Turen kan göras på en dag.

Nådendal stad har uppvuxit kring det år 1443 hitflyttade klostret. Staden har aldrig erhållit någon synnerlig betydelse och dess folkmängd uppgår till endast c. 700 personer. Stadens förnämsta inkomstkälla är dess *Brunns- och Bädinrättning* med välrenommerade *gytjebad*,

som under badsäsongen tillockar sig flere hundradetal sommargäster. *Nådendals kloster* (på latin *monasterium vallis gratiae*), var i tiden ett ansett brigittiner kloster. Redan 1438 var det beslutet att ett sådant skulle grundläggas och biskop Magnus Tavast, som ifrigt arbetat för saken, utsåg till först Stenbergas gård i Masku socken till klosterplats, och nämnda år anlände två Vadstena munkar för att ordna den nya stiftelsen. Platsen visade sig emellertid otjänlig, hvarför klostret år 1443 flyttades till Ailois i Reso socken eller just det n. v. Nådendal. Trots många förlänningar synes klostret aldrig hafva kommit till synnerligt välstånd, och med reformationen indrogos dess gods småningom, så att år 1577 endast en gård återstod. År 1584 erhöll den sista nunnan, Elin Knutsdotter, konungens bref om underhåll från Pontus de la Gardies fögderi i Norra Finland. Kyrkoherden i Reso förflyttades till Nådendal, hvars kyrka därmed blef sockenkyrka. Den nyligen restaurerade kyrkan innehåller några gamla grafstenar, målningar och andra fornminnen. — Af klosterbyggnaderna återstå endast obetydliga spår.

Staden har blott en gata, utgående från ångbåtshamnen; åt sidorna grena sig smala medeltidsgränder. Från hamnen går en väg till *Brunnshuset* och *Badinrättningen*, en omtyckt och mycket besökt kuranstalt, berömd för sina gyttjobad. — Vid badanstaltens båtbygga finnes en brons-tafel med inskription uppställd till åminnelse af Alexander III:s besök härstädes, sommaren 1885.

Hotell: Badhushotellet.

Restauration i brunnshuset.

2. **Kustö** och de här befintliga slottsruinerna uppnås från Åbo med ångbåt på ett par timmar; linjen trafikeras regelbundet en tur från Åbo på e. m., retur följande morgon. Farleden går genom den inre skärgårdens täckaste delar.

Från Åbo styres i smala sund med fastlandet till vänster, hvarvid passeras *Katrinedal* (sid. 82) och *Ispois* egendom (tillh. lektor Reuter) samt *Vaarniemi* (tillh. apt. Hjelt) samt *Lemo udde*, där man ser egendomarna *Yli-Lemo* (tillh. apt. Hjelt) och *Ala Lemo* (tillh. grefve A. Armfelt).

Vid *Lemo* utfördes den enda vapenbragden i dessa nejder under 1808 års krig. Kort före midsommar hölls i Åbo marknad, där en stor mängd allmoges brukade samlas. Svenskarne hoppades att, om de denna tid landstege vid Åbo, skulle allmogen göra gemensam sak med dem. Ryska styrelsen hade emellertid alyst marknaden och ingen allmoge var samlad. Den 19 juni 1808 infann sig en svensk eskader under general *Vegasack* i

Åbo skär och landsatte 2,000 man vid Ala-Lomo, en half mil öster om Åbo. Sedan landstigningen var verkställd, lemnade generalen en del af manskapet för att uppkasta en skans, och ryckte sjelf med hufvudstyrkan mot Åbo. Långt kom han likväl ej, innan han möttes af en rysk kår under öfverste Wattoffski med en bataljon af Libauska regementet. Striden räckte ända till $\frac{1}{2}$ 1 på natten. Wattoffski måste vika tillbaka. Emellertid hado ryssarne fått förstärkning genom general Baggehufvud med en större rysk styrka. I 5 timmar fortror striden oafgjord; då anlände den ryska reserven under general Konovnitzin. Detta afgjorde striden. Svenskarna veko tillbaka till landningsstället och under skydd af den förskansning, de tidigare uppkastat, lyckades de undkomma och rädda sina kanoner. Men själfva förotaget misslyckades, hufvudsakligen därför att den svenska styrkan var för liten att hålla stånd mot en flerfaldt öfverlägsen fiende. (»Den döende krigaren» af Runeberg.)

Kursen styres nu in i det smala *Kustö sundet* emellan fastlandet och *Kustö*. I sundet passeras *Rauhalinna* (tillh. greve E. Armfelt) och *Raadelmaa* (tillh. mag. E. Rettig) *Tuorla* (tillh. forstm. M. v. Haartman). På Kustölandets norra udde midtemot Raadelmaa ligger *Kustö gård* (tillh. kronan, arrend. agron. U. Bremer) och därinvid de gamla slottsruinerna.

Ångbåten fortsätter in i *Piikisviken*; återfärden till Åbo kan, om lägenhet erbjudes, äfven göras med de från Salo kommande båtarna, hvilka passera Kustölandets södra strand. Se sid. 63.

Kuustö omtalas redan på 1200-talet såsom en landt-gård tillhörig biskopen i Åbo. Tidigt valde biskoparne gården till bostad för sig själfve, och biskop Ragvald II uppförde här 1317 ett fäste, hvilket under stormiga tider skulle erbjuda ett tryggt tillhåll. Redan följande år uppbrände ryssarne den nya borgen, som sannolikt ej hunnit blifva så befast, att den kunnat motstå ett häftigare anfall af en öfverlägsen fiende. Huru länge Kustö gård härefter legat öde, är obekant. Synnerligen länge dröjde det likväl ej. Urkunderna förtälja att Ragvalds efterträdare stundom uppehållit sig där. Under Magnus Olai Tavast inträder ett nytt skede för den gamla biskops-gården. Vår medeltids utmärktaste kyrkofurste gaf sitt slott större omfång, ökade det i styrka och prakt. Borgen undergick nu en fullständig ombyggnad. De väldiga grundmurarne af gråsten, hvilka Kustö ruiner ännu i dag hafva att uppvisa, kunna till största delen tillskrivas Magnus Olai Tavast. Messenius angifver att slottets ombyggnad skett 1431. Under Konrad Bitz, en ifrig vän af konung Kristian I, hvilken skänkte biskopen äfven Raseborg i förläning, förstördes Kustö slott af en härjande våld, hvarvid en mängd af Åbo domkyrkas privilegier och bref skola gått förlorade. Detta skedde antagligen i medlet af 1480-talet. Konrad Bitz lät snart

börja återuppbygga slottet. Hans efterträdare Magnus Stjernkors synes med förkärlek hafva uppehållit sig på Kustö; ingen af våra öfriga biskopar har efterlämnat så många härifrån utfärdade bref som han. Magnus Stjernkors slutade sina dagar på Kustö slott.

Då Gustaf Wasa blifvit riksföreståndare och sändt krigshöfdingar till Finland för att rensa landet från fiender, skall Arvid Kurk, Finlands siste katolske biskop, från Kustö hafva bisprungit riksföreståndarens folk med ammunition och gevä. Då belägringen af Åbo slott fick en olycklig utgång, fruktade biskopen konung Kristians hämd genom Severin Norby. Han trodde sig ej säker på Kustö, utan flydde därifrån och ämnade begifva sig till Sverige, men drunknade utanför Öregrund. Genom biskop Arvids flykt var Kustö slott prisgifvet åt fienden, som oförtöfvadt tog det i besittning. Kristian II skänkte det åt Severin Norby. Danskarne innehade Kustö till 1521, då det föll i Flemingarnes händer. Då Gustaf I genom Westerås recess 1527 stadgade reformationen och indrog presterskapets gods till staten, drabbade detta öde äfven Kustö. På konungens befallning nedrefs slottet 1528. Piikis kyrka, som bygdes på 1600-talet, säges till största delen vara uppförd af materialier från det nedrifna slottet. Af byggnaden återstår följaktligen numera blott en starkt demolerad ruin; endast den sydöstra muren är till större höjd bibehållen.

3. *Pargas skärgård känd för sin naturskönhet, sina smala sund, grönskande holmar och omväxlande skärgårdsstämningar utgör ett lönande område för turisten, som några dagar vill njuta skärgårdslifvets behag under högsommaren. Daglig ångbåtstrafik från Åbo. (Se sid 65.) Kost och kvarter, äfven för längre vistelse erhålles i de snygga och i allmänhet välförsedda gårdarna.

Farleden närmast Åbo densamma som till Kustö (sid. 84), vid hvars sydvästra udde kursen styres ut på *Vapparn*. Genom det vackra, smala *Hästsundet*, på hvars strand den sista häxan i Finland blifvit bränd, kommer man in i de trånga passagerna i centrum af Pargas skärgård. Här passeras *Muddais* (tillh. possess. Ekblom), angöres, förutom flere andra bryggor, *Pargas kyrkstrand* (lämpligt högkvarter i kyrkobyn), det vackra *Gunnars näs*, och slutligen linjens ändstation *Lofsdal* (tillh. lektor T. Reuter). Den, som några dagar vistas i Pargas, har riklig tillgång till angenäma sidoturer i alla riktningar,

— På samma ö, som Lofsdal, ligger *Terfsund by*, vid Salobåtarnes farled, sid. 63 och österut härifrån det gamla Flemingska godset *Qvidja* (tillh. landtbruksrådet af Heurlin), hvars gamla grästens slott kvarstår, men inreddt till spannmålsmagasin. Söderut vid Pemarvfjärden ligger *Attu* landet med *Attu gård* (tillh. possess. Möller) äfvensom *Attu ångsåg* (tillh. ett svenskt bolag).

4. **Nagu och Korpo**, sydväst och ytter om Pargas, erbjuda nya sidor af skärgårdsnaturen, belägna som dessa socknar äro längre ut i hafvet. En omtyckt sommarvistelseort äro stränderna af *Korpo ström*. Bland punkter i dessa nejder må ännu nämnas i *Nagu Sandön* med inbjudande stränder, längre ut *Gullkrona lotsstation* på en liten arkipelag midt ute på fjärden med samma namn. Utskäreus behag erbjuda *Lohms lotsstation* och *Nötö predikogäll* i Nagu, *Aspö* i Korpo äfvensom *Utö* och *Jurmo* längst ute i hafsbandet.

D. Åland.

En turistfärd till Åland sker naturligtvis sommartid, hvarför i det följande afseende endast fästes vid sommartrafiklederna. Ända till senaste tid har en vinterresa till Åland varit förenad med synnerliga besvärligheter, då den förmedlats dels med häst eller kälkskuts öfver ofta icke fast frusna fjärdar, dels i båt, som ömsom dragits öfver isen, ömsom sökt sig fram i råkor eller öppna vatten. Numera är en vinterbåt för Åland insatt på denna linje, så att gynsamare vintertrafikförhållanden ömsider hafva uppstått.

1. Åbo—Åland.

a) *Med Stockholms-båtarna*. Turisten, som sommartid vill besöka Åland och dess skärgård, kan begagna sig af de ångbåtar, hvilka trafikera linien Helsingfors—Stockholm. De angöra alla vid behof Degerby tullstation på Åland (biljett utfärdas till denna plats enligt taxa), samt ett par af båtarna äfven reguliert Mariehamn.

Den farled, som användes af dessa ångare, leder västerut från Åbo mellan talrika öar, holmar och klippor, hvilka mestadels äro bevuxna med gles barrskog eller ock helt kala, såsom de, hvilka omgifva de stora fjärdarne *Skiftet* och *Delet*. På denna väg anlöpa ej fartygen någon station mellan Åbo och Degerby, utom vissa båtar Mariehamn, så att den, som önskar taga skärgården i närmare betraktande, gör klokare i att använda

de två endast linien Åbo—Åland trafikerande mindre ångbåtarne, hvilka under resan an öpa åtskilliga stationer. De göra hvardera reguliert två turer i veckan mellan Åbo och Åland (ändstation Marsund sid. 96). Färden räcker omkring en dag. Trafiken inom den åländska skärgården i alla riktningar upprätthålles dessutom af en mindre ångbåt, „Skärgården“, som äfven går till Marsund.

b) *Med ångbåt på linjen Åbo—Mariehamn.* Efter att hafva lämnat Åbo och passerat mellan Runsala och Hirvisalo (sid. 82) kommer man ut på Erstan, en stor i norr och söder utdragen fjärd, som i väster begränsas af öar tillhörande *Rimit* socken, i öster af *Kakskerta* och *Pargas*. De af tunn barrskog klädda, merendels branta stränderna äro ganska enförmiga och erbjuda intet af särskildt intresse. Därpå kommer ångbåten in i *Nagu* skärgård. Ganska täck är trakten kring *Nagu* kyrka. De små holmarne uppstiga ur vattnet såsom höga med barrskog bevuxna kullar. Ifrån *Nagu* kommer man till *Korpo* (sid. 87), liksom alla de förut nämnda socknarne belägen utslutande på öar. Denna skärgård innehåller en mängd smala och djupa sund, vikar och små fjärdar, längs hvilka farleden slingrar sig med vackra utsikter. Från *Korpo* styr ångbåten öfver fjärden till *Houtskär*, mellan hvars tätstående öar den söker sig fram till *Houtskärs* kyrka och sedan genom *Kivimaasundet* ut på *Skiftet*. Efter att hafva passerat denna fjärd, hvars längd är betydande, men hvars bredd ej öfverstiger 30 km och som utgör skiljevattnet mellan Åbo och Ålands skärgård, göres inträdet i denna. Här möter först *Brändö* på klippöar och skoglösa holmar belägna socken. Passageraren till *Brändö* signalerar båt vid *Lappob.* Öfver den under benämningen *Lappvesi* kända fjärden går färden vidare till *Kumlinge* socken med nästan enahanda natur som *Brändö*. Genom *Kumlinge krokarna* styres ut på det 20 km breda *Delet* till *Vårdö* socken.

Brändö och *Kumlinge* socknar sakna såsom nämnt skog; befolkningen lifnär sig med fiske, jordbruk idkas icke. Ett undantag gör *Kumlinge Storland*, hvarå ställvis klen barrskog och något åkerbruk. I *Vårdö*, hvars holmar bära skog, är däremot jordbruket en viktig näring jämte seglation och fiske. *Vårdö* kyrka af ston förmodas vara från 16:de seklet. Till socknens historiska minnen höra de här inledda fredsunderhandlingarna under stora ofreden; i hela tre år pågingo underhandlingarna och uppfördes då för de härmed betrodde höge personerna i *Löfö by* en stor gård, af hvilken grundvalarna ännu kvarstå; såsom bekant slöts dock freden icke här utan

i Ny stad år 1721. — *Kumlinge kyrka*, uppförd under medeltiden, är den enda på Åland, i hvilken kalkmålningar bibehållits i hvalfven. Brändö kyrka af trä uppfördes 1748.

När ångbåten lämnat Delet, löper den vid *Grundsunda* genom det smala *Ballerö* sundet in på *Vargata* fjärden och lägger till under *Vargata* by (anlöpes vanligen regelbundet). Då man utkommer på *Vargata* fjärden visar sig redan en del af *Bomarsunds* ruiner. Från *Vargata* fjärden gör farleden en tvär vändning åt söder, för att genom det smala sundet under fästningsruinerna komma in på *Lumparen*. På östra sidan om sundet *Bomarsunds* lotsstation mot öster och söder. Ångbåten lägger vanligen till för några minuter under ruinerna, dock ej så länge att man skulle kunna taga dem i närmare skärskådande. (Ang. *Bomarsund* se s. d. 94) Öfver *Lumparen*, känd för sin nyckfulla sjögång, styres mot *Tingösund* eller genom detta till *Konäs* fjärden och *Färjsundet*. Strax norr om *Tingön* ser man öppningen till *Kastelholms sundet*, in uti hvilket ångbåten ofta brukar vika för att lägga till under kungsgården, midt emot *Kastelholms slottsruiner* (se sidan 92). Vid *Färjsundet* fäster man sig vid de höga och branta stränderna och de på norra sidan belägna vallarne, uppkastade redan under svenska väldet.

Samfärdseln mellan östra och västra Åland förmedlas på detta ställe af en färja. C. 2 km härifrån ligger *Godby* provincialläkare-boställe, lasarett och apotek, telefon till *Mariehamn* samt poststation. Här finnas ock de största ättechögarna på hela Åland.

Från *Färjsundet* återvänder båten och styr genom västra *Tingösundet* söderut öfver *Lumparen*, följande *Jomala* sockens strand, hvarvid socknens kyrka för en stund synes, passerar åter ett kort sund, gör en sväng utåt *Norrby fjärden* och befinner sig inom kort framför *Lemströms kanal* med täcka omgifningar. Med sakta fart glider ångbåten fram genom den c. 200 steg långa kanalen, öfver hvilken går en svängbro.

Denna kanalaneläggning, som fullbordades sommaren 1882, har blifvit till stor nytta för befolkningen i Ålands östra skärgård, emedan kommunikationen med *Mariehamn* sjölodes därigenom blifvit lätt och bekväm. Förr måste vägen tagas rundt *Lemland*, eller ock dels sjö- dels landväg beagnas.

När båten lämnat kanalen, passerar den först *Kalmarviken*, löper därefter in på *Slemmen*, en grund fjärd, på hvars västra strand Ålands hufvudstad, *Mariehamn*, presenterar sig med en rad af envånings trähus.

2. Mariehamn.

Ankomst: med de mindre ångbåtarna till östra hamnen tätt nedanför staden; med de större Stockholmslinjen trafikerande ångfartygen till den västra hamnen, hvarifrån $\frac{1}{2}$ km till staden.

Hotell: Societetshuset, dessutom kunna isynnerhet vid längre vistelse enskilda rum upphyras i staden.

Restauration: å Societetshuset.

Bad: i badinrättningen såväl varma som kalla samt hafsbad.

Banker: Nordiska aktiobankens filial.

Telegraf; telefon inom staden och till särskilda punkter på Åland.

Mariehamn med privilegier från år 1861 är en liten stad med c. 700 innevanare och har sin betydelse främst såsom centralort för Ålands handel och öfriga ekonomiska intressen. Genom sitt friska läge i det öppna hafvets omedelbara närhet, men ändå skyddadt för skarpa vindar samt med en härlig omgifvande skärgårds alla behag, har staden tilldragit sig uppmärksamhet såsom sommarvistelseort, hvartill starkt bidragit anläggandet (1889) af en *hafskuranstalt*. Denna är belägen invid den västra hamnen och är omgifven af barrskog, hvilken omdanats till en naturlig park med angenäma promenader och utsiktspunkter öfver omnejden.

Sommartid göras ofta med ångbåt utfärder till den på ett enstaka skär långt uti Östersjön uppförda *Bogskärs fyr*.

Turer på Åland anträdas lämpligast från Mariehamn såsom utgångspunkt. Utfärder kunna företagas dels till fasta Åland dels till de kringliggande yttre skärgårdssocknarna. Såsom en orienterande inledning gifves här först några allmänna notiser om Åland.

3. **Åland** utgöres af en stor ö, i hvilken långa, smala hafsvikar intränga; kring denna ö, det s. k. fasta Åland ligga flere ögrupper eller skär gytrade. Förutom de redan (sid. 88) nämnda socknarna Brändö, Kumlinge och Vårdö ligger i sydost *Föglö* socken på en sådan ögrupp och längre ut i hafvet de till *Föglö* hörande kapellen *Sottunga* och *Kökar*. — Fasta Ålands utsträckningar äro i norr och söder c. 50 km. och i öster och väster c. 40 km. Inom denna tränga yta finnas icke mindre än sju kyrkoförsamlingar. Hela den åländska skärgården omfattar 15 sådana. Dessa församlingar bilda Ålands prosteri, hvilket sammanfaller med Ålands härad; hela invånaretalet stiger till något öfver 20,000 personer.

Naturen hänvisar åländingen till hafvet; detta är hans åker; fiske och sjöfart har från uråldriga tider varit hans hufvudnäringar. På senare tider har dock äfven jordbruket tagit uppsving och kan numera betraktas såsom den viktigaste näringen på fasta Åland.

Åland är det enda landskap i Finland, där egentliga ättechögar (af jord) förekomma. Att sluta af däri gjorda fynd har Åland befolkats vid slutet af mellersta järnåldern. Ålands intressantaste fornlämningar äro: *Vikingaborgarna* vid *Näs* och *Borgboda* byar i *Såltvik*. *Lemböte kapell* (se nedan 4) *Kökars klosterruiner* (se sidan 92) samt *Kastelholms slottsruiner* (se sidan 92). Från detta sekel äro *Bomarsunds fästningsruiner* (se sidan 94).

Turer på fasta Åland kunna företagas till lands; från *Mariehamn* gå goda landsvägar till de skilda socknarna; dock är det tydligt, att båtleder i ett af hafsvikar så genomskuret område som detta, med fördel väljas i st. f. landsvägarna. Till de kringliggande hafsocknarna göras färderna med båt; antingen träffas aftal om båtskjuts eller ock, hvilket är billigare, sökes plats i båt, som eljes går till målet för den beramade färden.

4. Lemland, Lemböte kapell

Från *Mariehamn* för landsväg åt norr till *Jomala kyrka* och därifrån söderut genom *Önninge by*, den åländska „konstnärns kolonin“, till *Lemströms kanal* (sid.

), öfver hvilken man kommer öfver till *Lemland*. Ginare blir vattenvägen från *Mariehamn* öfver fjärden vid den östra hamnen, den s. k. *Slemmen* till *Lemströms kanal* (sid. 89). Det inre af *Lemland* är en vidsträckt mosse, endast kusterna äro bebodda och odlade. Socknens kyrka, helgad åt S:t *Birgitta* är från medeltiden. På en ö nordost från *Lemland* ligger socknens kapell *Lumparland*.

Lemböte kapell, beläget ett stycke från *Lemströms kanal* på *Lemlands nordvästra udde*, är en liten ruin af en gråstens byggnad. Inbäddadt i skog och omgifvet af stenrös och enrissnår ligger detta fornmüne, om hvars ursprung säkra uppgifter icke förefinnas. Uppkalladt efter Ålands skyddshelgon, S:t *Olof*, torde detsamma under medeltiden hafva utgjort ett bönkapell, där sjöfarande förrättat sin andakt. Farleden från *Stockholm* till *Reval* gick nämligen fordomdags

(enl. en mycket gammal anteckning) förbi denna punkt. — 2 km från kapellet ligger Lemböte by, i hvars närhet en källa, uti hvilken man, enligt gjorda fynd, fordom offrat silfvermynt m. m.

5. Till Föglö och Kökars antingen direkt med båt från Mariehamn, eller ock, via *Granboda* gästgifveri i Lemland, hvarifrån postbåt fås till Föglö och därifrån annan sådan vidare framåt. Äfven kan Föglö tagas till utgångspunkt för en tur i Ålands skär, om man, följande en af Stockholmsbåtarna, stiger af vid *De Derby* tullstation i Föglö; gästgifveri. — Socknen bildar en hel skärgård för sig; nordost därom ligger *Sottunga* kapell och åt sydost *Kökars* kapell längst ut i hafvet. — Företages en seglats hit ut, passeras halfvägs mellan Föglö och Kökar *Klåfskär*, ett ensligt i hafvet liggande klippskär, utan all skogsvegetation, på hvilket dock ett samhälle slagit sina bopålar. Sälsskytte är här hufvudnäringen, fisket spelar en roll först i andra rummet.

Fö: o tillkomsten af *Bogskärs fyr*, längst ute i Östersjön på ett enstaka skär, välsignades stränderna här rikligt med vrakgods från sjön. Därom vittna bland annat de öfver ingångarne till boningshusen uppspikade namnbräden från förlista frstyg. — Klåfskär är eftersökt af somnargäster, som önska njuta hafvet.

Kökar ger rikligt tillfälle att göra bekantskap med utskärslifvet och den raska fiskarebefolkningen ute i hafsbandet. Af historiskt intresse äro *klosterruinerna*, af hvilka dock numera så godt som inga lämningar ofvan jord; kyrkan står delvis på den gamla klosterkyrkans plats; vid ombyggnad af denna på 1700-talet nedbröts en del af de öfriga klosterbyggnaderna för att lämna material till den nya kyrkan.

Tiden för klostrets grundläggning är oviss, men högst sannolikt skedde denna under senare hälften af 1400-talet. Om klostrets öden är för öfrigt föga bekant. En sägen berättar att en klosterbroder, Peder Djäkne, som skall hafva uppbyggt klostret, spått, det världn skulle gå under så snart på hans grafsten grodde gräs. Framför ingången till kyrkan ligger en stenhäll, som uppgifvas var en lämning af nämnda munks grafsten. — I detta oansenliga kloster, kanske det minsta i hela norden, begrafns, märkligt nog, en betydande man, teologie doktor Stephanus Laurentii, hvilken var »minister» för samtliga gråbrödra-kloster i Danmark, Sverige och Norge, och som dog 1496.

Söder i Kapellet ligger en ö, *Kelskär*, å hvilken hafsvågans väldiga och outtröttliga kraft af en utspringande klippa format någonting liknande en kanna, den s. k. *Kelskärs kannan*.

6. *Kastelholms ruiner*, Ålands onekligen mest sevärdaste punkt, uppås från Mariehamn sjövägen, antingen direkt eller ock sjövägen till *Färjsundet* (sc

ofvan sid. 89), hvarifrån 5 km landsväg till ruinen, eller ock hela vägen landsvägen 20 km genom *Jomala*, *Finström* och *Sund* socknar. (Ang. fortsättning till Saltvik och Geta se nedan 8).

Kastelholms slott, vid det lika benämnda sundets smalaste ställe på dess östra strand, har ett anmärkningsvärdt naturskönt läge. Ruinerna, hvilka resa sig till betydlig höjd, äro väl bibehållna och omgifna af ett staket. Nordvästra delen af slottet är sedan lång tid inredd till kronomagasin. Midt emot på andra sidan om sundet ligger Kastelholms kungsgård, dit en af sekelgamla lönnar och askar bildad allé leder från landsvägen. Från Kastelholm fortsättes vattendraget åt nordost under benämningen *Kyrksunden*. Omgifningarne höra till de vackraste på Åland. Isynnerhet är utsikten beundransvärd från höjden af Kastelholms ruiner och från Sunds prestgård.

När Kastelholms slott blifvit grundlagdt känner man ej med visshet. Första gången det omtalas uti gamla urkunder är år 1388, då det efter Bo Jonsson Grips död öfverläts åt drottning Margareta. Antagligt är, att det uppförts under de föregående 10 å 15 åren. Slottet, som under tidernas lopp ofta undergått ombyggnad, beboddes af ståthållarne öfver Ålands härad inemot medlet af 1600-talet. År 1624 hemsöktes Kastelholm af en svår oldsvåda, som ödelade största delen af slottet. Reparationer vidtogos visserligen genast och bedrefs i 6 å 7 års tid, men med ståthållareskapets upphäfvande år 1634 tyckes slottet icke mera varit begagnadt som bostad för Ålands styresman, och det lämnades småningom åt sitt öde. Likväl fanns här ännu därefter säson bevakning en fätalig besättning. Att det ännu så sent som år 1680 ansågs beboeligt kan man finna däraf, att det samma då jämte Åland gafs i förläning af Karl XI åt hans gemål Ulrika Eleonora. Hon tog det likväl aldrig i besittning. Slottets förfall daterar sig från stora ofredens dagar; 1714 var fästet till största delen en ruin. Elden fullbordade förstörelseverket; 1745 om sommaren löskom elden uti slottets träbyggnader och härjade svårt; återstoden förstördes 1772, då flammorna från den brinnande, närbelägna kungsgården af vinden drefs mot slottet. Kastelholm lämnades nu helt och hållet att förfalla och allmogen kunde opåtaladt från ruinerna tillgodogöra sig hvarjehanda byggnadsmaterial. — Den roll borgen spolat uti nordens historia är ej betydande. Af märkligare data må här nämnas följande:

När Engelbrektska upproret utbröt i Sverige innehades Kastelholm af danskarna och befälet på slottet fördes af Otto Pogwisch. Erik Pukes underbefälhafvare Johan Folkeson fick bland annat äfven i uppdrag att öröfra Kastelholm. Med sin trupp, till största delen bestående af Österbottningar, landsteg han i början af hösten 1434 på Åland, fick dess allmoge att ansluta sig till rörelsen och beredde sig att storma slottet, då dess försvare fägn för godt att dagtunga. 1571 i Augusti flyttades konung Erik XIV från Åbo till Kastelholm och hölls här inspärrad till sent på hösten, då hans broder Johan III lät föra honom till Gripsholm.

Under striden mellan konung Sigismund och hertig Karl 1599 herskade Salomon Ille som befälhafvare på Kastelholm. I slutet af Juli nämnda år ankrade hertigens amiral, Joachim Scheel med en del af flottan under slottet och begynte genast beskjuta detsamma. Detta förtog ej besättningen modet. Ille beslöt att käckt försvara sig, men föraktade faran för mycket

och tillställde under striden ett dryckeslag med sina vänner i en skyddad del af slottet. Från de i sydost belägna bärgen begyntes då äfven en boskjutning af slottets östra del, med det resultat, att första kulan genom-borrade muren och inträngde i lles gästsal. Detta skrämde honom till ögonblicklig dagtingan. I sydöstra delon af slottet finnes en rund öppning, den sägnen förmälar vara märket efter kulans framfart. En något tvifvel-aktigt uppteckning förtäljer att slottet i början af September 1671 gästades af Karl XI jämte hans moder Hedvig Eleonora och en stor svit. Ändamålet med vistelsen här var elgjagt. Efter en veckas uppehåll på orten, hvarunder Karl själf fällde en elg, afreste de höga besökandena tillbaka till Stockholm. Denna Karl XI:s lustfärd till Åland har lämnat stoff till operan »Kung Karls jagt».

Sundskyrka, hvilken med sin smäckra tornspira skönjes från ruinerna, är den största och vackraste af alla kyrkor på Åland. Den är uppförd af sten och härstammar från medeltiden.

7. Från Kastelholm fortsättes landsvägen österut till *Bomarsunds fästningsruiner*, hvilka från Mariehamn uppnås sjövägen öfver Lumparen, se ofvan sid. 89.

Bomarsunds „befästade kaserner“ började anläggas på 1830-talet och meningen var att med tiden skapa en väl befäst örlogshamn, hvartill lokalen äfven var passande. Hufvudfästet, som förlades till stranden, skulld på något afstånd omgifvas af ett tiotal med hvarandra förbundna starkt befästade torn. Arbetet bedrefs ej skyndsamt, så att ännu vid år 1854 års krig endast hufvudfästet och tre torn voro färdiga. Under årens lopp hade invid fästningen uppstått en liten nätt köping *Skarpans*.

Vid utbrottet af det orientaliska kriget 1854, skyndade man att ställa fästningen i försvarstillstånd, då äfven Skarpans nedbrändes för att ej gifva fienden skydd.

Bestyckningen var otillräcklig och i allo underlägsen den å fiendens fartyg. Notvikstornet och Prestö tornet, de enda, hvilkas fullbordande medhunnits, stodo ej ännu i skyddad förbindelse med det halfcirkelformada hufvudfästet, när fiendernas flotta visade sig utanför Bomarsund. Besättningen utgjordes till största delen af rysk militär jämte Åbo skarpskyttebataljon och torde uppgått till omkring 3,000 man. Befålet fördes af general Bodisco och finske öfversten Furuhejm, tillförordnad civilguverner för Åland.

Den 21 Juni på o. m. syntos tre fiendliga ångare styra in på Lumparen genom Ängö sundet. Ett bombardemang öppnades genast och fortfor i 9 timmar till kl. 1 på natten. Fästningen led ej någon särdeles skada. Ett af fartygen ramponerades af fästningens kulor, hvarofter eskadern drog sig tillbaka. Vid Ledsund i Lemlands skärgård samlades i slutet af Juli en

mängd krigsfartyg, såväl engelska som franska, med afsikt att, sedan flottan nått erforderlig styrka, med eftertryck ansätta Bomarsund. Befålet ombord på franska flottan fördes af amiral Baraguay d'Hilliers, på den engelska af amiral Charles Napier. Antalet fartyg uppgick till öfver 70. Den 24 Juli afgingo 7 fartyg till Bomarsund och antalet ökades dagligen, så att efter några dagar omkring 60 fartyg af alla storlekar lågo ankrade kring fästningen; pojlingar och rekognoseringar verkställdes hvarje dag; ofta dånade kanonerna, då något fartyg vågat sig altför nära fästningens oldgap. Den 8 Augusti landsattes en mängd trupper såväl midtemot fästningen vid Mångstekta, som söderut vid Tranvik. Groft artilleri släpades samtidigt upp till trakten väster om Skarpanstornet två batterier uppkastades och skjutningen begynte den 13 Augusti med omkring 12 kanoner. Landtrupperna ökades småningom till c. 15,000 man. Efter ett dygns oafbruten kanonad stormades nämnda torn, hvarvid besättningen, för det mesta finnar, hjöltemodigt försvarade sig och sökte slå sig igenom, hvilket dock misslyckades. Följande dag intogs äfven Notviks tornet. Denna dag besköts fästningen häftigt såväl från sjö- som landsidan och brescher uppkommo på några ställen. Under samma dag inträffade äfven, att Skarpanstornet sprang i luften, antagligen genom en af rysarne förut anlagd mina, därvid begrafvades några fransmän under ruinerna. Den 16 Augusti nödgades Bomarsund kapitulera. Militären togs till fånga och sändes med en del af flottan till Frankrike och England. En större styrka kvarblef likväl för att fullända fästets förstörelse medels en mängd med hvarandra förbundna minor. I Septembor aflägsnade sig de franska och engelska krigsskopen. I Pariser-freden bestämdes, att inga nya befästningar, militär- eller marinotablissemanger af Ryssland skulle få anläggas på Åland.

8. *Saltvik och Geta* uppnås från Mariehamn sjövägen såsom ofvan sid. 92 till Färjsundet, hvarifrån fortsattes till *Haraldsby*, 2 km, därifrån vägen tager af till *Saltvik*. Kyrkan, mycket gammal, men till det inre i senare tid ombyggt, är särdeles naturskönt belägen vid *Qvarnboviken*. Omkring 3 km från Saltviks kyrka invid *Borgboda* hemman finnes en brant uppåtstigande bergkulle, *Borgö*, på hvars västra sida lämningarne efter en s. k. vikingaborg kunna ses. I det närbelägna *Berdtbody* finnes en mycket besökt grotta „*Kloddstugan*“. I Saltviks sockens norra del resa sig Ålands högsta bärg *Orrdalsklint* och *Åsgårda Kasberg* till en höjd af omkring 120 m. Härifrån har man en vidsträckt utsikt öfver hela norra Åland och Bottniska viken. Väster om *Åsgårda Kasberg* intränger från hafvet *Yttre Verkviken*, hvars fortsättning *Inre Verkviken* skär djupt in i landet. Naturseneriet, betraktadt från den inre viken, är mycket tilldragande. Vikarna stå i förening med hvarandra genom den grunda *Verkströmmen*. Vid *Näsby* finnas äfven lämningar af en vikingaborg. Anmärkningsvärda ställen i socknen äro för öfrigt *Haga kungsgård* samt det vackert belägna *Gemundö säteri* (tillh. M. Hausens arfvingar), hvilket senare gods i nära 3 1/2 århundrade gått i arf från barn till barn. — I *Geta* kapell, för öfrigt

rikt på natursköna ställen, är det för sina vackra omgifningar bekanta *Bolstaholm* säteri (tillh. löjtnant E. Montells arfvingar) beläget. Kapellets mellersta del är jämförelsevis slät, den norra upptages af de bekanta, fordom så fruktade *Geta bärgen*, mot hvilka, enligt sägen, en rysk flotta under stora ofreden skall hafva krossats. Från de högsta bärgen, hvilkas höjd stiger till 90 m, har man en vidsträckt utsikt. I ett af dessa bärg finnes en öfver 7 m lång vacker grotta, „*Djupviks kyrka*“. Bland sevärda ställen i Geta kapells skärgård må vidare nämnas *Bastö*, *Äpplö* och *Dånö*. Kapellets kyrka af sten, är gammal. I densamma hänger en tafla, på hvilken en af Bolstaholm förre egare, Johan Gyllenflög på 18 språk afskrifvit ps. 113 v. 3.

9. *Finnström*, i hjertat af Åland, uppnås från Godby nära Färjsundet (sid. 89), hvarifrån 5 km till socknens kyrka, eller ock från Emkarby på vägen till Hammarland. Kyrkan anmärkningsvärd genom sin åldriga arkitektur.

10. *Hammarland och Eckerö*, Ålands västligaste socknar, uppnås äfven de till lands från Mariehamn längs den norrut gående vägen, hvilken vid *Gölby* viken för åt väster. *Hammarland* skiljes från *Eckerö* genom det breda, vackra *Marsundet*, c. 25 km från Mariehamn. Härifrån 10 km till *Eckerö Storby*, som är den största by på Åland. Dess västra del är vackert belägen med utsikt öfver Ålands haf. I byn finnes gästgifveri, post, kontor och tullstation. Omkring en mil utantför *Eckerö* ligger *Signilskär*, en utmärkt profbit på kal, ödlig skärgårdsnatur, bebodt endast af fiskare och lotsar. På den största ön befinna sig ruinerna af ett forntida kapell. Från högsta punkten på ön kan man vid klart väder med kikare tydligt varsna byggnaderna i Grislehamn på svenska sidan. En vacker och liflig anblick erbjudas de många fartyg, som passera denna trångaste del af Ålandshaf. Med frisk och gynsam bris kan man med öppen båt på 3 å 4 timmar öfversegla till Grislehamn.

E. Från Åbo med järnväg till Toijala.

1. Åbo står i förbindelse med det finska järnvägsnätet genom bandelen Åbo—Toijala, hvilken erbjuder den mest tidsbesparande vägen från Åbo till annan ort vid järnvägslinje. För turisten har banan och dess närmaste omgifningar intet af intresso att uppvisa. Ej häller utgå några turistlinjer af betydelse från stationer vid banan. Här uppräknas stationerna vid linjen och gifvas korta antydningar om de vägar, som från dessa utgå. Hålpunkterna uppräknas icke.

Från *Åbo station* i stadens nordvästra del utlöper banan på västra sidan af Aura å till först genom odlade bygder till *Lundo station*, 18 km, vid Aura å, hvarefter ådalen följes genom *Brunkkala kapell* under *Lundo socken* till *Aura station*, 30 km.

Härifrån *sidotur* till det inre af *Satakunta* enligt anvisningar nedan G. i detta kapitel sid 110.

Kort efter det stationen lämnats, öfverskrides Aura å och banan går in i enformiga trakter med gles bosättning; linjen följer icke här ådalar eller gamla vägar, kring hvilka odlingen samlats, utan skär på tvären genom de mellanliggande, föga odlade områdena; endast vid stationerna, belägna i ådalar eller vid vägöfvergångar skönjes kultur.

Kyrö station, 42 km, *Mellilä*, 56 km, *Loimijoki*, 66 km, (restauration).

Loimijoki ligger i en välodlad ådal med vidsträckt fält. — Härifrån *sidotur* till det inre af *Satakunta* enligt anvisningar nedan G. sid. 110.

Banan fortsätter genom enahanda natur som å den föregående sträckan till *Ypäjä*, 76 km, *Koivisto*, 86 km, och *Forssa station*, 95 km.

De sistnämnda två stationerna äro af betydelse såsom anknytningspunkter för trafiken till de söderom banan i Tammela och Jokkis liggande betydande jordegendomarna och storartade industriella verken. Angående dessa och en *sidotur* hit gifvas upplysningar nedan 2 a och b.

De trakter banan genomlöper, bibehåller sin enformiga karaktär till *Urdiala*, 109 km, och *Toijala*, 128 km, (restauration). Vid *Toijala station*, på *Tavastehus—Tammerfors* bandelen, vinnes anslutning med söderut och norrut gående tåg. Angående fortsatt järnvägsfärd *söderut* se V A, 4 o. IV A 1, och *norrut* se V A, 4.

2. *Sidotur* till *Forssa*, *Mustiala* och *Jokkis* anträdes från *Koivisto* eller *Forssa stationer*.

a) Från *Koivisto station* 16 km genom bördiga fält till *Jokkis* gamla herresäte, tillh. *Jokkis* gods aktiebolag,

ett af Finlands största gods, där äfven ett järnbruk finnes.

Tillträde till bruket, där smidd och pressad spik, hästskor och hästskosöm m. m. alt med maskiner förfärdigas, bör utverkas å brukskontoret. Ett godt gästgiveri finnes i gårdens omedelbara grannskap. Gården och bruket, hvilka äro vackert belägna vid samma å som Forssa, omgifvas af en lummig park, i hvilken en af stället forne egare v. Willebrand och hans fru ligga begrafna. Hos disponenten å godset förvaras »fiskargubbens» dagbok, till större delen skriven af skalden Mich. Chorus, hvilken här uppehöll sig i sin ungdom.

Från Jokkis 10 km till Forssa storartade bomullsspinneri och därinvid anlagda väfveri å *Wiksberg* ($\frac{1}{2}$ km från Forssa).

Forssa grundlades år 1847 af aflidne kommerserådet A. W. v. Wahren och utvecklades raskt; oges af ett aktiebolag. För närvarande stiger ortens innovanäretal till c. 3,000 personer, af hvilka flertalet står i de industriela verkens tjänst. Tillträde till fabrikerna utverkas å fabrikskontoret. Godt hotell finnes. — Framför spinneriet å ortens grundläggares byst i brons, af Walter Runeberg, upprest 1887. Till sevärdheterna hör äfven stället välvärdade trädgårds- eller park-anläggningar.

Från Forssa förbi *Tammela kyrka* till *Mustiala* landtbruksinstitut 9 km och därifrån 28 km genom odlade trakter och välskötta fält till Forssa station, hvarvid passeras *Kojo* gård (2 km åt sidan från vägen, tillh. kommerserådet A. W. v. Wahrens arfvingar).

b) Från *Forssa station* till *Forssa* 9 km, till *Mustiala* 9 km. Från Forssa till *Jokkis* se ofvan.

Mustiala, vackert beläget icke långt från stranden af *Kaukijärvi*, gör ett godt intryck med sina prydliga byggnader, sina välvärdade trädgårds- och park-anläggningar. Rum för resande; postkontor; telefon i anslutning till Södra Finlands öfriga linjor.

Mustiala gods förjånades 1563 af Erik XIV åt riksrådet friherro Klas Kristierson Horn till Aminne. Dennes son, Jakob Horn, tillhörde Sigismunds anhängare — han dog landsflyktig i hög ålder — hvarför hans gods af hertig Karl förklarades förbrutna; Mustiala förjånades 1602 till Werner Grulle, som torde hafva varit från Liffland och hört till en icke introducerad adlig ätt. Efter hans död återföll godset till kronan, men återställes sedermera till Aminne Hornarne. Vid Karl XI:s reduktion indelades Mustiala till öfverstlöjtnantboställe vid Nylands och Tavastehus dragon regemente.

Mustiala är platsen för Finlands onda *landtbruks- och mejeri-institut*. Lägre afdelningen, motsvarande en lägre jordbrukskola, öppnades år 1840. Högre afdelningen, ett själfständigt läroverk utan sammanhang med föregående, trädde i verksamhet 1865, medan dess mejerikurs vidtog 1881. Anstalten är internat. Ferietiden är juli månad, för lägre afdelningen maj — oktober. Befolkningen å Mustiala omkr. 700 personer.

Från Mustiala är synnerligen att rekommendera en utflykt (8 km) till *Kaukola ås* med dess vackra utsikt öfver *Pyhäjärvi* och det långsmala sundet mellan denna sjö och *Kuivajärvi*. Vägen, som är vacker och omväxlande, leder genom bebodda trakter längs de nämnda

sjöarne förbi det vackert belägna *Saaris* (tillh. frih. V. de la Chapelle). Stigen till Kaukola ås tager af till höger, omedelbart före en större uppförbacke å landsvägen vid en liten tack sjö. Afståndet från landsvägen till åsen, ung. 1 kilometer. — På näset mellan Pyhä- och Kuivajarvi finnas 10 små sjöar; en promenad åt väster från stora landsvägen är jämväl lönande.

En annan, för mineralogen lönande tur är den till de kända mineral fyndorterna *Hopea-* eller *Tilasinvuori* gamla kopparskärpning och *Torro* by.

Vägen dit går längs allmänna landsvägen åt Forssa, och, efter att hafva följt allmänna landsvägen från Tammola kyrka omkr. 5 km framåt, till vänster, längs den väg, som leder till Torro. Omkring 1 km framåt ligger till höger, i vägens omedelbara grannskap, den omnämnda kopparskärpningen. Kort därefter delar sig vägen, hvarvid den högra grenen bör följas. Vägen går vidare genom *Häiviä* by till *Talpia* och *Torro*. Närmare *Talpia* leder en sidoväg åt höger till *Sukula* by, äfven känd såsom fyndort för sällsynta mineralier (Kylä-Tulokas gård). Mellan *Talpia* och *Torro* passerar man öfver *mossen* med vidträckt utsikt åt hvardera sidan öfver denna. I *Torro*: *Mänki* och *Ali-Pomppu* gårdar. Vägvisare till stenhrotten fås i byn, hvarest äfven finnes folkskola.

En tur till här berörda trakter kan förknippas med ett besök i *Västra Nyland*; anvisningar härför ingå i II C. 8 sid. 58.

F. Åbo—Nystad—Raumo—Björneborg.

Den bekvämaste vägen från Åbo till Björneborg är med direkt ångbåt nedan *a*); afses att på denna färd besöka de mellanliggande kuststäderna Nystad och Raumo, och att göra en om ock flyktig bekantskap med doras kringliggande skärgårdar, utbytes den yttre, till största delen i öppna sjön gående farleden mot den af kustbåtarna trafikerade inre linjen (nedan *b*). Lägenhet längs denna gifves sommartid nästan dagligen, hvarom närmare genom annons i de dagliga tidningarna.

Turisten, som vill lära känna kustlandet norr om Åbo, väljer antingen landvägen längs kusten genom Nystad och Raumo till Björneborg (nedan *c*), eller ock den längre in i landet dragna landvägen från Aura eller Loimijoki station genom Säkyli, Kjulo och Kumo (nedan *d* i detta kap.). Den bekvämaste om ock icke kortaste landvägen från Åbo till Björneborg är järnvägslinjen; se ofvan E samt nedan H i detta kap.

a) Den direkta ångbåtsfarleden från Åbo till Björneborg (11 å 12 tim.) går genom den nordväst om Åbo liggande skärgården, hvars detaljer på denna linje föga framtråda, ut mot *Enskärs fyr* vid *Skiftets* norra afslutning i *Bottenhafvet*, öfver hvilket med nordlig kurs styres mot *Räfsö*. Ang. fortsättning härifrån till Björneborg, se nedan sid. 104.

Björneborg se nedan sid. 105.

b) *Den inre farleden: Åbo—Nystad—Raumo—Björneborg.*

1. *Åbo—Nystad*, 6 tim. Denna sträcka styres genom den inre skärgården, hvars detaljer gifva omväxling och behag åt färden. Sedan *Rimito* skärgård passerats, uppnås *Merimasku*, där det vackra Merimasku sundet passeras, och därefter förbi *Lemsjöholm*, (tillh. friherre G. v. Haartman) till *Töfsala* skärgård, med många vackra partier.

Bäst framträder denna skärgårds skönhet på en tur med de från Åbo till *Vemoviken* (Vohmasalmi) gående mindre ångbåtarna (Toimi och Salmi). Dessa gå via Nädendal in i nämnda, ställvis vackra vik, som är 12 km lång och icke öfver 1 km bred. Vid denna ligga floro gamla herresäten, såsom *Nuhjala* (tillh. fröken Eneskjöld), *Korsnäs* eller *Ristikylä* (tillh. frih. Reh-binder), *Särkilaks* (tillh. herr Sjöblom), *Lallis*, *Piilois*, m. fl.

Vännan af skärgårdslif har ett angenämt område i denna skärgård, till hvilken längre ut komma *Gustafs* och *Iniö* kapell under Töfsala. Från Gustafs är öfverfarten till den Aländska skärgården icke lång, endast öfver Skiftet till Brändö (se sid. 88). Befolkningen i Töfsala och Gustafs är finska talande, Iniö är åter en svensk församling.

Töfsala kyrka bevarar många forminnen från medeltiden; anmärkningsvärda äro dess medeltida, numera restaurerade väggmålningar, i sitt slag de bästa kända i Finland.

Norr om Töfsala utbreder sig den s. k. *Sexmilaren*, öfver hvilken fjärd kursen styres mot Nystad.

2. Nystad.

Ankomst med ångbåt till hamnen vid *Kainpirtti*, 1 km från staden, där hyrkuskar möta; de mindre båtarna inlöpa i stadsviken.

Hotell: fru *Lindholm* invid Rådhusstorget och *gästgiveriet*.

Restaurationer ä ä ofvannämnda hotell samt *Valhalla*, i en park väster om staden.

Bad: Ett mindre *badhus* för varma bad ett stycke utanför staden vid Vohdensaarivägen, och ett badhus *Bethesda* vid Kainpirtti, där bad serveras sommartiden.

Banker: Nordiska aktiobankens filial.

Telegrafstation vid rådhusstorget.

Telefonnät inom staden, till omgifningarna och städerna i denna landsdel.

Nystad är en liten stad, anlagd 1617, vid stranden af en smal hafsvik „*Kaupungin salmi*“. Antalet inbyggare c. 4,000 personer. Staden, som många gånger härjats af eld, är nu välbygd, gör ett prydligt intryck isynnerhet från landssidan, medan på sjösidan anblicken störes af gamla förrådsmagasin och andra kojor, hvilka i den västra delen skonats af elden. I staden finnas flere allmänna parker, såväl äldre som ock nyligen anlagda, hvilka jämte enskilda gårdars träplanteringar gifva

staden utseendet af en enda stor park, afbruten endast af de raka gatorna med sina stenbelagda trottoarer.

Den äldsta byggnaden är den *gamla kyrkan*, som är bygd af gråsten år 1623—29. Redan tre tiotal år har den stått obegagnad sedan en ny uppförts. Söderom denna ligger stadens *gamla begravningsplats* (den nya 2 km utanför staden) beskuggad af hundraåriga löfträd. I stället för den gamla kyrkan uppfördes på den norra sidan om rådhusorget år 1857—63 af tegel stadens vackra *nya kyrka*. Stenhus ungefär ett halft dussin, intet anmärkningsvärdt. Bland trähusen förtjänar för sin storleks skull att nämnas en ny gård vid rådhusorget sydvästra hörn, uppförd för *telegrafkontorets* räkning. Detta telegrafkontor, ett af de största i landet, består af tvänne afdelningar, den danska och den ryska. Härifrån utlöpa de underhafskablar, som förmedla telegrafkorrespondensen mellan Finland och Sverige.

Ända ifrån stadens grundläggning har dess hufvudnäringsgren varit trävaruhandel: bräder, kimbor, träkärll m. m., hvilka varor exporterats till hamnarne vid Östersjön. I medlet af detta århundrade börjades äfven med fraktfart, hvartill på senare år ännu tillkommit spanmålshandel. På Kainpirtti mark står den af tegel uppförda ganska betydande Nystads mekaniska blockfabriken. Invid staden är numera äfven anlagd en betydande slip, afsedd att tillfredsställa behofvet af en sådan för navigationen i Bottniska viken. I östra delen af staden finnes landets största orgelfabrik (tillh. herr Zachariassen).

Nystads omgifningar äro åt hafssidan rätt tilltalande genom de skärgårdspartier, som här erbjuda sig. På de närmare belägna holmarna hafva stadsborna uppfört sommarvillor, hvilka är för år ökats til antalet. En ångslup underhåller reguliera turer emellan staden och dessa jämte badanstalten kan äfven hyras för längre lusturer, hvarom aftalas å kapten Isakssons kontor.

Bland de ställen, dit lustresor vanligen företagas, må nämnas *Pyhämaa* ö; vägen dit leder förbi vackra holmar och stränder. På ön står *Pyhämaa kapells* gamla kyrka, hvilken hålles synnerligen helig som *offerkyrka*. Ännu hitsändas ärligen af sjöfarande större eller mindre penningoffer, till hvilka de förbundit sig i farans stund. Ett annat utfärdsställe är *Putsaari* (rakt västerut), på hvars yttre sida en liten lugn hamn emellan klippor; på stranden ett förfallet trähus, *Putsaari kyrkan*. När det hählits gudstjänst i denna kyrka, är icke utredt, det förmäles blott att den för katolikerna varit en sista tillflyktsort i dessa nojder. En helig källa finnes där äfven. Putsaari är för öfrigt klippigt och fult, men den nyssnämnda hamnen och dess omnejd förtjäna väl att beses.

Icke långt från staden söderut det af Flemingarna anlagda *Sundholm* herresäte, nära 400 år gammalt, egdes förut af släkterna Bjelke och Oxenstjerna, tillhör numera friherrinnan Aminoff. Det säges att den af sten uppförda nedre våningen i karaktärsbyggnaden skulle stått där ända ifrån Fle-

mingarnas tid. Stället, onekligen det vackraste inom Nystads närmaste trakter, ligger på en half timmes väg från staden, då man rosar dit sjöledes med ångbåt; vid färd åter längs landsvägen (7 km till största delen genom en gammal, vacker park. Ung. 1 km från staden Nystads *reserekompanis kaserner* med parkanläggningar.

Vid vägen till Åbo, ungefär på 8 km:s afstånd ifrån staden, står *Nykyrko* sockens gamla stenkyrka, känd för sina vägg- och takmålningar; målningarna härleda sig ifrån år 1470; renoverades 1885.

3. *Nystad—Raumo*. Sedan skärgården närmast Nystad passerats, går farleden i öppna sjön ända till inloppet af redden vid Raumo. På denna sträcka dubblas *Verknäs*, Finlands västligaste udde. Färden varar 4 tim.

4. Raumo.

Ankomst med ångbåt till hamnen, 1½ km från staden, där hyrskuskar möta; skjutslega till staden 1 mk. Äfven ett par ångslupar göra turer från hamnen till staden.

Hotell: *Societetshuset* och *Gästgifveriet*, *Nykterhetsvårdshuset* i Aaltola gården samt hos fru *Ståhlberg*.

Restaurationer å de nämnda hotellen, dessutom *Suoja* vid hamnen.

Bad: *Allmänna badinrättningen* vid åmynningen.

Banker: Nordiska aktiebankens filial och Kansallisosakepankkis filial.

Telegraf; Telefonnät inom staden, till omgifningarna samt städerna i denna landsdel.

Raumo stad, under par århundraden skonad från större eldsvådor, är till sitt byggnadssätt tämmeligen gammaldags, med smala, krokiga gator. Enligt den år 1878 stadfästa stadsplanen komma de blifvande gatorna och skvärrerna att korsa de nuvarande gatorna, hvarför, då vid byggandet af nya gårdar denna plan följes, staden under brytningsperioden företer den största brokighet i byggnadsväg. Samtidigt med att i stadens centrum äldre gårdar medels grundlig „remont“ omskapats till någorlunda ståtliga byggnader, hafva vid tullen uppförts nya gårdar midt på äldre vägar. Enligt den år 1865 stadfästa äldre stadsplanen skulle staden byggas västerut från sitt nuvarande läge vid hafsstranden.

Enär staden är belägen uti en af bärgshöjder omsluten dal, synes från sjön blott det af gråsten uppförda rådhusets, äfvensom, på ännu längre afstånd, omkr. 4 mil, kyrkans torn. Ett på hamnbärgen bygdt prydligt utsiktstorn synes äfven vidt omkring; utsikten härifrån vidsträckt både utåt hafvet och inåt landet (nyckeln afhämtas hos hamnvakten, gratis).

Kyrkan, i tiden ett fransiskaner kloster, belägen norr om en genom staden framvällande bäck, innehåller i koret gamla vägg- och takmålning-

gar. Af de i sakristian upphängda taflorna framställer bl. a. en, huruledes under »pestilentiar» år 1572 liket af dottern till stadens borgmästare fördes af ett par oxar, emedan i hela staden ej funnos tillräckligt många »helbregda män» att bära henne till grafven. Den nuvarande kyrkan har användts sedan år 1638, då genom stadens brand också dess gamla stonkyrka vardt eldens rof. Ruinerna af den upprunna kyrkan synas ännu på den *gamla begravningsplatsen* vid stadens sydkant.

Stadsmuseet, i hvilket en mängd föremål af kulturhistoriskt intresse förvaras, förtjänar ett besök (nyckeln afhemtas hos handlanden Fr. Lehtinen).

Raumo stad, med en befolkning af c. 4,000 personer, är en af vårt lands äldsta städer; redan under medeltiden dref staden handel på utlandet (första bekanta privilegiebrefvet är från år 1442). Om Raumos dåtida handel mäles, huruledes kvinnorna reste till marknaderna i Österbotten, männen åter seglade till Stockholm och de tyska städerna, där de bytte Österbottens och Västra Finlands produkter mot utländska handelsvaror. För närvarande är handeln med trävaror och säd en af stadens förnämsta näringsgrenar, och hvad beträffar skeppsflottan öfverträffar Raumo alla landets städer. Också har staden en i alla afseenden lämplig, rymlig och välskyddad hamn, dit tvänne farleder, en nordlig och en sydlig, leda. Till hamnen kan man äfven komma direkt från hafvet längs en tredje, dock outprickad farled. Den vägen kommo engelska och franska krigsskepp in i hamnen under orientaliska kriget 1855, då staden tvänne gånger bombarderades, jämte det alla hamnbyggnader och der befintliga förråder vid det senare bombardemanget i juli 1856 uppbrändes.

Beträffande Raumo stads forna öden torde särskildt förtjäna anföras att dess innevånare — i likhet med dem i Ulfby, Borgå och Ekenäs — förständigades att i medlet af 15-hundratalet flytta till Helsingfors. Raumboarna, hvilka några år därförinnan inköpt sina stadstomter „till ewerdelig ägho“, spjernade mot till det yttersta, men kungsord var vid denna tid enda rätt, och sålunda måste äfven Raumo under några år (1552—1556) stå öde, tills denna „babyloniska fångenskap“ åter upphörde i kraft af ett kungligt förordnande. — Under åren 1572 och 1657 rasade i staden „en hård pestilentie“. Åren 1638 och 1682 brann staden, hvardera gången nästan totalt. Under stora ofredens tider „vardt stadhen ganska ödhe“. Sedermera, efter det att staden åter kommit till krafter, råkade den i början af detta århundrade öfver-

hufvud ånyo i stagnation. Men under förloppet af de senaste 40 åren har den gått mycket framåt; dess folk-mängd har under denna tid tredubblats.

Raumo omgifningar. När man från sjösidan nalkas staden, erbjuder sig intet sevärdt; till höger skrofliga klippor, till vänster skogsdungar och mellan dem en af en gammal kanal genomskuren uppgrundad vik, från hvars innersta bukt staden framskyntar såsom en hopgyttring af låga hus. Men vid den från staden åt nordväst belägna stranden finnas ganska vackra ställen och hela den norra skärgården är särskildt förtjusande.

Nordväst från staden (1 km) på andra sidan af en tallbeväxt sandmo, *Brunnsparken*, med vacker löfvegetation, vid stranden af ett litet träsk, som genom en smal bäck står i förbindelse med den vackra »Syvärauma» viken. Sommardit stundom aftonunderhållning i brunnssalen; provisionel restauration. Parkens berömda brunn med järnhaltigt vatten anlitas såväl af friska som sjuka. Vid början af detta århundrade, då »helsobrunns» drickning var en modesak, uppgick antalet brunnsgäster till ett hundrat, af högre och lägre samhällsställning, från när och fjärran.

Bland fasta landets natursköna ställen må ännu nämnas *Haapasaari* gård (egare fil. kand. H. Brander) vid stranden af en hafsvik, c. 6 km nordväst från staden landväg; sjövägen dit är betydligt längre. Omkr. 1 km från staden ostvärt (vid Suokaisvägen) vid stranden af den lilla sjön Äyhönjärvi invid mynningen af en å *Lensu*-klippa och äng, Raumobornes forna sommarförelustelseställe med omväxlande utsikt från nämnda klippa.

I närheten af *Äyhöträsk*, 2 km utanför staden på *Isovuori* (å Vuotila bys mark) förekomma tvänne »jättegärfvar». Raumo lunds församling är annars i afseende å där befintliga jättekast ett bland de rikaste områdena i hela landet; endast på *Kolla bys* mark, ett jämförelsevis litet område, finnes icke mindre än ett 30-tal!

Af den norra skärgården är den nämast staden uppfylld af sommarvillor, hvilka dagligen i flere turor trafikeras af en ångslup. Bland de yttre ögrupperna förtjänar särskildt omnämnas *Nurmislandet*, (c. 6 km), dit sommardit ofta företagas lustresor. Österom den genom Nurmislandet gående *Puuvallikanal*, en smal, synnerligen naturskön äs, på tvänne sidor omgifven af vatten, hvilket längre utåt bekransas af grönskande holmar med sina mellanliggande sund och ytterom dem det blåande hafvet. Från ofvannämnda kanal västerut lönande promenad.

6 1/2 km sjövägen åt norr, från kanalen ett stycke västvärt ifrån *Omenapuunmaa* sund på holmen *Reksaari*, en uråldrig handelsplats, hvaraf ännu såsom en lämning kvarstår en numera försjunkou vall, närmast liknande en stengårdsgård. (Vägvisare kan erhållas i Omenapuunmaa torpet). Det påstås att platsen fordom, innan Raumo stad grundlades, varit en allmän handelsplats där österbottningar — ja t. o. m. lappar — äfvensom landets sydligare boende inbyggare sammankommo. *Sorkka* by på fastlandet, 3 km allägsen från Omenapuunmaa sund i nordost skärgårdsväg, är känd för sina dystra bärgformationer.

5. *Raumo—Björneborg.* Farleden håller denna sträcka öppna sjön ända till *Räfsö* (4 tim.), där kursen styres in i Kumo älfs breda mynningsvik och sedan uppför älven till Björneborg.

Räfsö är en holme, belägen utanför mynningen af Kumo älfs utlopps-vik, vid öppna hafvet, 24 km fågelvägen nordväst från Björneborg. Holmen, som har en längd af 3 km och en bredd af 1/2 km, bildar jämte Tahkoluoto, Kapellskär, Katava- och Kalloholmarna Björneborgs uthamn. *Räfsö* hamn anlöpes årligen i medeltal af ung. 400 fartyg; största antalet fartyg, som hittills på en gång befunnit sig i hamnen uppgår till 100. Söderom *Räfsö*

ligger *Müntyluoto*, som afsetts till framtida hamn, när en gång Björneborgsbanan förlängts hit med ett hamnspår.

Den byggnadskomplex, hvilken utgör *Räfsö hamnstad*, befinner sig åt landssidan längs tvänne hufvudgator: Styrbords- och Babordsgatan. Den bofasta delen af *Räfsö* befolkning utgör f. n. ung. 300 personer, hvilket antal emellertid under navigationstiden minst fördubblas.

Rum för resande å Räfsö hotell, där äfven finnes restauraation. — *Telegraf* (stationen öppen fr. 8 f. m.—9 o. m. seglationstiden) äfvensom *telefon* (med anslutning till Björneborg) finnas.

På $\frac{1}{2}$ km afstånd från hamnbyggnadskomplexen ligger *Räfsö ångsåg* (tillh. ett aktiebolag).

Farleden mellan *Räfsö* och Björneborg är, genom det slam och den sand *Kumo älf* för med sig, grund och kräfvver ett ständigt muddringsarbete; genom en upp-uddrad ränna styres äfven från *Räfsö hamn* in mot den egentliga älfmynningen. På den sydvästra stranden (till h.) det s. k. *Ytterölandet* synes *Pihlava ångsåg* (tillh. komr. Ahlström), belägen halfvägs mellan *Räfsö* och staden. Farleden hoptränges ytterligare och går genom den s. k. *Lotsöreådran*, en af älfvens utloppsarmar in till stadens kajer.

6. Björneborg.

Ankomst med ångbåt till kajerna i staden; hyrkuskar vid kajerna, taxa såsom vid åkning i staden, se nedan; med bantåg till järnvägsstationen i stadens södra del.

Hotell: *Otava*, Nikolaig. 5.

Restaurationer å nämnda hotell samt *Teaterkällaren* i Teaterhuset vid Rådstugutorget, *Hammars café* Nikolaig. 2, samt sommarrestaurationer *Johanneslund* och *Lotsöre backen*.

Bad i *bolagsbadstun* vid älfven, därinvid *simhus*.

Banker: filialkontor för Finlands bank, Föreningsbanken, Nordiska aktiebanken, Wasa aktiebank och Kansallis Osake-pankki.

Hyrkuskar finnas stationerade vid Salutorget; taxa per distans 50 p:ri, per timme 2 mk utan och 1: 50 med afstigning.

Telegraf Alexandersg. 9, **Telefonnät** inom staden, till omgifningar och landsdelens städer.

Ångbåtar trafikera *Räfsö* flere gånger dagligen, och anlöpa därvid jämväl *Ytterölandet*, å hvilket flere villor. Ang. dessa turer annonseras i ortens tidningar.

Björneborgs stad är belägen på södra stranden af *Kumo älf*, vid början af det deltaland, som bildas af älfvens mynningsarmar (*Lotsöre-, Kimpa-, Inderö-, Lana- och Raumo-ådrorna*), på ett afstånd af en mil från dess utlopp i hafvet och tre mil ångbåtsväg från stadens hamn vid *Räfsö*. Den terräng, hvarå staden är anlagd, är plan såsom ett golf och företer endast en upphöjning, den s. k. *Rådstugubacken* invid älfstranden. Staden har breda

gator och åtskilliga öppna platser samt är i allmänhet ganska väl bebyggd, till större delen med trähus, men har äfven att uppvisa ett antal prydliga stenhus. Hufvuddelen af staden genomdrages af tvänne långa esplanader. Af öppna platser äro att märka: *Rådstugutorget*, nedanför rådstugan, *Salutorget*, beläget i första stadsdelen samt *Kyrkoskvären*, belägen omkring kyrkan och stötande till älfstranden. — I sammanhang härmed må nämnas parkanläggningen *Johanneslund*, belägen nära kyrkan och försedd med en restaurationspaviljong, der värdshusrörelse etableras för sommarmånaderna, under hvilka äfven musik 2 ggr i veckan exekveras på platsen.

Till staden höra äfven numera de ganska betydande, mest af arbetare bebodda förstäder, hvilka uppstått å *Aittaluoto* invid staden belägna, kronan tillhöriga f. d. schäferiegendoms mark. Hufvuddelen af dessa byggnader befinner sig å *Storsands* holme, norr om älfven, invid därstädes befintliga industriela etablissemanger och den norrut ledande västra strandvägen. Å *Storsands* holme befinner sig jämväl en plantering jämte dithörande boningshus, belägna vid älfstranden och bärande namnet *Sofiegården*.

Mellan bägge älfstränderna förmedlas kommunikation medels en pontonbrygga. Passagen afgiftsfri för fotgängare, för åkande däremot afgift enligt taxa.

Under de senaste åren har stadens folkmängd ansevärt ökat; f. n. utgör den inemot 12,000 personer.

Till stadens *monumentala byggnader* kunna räknas: *Kyrkan*, af tegel i götisk stil, med torn af 72 m höjd, försedt med en prydlig gjutjärns spira, är uppförd enligt ritning af G. T. Chiewitz och invigd nyårsdagen 1863. Hör till de vackraste i landet; är försedd med altartafla af R. W. Ekman och orgelverk af J. A. Zachariassen. — *Rådstugan* är uppförd 1841 enligt ritning af C. L. Engel. Den upptager festsal, som f. n. tillika utgör sessionsrum för stadsfullmäktige, äfvensom lokaler för stadens öfriga myndigheter, stadshäkte och depot för stadens brandredskap. Å frontespisen af huset läses inskriften „*Curia Arctopolis*“. — *Teaterhuset*, jämväl vid *Rådstugutorget*, är uppfördt enligt ritning af arkitekten E. Stenberg samt upplåts för sitt ändamål år 1884.

I staden finnas flere industriela inrättningar, bland hvilka särskildt de stora sågarna äro att nämna; dessa äro *Seikku ångsåg*, belägen å *Seikku* holme öster om staden (tillh. W. Rosenlew & Co.), *Storsands gamla ångsåg* (tillh. W. Rosenlew & Co.), *Storsands nya ångsåg* (tillh. kommerserådet

A. Ahlström) och *Stäfsågen* (tillh. firman F. W. Petrell o. handl. Juselius). De tre sistnämnda äro belägna å Storsands holme, norr om älfven, hvarest ytterligare befinna sig: *Björneborgs mekaniska verkstad* (tillh. W. Rosenlew & C:o) samt *Björneborgs tändsticksfabrik* (tillh. ett aktiebolag).

I staden finnes ett finskt klassiskt lyceum, ett svenskt fyrklassigt elementarläroverk grundadt 1640, upphör 1895, samt särskilda privata skolor, bland dem en svensk 9-klassig samskola äfvensom ett handelsläroverk.

Historik. Kumo älf har från urminnes tid varit en handelsväg. Redan i äldsta tider förefans nära dess dåvarande utlopp i Ylistaro by af Kumo socken, nära invid Kumo n. v. kyrka och ungefär på den plats, där S:t Henriks predikohus nu är beläget, en köping, benämnd *Telje* (Teljän kaupunki), (se nedan sidan 119). Beroende antagligen af utgrundningen hos älfvens utloppsvik privilegierade konung Albrecht af Mecklenburg sedermera den 8 Februari 1365 *Ulfsby* såsom stad. Såsom handelsplats hade Ulfsby vunnit en ej ringa betydelse, då dess privilegier af riksföreståndaren Sten Sture d. ä. inskränktes till förmån för Stockholm år 1502.

Den nuvarande stadens första privilegier äro daterade af hertig Johan å Ulfsby gård den 8 Mars 1558. Såsom orsak till stadens grundläggning på denna nya plats anföres i privilegiebrevet omöjligheten att befästa Ulfsby, hvarför för ändamålet en annan plats „vid Björneborg“ blifvit utsedd, „därpå antagligen en fast köpstad anläggas kunde“.

Huru platsen bekommit namnet Björneborg, kan numera ej på ett evident sätt utredas. Några åberopa i detta afseende en gammal tradition, enligt hvilken stället erhållit sitt namn därpå att en björn vid platsens ursprungliga afrödning där haft sitt ide; andra åter anse, att namnet Björneborg deriveras från Bärnäs eller Bärneste by, å hvars mark staden ursprungligen anlades (tyska Bär = björn).

Under hvilken tid den *kungsgård* blifvit anlagd, hvilken antagligen redan på 1500-talet förekom vid staden, är ej heller noggrant konstateradt. Den hade sin plats å det ställe, där stadens kyrka och skeppshvarf nu äro belägna. Såsom minne af det forna „slottet“ kvarstå numera endast benämningarna „Stora Slottsgatan“, „Kungshagsegorna“ och „Kungs- eller Herreviken“, med hvilken sistnämnda man förstod den numera uttorkade sjö, hvilken hade sitt aflopp i älfven tätt invid kungsgården.

Under 1600-talet blef staden upprepade gånger till större eller mindre del lågornas rof, såsom 1603, 1640,

1666 och slutligen den 6 och 28 Maj 1698, efter hvilken senaste eldsvåda endast 20 obrunna gårdar af staden återstodo. Stadens trivialskola förflyttades efter nämnda olyckshändelse till Raumo, där den förblef ända till 1722. Staden hade ännu icke hunnit hemta sig från dessa ödeläggelser, förrän den träffades af de störingar, hvilka voro förenade med „stora ofreden“, hvarunder den ryska öfverbefälhafvaren furst Galitzin under hösten 1713 hade sitt högkvarter i Björneborg.

År 1801 förstördes staden till större delen af en härjande våldeld. Senast den 22 Maj 1852 lades staden återigen i aska af en eldsvåda, efter hvilken den ånyo uppfördes enligt utvidgad och nyreglerad plan.

Björneborgs omgifningar hafva icke att erbjuda mycken naturskönhet. Trakten omkring staden är såsom Kumo äldal och kuststräckan närmast Bottniska viken flack och en fallständig slätt, där inga nämnvärda ojämheter förekomma.

a) Endast en något högre belägen punkt förekommer vid älfstranden emellan staden och älfmynningen och denna är: *Lotsörebacken*, belägen på högra älfstranden, tre km ifrån staden. Backen är planterad och försodd med en restaurationspaviljong äfvensom kugelbana. Då offentliga förlustelser ega rum å Lotsörebacken, underhållos vanligen kommunikationen emellan densamma och stadens kajper ångbåt. Bekvämast kommer man dock till stället åkande.

b) Af större intresse för turisten är dock att begifva sig uppåt älfven till *Klockarsand* kronan tillhöriga notvarp (f. n. utarrenderadt åt handl. A. Liinaharja) för att där taga det för orten likasom för hela Kumo dalen karaktäristiska lax- och sikfånget i ögnasikte. Notdräkten försiggår där utan minsta afbrott från den 21 Juni t. o. m. den 10 September. Under förra delen af fiskeriperioden, ungefär till medlet af Juli, fångas företrädesvis lax, under senare delen utgöres fångsten hufvudsakligast af sik. För färden till Klockarsand tager man roddare från staden, men kan också komma dit gående eller åkande, ty väg leder till stället och afståndet utgör endast 3 km.

Björneborg—Tammerfors se III H, sid. 115.

Björneborg—kustvägen söderut se nedan c.

Björneborg—kustvägen norrut se IX B.

c) *Kustlandsvägen: Åbo—Nystad—Raumo—Björneborg.*

1. *Åbo—Nystad* 83 km, *Åbo—Raumo* direkt 95 km, med invikning i Nystad 138 km, *Nystad—Raumo* 55 km. Vägen går från Åbo genom *Reso*, *Masku*, *Nousis* och *Virmo* socknar genom välodlade trakter. I *Virmo*, *Mäenkyllä* gästgifveri (32 km) godt.

I *Masku* passeras det urgamla Hornska stamgodset *Kankas* (nu fideikomiss inom släkten Aminoff); hufvudbyggnaden af grästen, är uppförd på 1400-talet.

Från Virmo går vägen genom mindre odlade trakter än de förut passerade. Vid *Letala* kyrka, 61 km från Åbo, grenar sig en väg västerut genom *Nykyrko* socken (sid. 102) till *Nystad*, sid. 100, en åt nordväst inåt landet genom *Hinnerjoki* till *Eura* (se sid. 114), medan vägen norrut fortsätter 34 km till *Raumo*, sid. 102.

2. *Raumo—Björneborg*, 63 km, genom *Euraåminne*, *Irjante* och *Luvia*, till största delen genom bördiga, väl odlade fält.

I *Euraåminne Vuojoki* (Vuohijoki) vidsträckt gods, under hvilket en stor del af socknen lyder, ett af de största i landet, eges af landtbruksrådet A. Björkenheim. Denna herregård med sina ståtliga byggnader och sin vackra trädgård är belägen, vid stranden af *Eurajoki*, 3 km från hafsstranden, 17 km från *Raumo*. År 1626 förlänade Gustaf .I Adolf riksrådet Åko Tott med *Vuojoki* säteri jämte *Irjauno* och *Lavia* lägenheter. Därofter har denna stora egendom varit åtskilliga släkters tillhörighet, bl. a. den namnkunniga släkten v. Fersens, tills slutligen densamma genom köp öfvergick i den n. v. egarens faders, kaptenen *Björkenheims* ego.

Vid mynningen af *Eura* å på en holme i hafvet *Kaunissaari* ångsåg; sjövägen från *Raumo* c. 15 km.

I *Eura* å bedrifves *perlfiske*. — Icke långt från åmynningen vid hafskusten finnas lämningarna af en äldre borg, i nejden känd under namnet *Linnmaan linna*. Dessa lämningar bestå af tämmeligen höga vallar jämte vallgrafvar, belägna på en kulle benämnd *Linnamäki*, hvilken fordom varit en från fasta landet afskild ö, och där seglaren fordom berättas hafva sökt skydd. År 1367 befalte kung Albrecht i följd af *Kumoboarnas* besvär att *Kumo* slott skulle förstöras samt uppbyggas ånyo på någon plats, där den mindre fülle landskapet till tunga. Också omnämnes år 1395 »Vreghden borch» en hufvudort i *Satakunta*, och under detta namn har man trots sig spåra just det ofvan antydda fästet på *Linnamäki* (*Slottsbacken*). Angående detta fästes förstöring måler sägnen, att en gång, då sonen till slottsherron seglade med sina skepp i riktning åt slottet, antog fadren honom vara en fiende, samt lät *Slottsbackens* järnbandade träkanoner dundra honom till mötes. Sedan han härigenom dödat sin egen son, sprängde han själf i sin förtviflan slottets försvarsverk i luften, samt begaf sig för allan tid ner i slottets underjordiska källare, hvarest hans omätliga skatter tillika äro gömda. Äfven detta fäste synes icke undgått att betunga folket. Sålunda sjunges uti ett fragment uppteckadt år 1736:

Icke lofdo då man lycklig,
När på *Linnamaa* var slottet,
Ett *Kustö* på *Kumo* äng
Bröd och ko i lika värde,
Unga tjuren för en brödbit,
För en vackra hornbrod oxo.

Originalot till ofvanstående lyder:

Eij silloin hyvin eletty,
Cuin oli *Linna Lijnamaissa*.
Cuisti *Kumolan* kedolla.
Silloin leipä lehmän maxoi,
Murun mullinen vasicka,
Carpion härkä *Calosarvi*.

G. Genom det inre af Satakunta till Kumo älf.

Den, som vill lära känna det inre af denna landsdel, kan göra en lönande tur från Aura eller Loimijoki station på Åbobanan till någon station på Björneborgsbanan. Från allmän turistsynpunkt sedt skänker linjen icke rikt utbyte, men saknar dock ingalunda intresse; särskildt är den att föredragas framför kustlandsvägen från Åbo till Björneborg, såväl genom den tidsbesparing den medför som den större bekvämlighet den erbjuder den resande.

Anknytning med Åbobanan vid *Aura* eller *Loimijoki* station se ofdan sid. 97, med Björneborgsbanan vid *Peipohja* eller *Harjavalta* station sid. 119.

1. *Aura station—Pöyttis—Orihpää.*

Från Aura station (gästgifveri vid Wiiala, $\frac{1}{2}$ km), går färden genom *Pöyttis* odlade slättbygd uppför Aura ås lopp, följande floden ganska nära åt till Mustanoja gästgifveri, 12 km.

Ännu därifrån till Orihpää by, 14 km, i det lika nämnda kapellet, är vägen dragen genom tätt befolkade trakter. Man passerar *Pöyttis* sockens nyligen restaurerade, ovanligt stora träkyrka, i hvars närhet på en nejd den dominerande kulle domsagens representant vid flera landtdagar, talmannen i bondeståndet 1894, har sitt pittoreskt belägna välbygda hem, Wärr hemman.

I *Orihpää* by, där några hemman under katolska tiden varit donerade Åbo biskoparne till rastställe vid deras färder till Kjuloholm, delar sig vägen åt tre håll:

1) åt väster till Nystad via Yläne, Wirmo, Letala, Nykyrko och till Raumo, via Yläne, Honkilaks, Hinnerjoki och Lappi.

2) åt öster till Loimijoki järnvägsstation, se nedan 2.

3) åt norr till Björneborg, se nedan 3—5.

2. *Loimijoki—Orihpää.*

Denna väg, 23 km, går först öfver *Loimijoki* slätten, hvarunder den två gånger är ledd öfver *Loimijoki* å till *Salli* gästgifveri, 12 km; ungefär 2 km ifrån stationen passerar sockens prydliga fattiggård, en af de äldsta på landsbyggden. Några km längre fram synas till

vänster den nya spikfabrikens byggnader. Vägen ifrån Salli till Orihpää, 11 km, går förbi *Haarois* ståtliga gård (egare herr Nyberg) hvarefter den kommer upp på södra Satakuntas högås och skär dess sydligaste gren.

3. Orihpää—Wirtsanoja—Säkylä.

Vägen går här längs med högsta delen af den skogbeväxta högplatå, som har sin början vid *Orihpää* by. Det är en flere km lång tallmo med vågformig yta, bildad genom nästan parallellt ifrån sydväst till nordost sig sträckande högre och lägre sandåsar, emellan hvilka på sina ställen finnas kärr, på andra åter någon odlad dalgång, där mons vatten sipprat fram och bildat en bäck, vid hvars stränder odlaren funnit för sin möda tacksam jordmån. Ifrån denna högplatå och de därå befintliga kärren rinner vattnet åt tre håll: genom *Aura* å och dess tillflöden söderut; genom flera bäckar och åar, som falla i *Loimijoki*, åt nordost till Kumo älfs system; samt genom sjöarne *Pyhäjärvi* och *Kjulo* sjö åt nordväst genom *Eurajoki* i *Bottniska* viken.

Ifrån *Orihpää* till *Wirtsanoja*, 10 km, stiger vägen omärkligt och går öfver några lägre åsar, för det mesta genom tallskog, på sina ställen låg och gles, på andra åter rätt vacker.

Kort efter det man lämnat byn, har man till vänster det kärr, i hvilket *Aura* å, som i *Orihpää* by är smal, som ett större ängsdiko, upprinner. Icke långt därifrån nära en stor sten »*Toinien kivi*» tätt invid landsvägen, ser man till höger en af de källor, som äro karaktäristiska för denna mo; på ett ställe, där sandåsen brant stupar, kväller vatten i ymighet fram ur sanden vid brantens bas och bildar i däliden en bassin med det klaraste, kalla vatten, däri man på flera meters djup i bottnet kan urskilja ett ditkastadt föremål. Dessa källor gifva upphof till bäckar, hvilka redan i sitt tidigaste lopp användas till drifvande af mjölkvarnar.

Från *Wirtsanoja* by, (ett predikogäll under *Alastaro*, eget bönehus och folkskola), där gästgifveriet erbjuder ett jämförelsevis godt rastställe, fortsättes vägen till *Säkylä*, 22 km, öfver samma mo. På den andra km från byn en vägskilnad: till höger går vägen genom *Alastaro* och *Vampula* kapell till *Lautakylä* (se sidan 118), till vänster genom *Säkylä* till *Eura* och *Kumo* socknar. På denna senare väg vidpass 5 km ifrån *Wirtsanoja*, ser man till höger om vägen, på ett afstånd af omkring 2 km, mons högsta ås. Skogen är här mycket låg till följd af att trakten härjats af skogseldar. Ifrån denna ås, *Porsaan harju*, har man en särdeles anslående utsikt öfver södra Satakuntas högplatå med sina vidsträckta skogar, odlade ådalar och tvänne stora sjöar.

Äfven å denna sträcka finnas till vänster om vägen källor, bland hvilka Wirtsanoja bys kvarnkälla, i hvilken Pyhäjoki, ett tillflöde till Pyhäjärvi, upprinner.

Sedan man färdats 10 km öfver sandmon börjar vägen närma sig Pyhäjärvi genom Pyhäjoki ådal, ledande från by till by, tills man efter att hafva tillryggalagt runda 10 km omsider uppnår *Säkylä* Lill- och Storbyar vid *Pyhäjärvis* strand. Här bör turisten ej försumma, att från höjden af den ås, som ligger emellan landsvägen och sjön, vandrande förbi en mängd väderkvarnar af äldre och nyare konstruktion, njuta af *utsikten* öfver denna stora och vackra sjö, hvars vida blå yta erbjuder en öfverraskande anblick och ögonen en fågnad efter den långa färden öfver sandmon, samt ett godt tillfälle till bad; stränderna något långgrunda, botten af fin sand och vattnet kristallklart.

Sedan *Säkylä kyrka* passerats; delar sig vägen inom Säkylä storby (Iso Säkylä). Vägen till höger går genom Kjulo, vägen rakt fram åter genom Eura och Kiukais.

4. *Säkylä—Kjulo—Kumo—Peipohja station.*

Denna väg 30 km leder under dess första del mest genom åkerfält till *Sillanpää* gästgifveri (dåligt) 15 km; nästan under hela färden ser man till höger *Kjulo sjö* (Köyliön järvi), icke stor och naturskön som Pyhäjärvi, men utmärkande sig därigenom, att dess stränder nästan öfveralt äro tätt bebyggda och odlade. Vägen går förbi *Puolimatka* gård (tillh. possess. V. Lundström) och *Huhti* majorsboställe vid Björneborgs regemente, men aflägsnar sig från sjön, då man börjar varsna *Kepala* gård (tillh. godsegaren Fredr. Järnefelt) och *Kjuloholm* (innehafv. frih. Axel Cedercreutz), beläget på en holme midt i Kjulo sjö, 2 km från landsvägen. Ifrån Sillanpää gästgifveri går vägen genom en präktig tallskog förbi tvänne täcka skogssjöar *Ilmi* och *Pitkäjärvi* till Kumo socken, der den förenar sig vid Kumo gård, 15 km, med landsvägen emellan Tammerfors och Björneborg. Anknytning med järnväg vid *Peipohja station*. nedan sid. 119.

Kjuloholm bör såväl för sina historiska minnen som sitt egendomliga läge icke lämnas obeaktadt af turisten i dessa trakter.

Afvägen från allmänna landsvägen utmärkes med afvisare; afvägen slutar vid en färja, på hvilken öfverfarten till holmen göres; färjakarlen tillkallas medels ringning på en klocka, upphängd på en grön stolpe vid färjstället.

Som kändt förlägger folksäggen legenden om biskop Henriks mord till Kjulo sjö och nämner som hans bane-man Lalli från Saari (ö); denne måste således antagas vara stället tidigast omtalade egare. Att däremot gården och dess underlydande hemman i äldre tider innehafts af Åbo biskopar konstateras af gamla urkunder: så har man i behåll härads höfding Jöran Perssons dom S:t Britas dag 1420, däri en äng tilldömes Biskop Magnus Tavast norr om ån, hvilken äng ännu bär namnet „Pispan niitty“, hvaremot ängen söderom ån, som Polsu byamän fingo behålla, sedan den tiden kallas „Riita niitty“. Äfven förvaras ännu en skrifvelse af Biskop Arvid Kurck af år 1517 daterad „ex mansa nostro Kjulo“. Vid reformationen indrogs Kjuloholm, liksom de flesta andra kyrkliga godsens till kronan och förlänades det under Gustaf Wasa och Erik XIV än till den ene än till den andre bland svenske och utländske män, som på något vis utmärkt sig i konungarnes tjänst; så voro ifrån 1559—1574 fem olika personer i besittning af egendomen.

År 1574 gaf Johan III befallning om, att å Kjuloholm skulle byggas en sätesgård för hans son Julius Gyllenhjelm; det boningshus, som då uppfördes, förstördes af våld 1812, hvaremot källaren därunder ännu står oskadd, den bär namnet „Lalli's källare“ och bland traktens allmoge går den sägen, att det varit här Biskop Henrik våldgäst.

Sedan Julius Gyllenhjelm 1585 aflidit barnlös, tillföll Kjuloholm Johan III:s dotterson Johan De la Gardie. Från dennes tid förvaras i Kjulo kyrka ännu en altarduk och messkåpa af rödt kläde, hvarå finnas broderade släkterna De la Gardies och Öxenstjernas vapen äfvensom gifvarenes initialer. — Genom giftermål öfvergick egendomen sedan till den för sin praktlystnad kände presidenten i Åbo hofrätt Jöns Kurck och har sedermera egts af släkterna Natt och Dag, Sture och Piper, tills gården med dess underlydande hemman år 1746 köptes af riksrådet grefve Herman Cedercreutz, som genom en testamentarisk författning år 1754 förordnade, att Kjuloholms gods skulle vara fideikomiss inom Cedercreutz'ska släkten.

Själftva holmen, som utgöres af en ur sjöns midt uppstigande sandås, dominerar trakten genom sitt med hög barrskog prydda krön. Utom gårdens ekonomie-

byggnader, finnes på holmen äfven Kjulo sockens nyli-
gen ombygda kyrka.

Änjo uppförd år 1888 enl. ritning af friherre Seb. Gripenberg är kyrkan särdeles vackert belägen inom gårdens park, omgifven af gammal furuskog. Det lönar sig att göra ett besök i kyrkans torn, därifrån man har utsikt öfver hela Kjulo sjö, en del af Pyhäjärvi, och en stor del af Kjulo socken. Nyckeln erhålles af trädgårdsmästaren på stället. På holmen, som är 2 km lång och på det bredaste stället nära 1 km bred, finnes utom trädgård, parker, gårdsplaner etc., cirka 50 ha åker och 100 ha äng.

Utom denna större ö finnas i Kjulo sjö 3 mindre holmar, af hvilka den största bär namnet Kauko eller *Lallin luoto*, en annan *Kirkkokari*, emedan det påstås, att på densamma de första kristnas i socken bönehus varit uppfördt.

5. Säkyli—Eura—Kiukais—Harjavalta.

Ifrån Säkyli till Nuorante, 15 km, går vägen mest genom skog nära *Pyhäjärvis* strand; på sina ställen där en vik skär djupare in, går landsvägen tätt vid stranden och beredes den resande därvid ofta tillfälle att njuta af vackra utsikter.

Mångenstädes vid vägen observeras i skogen gropar, omgifna af stenskräpvor: spår af Säkyli sockens förnämsta slöjd, kvarnstenshuggningen. Under det öfversta sandlagret finnes här, i större eller mindre block, en lätt huggen stonart inbäddad. Med tillhjälp af en i ändan skärpt järnstång undersöker kvarnstenshuggaren den funna stens storlek och kvalitet, hvarefter han med jordegarens bistånd lyftar den till ytan; ämnet grofhugges i skogen, sodan forslas stenen af jordegaren till byn, hvarest kvarnstenen färdighugges; den vid försäljningen erhållna penningesumman, delas enligt på förhand emellan stenhuggaren och jordegaren uppjordt förhållande.

Vid norra ändan af Pyhäjärvi passerar vägen *Kauttua bruk*, onekligen det vackraste stället i denna del af Satakunta, beläget, som det är, vid Pyhäjärvis strand emellan skogbeväxta höjder i en trång däl, där Eura-joki, bildande flera fall, bryter sig igenom åsen.

Bruket är anlagdt för öfver 200 år sedan af den om Finlands bruks-handtering så väl förtjänte landshöfdingen Lorenz Croutz och esges nu, lika som de flesta järnbruk i Satakunta, af kommerserådet A. Ahlström. Det lönar sig, att göra en promenad genom parken till Pyhäjärvis strand. Fredrika Bremer är född på Kauttua och har sedermera äfven beskrifvit stället behag.

På Kauttua äro domsagans häradshöfding och Eura sockens kommunläkare bosatte.

När man passerat Kauttua, kommer man ut på den fruktbara *Eura slätten*.

Nuorante gästgifveri till *Kiukais* 12 km. Detta håll visar en bild af de odlade ådalarna i Satakunta, den ena välbygda gården ligger vid den andra utmed vägen och ån. Det solida byggnadssättet, de omsorgsfullt skötta åkrarne, de dugliga jordbruksredskapen, de många by-mejerierna, drifna af vatten eller ånga, alt vittnar om idoghet och välstånd. — Ungefär vid *Eura kyrka*, men

på östra sidan af Eura å, synes en kulle, hvars namn *Käräjämäki* tyder på, hvartill den fordom användts; där skönjas ännu äfven stensättningar.

Såväl *Käräjämäki* och *Pappilanmäki*, som de flesta andra kullar, hvilka knapt märkbart höja sig öfver åkerfälten i denna ådal, hafva befunnits innehålla dels förfinska, dels finska grafvar från hedna tiden och talrika i dem gjorda fynd hafva kommit i finska fornminnesföreningens samlingar. Socknens nya begravningsplats på *Lauhianmäki* inreddes sålunda 1889—90 på ett vidsträckt hedniskt grafväld.

Vid *Waanis* vackra gård (egare handlanden P. I. Salmén) tar vägen af till höger åt *Kiukais* (vägen till venster går till Raumo genom Euraåminne), ledande fortsättningsvis genom vackra byar förbi *Kiukais* på en backe belägna kyrka, nära hvilken äfven gästgifvaregården är belägen. Sedan vägen härefter passerat *Harola* by, går den öfver den skogbevuxta ås, som skiljer *Eurajokis* vatten ifrån *Kumo* älf, till *Merstola*, 13 km, i *Harjavalta*, där den förenar sig med landsvägen till *Björneborg*, väster om *Kumo* älf. Anknytning med järnvägen vid *Harjavalta* station, nedan sid. 120.

H. Tammerfors—Björneborg.

Trafiken från Tammerfors till Björneborg har ända till senaste tider varit hänvisad till de landsvägar, som förbinda dessa orter. Sedan numera järnvägsnätet utsträckts till Björneborg, hafva ändrade förhållanden inträddt, så att en resa från inlandet till Björneborg väl i regeln hädanefter kommer att företagas med järnväg. Af sådana skäl göres här nedan endast korta antydnningar om de förut vältrafikerade landsvägarna.

Den, som förfogar öfver några dagar för ett besök i trakterna kring *Kumo* älf, kan från särskilda stationer vid banan göra lönande sidoturer. Isynnerhet äro de trakter banan genomskär i sin första del, från Tammerfors till *Tyrvis*, rika på naturskönhet. Längre fram löper banan längs *Kumo* älf, genom bördiga, välodlade områden med uråldrig kultur.

För turisten i *kanot* erbjuda de sjöar som bilda *Kumo* älf's öfre lopp äfvensom älfven själf ända till *Björneborg* en särdeles angenäm ehuru forsrik linje.

a) Med bantåg från Tammerfors till Björneborg.

Ifrån Tammerforsstation utgår banan åt norr, gör efter en kort sträcka en kurva åt väster och öfvergår

forsen vid dess utlopp ur Näsijärvi på en ståtlig järnbro, från hvilken man åt vänster har en vacker **utsikt öfver Tammerfors* och åt höger en vidsträckt **vy öfver Näsijärvi*. Invid bron, åt v., Nottbeckska trädgården (Se V B.). Kort därpå passeras stadens vedhamn och upplagsplatser, öfver hvilka banan är lagd på en af järnpelare uppburen viadukt. Därefter försvinner Näsijärvi och banan går genom en stadsdel vid Pyynikkäs slutning (se V B.); efter en kort skärning synes sjön åter till höger. ganska lågt under banan; utsikten vacker. Midt öfver en vik synes den vackra egendomen *Lielax* (tillh. hr v. Nottbeck), hvars ståtliga hus omgifvas af park-anläggningar och välskötta åkrar. *Santalahti* växel, 4 km. Banan, fortfarande på norra sidan af Pyynikkä-åsen, passerar två mekaniska inrättningar för transport af stock mellan Näsijärvi och Pyhäjärvi (se V B.) — och uppnår en punkt, från hvilken man har en **utsikt öfver båda dessa sjöar*; följer så *Epilä* haltpunkt, 7 km, vid landsvägen till *Yläjärvi* och *Kuru*.

Från *Epilä* till *Tavastkyrö* 33 km och *Ihalis*, 51 km. Denna väg är enformig och ödslig, så att, om icke den kortaste vägen eftersträfvats, den sedan 117 från *Suoniemi* haltpunkt är att föredraga.

Banan går härifrån genom skogsmark och odlade egor till *Nokia* station, 17 km.

Nokia bruk, tillh. ett aktiebolag, 1 km från stationen, från hvilken är ledd smalspårig bibana till bruket, förtjänar ett besök. Jmfr äfven V, B, 2, *Nokia bruk* består af träsliperi och cellulosa-fabrik, anlagda vid den väldiga fors som bildas af de Tavastländska sjöarnas samlade vattenmassor i deras utflöde från *Pyhäjärvi* till *Kulovesi*. Lönande *promenad* längs forsens norra strand från fabriken 2 km nedåt, hvarunder icke mindre de härliga stränderna än själfva forsens fångsla intresset. — På södra sidan om forsens ligger *Nokia gård* (tillh. äfven bruksbolaget, med vackra trädgårds-anläggningar och välhåftrade fält.

Det äldsta meddelandet angående *Nokia* egendom omnämner, att *Matts Kurck* år 1274 därstädes hade sin bostad. Efter denna tid omhänderhades gården af särskilda adliga innohafvare och öfvertogs 1626 af *Jesper Mattsson Krus* och hans maka *Brita de la Gardie*. Ifrån ätten *Krus* öfvergick egendomen genom gifto till kungliga rådet grefve *Fabian Wrode*, som var innohafvare af *Nokia* ifrån år 1696. Från början af 1700-talet har *Nokia gård* ogts af familjerna *Jägerskjöld*, von *Kuorring*, *Tavast*, friherre *Kurck*, *Blåfield* och *Törngren*, samt innenafves för närvarande af *Nokia aktiebolag*, (verkställande direktör brukspatron *F. Jdestam*, bosatt på stället). Invid *Nokia gård* utkämpades under *Klubbekriget* den 2 Januari 1597 en hård strid emellan bondehären, som här slagit läger, och *Klas Flemings* ryttare, hvilka besegrade bönderne och förföljde dem långt upp emot gränsen af *Österbotten*. — I trädgården å *Nokia* finnes en kulle, hvilken folksägnera botecknar såsom grafplats för någon af de forne egarene af godset. Vid gräfningar i densamma i början af detta sekel påträffades äfven särskilda gamla, förgyllda smycken, och finnes ännu invid densamma upprest en större flat sten, som antages hafva varit själfva grafstenen, och därå några mystiska tecken och figurer äro inhugna.

Kort efter det Nokia lämnats har man från banan åt v. utsikt öfver *Emäjoki*, såsom älfven här nämnes, och ett stycke längre fram öppnar sig en vacker *utsikt öfver Kulovesi*, till v. öfver vattnet synes *Haapaniemi* gård. (tillh. fru C. Törngren). Härefter kommer man till *Siuru* station, 26 km, vackert belägen vid stranden af *Kulovesi*.

Siuru fors, nära intill stationen, bildas vid de norrifrån kommande Ikalis- och Tavastkyrö-vattnens utflöde i *Kulovesi*; vid forsen är ett träsliperi under anläggning.

Linnavuori, en höjd med lämningar af en hednisk fornborg, 2 km åt norr från *Siuru* på högra stranden af sjön, uppnås lättast med rodd från *Siuru* till bärgets fot. Från stranden för en kort gångstig, som lätt finnes, upp till höjden, från hvilken vacker *utsikt* öfver kringliggande nejder. — Erhålles icke båt, följes högra stranden åt norr ifrån *Siuru* by; vägvisare bör medfölja.

Sidotur till Tavastkyrö och Ikalis (se nedan sid. 117) anträdes af turisten i *kanot* lämpligast från *Siuru*; turisten till lands stiger af vid *Suoniemi* haltpunkt eller *Karkku* station.

Vid *Siuru* station öfvergår banan på en järnbro forsen och samtidigt gränsen mellan Tavastehus län och Åbo—Björneborgs län, följer härefter *Kulovesis* strand, passerar *Kulju* gård (tillh. filmag. A. Elving) med *Kulovesi* plattform, och är sedan dragen 3 km längs en smal udde och en holme med *utsikt* öfver vatten på båda sidor; till h. *Kauniais* gård (tillh. fröken Wegelius). Härefter öfvergår banan de norrifrån i *Kulovesi* infallande *Mouhijärvi* vattnen för att åter nå fastlandet vid *Urmia* by, invid hvilken storartade fyllnings- och skärningsarbeten varit nödvändiga, och passerar därpå *Suoniemi* haltpunkt, 33 km, med *utsikt* öfver *Kulovesi* till *Suoniemi kyrka* på dess södra strand.

Suoniemi haltpunkt bogagnas af den, som med båt vill fortsätta till *Suoniemi kyrka*. Denna haltpunkt är lämpligaste utgångspunkten för en tur till *Mouhijärvi* (se nedan sid. 121) äfvensom *Tavastkyrö* och *Ikalis*. Helt erhålles från *Salmis* gästgifveri, 2 km.

Sidotur till Tavastkyrö och *Ikalis*. Från *Salmis* gästgifveri följes *Mouhijärvi* vägen (se nedan s. 121.) Vid *Häijä*, 7 km från *Salmis*, grenar sig vägen mot norr och går genom trakter, som äro föga bebodda, men icke sakna behag. Man passerar *Pakkanen* gård, 11 km, tillh. boställsinspektör J. Richter). Ju mer man närmar sig *Tavastkyrö kyrka* (13 km), desto mer tilltar odlingen, och trakten däromkring visar ett väl skött jordbruk. Om man, ett stycke innan kyrkan uppnås, lämnar vägen till det vid kyrkan liggande gästgifveriet och följer telefonledningen från *Tammerfors* kommer man till *Kyröskoski* (4 km), 25 m högt, där *Kyrösjärvi* genomflyter *Vatulanharju*. Från olika punkter å stranderna och fabriksanläggningarna erbjuder fallet en storartad anblick.

Vid *träsliperiet*, tillhörigt *Hammarén & Cio* i *Tammerfors*, har en stad af arbetarebostäder rest sig. Intet gästgifveri. Hos handl. *Sandell*, nägst uppe på höjden, nära *utsiktstornet*, fås mat, enkel, god och billig. Han till-

handagår äfven med råd rörande kvarter. Från *utsiktstornet*, hvartill nyckeln fås å brukskontoter, vidsträckt och vacker utsikt öfver Kyrövattnen.

Från Kyröskoski 18 km land- eller sjöväg till *Ikalis* köping (privilegerad 1858, omkr. 200 innevånare). En ångbåt trafikerar trakterna närmast köpingen. Från Kyröskoski vacker landsväg till *Wiljakkala* kyrka hvarifrån en rask fotgängare utan svårighet kan söka sig fram till *Pengonpohja* vid Näsijärvi genom ödsliga, men rätt vackra trakter. Från Pengonpohja landsväg till Tammerfors genom Ylöjärvi, c. 35 km. Till *Toikko* vid Näsijärvi landväg 10 km (se V C.).

Efter en sträcka genom skogs- och ängsmarker, öppnar sig till v. en utsikt öfver *Rautavesi*, invid hvilken sjö *Karkku* station, 43 km, i Palviala by med vackert läge.

Stationen egnar sig till utgångspunkt för följande sidoturer:

Till *Tavastkyrö* och *Ikalis* se ofvan sid. 117.

Till *Mouhijärvi* och vidare västerut se sid. 121.

Till *Pirunvuori* på en stor holme i Rautavesi, uppnås med båt från stationen, 8 km, vacker farled. Pirunvuori är ett brantstupande berg med vidsträckt, vacker *utsikt* öfver de kringliggande vattenrika trakterna. Uppo på berget en grotta och kringströdda väldiga granitblock, som gifva platsen en vild prägel. Företages utfärden hit, rekommenderas att fortsätta roddon på Rautavesi förbi *Karkku* kyrka och vidare till *Tyrvis* kyrka, på hvilken sträcka passeras Tyrvis sockens uråldriga, numera öfvergifna *gamla kyrka*, enligt traditionen den första i hela öfra Satakunta.

Från *Karkku* station går banan genom odlade trakter, här och där vyer öfver sjön till v. Flere egendomar passeras: till h. *Tullus* (tillh. fru Caloander), till v. *Koskis* (tillh. kapten Ekholm), på afstånd till h. *Järventaka* (tillh. lektor Hj. Hjelt). I *Karkku* socken och såsom närmaste station till kyrkan ligger *Heino* haltpunkt, 49 km, hvarefter banan inkommer i *Tyrvis* socken, inom hvilken den vackert belägna *Tyrvää* station, 58 km.

Från stationen 1 km till Tyrvis kyrkoby, den stora och välbygda *Marttila by*, i hvilken finnes postkontor, apotek, m.m. Stationsort för distriktets provincialläkare. På vägen från stationen till byn går landsvägen på en prydlig bro öfver *Wammaskoski*, genom hvilken fors Rautavesi utflyter i Kumo älf, som här har sin egentliga början. Invid forsén ligger socknens ståtliga *kyrka* af tegel, försedd med två torn, synliga vidt omkring i trakten.

Järnvägen fortsätter genom odlade trakter öfver Vaununjoki järnbro och bank, närmande sig Kumo älf vid *Ritala* till h. och *Ruotsila* stora gård (tillh. fru Rydman) till v., i hvars grannskap invid Kumo älf *Kiikka* station, 65 km, anknytningspunkt för trafiken från *Kiikka*, *Kiikkais* och *Keikkiö* kapeller. Genom dels öde dels odlade trakter går vägen till *Kauvatsa* station, 81 km, på en lågländt äng norr om *Puurijärvi* vid Kauvatsanjoki, som öfverskrides på en järnbro.

Denna station är den närmaste för trafiken från *Hvittis* socken och dess på den välodlade och bördiga Hvittisslätten belägna centralpunkt *Lauttakylä* ansemliga by med apotek, postkontor samt åtskilliga handlande

och handverkare. **■ Gästgifveriet** är godt och har flera rum för resande. Ortens provincialläkare är stationerad på platsen. I Lauttakylä sammanstöta de vägar, som leda från Åbo, T:hus, T:fors och B:borg. — *Hukkola* egendom finnes nära invid kyrkan (egare poss. F. Randelin).

Kyttylä haltpunkt, 85 km, vid Kumo älf står i ångbåtsförbindelse med Lauhunsuo och Lauttakylä i Hvit-tis. Härefter öfvergår banan Kumo älf på tre broar vid *Köysikoski*, *Putoja* och *Pahakoski*. Den sista bron vid *Witikkala* gård är storartad, 16 m. öfver flodbädden; vacker **utsikt*. Följer så *Risti* haltpunkt, 90 km, belägen i ett stort grustag vid landsvägen till Hvittis (Lauttakylä 20 km). Öfver bördiga fält går banan vidare förbi *Kumo kyrka*, till h., till *Peipohja station*, 97 km, restaura-tion.

Denna station är en af de viktigaste punkterna på banan såsom anknypningspunkt för en vidsträckt landsdels trafik; här anknyta vägarna till *Kjulo*, *Eura* och *Säkylä*; jmf. III. G. 4 sid. 112. Från Peipohja kommer den planerade bibanan till Raumo att utgå och utgör stationen intill dess banan blir en verklighet anknypningspunkt för Raumo, jmf. III. F., sidan 102. För den, som vill besöka Kumo socken och dess historiska minnen, är Peipohja jämväl den lämpligaste afstigningspunkten. Rum torde kunna fås i gårdarna kring stationen, där trafiken sannolikt i den närmaste framtiden kommer att framkalla alla för den resande erforderliga bekvämligheter. Tillsvidare är närmaste gästgifveri i *Ylistaro by*, 2 km öster om stationen vid allmänna landsvägen.

Kumo socken, belägen på båda sidor af Kumo älf vid dess många krökningar, innan den antager nordvästlig riktning, är särdeles välodlad och bördig, vittnande om uråldrig kultur. Detta gäller i synnerhet om trakten närmast stationen eller den s. k. *Kumo slätten*. De flesta af lägenheterna äro belägna vid de båda älfstränderna och så tätt, att de synas bilda en enda sammanhängande by. Kumo socken utgör ett ur gammalt kulturområde. Vid älfvons knä mot söder inom n. v. Ylistaro by låg fordom-dags *Telje stad*. Det är på denna plats biskop Henrik enligt traditionen skall hafva predikat kristendomen för de hedniska fornfinnarne. Såsom ett minne häraf bevaras ännu

S:t Henriks predikohus eller den åldriga, såsom det uppgifves, salu-bod, från hvars fönster biskopen berättas hafva predikat för folket. Minnes-märket är beläget emellan älfstranden och landsvägen, en kilometer öster om Kumo kyrka. För att bevara det samma från förgängelsen har det om-gifvits af ett prydligt *kapell*, för hvars uppresande medel insamlades i hela landet sedan 1840 och hvilket högtidligen invigdes vid jubelfesten till minne af kristendomens införande den 18 Juli 1857. Kapellet är åttkantigt, hvälfdt och af tegel. I hvarje hörn befinna sig pelare med tornlika spetsar och de större fönstren äro till antalet sju. Ofvanför dörren finnes en taf-la af granit med följande inskription, författad af Aug. Ahlqvist:

»Tässä saarnasi sanaa
Lunastusta lausui kerran
Pyhä hurskas Henrikimme,
Suomen Piispa onsimäinen.
Sana tuotti siunauksen,
Kantoi kauniin hedelmän,
Jost' on Herralle ylistys,
Henrikille muistopatsas.»

Å dörren finnes en sparbössas jämte inskriften: »Rahan kokous Pyhän Henrikin muistopatsaan ja koulun tarpeeksi», samt »Älkääit hyvintekemistä ja jakamista unhottako, sillä senkaltaiset uhrit kelpaavat Jumalalle. Ebr. 13: 16.»

Det innanför kapellet belägna ogentliga predikohuset, utgörande nedre delen af en gammal byggnad af grof furustock, har en golfyta af ungefär 12,5 kvm. Höjden af de stockvarf, hvilka ännu finnas kvar, utgör c. 2 meter. En anteckningsbok för besökande finnes framlagd inom monumentet, och nyckeln förvaras och tillhandahålles besökande gratis hos handlanden J. Juselius, bosatt alldeles invid stället.

Icke långt härifrån ligger *Kumo kyrka*.

Väster om stationen utbredor sig de vidsträckta åker- och ängsmarker, hvilka underlyda *Kumogård*, belägen vid stranden af Kumo älf (tillh. godsägaren E. v. Knorrings arvingar). Kumogård hade tidigare natur af kungsgård och utgjorde sannolikt en af de äldsta eller kanske den äldsta lägenheten af detta slag, hvars anor i denna egenskap torde gå upp ända till medlot af 1900-talet. Bland de personer, hvilka innohaft denna gård, må nämnas Åbo-biskoparne Hemming och Tavast äfvensom konung Karl VIII Knutsson, riksförståndarone Sten och Svanto Sture, Sten Stures d. y. enka Kristina Gyllenstjerna, amiral Severin Norrby, hertig Johan äfvensom hans gemåler Katarina Jagellonica och Gunilla Bjelke m. fl. Å en holme i Kumo älf nedanför gården finnas lämningar af *Kumo slott*, hvilket nedrofs på konung Albrechts af Mecklenburg befallning den 12 Juni 1367.

Från Peipohja går banan öfver odlade fält, hållande sig 2 å 3 km från Kumo älf till *Harjavalta* station, 106 km, vid vägen till *Kiukkais* och *Eura*, III. G. 5 sid. 114 i närheten af *Harjavalta kyrka* (närmaste gästgifveri *Merstola*, en km); följer så *Nakkila* station, 117 km, vid *Nakkila kyrka* till h.; till v. synes *Willilä* gård.

På älfvens norra sida icke långt från kyrkan ligger *Anola* sätesgård, hvilken under Klubbkrigets tid innehades af den kände anhängaren af konung Sigismund, krigsöfversten Axel Kurck. (Tillh. f. n. firman J. C. Fronckell & Son).

Från stationen går landsväg till *Euraåminne* och *Luvia*; jmf. III F sid. 109.

Den följande sträckan löper banan jämsides med den gamla landsvägen och närmar sig älfven. *Haistila* haltpunkt, 123 km, vid färjpass öfver floden och väg till *Kulla* kapell på älfvens norra sida (se nedan sid. 121). Haltpunktens plan sträcker sig till stranden af älfven, som härifrån är navigabel enda till mynningen. Från banan, som härifrån går genom välodlade fält, synas till h. på norra sidan af älfven *Ragvaldsby* reservkompanis kaserbyggnader. *Fritala* (Friby) platform, 127 km, är anknytningspunkt för trafiken från *Ulfby* socken.

Norr om älfven ligger den åldriga *Ulfby kyrkan* i *Gammelby by*, hvilken erhöi stadsprivilegier 1365 och bibehöi sig i denna egenskap till 1558 (se ofvan sid. 107). Ulfby kyrkas anläggningsår uppräives vara 1429. Såsom anmärkningsvärdt minnesmärke i den samma må nämnas krigsöfversten Axel Kurck's grafsten, hvilken jämte den aflidnes bild i relief bär följande inskrift: »*Jacet sub hoc cippo tumulatus Nobilis et Generosus Dn. Axelius Kurck de Anola et Totkjerf, qui in Domino placide obdormivit XXX Maji An. Christi MDCXXX aetatis suae LXXXV*».

Invid stationen färja öfver älfven och väg till det norr om älfven liggande *Fredriksfors bruk*, se nedan denna sida.

Då *Fritala* lämnas, synes till h. nära *Ulfsby kyrka Saaris* boställe och längre fram till h. *Koivisto* gård. hvar- efter banan inkommer på de vida slättmarker, som om- gifva *Björneborg*, 136 km.

Björneborg stad se III. F, sid. 105.

b) *Landsvägarna från Tammerfors till Björneborg* hafva numera, sedan järnvägen öppnats för trafik, föga betydelse, ehuru de väl för turisten kunna erbjuda myc- ket af intresse genom sin rikedom på vackra utsikter öf- ver natursköna trakter. De beröras här endast i korthet.

Från *Tammerfors* till *Salmis* gästgifveri (sid. 117) följer vägen i det närmaste samma sträcka som järn- vägslinjen och berör samma punkter som denna, hvar- för här hänvisas till ofvangifna anvisningar sid. 115. Vid *Salmis* (sid. 117), delar sig vägen. En linje följer fort- sättningsvis järnvägslinjen och Kumo älf till *Kiikka* (sid. 118), där älfven passeras med färja; vägen fortlöper här- ifrån på älfvens södra sida i en stor krok åt sydväst till *Hvittis* (sid. 118), hvarefter den vänder mot nordväst till *Kumo kyrka* sid. 120 och fortlöper i närheten af järnvägs- linjen (sid. 120) ända till *Björneborg* (sid. 105). En annan kortare linje för från *Salmis* åt nordväst genom den kuperade och på smärre sjöar (140 st.) rika *Mouhijärvi* socken (egendomar: *Ryömälä*, tillh. major A. Forss, och *Selkis* militieboställe, som innehafves af fru S. Salonen). Sedan *Mouhijärvi* ganska prydliga och välbelägna kyrka passerats, fortgår vägen åt nordväst genom *Suodenniemi* kapell till *Lavia kyrka*, där vägen tager en sydvästlig riktning längs stranden af *Karhijärvi* (*Haapaparras* gäst- gifveri) och fortgår vidare till *Kulla* kapell, bland hvars sevärdheter nämnes *Joutsijärvi* sjö med sina 52 holmar, belägen ej långt från landsvägen, 4—5 km norr om *Kulla kyrka*.

Från *Koskis* gästgifveri i närheten af sistnämnda kyrka leder en väg öfver *Friby* (sid. 120) färja i *Ulfsby*. Man passerar därvid *Fredriksfors* järnverk i *Kulla* (mas- ugn och stångjärnshammare; tillh. kommerserådet A. Ahl- ström). Likaledes passeras *Karlsmarks* klädesfabrik (tillh. *Karlsmarks* fabriks aktiebolag).

En annan väg, som mera trafikerats, för från *Kulla kyrka* till *Palus* by hvarifrån man har 20 km till *Björne- borg*, jmf. 105.

Hela landvägen från Tammerfors till Björneborg, genom Mouhijärvi, 127 km.

c) Från Tammerfors till Björneborg göres en lönande tur *utför Kumo älf i kanot*. Från Tammerfors öfver Pyhäjärvi 14 km till *Nokia*, sid. 116, där kanoten lyftes, förbi fabriksanläggningarna; nedra delen af forsen kan utan risk befaras. Öfver Kulovesi och Rautavesi till Tyrvis särdeles vacker väg, jmf. sid. 118. Utför Vammaskoski, sid. 118, som är obetydlig och lätt befares i kanot, kommer man till Kumoälfs egentliga flodområde; här möta en mängd strömmar och forsar, af hvilka endast ott fåtal icke kan befaras af en van kanotist. Ang. de trakter, som på denna linje beröras, gifvas upplysningar ofvan sid. 119.

IV. Från Helsingfors österut till Viborg.

I detta kapitel upptages till behandling området mellan de stora insjöområdena i landets inre och Finska vikens kust.

Genom detta områdes norra del är en af landets viktigaste trafikleder, järnvägen till S:t Petersburg dragen. Själfva banan erbjuder dock föga af intresse för turisten; den löper till största delen längs den för järnvägsanläggningar särdeles gynsamma terräng, som bildas af Salpausselkäs jämna rygg, hvilken ter åsnaturens enformighet; skog står på ömse sidor af banan, odlingen når i allmänhet icke hit upp; insjölandskapet ligger äfven det på betydligt afstånd från banan på dess norra sida, så att utsikterna från kupéfönstren endast på några ställen lifvas af vatten. Denna bana har dock sin stora betydelse för turisten för de viktiga anknytningar den ger för turer till det inre af landet, förnämligast de linjer, som hafva sin södra ändpunkt i Tavastehus, Lahtis och Villmanstrand.

I söder utbreder sig Finska viken, hvars norra kust är rik på skärgårds- och hafsnaturens omväxling och behag.

Det mellan Salpausselkä och Finska viken belägna kustlandet har att uppte en merendels hög odling och gammal kultur; men för turisten, som främst fäster afseende vid naturskönhet, lämnar detta område icke synnerligt utbyte, utom i nejderna kring Kymmene älf och dess mynningsarmar.

A. Helsingfors—Tavastehus och Riihimäki—Viborg— S:t Petersburg järnvägar.

Från Helsingfors följes först norrut den år 1862 för trafik öppnade bandelen Helsingfors—Tavastehus, den första i Finland, till *Riihimäki* station, hvarifrån med i hufvudsak östlig riktning utgår bandelen Riihimäki—S:t Petersburg, hvilken år 1870 blef färdig i hela sin längd.

1. *Helsingfors—Tavastehus*. Den första sträckan till *Malm* station, 11 km, se I B. 3, sid. 28. *Dickursby* stat. 16 km, på en vid, delvis välodlad slätt kring *Helsing kyrka*, som synes på afstånd till v. Landskapet antar nu en enförmig karakter till *Korso*, 23 km, och *Kervo*, 29 km; restauration.

Häriifrån utgår *Kervo—Borgå* banan, Finlands enda för allmän trafik upplåtna enskilda järnväg, öppnad år 1874; tillhör nu ett aktiebolag. Från *Kervo* går banan genom välodlade trakter till *Mårtensby* haltpunkt och *Nickby* station, 10 km, i *Sibbo socken* hvars ståtliga kyrka synes till. h. Från stationen synes till h. *Nickby* gård (tillhörande släkten Nassokin. Följer så *Hindhår* haltpunkt, i hvars närhet till h. *Boe gård* tillh. godsegaren L. Standertskjöld och längre fram till v. *Hindhår* egendom (tillh. godsogaren J. Hagelstams arvingar). Banan, som till *Hindhår* dragits i närheten af allmänna landsvägen gör nu en båge åt norr och aflägsnar sig från vägen; på följande sträcka passoras *Kiiälä* gård tillh. C. A. Levins arvingar) till v., och vidare *Hornhattula* och *Johannisbärg* hvardera tillhöra *Borgå* stad) till v., hvarefter stationen i *Borgå*, 33 km, belägen på *Borgå* ås västra strand utom staden, uppnås. **Borgå stad** se nedan B. sid. 126.

Från *Kervo* på landsväg västerut till *Thusby kyrka* 5 km, belägen vid *Thusby träsk*, på hvars stränder många sommarbostäder för Helsingforsbor uppförts. Icke långt från kyrkan är rysk militär förlagd i här uppförda baracker.

Ett stycke från *Kervo* synes till h. de stora byggnadskomplexerna för *Koivula* här placerade anstalt för minderåriga förbrytare. Genom skogslandskap går banan vidare till *Träskända* stat., 37 km, vid norra ändan af *Thusby träsk* (se ofvan), invid hvilket till v. *Träskända gård* (tillh. godsegaren A. Ehrström).

Från stationen går åt söder landsväg längs stranden af *Thusbyträsk* till *Thusby kyrka*, 7 km. Åt norr går landsväg till *Mäntsälä* socken, för hvilken *Träskända* är anknäpningsstation: vid denna väg ligger *Mariefors gård* (tillh. Fru L. Zilliacus) och *Mariefors järnbruk*, 8 km (tillh. ett aktiebolag).

Sträckan från *Träskända* till *Jokela* station, 48 km, invid hvilken ett stort tegelbruk (tillh. brukspatron P. Chmelewski) och *Hyvinge*, 59 km, erbjuder intet af intresse; 1 km söder om stationen till v. *Pikkusuo* gård, (tillh. statsrådet G. Strömberg),

Stationen, med hotell och restauration, är utgångspunkt för *Hangö* banan, se II, A, 2, sid. 34.

Genom ödslig monatur fortsattes till *Riihimäki*, 71 km, hotell och restauration, där banan uppnått ryggen af *Salpausselkä*.

Fortsättning till Viborg och S:t Petersburg se nodan 2.

De följande stationerna äro *Ryttylä*, 80 km, *Leppäkoski*, 86 km, och *Turengi*, 93 km. Härifrån löper banan till stor del genom odlade trakter: till h. synes *Harviala* egendom (tillh. kommunalrådet *Brusiin*), invid hvilken plattform; längre fram synes till v. *Vånå kyrka* af gråsten från katolska tiden och *Berttula* gård (tillh. mag. Hedman, som här inrättat en skola för andesvaga barn). Bakom Berttula höjer sig *Hattelmala åsen*. Till h. synes *Kattis* egendom (tillh. kommunalrådet *Lönnholtz* arvingar) och strax därefter nås *Tavastehus* station, 107 km. Ang. *Tavastehus* stad se V. A. I.

Den sista delen af banan löper nära stranden af de vattendrag, som från *Loppis socken* flyta norrut till *Vanajavesi*. Denna vattenväg erbjuder en lönande tur för *kanotisten*; men äfven turisten till lands har här många anmärkningsvärda punkter att beakta. Anträdtes turen från *Ryttylä* station, toges *Tervakoski* stora pappersbruk, 7 km (tillh. ett aktiebolag) till första mål. Härifrån flyta vattnen till *Kernala järvi*, invid hvilken sjö ligga *Vanantaka* tillh. kapten H. Standertskjöld och *Haga* stora herresäte (tillh. friherre H. G. Boije). Ang. tur härifrån till *Lojo*, se sid. 52.

Haga omtalas redan 1560, då det sannolikt tillhörde en medlem af släkten *Gripsfot*: sedermera egdes det af släkten *Uggla* till 1795, då det öfvergick till släkten *Lejonhufvud* och sedan genom giftermål till familjen *Boije*. Hufvudbyggnaden i två våningar, i hvilken ett af *Gustaf III* bebodt rum bibehållits orubbadt, är omgifven af vackra trädgårdsanläggningar. På stället finnes en mejeriskola.

Nära sätesgården finnes ett högt, brant berg, som kallas *Hakoisten linna*. Trappor, af naturen danade så jämna som vore de utuggna, leda upp på bärget. På bärgets plåtå funna tegelrester, ett myntfynd af 1291 och äldre handlingar, i hvilka stället kallas »gamla *Tavastehus*», tyckas bekräfta traditionen att *Birger Jarls Tavastehus* ursprungligen här anlagts, men efter jordbyte med en mäktig man flyttats, antagligen på *Torkel Knutsons* tid, till dess n. v. lämpligare plats.

Vid norra ändan af *Kernala järvi* ligger *Janakkala kyrka* i centrum af denna välodlade socken; invid kyrkan *Röikkälä* gästgifveri, 8 km från *Turengi* station, som jämnväl egnar sig till utgångspunkt för en tur i dessa trakter. Fortsattes vattenvägen till *Tavastehus*, passeras *Huittis*, där farleden hopdrager sig mellan branta, dystra stränder nära *Turengi* station). *Lilhuittis* och *Harviala* (se ofvan), hvarefter vattnet förbi *Berttula* (se ofvan) flyter tätt under *Hattelmala* ås, från hvars krön erbjudas vidsträckt, vackra utsikter.

2. *Riihimäki—Wiborg*. Den första delen af banan går genom trakter, hvilkas enformighet endast här och där afbrytes af en kort utsikt öfver något mindre skogs-träsk; icke ens vid stationerna skönjes någon högre odling eller större lifaktighet. Stationerna äro: *Hikie*, 79 km från *Helsingfors*, *Ois* 86 km, *Lappila*, 97 km, *Järvelä*, 103 km, *Herrala*, 115 km, och *Lahtis*, 130 km, restauration.

Kort innan stationen uppnås, passeras till h. *Tornator* trådrullsfabrik (tillh. ett aktiebolag), och växeln för bi-spåret till *Wesijärvi* lastageplats, som uppnås genom en väldig skärning i sandåsen, synlig till v.

Lahtis station har betydelse såsom genomgångsort för trafiken till trakterna kring Päijänne vattnen, inom hvilkas område ligga städerna *Jyväskylä* (VI B. 1.) och *Heinola* (VI C. 1). Från stationen afgå efter de ordinario persontågens ankomst, tåg till hamnen vid *Wesijärvi*, 3 km, hvarifrån regelbunden trafik på nämnda städer. Norr om stationen utbreder sig **Lahis köping**, hvilken efter timade större vådeldar, uppbygts efter en ny plan med breda, raka gator. Gästgifveriet invid stationen. — Bankkontor: Föreningsbankens filial. — Från höjden mellan stationen och köpingen vidsträckt utsikt öfver det vackra *Wesijärvi* och kringliggande områden. — Från Lahtis 10 km körväg till *Messilä* hemman, invid hvilket höjer sig *Tiirismäki*, södra Finlands högsta punkt, med vidsträckt, särdeles vacker utsikt öfver *Vesijärvi* och kringliggande nejder. Fotgängaren uppnår *Messilä* på en kortare väg, 7 km, genom *Jalkaranta* by vid stranden af *Vesijärvi*.

Banan följer från Lahtis den jämna, skogbeväxta ryggen af *Salpausselkä*; vid *Villähtis*, 140 km, afbrytes enformigheten på en kort sträcka af odlade trakter, där *Ersta* stora gård (tillh. godsegaren *Wessberg*) synes till v. Vid *Nyby* station, 150 km, och ett stycke förbi denna erhålles en vidsträckt utsikt till höger öfver landskapet söderom åsen, hvars formation här tydligt framträder. De följande hål'en till *Kausala*, 169 km, och *Kymmene*, 185 km, erbjuda intet af intresse. Kort efter det *Kymmene* station lämnats, öfvergår banan *Kymmene älf* på en lång järnbro med vackra *utsikter åt båda sidor, hvarefter *Kouvola station*, 191 km, restauration, uppnås.

Härifrån utgår järnvägen till *Kuopio*, jmf. nodan VI D. och *Savolaksbanans* fortsättning söderut till *Kotka*, jmf. nodan IV E, 2 a. Angående trakterna kring *Kouvola* och norr om den följande bandelen lämnas upplysningur nodan IV E och VI. F. g.

Sträckan österut från *Kouvola* öfvergår de föregående i enformighet; låg tallskog står på hvardera sidan om banan, icke ens ett skogsträsk upplifvar ödsligheten. Stationerna äro: *Uttis*, 204 km, *Kaipiais*, 214, km restauration, *Davidstad*, 238 km, i hvars närhet *Davidstad* reservkompani till v., och *Luumäki*, 250 km; här passeras några byar, som lifva upp landskapet; till h. synes *Luumäki* kyrka. Banan, som lämnar åsen för att i sydostlig riktning föra till *Viborg*, kommer nu in i ett område, inom hvilket passeras en rad täcka skogssjöar och vatdrag på ömse sidor om linjen, erbjudande omväxlande utsikter; *Pulsa*, 262 km, och *Simola*, 272 km, restauration,

Från Simola utgår åt norr banan till *Willmanstrand*, 19 km. genom hvilken trafiken på Saima vattensystem erhåller anknytning med järnvägs-linjen. Ang. *Willmanstrand* se VII A.

Nurmis, 294 km, invid hvilken särskilda industriella inrättningar, *Hovinmaa*, 300 km; kort härefter går banan genom *Yxpää* gård (tillh. kommerserådet W. Rothes arfvingar). Ett stycke längre fram erhålles en vv öfver *Viborgska viken* till h. och *Suomenveden pohja* till v., då *Kivisilta* bro öfver sundet mellan nämnda vatten passerar. Banan inkommer nu i villaförstäderna väster om Viborg. Här framträder till h. tornet af *Viborgs slott*, hvilket fullständigt presenterar sig i en vacker vy från den långa järnbro, på hvilken banan öfvergår det andra sundet mellan nyssnämnda vatten och inkommer till Viborgs station, 312 km, restauration.

Viborgs stad, se VIII A. 1.

3. *Viborg—S:t Petersburg* se VIII. C. 1.

B. Helsingfors—Borgå—Lovisa.

1. *Järnvägen* från Helsingfors till Borgå se ofvan sid. 123.

2. *Sjövägen* angenämare. Dagliga turer förmedlas af ångbåtarna „Runeberg“ och „Borgå“. Färden tar 4 timmar. God restauration.

Sedan Helsingfors redd passerats, går den vackra farleden genom Hästnässund förbi *Stansvik* (till vänster, tillh. frih. S. von Willebrand), emellan *Jollas* (vänster) och *Willinge* (höger), där stränderna äro öfversållade af villor och sommarbostäder. Sedan *Willinge* passerats, styres kosan öfver öppnare vatten, *Sibbofjärden*, till *Löparö* (tillh. kapten Tallgren). Ett stycke härifrån går farleden förbi *Kuggen* in i den inre skärgården i nordostlig riktning mellan fastlandet (till vänster) och den stora Emsalön (till höger), så öfver *Haikko* fjärden, på hvars västra strand *Haikko gård*, (tillh. gen. S. von Etters arfv.) och vidare förbi flere större och mindre villor, in mot den innersta delen af Borgå viken, på hvars västra strand *Gammelbacka* (tillh. friherrinna F. von Born). Sedan *Borgå ångsåg* och *Hammars* lastageplats passerats, glider farleden in i strömfåran af den å, vid hvars mynning Borgå är beläget.

3. *Borgå stad*.

Ankomst: Med *bantåg* till stationen strax utom staden, hyrkuskar möta, taxa till staden 75 p. Med *ångbåt* till strandkajen vid ån alldeles inne i staden; hyrkuskar möta.

Hotell: *Societetshuset, Hotel Phoenix.*

Restaurationer: å ofvannämnda hotell, W. Nyholms *Kaffé* (sockerbageri), *Stadskällare, Nykterhets värdshus.*

Bad: W. Adolfsson, beläget vid södra ändan af Bäruggatan, W. Flinck, beläget utom staden vid Illby tull.

Rakstuga, G. Wikström, vid rådhusörget.

Hyrkuskur finnas; för färd inom staden 25 p., till järnvägsstationen 50 p., från stationen vid ankomst med tåg 75 p.

Bankkontor: *Föreningsbankens* filial, Nikolaig. 7, *Nordiska aktiebankens* filial, Nikolaig. 10.

Telegraf: Nikolaigatan 24.

Telefon: inom staden, till omgifningarna och städerna i södra Finland.

Borgå stad, belägen på östra stranden af Borgå å vid dess utlopp i hafvet, med c. 4,500 invånare, leder sina anor långt tillbaka i medeltiden. År 1424 hade staden borgmästare och råd, och enligt en uppgift datera sig dess privilegier från 1346. I stadens äldsta tider och ända in på 1640-talet utgjordes borgerskapet och stadens styrelse mestadels af tyskar, hvilka såsom köpmän här slagit sig ned. Först under Gustaf I:s regering började det tyska elementets makt att brytas. Samtidigt hotades staden af ett strängt påbud af konungen, som bestämde att borgare och handtverkare i *Borgå, Ekenäs, Raumo* och *Ulsby* skulle flytta till den nyanlagda staden *Helsingfors* vid *Wanda* ås mynning. Blott motvilligt och trögt efterlefdes denna befallning och staden synes icke hafva lidit mycket genom densamma. Svårare hemsöktes *Borgå* kort därefter genom krigets ödeläggelser: 1571 härjades staden af ryssarne, likaså 1857 och 1890, då en stor del af staden lades i aska. Kort efter dessa hårda slag drabbades staden af en inskränkning i sina privilegier, i det att genom ordinantien af 1617 *Borgå* fräntogs sina stapelstadsrättigheter, hvarigenom stadens fartyg endast tillätos segla inrikes, såvida de icke in- och utklarerade i *Helsingfors*. År 1696 decimerades den obetydliga stadens befolkning ytterligare genom den stora hungersnöden och under stora ofreden led *Borgå* åter af krigets alla fador: den 12 maj 1708 intogs och plundrades staden af ryssarne, hvarvid den delvis brändes, år 1713 intogs staden andra gången och förblef i ryssarnes våld till freden i *Nystad* 1721. — Då genom nämnda fred stiftstaden *Wiborg* förblef under ryskt välde, vardt *Borgå* biskopssäte i det nybildade *Borgå stift*. Samma år, 1723, som domkapitlet hitförldades, grundades *Borgå gymnasium* och från denna tid be-

gynte staden att, gynnad af vidgade privilegier, ånyo utveckla sig, isynnerhet sedan ett af biskop Juslenius år 1743 väckt förslag, att domkapitlet skulle flyttas till Gamla Karleby, genom ett förordnande af 1746 afslagits. Till ett minne af denna för staden glädjande tilldragelse upptog konsistorium i sitt sigill årtalet 1746 samt Noaks ark med omskriften: „ex undis elapsa, in rupe tuta futuri“ (= undkommen från vågorna, lugn på framtidens klippa). Utvecklingen hämmades åter af en eldsvåda, som år 1760 lade Borgå i aska. Tack vare den driftige om fädernestaden förtjante borgmästaren G. Hagerts energi lindrades följderna af detta hårda slag genom en mängd välbetänkta anordningar och lättnader, som utverkades. — Af Gustaf III:s och 1808—9 års krig led staden icke nämvärdt. — Sitt sista och dyrbaraste historiska minne har staden från *Landtdagen 1809*. Krigets åska hade tystnat, Finland var ryckt från Sverige. Det var då Finlands ständer af en ädel monark kallades att rådslå och afgöra om sina inre angelägenheters ordnande. Den 27 mars 1809 inträffade Alexander I själf för att öppna landtdagen och samma dag utgaf kejsaren sitt försäkringsbref till landets invånare om bibehållandet af deras förmåner och privilegier; följande dag skedde landtdagens högtidliga öppnande; den 29 mars aflade ständerna i domkyrkan tro och huldhetsed inför kejsaren. Den 17 juli skedde landtdagens högtidliga avslutande, äfvenledes under kejsarens närvaro. Kejsaren bodde i det största stenhuset vid Ågatan, hvilket inredts till slott. Ridderskapet och Adeln samt Borgareståndet sammanträdde i rådhuset, Presterskapet i domkapitlets lokal, Bondeståndet i lagman Orræus' gård. — År 1830 fick staden fullständiga stapelstadsrättigheter, och dess betydelse såsom handelsstad steg ånyo; särskildt idkade staden i medlet af detta sekel ett rätt betydande skeppsrederi, hvilket dock på de sista decennierna betydligt nedgått. Ett lifsvilkor för staden är den s. k. Borgåbanan, hvilken tack vare stadens energi på enskild väg bygts. Den öppnades år 1874 och har gifvit stadens handelsförhållanden stadga i konkurrensen med den närbelägna hufvudstaden. Banan eges nu efter många öden af ett bolag.

Borgås förnämsta exportartikel är trävaror; förnämsta importartiklar äro socker, kaffe, spannmål och salt (till ett värde af c. 1 1/2 miljon mark). Bland industriella inrättningar i staden må nämnas brännvinsbränneriet (C. A. Lovins arfvingar, mekaniska verkstaden (C. H. Nyholm, bok-

tryckeri och i förening därmed en vidtutgrenad förlagsverksamhet (Werner Söderström), Borgå nya tidningstryckeri.

Genom stadsplanen af år 1833 underkastades stadens gator en välbehöflig reglering. Sålunda uppstod småningom den s. k. nya staden, försedd med breda, raka gator och trädplanteringar, mot hvilken den äldre, norra stadsdelen med sina krokiga tättbebyggda gator och gränder bjert afsticker. År 1833 fastställdes ny byggnadsordning samt inköptes Näse, Johannisberg och Hornhattula egendomar, hvarigenom staden blef egare till västra åstranden.

Bland sevärdheter i staden och dess omgifningar förtjäna särskild uppmärksamhet: *Domkyrkan*, sannolikt från 1414, i gotisk stil med gråstensväggar, mellantak och pelare af tegel. Altartaflan är en af I. Deserneau år 1846 gjord kopia af Leonardo da Vincis „nattvarden“. Predikstolen af trä, är en skänk af hjelten från 30-åra kriget Arvid Wittenberg (född å Johannisberg strax utanför staden). Orgelverket är från 1780. Under golvet finnas flere grafvar, hvilka dock igenmurades vid senaste kyrkoreparation, då äfven en mängd i templet upphängda adliga vapensköldar nedtogos. — *Gymnasiihuset*, af sten i två våningar, uppfördes på 1750 talet för det 1723 grundade gymnasiet. År 1850 inhystes läroanstalten i ett nytt, tidsenligt skolhus, där det, sedan 1872 sammanslaget med den år 1842 från Lovisa hit förlagda högre elementarskolan, fortsätter sin verksamhet under namn af *lyceum*. Gymnasiihuset är för närvarande upplåtet för stiftsstyrelsen. Bland minnesmärken i huset må nämnas den i sessionssalen förvarade taflan af Thelning, föreställande landtdagens öppnande i Borgå domkyrka år 1809, äfvensom porträtt i olja af samtliga Borgå biskopar.

Runebergs hem. Vid Borgå stad är minnet af skaldekonungen oåtskiljaktligt förknippadt. Det var här han diktade sina odödliga sånger. År 1837 erhöll Runeberg anställning såsom lektor i latin och grekiska vid gymnasiet, hvars rektor han var åren 1847—50, och innehade denna post intill år 1867, då han erhöll afsked. På förslag af stadsfullmäktige i Borgå inlöstes med statsmedel „Runebergs hem“, i den gård han sedan 1852 egt och bebott, och öfverläts detta minnesmärke och vården därpå åt Borgå stad. Hemmet hålles kostnadsfritt öppet: söcknedagar kl. 12—2, söndagar kl. 4—5, men kunna

äfven däremellan, så länge det är dager, besök göras, om vaktaren, som bor i gården, vidtalas. Till vägledning och minne för besökande finnes en broschyr: „Runebergs hem“ af J. E. Strömborg; pris 50 p.

Runebergs staty, en kopia i förminskad skala af statyn i Helsingfors, uppställd i esplanaden, aftäcktes år 1885.

Rådhuset, uppbyggt år 1768, är förfallet, och beagnas icke numera; i dess ställe har uppförts ett *Stads-hus* enl. ritn. af arkit. Rosenberg, hvilket 1893 uppläts för sitt ändamål. Här äro inrymda: stadsfullmäktiges sessionsrum, rådstufvurätten, magistraten, tullkammare m. m. Här förvaras äfven „stadens fana“, en skänk af Gustaf III till stadens borgarekavalleri.

På västra sidan af ån är stadens *begravningsplats* belägen och å denna *Runebergs graf*, sprängd i en dominerande bärgskulle, prydd med en grafvård efter ritningar af arkitekten Öhman, som bland 24 täflande vann priset. — Icke långt från begravningsplatsen ligger *Näse sten*, ett stort ensamstående klippblock midt emot staden invid Näse gård.

Om Näse sten förmåler en sägen att sockneborna, då kyrkan skulle byggas icke enade sig om platsen, utan uppdrogo åt byggmästaren, som var en jätte, att slita tvisten. Han lösryckte då ett väldigt stycke från Finnby storbärg och kastade det åt söder; där det nedföll bygdes domkyrkan och då arbetet vidtog, vräktes blocket öfver ån och nedföll, där det nu ligger.

Vid åmynningen på västra stranden eller *Kokon* är början gjord till en *folkpark*; gångar äro upptagna så att man lätt uppnår de dominerande bärgshöjderna med vidsträckta utsikter öfver omgifningarna.

Borgbacken, en forntida i åbranten nordväst om staden naturskönt belägen jordskans, är en af landets vackraste fornlämningar och erbjuder anslående utsikter öfver ådalen och staden med dess kuperade omgifning. Den jämna nästan kvadratiska borgplatan af 37 × 43 meters vidd ligger 27 meter högt öfver åns vattenyta och omgifves af dubbla vallar och grafvar, hvilka isynnerhet på landssidan ännu hafva en mäktig profilering, under det att de på åsidan förstärkas af den naturliga branten. Hela fästet likasom de angränsande branterna äro bevuxna med hög, af årsringarna att döma 150-årig furuskog. Tack vare skogen, som binder den lösa sanden under den tunna grässvålen, skyddas borgen för ras och förfall; endast dess södra åt staden vettande sida, där

den numera nästan förstörda yttre vallen ännu i början af seklet erbjöd en rymlig promenadplats, är utsatt för årligt ras på en brant af 18 meters höjd, till skada för fornlämningens form och till vanprydna för staden. Från denna sida hade nämligen hela den omgifvande trakten haft sin sandtägt, tills fortsatt åverkan på domkapitlets anhållan förbjöds.

Borgens uppkomst och öden äro höljda i härtills ogenomträngligt dunkel. Aviken nedanför under borgen, *Maren* (jmf *marvatten*) kallad, och den kolmängda mullen på den i maren utskjutande udden vittna möjligen om trafik där nere på en tid, då åmynningen ännu befann sig ofvanom borgen. Då Borgå socken icke kan hafva någon annan borg än denna att tacka för sitt namn, så är dess första omnämnande 1327 äfven ett historiskt minne af borgen. Sannolikt är fästet, hvars form erinrar om Korsholm och Kumoborg, anlagdt vid tiden för kristendomens införande, ty inga liknande borgar finnas från nordens hednatid. Äfven de äldsta fynd, som påträffats vid gräfningar på borgplatån, fyrkantiga pilspetsar med skafftrör, hafva medeltidsform. Det är därför troligt att borgen, ehuru densamma icke omtalas med känt namn under medeltiden, dock då haft någon strategisk betydelse i styrelsen af Borgå län, i hvars centrum den var belägen. Ännu på slutet af Gustaf Wasas tid fanns på platån en *borgbyggnad*, om hvars beskaffenhet närmare uppgifter fattas, men denna borg, som kanske ännu under den föregående Jutefejden haft någon besättning, saknade dåmera hvarje bevakning, ty särskilda åkrar och ängar, hvilka förut legat under borgen, hade tagits i besittning af obehöriga och skulle då åter indragas under kronan. Sannolikt förstördes den öfvergifna borgen under ryska kriget på Johan III:s tid, då staden tre särskilda gånger, 1571, 1578 och 1590, härjades med old och svärd. Vid platåns undersökning hafva, förutom rester af eldstäder, inga grundvalar af sten påträffats, hvaraf framgår, att samtliga borgbyggnader varit af trä. De med eldstäder försedda byggnaderna hafva befunnit sig på platåns norra sida: en borgstuga med kokhus betäckande den ännu öppna källargropen därstädes och en smedja närmare nordöstra hörnet, under det att östra sidan varit upptagen af stall och andra ekonomiebyggnader. En på västra sidan befintlig grop med stenlagd nedgång torde ha varit en halft underjordisk verkstad för eldfarliga ämnen, fyrbollar l. d. Af benämningen borg, som tillägges byggnaderna på Gustaf Wasas tid, synes framgå att platån för öfrigt varit befastad med en kringlöpande träskans, hvaraf numera inga spår återstå. På sydvästra sidan har man velat spåra en vallväg, som slingrat sig upp till en vindbrygga utanför den fornda borgporten. På platåns södra sida tycker man sig se spår af lavettbäddar, härrörande från senare krig, då t. ex. 1713 ryssarne, enligt major Löfvings berättelse, aflossade ett dödsbringande kanonskott från den äldriga skansen.

Omgifningarna kring Borgå erbjuda åt sjösidan växlande skärgårdstafflor. Trafiken till de många vackra öar och holmar, å hvilka talrika sommargäster vistas, upprätthålles af ångslupar med regelbundna turer. Till de ofvan (sid. 126) nämnda punkterna är att foga det vid *Krogsnäs sund* belägna *Krogsnäs*, bekant såsom Runebergs sommarställe åren 1838—68. Längre ut öppnar sig *Orrby fjärden*, omgifven af en vacker skärgård, och i hafsbandet *Pellinge* ögrupp.

På landssidan omgifves Borgå af ett välodladt landskap med flere stora egendomar, såsom de 5 à 7 km från staden i ådalen belägna *Kiiala* (tillh. C. A. Levins arfv.), där hjelten; från 1808—9 Adlercreutz föddes år 1757, *Bergstad* (tillh. godsegaren S. Hougberg) och *Kallola* (tillh. fabrikör Ölander), *Strömsberg*, biskopsbol. Nedan om Strömsbergs vattenfall ligger *Saxby*, där bytes handel med finnarne bedrifvits ännu i en sen tid och sannolikt i hedenhös före Borgå stads uppkomst. Längre bort, c. 12 km, vid landsvägen till Helsingfors *Boe* (tillh. frih. L. Standertskiöld). Åt öster 5 km från staden *Domargård* (tillh. protokollssekret. J. Osberg) och åt sydost *Stensböle* fideikomiss inom släkten Rotkirch.

4. Borgå—Lovisa. Landvägen genom Pernå socken.

Direkt ångbåtsförbindelse mellan Borgå och Lovisa saknas; den lokala trafiken följer därför kustlandsvägen. Afstånd 48 km. Antingen med skjuts genom *Ilby*, *Erlandsböle* och *Pernå* gästgifverier eller ock direkt häst och åbokärta för hola vägen, hvarom aftal träffas med någon forman i staden, 8 à 10 mk. Vanligen finnas formän till mötes vid ångbåtarnas och tågens ankomst.

Vägen närmast Borgå enformig. Halfvägs uppnås *Pernåviken*, nära hvars strand vägen går ända till Pernå kyrka; denna sträcka erbjuder anblicken af en bördig trakt med välhäfdadt jordbruk. På västra stranden af den vackra Pernåviken: *Gräggböle* (tillh. magister Meinander), *Tervik* (general R. Ehrnrooth), *Tjusterby* (öfverste K. Antell), *Sjögård* (mag. O. Lindholm). — En båtfärd från *Forsby* (handl. Askolin) vid vikens botten till Pernå kyrka afbryter den enformiga landsvägsfärden. Sedan *Pernå kyrka* passerats, uppnås *Sarflax* egor, (tillh. frih. V. M. v. Born); det åldriga herresätet synes ett stycke från vägen åt höger. Från *Sarflax* 6 km till *Lovisa*.

Pernå var 1327 ett kapell under Borgå socken, men hade redan 1362 egen kyrkoherde. I den på minnen rika medeltida kyrkan, uppförd enligt sägen af Honning Teot af Perna, en skottsk adelsman, som åtföljt Birgor Jarl till Finland, äro begrafne flere namnkunnige män af ätterna *Wilde-man*, *Forbes*, *Creutz*, *Armfelt* o. a. med epitafier och grafhällar i delvis upphöjdt arbete; den äldsta grafstenen är af år 1519. Bland kyrkans många andra sovärda minnen må nämnas ett katolskt altarskåp, en mängd vapensköldar, toma likkistor af koppar, en förgylld patén af silfver och guld från ett silfverstreck i Pernå m. m.

Från *Forsby* 5 km åt norr ligger *Malmgård* (tillh. grefve C. G. Creutz), där nyligen uppförts ett ståtligt palats (enl. ritn. af Sjöström). På *Korsbacken* invid *Malmgård* uppvisas platsen för Pernå kyrka före uppförandet af den nuvarande.

5. Lovisa.

Ankomst med ångbåt till *Tullbron* 1, km från staden; formän möta, till staden 1 mk; till *Skeppsbron*, närmare; forman 50 p.

Hotell: *Societetshuset*, rum från 2 mk, *Svenssens hotell*, rum från 1 m. 50 p. samt under badsäsongen *privata rum* från 20 till 40 mk i månaden.

Restaurationer: å hotellen samt sommartid *Kapellet* (god) i badhusparken och *Maria Edmans kafé* vid Tullbron, gouteradt frukostställe (telefonförbindelse med staden).

Bad: *Badinrättningen i parken*, norr om staden, är en brunn- och badinrättning med allehanda medikamentösa bad, gymnastisk behandling m. m.

Hyrkuskar: för åkning anlitas *formän*, taxa fastställd.

Rakstuga: Drottningg. 19.

Banker: Föreningsbankens filial Södra Esplanadg. 12. Nylands aktiebanks filial Alexandersg. 11.

Telegraf; Telefon inom staden till omgifningarna och städerna i södra Finland.

Anknytning med *jernvägsnätet* antingen öfver Borgå, se ofvan sid. 123. eller öfver *Kausala* station å Riihimäki—S:t Petersburg banan sid. 125. 6 mil; häst och åbokärra till 12 å 14 mk.

Ångbåtturer på Helsingfors dagliga; ang. farleden nedan C. sid. 137.

Lovisa stad vid den lika benämnda viken anlades år 1745 till en gränsstad emot det ryska området. Stadens namn var först *Degerby* efter den sätesgård, som i och för grundläggningen af svenska regeringen inlöstes för 30,000 daler kopparmynt. Då konung Adolf Fredrik 1752 besökte orten, uppkallades densamma efter hans gemål Lovisa Ulrika. Staden erhöll genast stapelrätt, blef residens för landshöfdingen öfver *Kymmenegårds län*, (se nedan E) och fick en garnison af 500 man till gränsens beskydd. Enligt „försvarsdeputationens“ förslag på riksdagen 1746—1747 anlades befästningar invid staden, hvilket arbete dock snart i brist på tillgångar afbröts. I stället uppfördes å den vid inloppet ung. 1 sjömil från staden belägna Svartholmen ett mindre fäste, sorgligt ryktbart genom kapitulationen den 18 mars 1808. Så länge „hattarne“ satto vid styret, omhuldades staden synnerligen af den svenska regeringen. I synnerhet egde staden i den vidt frejdade Augustin Ehrensvärd en verksam förespråkare. Men med detta partis störtande vid 1765 års riksdag ändades den lyckligare perioden i Lovisas tillvara. Fästningsverken fingo förfalla — ja, t. o. m. planer om en flyttning af staden uppöko. Först med Gustaf III inträdde ett bättre sakers tillstånd. Befästningsarbetena på Svartholm började bedrifvas med större kraft, och vid ett besök, som konungen gjorde i Lovisa 1775, afgjordes, att staden ej skulle flyttas. Någon synnerlig blomstring inträdde dock ej. Till följd af sjöolyckor gick handeln nedåt och på

borgerskapets „postulater“ hos regeringen afgafs intet svar. Invånarnes antal förminskades. Landshöfdinge-residenset flyttades till Heinola. Det gick nedåt på alla områden, och i dag som är, är Lovisa nära nog samma småstad som på slutet af 1700-talet. Eric Tuneld upp-gifver i sin geografi af år 1794 invånarnes antal till 1,559 personer; nu är folknúmerären omkr. 2,000.

Under krigsåret 1855 härjades staden af våld, hvar-vid omkr. 90 gårdar blefvo lågornas rof. Vid släcknings-arbetet erbjöd sig en invid staden liggande engelsk flottilj att lämna bistånd, hvilket dock afböjdes. Den nedbrunna delen har sedan dess återuppbygts efter förändrad, sär-deles ändamålsenlig stadsplan, som dock tyvärr till följd af stadens nedåtgående ej torde fullständigt kunna genomföras. Genom sin goda hamn har grannstaden Kotka till sig dragit största delen af trävaruexporten och utgör Lovisa numera närmast blott centralort för den kring-liggande landsbygden. I staden finnes en af staten underhållen 4-klassig elementarskola.

En ganska tilltalande anblick erbjuder staden från sjösidan. Ögat fästes genast vid den höga, delvis tall-bevuxna *Kvarnåsen* med dess lilla paviljong på *Kukku-stenen*, hvarifrån en vidsträckt utsikt erbjuder sig öfver viken med dess skogiga stränder och holmar, ända hän till det öppna hafvet. *Tullbron*, där ångbåtarna landa, är omkr. 1 1/2 km aflägsen från stadens midt — den ny-bygda delen. Denna del med sina välvårdade esplanader och vackra byggnader gör intrycket af storstad, då däremot öfriga delar med sina små hus och varubodor påminna om stadens barndom och den tid som gått. Af sevärda byggnader är att nämna den i ädel stil enligt ritning af Chiewitz åren 1862—1865 uppförda *kyrkan*, hvars högkor i st. f. altartafla smyckas med en imitation i gips af Thorvaldsens Kristus: *rådhuset* i hvars sessions-sal finnas Lovisa Ulrikas och Alexander I:s i olja utförda porträtt och å hvars emot torget vettande fasad prunkar Lovisa stads vapen: „ett ankare i guldfält och däröfver tvenne i kors liggande kanoner i blått fält med grefflig krona öfvan“.

Ej långt från torget ligger det *forna landshöfdingeresidenset*. — De-gorby rusthålls med torftak täckta karaktersbyggnad. Invid »parken» finnes det s. k. *kommendantshuset*, en ålderdomlig byggnad af gråsten med brutet tak. Å en minnestafva öfvan ingången är inristadt; Nylands Drago-ner och Upplands Regimento hafva murat detta Stenhus År 1755. Förutom

detta minnesmärke från den svenska tiden finnas invid Tesjö tull tvenne för militära ändamål uppförda byggnader — ett fortifikationshus, hvarti en af salarne är inredd till rysk kyrka, och en kasern, som, sedan kommunen inlöst samtliga ofvannämnda tre byggnader, omändrats till lasarett. Nära intill vid samma tull ligger den »*Forsellska villan*» med en lummig, ehuru tyvärr något vanvårdad parkanläggning. Inom densamma är särskildt att beakta de skäligen väl bibehållna grästensvallarne, i hvilkas kasematter vackra droppstensbildningar finnas. Från vallarne erbjudes ögat en vidsträckt utsikt.

Medelpunkten för lifvet sommartid är *Parken* med väl ansade träd och gräslindor. En liten bro öfver »svandammen» för till det år 1889 nyuppförda *Kapellet* med restauration och kägelbana. Längre inåt i parken reser sig den bekvämt inredda *Vattenkuranstalten*, stadens stolthet och förnämsta inkomstkälla. På en stenhäll midt emot badhuset är en musikpaviljong uppförd och framför densamma har år 1889 uppstälts en staty i gips, »*Ilmarinen*», Walter Runebergs förstlingsarbete. Ej långt från parken finnes den s. k. *Brunns-hagen* med starkt järnhaltiga, fordom mycket anlitade källor.

Omgifningar närmast staden. Från den redan nämnda paviljongen å *Kukkustenen* för en lummig promenadväg till den vackra *Antbystranden*. På samma sida om viken ligga tvenne synnerligen omtyckta utfärdsställen i härlig barrskog, *Varfskällan*, bekant för sitt goda vatten; och något mera aflägsset, undanskymdt af täcka holmar, det leende *Vädösund* (sjöledes). På östra stranden är att nämna *Nyviksbärget*, där på midsommaraftonen kokkeldar tändas och *Lekarbärget*, en omtyckt samlingsplats för traktens danslystna ungdom. Af geografiskt intresse är *Dunkahäll*, ett väldigt klippblock med bråddjupa stränder. A klippan finnes ett d. 4 okt. 1759 vid vattenbrynet inhugget märke, utvisande medelvattenståndet, hvilket märke nu är ung. 1 $\frac{1}{2}$ meter ofvan vattenytan. Bland sevärdheter i stadens granskap må ännu erinras om *Svart-holms* fästningsruiner (se nedan sid. 137). Utfärd hit företages med båt från staden.

För sommargäster i Lovisa erbjudes tillfälle till flere längre utfärder.

a) Färd till *Pernå*, (se sid 131.), 1 dag, med häst förbi *Sarflax* till *Pernå kyrka*, 12 km, hvarifrån med båt till *Forsby*, 10 km, och tillbaka med häst, 22 km.

b) Färd till *Strömfors*, 22 km, 1 dag: med häst till *Lill-Abborfors*, 18 km, vid Kymnene älfvs västligaste utloppsarm, och därifrån till *Strömfors bruk*, 4 km. Vägen från Lovisa till Lill-Abborfors enformig, genom stenig skogsmark, efter 6 km *Storby* (tillh. forstmästaren A. P. Vigelius)

och *Holmgård* (kronoboställe). — Lill-Abborfors gästgifvaregård, otreflig, är det forna tullhuset vid gränsen mot Ryssland, hvilken efter freden i Åbo 1743 utgjordes af Kymmene älfs västligaste arm. Vid stranden på norra sidan af landsvägen finner man gamla jordskansar från det olyckliga kriget 1741—43, ett stycke längre nor bildar älven sitt sista fall, *Sjöfors*, innan den når Finska viken. Här likasom i älvens öfriga utloppsarmar idkas ett in-dräktigt laxfiske. — Den vackra vägen från Lill-Abborfors till Strömfors följer älvens västra strand. *Strömfors bruk*, tillh. kommerserådet Ahlström), är anlagdt 1695. Dess verk, stångjerns-, spik- och svartsmide, vattensåg m. m. äro anlagda på små af älven bildade holmar, kringflutna af skummande forsar.

c) Utfärd till *Anjala* 65 km, 2 dagar; med häst från Lovisa genom *Strömfors* (se ofvan b). Ungefär 5 km från Strömfors ligger Finby med mest svenskatalande invånare och åter efter 5 km Svenskby med mest finska bebyggare. *Anjala* se nedan E, 2.

d) Rundresa till *Anjala*, *Kymmene* och *Kotka*, 3 dagar, se nedan E, 4.

e) Färd till *Hogland* se nedan sid. 142.

C. Helsingfors kustvägen till Wiborg.

Den angenämaste och snabbaste vägen är sjöfallet med ångbåt, antingen direkt till Wiborg eller ock med invikning till kuststäderna: Lovisa, Kotka och Fredrikshamn. Landsvägen genom dessa städer är däremot en af turisten mindre anlitad väg, ehuru väl den ingalunda saknar intresse: detta gäller särskildt området kring Kymmene älfs mynningsarmar. För turisten på *velociped* är linjen att rekommenderas; vägarna goda, gästgifverierna i allmänhet snygga.

a) *Med direkt ångbåt från Helsingfors till Wiborg*, 12 tim. Angfartyget afgår från södra hamnen, passerar *Sveaborg* (se I. B. 1, sid. 25), styr därpå med ostlig kurs förbi *Söderskär* fyr antingen ut i öppna sjön eller ock mot *Pellinge skärgård*, genom det vackra *Pellinge sundet* och så ut på finska viken mot fyrarna på *Hogland* (se nedan D, sidan 142), hvars norra udde passeras; kursen ställes nu förbi *Sommarö* fyr in mot inloppet till Wiborgska viken. Sedan *Tuppuransaari* från Björkö fastland utskjutande udde passerats, tränges farleden in i smälare vatten. Här mötes blicken af Trångsunds yttre redd och man upptäcker för-ut en tät mastskog af de vid *Trångsund* lastande, till flere tiotal uppgående fartygen.

Trångsund är en med Kotka jämbördig lastageplats för det inre landets trävaruexport. Hit transporteras Savolaks och Karelens trävaror (plan-kor och bräder utför Saima kanal och öfver Wiborgska viken och uppläggas här eller inlastas direkt vid de stora fartygens sida. — På stränderna höja sig bakom de vidsträckt trävaruupplagen väldiga batterier, hvilka utgöra delar, af det starka, milsvida befästningsverket kring inloppet till Wiborg. Fästningen är uppförd i senaste tid och utvidgas alt fortfarande. Historiskt ryktbart är Trångsund från Gustaf III:s krig; se sid. 138.

Så snart ångbåten passerat Trångsund och glidit in i Viborgska viken, framträder *Wiborgs slott*, mäktigt dominerande staden. Efter $\frac{1}{2}$ timmes färd lägger ångbåten till i Wiborgs hamn.

Wiborg se VIII, A, 1.

b) *Med kustångbåt från Helsingfors till Lovisa, Kotka, Fredrikshamn och Wiborg.*

1. *Helsingfors—Lovisa—Kotka.*

Regelbunden trafik fem dagar i veckan upprätthålles på denna linje af ett antal ångbåtar, som invika i Lovisa, Kotka och Fredrikshamn. Afgång från Helsingfors tidigt om morgonen (kl. 2) ankomst till Wiborg på aftonen (kl. 8 à 10).

Farleden närmast Helsingfors den samma som till Borgå (sid. 126). Sedan Sibbo fjärden passerats, grenar sig farleden, i det att den till Borgå viker af mot norr, medan den till Lovisa fortsätter i östlig riktning mot *Pellinge*, genom den vackra skärgården med samma namn och det genom kejsar Alexander III:s sommarresor bekanta *Pellinge sund*. I nordöstlig riktning går farleden härefter mot Lovisa vikens mynning, där ruinerna af det 1755 anlagda *Svartholms fäste*, sorgligt ryktbart genom den fega kapitulationen 1808, passeras. Efter ytterligare 7 kms färd lägger ångbåten till i Lovisa hamn.

Lovisa stad se ofvan B. sid. 132.

Från Lovisa styres åter ut förbi Svartholm, hvar efter farleden går genom den vackra *Pyttis skärgården* med ständig utsikt öfver öppna hafvet, öfver hvars horisont *Hoglands* (se sid. 142) konturer mäktigt afteckna sig. Förbi några ryska batteriruinerna styr ångbåten in på Kotka redd.

2. **Kotka.**

Ankomst med ångbåt till hamnen alldeles vid staden, hyrkuskar möta; med *bantåg* till stationen invid staden i dess norra del; hyrkuskar möta.

Hotell: *Societetshuset*, nära ångbåtsbryggan, rum från 3 mk *Hotell Svensksund*, rum från 1 mk 50 p.

Restaurationer å nämnda hotell samt *Universalgården* invid hamnen.

Hyrkuskar finnas, färd inom staden 25 p., hvilka äfven betjäna vid längre utfärder i omgifningarna, pris enligt aftal. Från bangården 50 p.

Banker: Finlands banks filial, Nordiska aktiebankens filial.

Telegraf; Telefon inom staden till omgifningarne och städerna i södra Finland.

Lokaltrafiken till sågarna och Kyminsuu ombesörjes af en mängd små ångbåtar med täta turer.

Kotka stad, grundlagd år 1879, har med förvånansvärd hastighet utvecklats till en stad med c. 4,400 invånare. Försedd med ypperlig hamn och belägen i hafsbandet på Kotka ö utanför Kymmene älfs mynning har staden naturenligen tilldragit sig hela den trävarurörelse, som från Pajanne vattensystem har sin väg till hafvet utför Kymmene älf.

Själftva staden erbjuder blott föga af intresse för turisten, utom att man å restaurationerna har tillfälle att få en inblick i en liflig sjöstads brokiga lif med representanter för de mest olika nationer. Af större intresse är en roddtur kring *Kotka redd*, som uppter den lifaktiga taflan af en stor träexportorts hamnförhållanden med flere tiotal ång- och segelfartyg under lastning vid de talrika på stränderna anlagda sågverken. Man möter här en anblick, på hvilken det bekanta uttrycket: „såg vid såg jag såg, hvarthelst jag såg“ med fog kan tillämpas. Turisten bör icke försumma ett besök i något af de moderna *sågverken*, äfvensom i *glasbruket*, alldeles invid staden.

För den resande, som endast under ångbåtens uppehåll vid genomfarten kan egna staden ett besök, rekommenderas att bestiga den strax invid hamnen belägna bärghöjden *Tshedajeff*, hvarifrån en vidsträckt anslående utsikt erbjudes öfver staden med redden och i söder det vida hafvet med Hogland i fjärran. Något längre från hamnen (c. $\frac{1}{4}$ timmes väg) höjer sig söder om staden det *Norska bärget* med ett likartadt panorama. På Kotka ös sydligaste udde (c. $\frac{1}{2}$ timmes väg från staden) står *Katarina fyr* med vidsträckt och storartad vy öfver hafvet.

Omgifningarna kring Kotka erbjuda mycket af intresse och uppnås utan svårighet med rodd, ångbåt, häst eller bantåg. Se härom nedan E.

Från Kotka anträdades lämpligast en utfärd till *Hogland*, se nedan D sid. 142.

3. *Kotka—Fredrikshamn*. Då Kotka redd lämnas, styres österut genom det minnesrika *Svensksund*.

Det var här den Svenska flottan under kriget 1789—90 skar en af sina skönaste lagrar. Under Karl August Ehrenswards befäl stationerades den svensk-finska skärgårdsflottan sommaren 1789 i Svensksund för att understödja kustarméns operationer och betäcka östra skärgården. Här angreps eskadern den 24 aug. af den vida talrikare ryska skärgårdsflottan och nödgades att efter ihärdigt motstånd slutligen draga sig tillbaka till Svartholms fästning vid Lovisa. Oaktadt reträtten verkställes utan nämnvärda för-

luster, förlamade den landtarméns operationer, så att de öfver riksgränsen, Kymmene älfvs västra arm, framskjutna positionerna måste öfvergifvas. Följande vår, som inträdde tidigt, kunde flottorna utlöpa redan i maj. Skärgårdsflottan, med Gustaf III själf ombord, avancerade ända till Björkö, där äfven örlogsflottan fattade post utanför inloppet till Viborgska viken. Denna djerfva position, utan stöd af landtarmén, blef kritisk, då en stor rysk örlogsflotta lägrade sig utanför den svenska eskadern. Ett försök att force-rande Trångsund tränga in till Wiborg misslyckades och den enda räddningen stod i att genombryta den ryska linjen. Den 3 juli om morgonen börjades denna minnesvärda reträtt, »Wiborgska gatloppet», under hvilken de svenska flottorna i flere timmars tid passerade förbi de eldsprutande fiendtliga linjerna. Örlogsflottan, hvaraf tredjedelen förlorades, drog sig till Sveaborg, där den blef instängd under krigets vidare lopp. Skärgårdsflottan, som förlorat ungefär 50 större och mindre fartyg, kunde genom erhållen betydlig förstärkning fortfarande hålla öppna sjön och valde position i Svensksund, där den snart uppsöktes af den genom framgången lifvade ryska eskadern under prinsen af Nassau. Den svenska flottan, bestående af 195 krigsfartyg med 14,000 man besättning, inväntade den ungefär lika starka motståndaren, som tog ställning söder och väster om densamma, hotande att afskära dess reträttilinje. På svenska sidan anförde konungen själf och under honom Karl Olof Cronstedt. Under sådana förhållanden begynte den 9 juli det berömda slaget vid Svensksund, den blodigaste drabbningen under detta krig. Den ryska flottan angrep gång efter annan förgäfves, råkade i oordning och hindrades af ogynsam vind att draga sig undan. Följande dag fullföljde svenskarne segern, som nästan tillintetgjorde den ryska skärgårdsflottan, af hvars besättning 6,500 man gånge sig; fångna, medan omkring 3,000 voro döde eller sårade. Krigsäran var genom denna sista lysande seger räddad, och den vunna framgången möjliggjorde sådana fredsvillkor att, vid freden i Wärälä, som afslöts den 17 aug. 1790, gränserna före kriget återställdes.

Häriifrån styres med nordostlig kurs genom *Kymmene skärgård* till *Fredrikshamn*.

4. Fredrikshamn.

Ankomst med *ångbåt* till hamnen invid staden, hyrkuskar möta; med *järnväg* till Tavastila station på Kotka banan, hvarifrån 16 km; formän för skjuts till eller från stationen 2—5 mk.

Hotell: Meyers hotell, rum från 1: 50.

Restauration: å nämnda hotell samt *Konversationsklubbens lokal*, till hvilken tillträde dock endast genom någon klubbmedlem kan utverkas.

Hyrkuskar: taxa inom staden 25 pi.

Banker: Föreningsbankens filial.

Telegraf; Telefon inom staden, till omgifningarna och i förbindelse med öfriga städer i södra Finland.

Fredrikshams stad hette ursprungligen *Weckelaks* efter den socken, där den på en halfö vid Wehkalahi hafs-vik är belägen. Socken, i hvilken en köping omtalas redan år 1336, har enligt sägen sitt namn af »vehka», missne (*calla palustris*), ett nödbrödsämne, hvarmed ortens inbyggare under fornda missväxtår drifvit handel. År 1545 förbjödos såväl *Weckelaks* som *Wederlaks* sock-

neboar att mer än en gång om året göra handelsfärder till Estland, där de blott skulle få köpa spanmål; salt och annat skulle köpas i Wiborg, hvilken stad 1547 äfven fick rätt att hålla frimarknader i Weckelaks. Sålunda omtalas orten dels såsom en marknadsplats med värdshus, dels såsom en köping, tills orten 1653 erhöi uppstadsprivilegier och småningom tillväxte, men förstördes i grund under stora ofreden 1712. Staden privilegierades ånyo 1723 med stapel- och oinskränkt handelsrätt under namnet Fredrikshamn efter Fredrik I samt var 1723—27 säte för landshöfdingen i Nyslotts och Kymmenegårds län (se nedan E). År 1742 besattes staden af ryssarne omedelbart efter det svenskarne utan försvar utrymdt och antändt densamma. Följande år inrättades Fredrikshamns stift, hvilket omfattade 18 socknar och hvars præses var finska församlingens kyrkoherde under namn af domprost till år 1812, då stiftet förenades med det i Borgå. Sommaren 1783 sammanträffade Katarina II och Gustaf III — såsom Grefve af Gottland — i Fredrikshamn. Under kriget 1788—90 föreföllo i dess närhet flera träffningar och sjöslag (se sid. 138). Från och med år 1791 blefvo tyska och ryska språken officiella i staden; 1796 passerades den af Gustaf IV Adolf och hertig Karl på deras resa till Petersburg, 1802 af kejsarinnan Elisabet Alexejevna, som sammanträffade med drottning Dorothea Wilhelmina vid Abborfors, och 1803 besöktes Fredrikshamn och Kymmenegård af Alexander I. År 1809 afslöts i Fredrikshamn freden, genom hvilken den politiska föreningen emellan Sverige och Finland upplöstes. Förra Topografiska sedermera s. k. Finska *Kadettkåren* hitflyttades från Haapaniemi 1819. Två år senare nedbrann största delen af staden, hvarvid äfven stadens båda kyrkor förstördes. En ny våld 1840 förstörde återigen den bästa delen af staden och år 1887 lades åter en stor del af staden i aska. Följande år stadfästes en ny stadsplan, med bibehållande i hufvudsak af de äldre „cirkelgatorna“, hvilka dock betydligt utvidgades. Med ifver bedrefs stadens återuppbyggande och ter den nu bilden af en pryd ig småstad. De flesta nybyggnaderna äro uppförda enligt ritningar af arkitekten W. Aspelin.

Stadens folkmängd uppgår till c. 3,500 personer. Bland större byggnader äro att anteckna den till kadettkåren hörande komplexen: själfva *kårens logement*, be-

lägna i en vacker trädgård, äro oansenliga, låga byggnader; däremot äro *direktorsbyggnaden* och i synnerhet *officersflygeln* särdeles prydliga. — Af egendomlig arkitektur är *svenska kyrkan* och *rådhuset*. — Den vackra *stads-trädgården* är vanskött.

Fästningsverket, som omsluter staden med jordvallar, är på västra sidan uppfördt efter Vaubans andra, på östra, ehuru senare ombygdt, efter hans tredje system med modern tillämpning. Befästandet påbörjades 1722, fortsattes flera år och kostade 23 tunnör guld, och har verket, efter ytterligare tillbyggnader 1741, 1742, och 1790, sju bastioner, af hvilka en är kasematterad, och två kasematterade domienner. Men redan år 1836 indrogs kommandantsemetet och fästningsverket öfverlämnades till stadens förvaltning och vård. — I staden är numera endast en bataljon rysk militär stationerad.

5. *Fredrikshamn—Wiborg.*

Från Fredrikshamn till Wiborg styres först genom *Weckelaks skärgård*, hvarefter kursen går i öppna sjön med land endast i norr in mot Wiborgska viken, se ofvan sid. 136.

Wiborg se VIII, A, 1.

b) *Landvägen från Helsingfors genom Borgå, Lovisa och Fredrikshamn till Wiborg.*

1. Helsingfors—Borgå—Lovisa se ofvan B sid. 132.

2. *Lovisa—Kymmene—Kotka*, 59 km. Som ofvan 2, sid. 135 till *Lill-Abborfors*, där Kymmene älf passeras, hvarifrån 6 km till *Pyttis kyrka*.

Pyttis, som fordom underlydde Pernå, omtalas första gången 1380. Kyrkan, uppförd under medeltiden af gråsten med vackra fönster i spetsbågstil, skall olifvit restaurerad från ytterligt förfall af friherre Lorentz Creutz 1671. Bland kyrkans minnen förekomma ett mindre altarskåp, några helgonbilder och två grafstenar från katolska tiden, en grafsten af år 1612 m. m. Altartaflan af Desarnaut föreställer Kristus och lärjungarna i Emaus. Ett besök lönar mödan, nyckeln anskaffas snabbt genom gästgifveriet.

Från Pyttis till *Mokra* gästgifveri (godt och snyggt) 17 km; på denna sträcka passeras *Kuppis Broby*, bekant som den ryske öfverbefälhafvaren general *de Lacy's* högkvarter, då han år 1742 utfärdade sin proklamation till Finlands folk att underkasta sig den ryska kejsarinnan. 11 km från Mokra uppnås den västligaste armen af Kymmene älfs östra gren. I stridt lopp kringflyter denna och följande arm en långsträckt ö, på hvilken af rysarne uppförts *Kymmene* eller *Huuma fästning*, med rysk garnison. Härifrån 7 km afväg till *Kotka*, hvarvid äfven järnväg kan anlitas från *Kymin linna haltpunkt*.

Kotka se ofvan sid. 137. Se äfven nedan E.

3. Landvägen till Fredrikshamn fortsätter från fästningen, öfvergår ännu ett par armar af Kymmene älf, den sista vid *Högfors*, där ett träsliperi är anlagdt (tillh. kapten W. Ruth). Från Högfors gästgifveri till Fredrikshamn 22 km, en sträcka utan något af särskildt intresse.

Fredrikshamn. Se ofvan sid. 139.

Från Fredrikshamn till Wiborg (108 km) följer landsvägen kusten och erbjuder isynnerhet den första delen, som går genom Wekkelaks och Wederlaks socknar rik omväxling i utsikten genom anslående vyer öfver Finska viken.

På denna sträcka passeras afvägen till *Wederlaks* kyrka, 6 km åt söder från landsvägen; på kyrkogården finnes ett litet hvälfdt medeltida kapell, hvilket enligt traditionen är uppfördt af munkar vid kristendomens införande -- *Kiiskilahti* by på *Himanniemi* i Wederlaks förmodas vara stället för den 1336 omtalade köpingen i dessa trakter.

Sedan *Virojoki* och *Pyterlaks* (c. 35 km från Fredrikshamn) passerats, antar vägen, som nu går långt från hafsstranden, en mera enformig prägel. Vid *Vilajoki* i *Säkkijärvi* socken (c. 70 km från Fredrikshamn) utbytes därför landsvägen helst mot den särdeles lönande sjöresan till Wiborg. De härifrån dagligen gående ångbåtarna (VIII, A.), som på 3 à 4 timmar uppnå Wiborg, följa en farled rik på vackra skärgårdsvyer, bland hvilka den vid *Niemementauta*, strax utanför Trängsund, förtjänar särskild uppmärksamhet. Genom *Trängsund* (se sidan 136) löper ångbåten in i Wiborgska viken och uppnår *Wiborg*.

D. Hogland.

Midt i Finska viken, ungefär där den har sin största bredd, höjer sig *Hogland* med sin mäktiga bärgmassa öfver hafsytan. Den enstaka liggande ön, utan kringliggande skärgård eller ens klippor och ref, skönjes redan fjärran ifrån: till först afteckna sig de tre högsta topparna, *Pohjaskorkia* (106 m), *Haukka vuori* (147 m) och *Lounatkorkia* (158 m) mot horisonten, men i den mån man närmar sig, uppdyker äfven den mellanliggande bärgskammen och det hela sammanflyter till en enda massa. Följer man den allmänna ångbåtsleden längs finska sydkusten, erbjudes denna utsikt öfver Hogland: redan vid *Pellinge* får man sikte på dess toppar och ännu långt efter det man lämnat Fredrikshamn hägra

de i fjärran. Under färden från Lovisa till Kotka framträder ön tydligast, dock på ett afstånd af c. 4 mil, så att alla enskildheter försvinna för blicken. Vid direkt ångbåtsfärd från Helsingfors till S:t Petersburg passeras Hogland på betydligt närmare håll, då fyrarna på ön lämna säker vägledning. Men äfven nu vinnes endast en flyktig öfverblick. För den, som icke åtnöjer sig härmed, erbjudes sommartid med lätthet tillfälle att uppnå den intressanta ön — och ett besök på Hogland kan icke nog rekommenderas åt turisten, som älskar hafvet och det enkla lifvet i ett fiskläge. Hoglands storslagna natur och raska, vänliga befolkning skola kvarlämna de ägnämaste minnen.

En utfärd till *Hogland* göres lämpligast med *Kotka* såsom utgångspunkt. Härifrån erbjudes under seglationstiden nästan daglig lägenhet till Hogland med någon återvändande lots eller jala, hvilka efterfrågas i ångbåtshamnen. Råda lämpliga vindförhållanden, uppnås den 4 à 5 mil aflägsna ön på 3 à 5 timmar, i stiltje eller motvind kan färden betydligt fördröjas. För provianteringen på den resande själf draga försorg, om han icke åtnöjer sig med torftig torrskaffning. Göres resan på en jala, serveras the och möjligen någon varm stufning, i hvilken potatis är hufvudbeståndsdelen. Priset för resan enligt aftal; dock begäres sällan mera än 2 à 3 mark. — Återfärden från Hogland förmedlas äfvenledes af lotsarne.

Så snart *Kotka* redd lämnats, styres kosan med sydlig kurs ut mot det öppna hafvet med resans mål rätt förut. Efter en dryg mils färd passeras *Rankö* känningsbåk och kursen ställes på *Luppi båk*, det yttersta märket i hafsbandet; i sydost från *Rankö* synes *Aspö*, en enstaka ögrupp, å hvilken en tullbevakningsstation är placerad. Söder om *Luppi* utbreder sig det öppna hafvet. Hogland framträder allt tydligare, i samma mån som den finska kusten dyker ned bakom horisonten, och efter $1\frac{1}{4}$ mils seglats landstiger man på Hogland vid någondera af de två byarna, *Suurikylä* på öns norra ända, eller *Kiiskinkylä* midt på ön, hvardera på dess östra strand.

Hotell eller gästgifveri finnes icke på Hogland; däremot möter ingen svårighet att erhålla *herberge* i någon af de gästfria gårdarna. Sker landstigningen i *Suurikylä*, införskaffas nödiga råd och upplysningar bäst hos handlanden *Penttilä*, öns ende köpman, eller hos lotsäldermannen, som bor alldeles vid landningsstället. Denne sistnämde bör äfven vidtalas rörande lägenhet för återfärden. — Den kost, som på ön bjudes, är enkel: fisk och potatis. Fisk hör till hvarje mål, färsk eller saltad, alltid väl och smakligt tillredd. Kötträtter höra till sällsyntheterna. Mjölktillgången är knapp. Godt ryskt thé tillagas i hvarje gård och donna dryck, »*tsaiju*» benämnd, serveras alla tider på dygnet.

Gäller det att längre tid vistas på ön och nöjer man sig icke med tillbuds stående enkla förräder, är det skäl att före afresan fournera sig i *Kotka*, hvarifrån konserver, hvetebröd och öl kunna medtagas; den sommartid täta samfärdseln med staden tillåter äfven förnyad proviantering.

Hogland, som är 11 à 12 km långt och har en bredd varierande mellan 1 $\frac{1}{2}$, och 3 km, utgöres af en enda sammanhängande bärgmassa, med längdriktningen i NNW och SSO. Den västra sidan stupar brant, på flere ställen med vertikala bärgväggar, medan den östra sidan småningom sänker sig, erbjudande en för odling och bebyggning lämpligare terräng. Det är äfven här de förste invånarene slagit upp sina bopålar, här finner man de redan nämnda två byarna. -- Från hvilken tid den första inflyttningen daterar sig, är outredt. Visserligen visa några namn sådana som t. ex. „Lapinlahti“ långt tillbaka i tiden, men det första säkra årtal, som bevisar tillvaron af fast kolonisation, är 1540, då den från Hogland utgående skatten till svenska kronan utgjordes af 27 lispund fisk. Hogland och öfriga öster därom i Finska viken belägna öar hörde då till Wiborgs församling. Något senare öfverfördes de till Björkö socken, under hvilken de lydde ända till år 1841, då Hogland och Tytärsaari bildade en egen kyrkoförsamling. — Befolkningen är finska talande och torde, såsom man af dialektgenheter velat sluta, hafva inflyttat från Wederlakstrakten på finska vikens norra kust. — Öns hela folkmängd stiger för det närvarande till c. 750 personer. — Lifvet på ön är fiskarens och sjömannens, ty den karga, stenbundna jordmånen tillåter intet egentligt jordbruk; endast små potatisland framskynta här och där i bärgskrefvorna och från de obetydliga ängslappar, man med mycken möda kunnat odla, erhålles endast en del af fodret för ladugården (högst en à två kor i hvarje gård). Hafvet är hogländingens åker; fisket, hufvudsakligast strömmingsfisket (om våren och försommaren), och salfångst (om vintern) lämna jämte fraktfart de förnämsta medlen för hans utkomst. Härtill kommer ännu vinsten af bärgningsarbete vid timade skeppsbrott på öns stränder. — Hänvisad till hafvet är hogländingen en utmärkt sjöman. I sin snabbseglande, smäckra jala trotsar han hvarje storm och i den öppna lotsbåten bjuder han seglaren sin hjälp i alla väder. I sitt hem är han vänlig och gästfri, under det väderbitna ansiktet framlyser ett varmt hjerta. — Läs- och skrifkunnigheten står högt och under sitt rörliga lif, som sätter honom i tät samfärdsel med den yttre världen, har han samlat ett bildnings- och kunskapsförråd, som ger sig tillkänna i ett klart och sundt omdöme.

Suurikylä, med c. 500 innevånare, ligger vid en mot öster öppen bukt på öns norra ända. Då man löper in i denna, erbjuder byn en pittoresk anblick, med sina tätt gyttrade hus, den omgifvande barrskogen och där bakom det dominerande Pohjaskorkia. Gårdarne äro i allmänhet välbygda med brädfordrade, gulmålade hus i en våning. Gatorna äro trånga och krokiga. I byns västra del höjer sig kyrkan och icke långt från den är prestgården belägen.

Kiiskinkylä, med c. 250 invånare, ligger ungefär midt på öns östra strand, alldeles öppen för ostliga vindar. Någon skyddad hamn finnes icke, hvarför farkosterna, då de icke begagnas, uppdragas på land, där de stå på skilda bäddar. Till byggnadssättet äro de två byarna hvarandra alldeles lika. — Här, likasom i Suurikylä mötes främlingen, då han gör sitt intåg, af ett hundskall, som, sedan signalen på ett håll gifvits, fortplantar sig öfver hela byn. I hvarje gård finnes minst en gårdvar, en spetsörad hund, som troget vakar öfver sin herres hus och som på sälfångsten är en outhärlig medhjälpare.

Fyrbåkar finnas tre, en på Pohjaskorkia, en nere vid stranden på hvardera ändan, i norr *Pohjoisrivi* fyr, i söder *Lounatrivi* fyr. På Pohjoisrivi finnes dessutom en *lifräddningsstation*, hvarifrån hjälp städse är beredd att skynda ut den nödstälde seglaren till bistånd. *Lotsstationen* är belägen på *Hirskallio* invid Suurikylä.

På Hogland bröts fordom *kvartsporfyrr*, som användes till byggnadsmaterial och gatläggning, förnämligast i S:t Petersburg. Stenbrottet, som ligger söder om Suurikylä, är numera nedlagt.

Den 17 juli 1788 stod ett sjöslag vid Hogland. Under hertig Karls befäl sammandrabbade den svenska flottan med den ryska. Striden, som var hedrande för den svenska flottan, blef dock till sina följder liktydig med ett nederlag, i det att flottan måste retirera till Sveaborg för att reparera lidna skador.

För att lära känna öns natur bör en vandring företagas i öns längdriktning. Vägar finnas ej, utan endast obetydliga spångar, ofta ytterst obekväma, mellan lösa klippblock eller öfver kärrartade ångsmarker. Till först bör någon af de stora höjderna bestigas för att en allmän orientering öfverblick må vinnas. Då turisten lämpligast väljer sitt högkvarter i Suurikylä, galler den

första utfärden Pohjaskorkia, som från byn uppnås på $\frac{1}{2}$ timme längs en jämförelsevis god stig. Vägen går först genom en barrskog, sparsamt uppblandad med björk och rönn, men i den mån den går uppför bärgets slutning, blir vegetationen tarfligare, tills slutligen den nakna klippgrunden kommer i dagen. Från platån, på hvilken fyren är belägen, har man den mest storslagna utsikt: i norr finska kusten som en blånande strimma, i väster det öppna hafvet, ur hvilket *Rödskärs* fyr uppdyker, i sydväst och söder upptäckes i klart väder estländska kusten, i sydost ligger *Tytärsaari* och i öster *Sommarö* fyr. Seglare och hafvet korsande ångbåtar gifva lif åt taflan. Sänker man blicken till den närmaste omgifningen, finner man talrika notlag i full verksamhet kring stränderna. — Lämnar man så det fängslande panoramat för att egna uppmärksamhet åt själfva ön, så utbreder den sig i hela sin längd under åskådarens fötter: närmast bärget en dalsänkning med barrskog och på andra sidan om denna *Haukkavuoris* grå bergmassa. Bakom denna topp är åter en likartad dal och så den södra toppen *Lounatkorkia*. — Från dessa höjder är utsikten densamma, endast detaljerna växla. — En vandring från *Suurikylä* till *Hoglands* sydspets för förbi foten af *Haukkavuori*, som på denna tur kan bestigas, till *Kiiskinkylä* och därifrån vidare till *Lounatkorkia*. Trakten kring denna höjd är onekligen *Hoglands* naturskönaste parti; vegetationen är rikare, man finner icke mera endast den torra barrskogen, utan en saftigare grönska, björk och asp lifva upp färgskiftningarna och en täck insjö, *Lounatjärvi* skänker landskapet ett tjusande behag. Man anar icke här det mäktiga hafvets grannskap, utan möter skogssjöns hela idyll. Lodrätt öfver sjön höjer sig bärget. — Här möter man en skonad, tät skog. *Hogländingen* afverkar icke sin skog, utan hopsamlar endast vindfällerna och torra grenar till bränsle. Virke till båtar och jalor samt äfven bränsle hemtas från fastlandet. Den enda afverkaren är stormen och denna kan någon gång våldsamt sköfla, hvad människan icke velat nedhugga. Så hände att en orkan år 1824 öfvergick ön, kullvräkande all skog. Den nu växande räknar således, trots all vård, icke hundraåriga stammar. — Vid den europeiska gradmätningen på 1830-talet, som i dessa trakter ledde af *Struve*, togs en siktlinje från estländska sidan öfver *Hogland* till *Finland*. På *Lounatkorkia* finnas ännu

spillror af det då uppförda observatoriet: på Haukka-vuori (Mäkikäällys som det i gradmättningsarbetet kallas) inhöggs en triangelpunkt.

Om vädret är gynsam, rekommenderas en seglats kring Hogland, eller ock en båttur från Suurikylä till *Skiparlahi* på östra strandens södra ända, hvarifrån Lounatkorkia lätt uppnås, och så till fots tillbaka genom Kiiskinkylä. Denna tur, som göres på en dag, är den lämpligaste, om det gäller att på kort tid göra bekantskap med Hogland. Vägvisare bör medtagas, om tid icke finnes till små irrfärder; likaså bör man förse sig med vägkost.

Från Hogland kan en segeltur göras till *Tytärsaari*.

Tytärsaari är en enstaka nästan cirkelformig ö, med 3 å 4 km diameter, belägen c. 2 1/2 mil sydost om Hogland. *Tytärsaari* erbjuder icke Hoglands storartade natur, här saknas berg. Hela ön är en flack sandmo (c. 50 m hög på högsta stället) med barrvegetation. Den på södra sidan belägna byn räknar c. 330 invånare. Man möter icke här samma välstånd som på Hogland, om ock de yttre vilkoren äro desamma. Icke heller har bildningen uppnått samma ståndpunkt. — I administrativt och kyrkligt afseende bildar *Tytärsaari* ett helt med Hogland, hvars prest åligger att göra tre årliga predikoturer till *Tytärsaari*.

E. Området kring Kymmene älf.

Detta område skänker turisten rikt utbyte såväl genom traktens många historiska minnen som genom en omväxlande natur: i söder vid den mäktiga flodens mynning en vacker skärgård och utanför den det fria hafvet; högre upp flodlandskapet med en mängd forsar och strömmar, infattade i en vacker strandvegetation; vid forsarna storartade industriella inrättningar.

Inträdet i detta område göres lämpligast antingen norrifrån vid Kouvola järnvägsstation eller ock söderifrån vid Kotka. Turen anordnas här med största lätthet och med stor bekvämlighet genom det nära afståndet till Kouvola—Kotka järnväg på älfvens östra sida. En fullständig färd enligt nedanstående program göres på 3 å 4 dagar.

Kymmene älf, en af Finlands mäktigaste floder bildar utloppet för de väldiga vattenmassor, som från det inre af landet samlas i Päijänne sjö, förbi Heinola stad flyta söderut till Iitis kyrksjö och vidare till Pyhäjärvi i Jaala socken. Här upptagas ytterligare tillflöden norrifrån, Mäntyharju stråten, hvarefter den egentliga floden begynner. I en rad af forsar genombrytes Salpausselkä norr om Kouvola station, hvarefter floden i en lugn ström, som dock afbrytes af flera forsar, fortsätter söderut mot kusten, i hvars närhet den delar sig i flere forsrika mynningsarmar. I älfven indräktigt laxfiske, isynnerhet vid Anjala och i mynningsarmarna.

Genom freden i Åbo 1743 blef Kymmene älf Finlands östra gräns, hvarför floddalen under de följande krigen på Gustaf III:s tid och 1808 blef den första krigsskådeplatsen. Särskildt från det förra bevarar trakten många minnen, såsom Anjala gård, Wärälä gård, där freden slöts år 1790; på flere ställen skönjas jordvallar och mindre förskansningar.

1. *Kymmene älf norr om Kouvola* har genom sin vattenkraft framkallat de stora industriela inrättningarna *Kymmene pappersbruk*, *träsliperi* och *cellulosafabrik* samt *Kuusankoski* likartade fabriker (hvardera tillh. aktiebolag) belägna det förra på östra sidan af det stora fallet *Kuusankoski*, det senare på en holme däri. Till Kymmene bruk leder ett bispår från Kouvola--Kuopio banan, afståndet 6 km från Kouvola.

Utsträckes turen endast till bruken, följes banan till Kymmene bruk (disponent ing. K. Selin). God utsikt från bärget ofvanför brukets folkskola. Från östra stranden är en bro slagen öfver holmen, å hvilken Kuusankoski bruk (disp. ing. J. Bøedeker) ligger, till den västra. Persontrafik förmedlas med båt öfver älfven nedanom bruken. På den västra sidan vidsträckt utsikt öfver älfvalen från *Koskela* hemman, $\frac{1}{2}$ km från bruket, och bärigen kring gården. På återfärden följes älfstranden (delvis besvärlig vandring), hvarvid passeras den 1 km långa *Keltisström* med vackra strandpartier eller ock (bekvämare och angenämare) tages båt från bruken till Keltis; från Kymmene bruk går äfven körväg till *Ahola* gård vid Keltisström. Härifrån körväg (häst fås äfven i Ahola) till Kouvola, 5 km; till Kymmene station, till fots, 4 km.

Utsträckes turen till älfven ofvanför bruken, följes Kuopiobanan från Kouvola till den första stationen *Harju*, 10 km, hvarifrån körväg, 8 km, till *Oravala* gård (tillh. senator Hornborg) inbäddad mellan sekelgamla ekar, vackert belägen vid älfvens utflöde från *Pyhäjärvi* i *Jaala* socken. Här sökes båt för rodd utför älfven till *Kyöpärilä* fors, 3 km, ofvanför hvilken älfven framgår mellan höga, på västra sidan brantstupande berg. I forsens finnas mellan klipporna (på vänstra sidan) broar, bygda af Kymmeneflötningsbolag (se nedan sid. 153); från broarna god utsikt öfver forsens och älfven. Härifrån till Kuusankoski landsväg (på västra flodstranden) 7 km. Angenämare göres färden i båt, 12 km; på denna sträcka passeras *Pessänkoski*, där båten drages öfver en klippa, *Lapankoski*, nära Harju station, (vid högt vattenstånd icke farlig i båt); nedanför forsens ligger den höga holmen *Pukinsaari*, från hvilken god utsikt; följer så den obetydliga forsens *Rapankoski* och slutligen Kuusankoski fors, (se ofvan) omgifven af höga, skogbevuxna berg. Härifrån till Kouvola eller Kymmene stationen såsom ofvan.

2. Från Kouvola till Kotka.

Bekvämast och snabbast är järnvägsresan; då banan emellertid är dragen så långt ifrån floden, att den endast ställvis framskyntar (till h.); bör den, som önskar göra bekantskap med älfven i hela dess längd, antingen följa floden eller ock afbryta järnvägsfärden för att på sidoturer nå flodens sevärda punkter. Då dessa till stor del koncentrera sig kring mynningsgrenarna och lättast uppnås från Kotka, äro de upptagna i en särskild afdelning »Omgifningarna kring Kotka» nedan sid. 151.

a) *Kouvola—Kotka järnväg*, öppnad för trafik år 1891, utlöper från Kouvola öfver en moterräng och närmar sig efter 5 km flodens östra strand, i hvars närhet den sedan är dragen; *Myllykoski* station, 13 km, anknytningspunkt för trafiken från *Sippola* socken och de vid älfven belägna *Ummeljoki träsliperi* (tillh. herr A. Blaise) på flodens västra strand och *Myllykoski träsliperi* (tillh. ett aktiebolag) vid samma fors på den östra stranden. *Inkeröis* station, 22 km, icke långt från *Inkeröis träsliperi* vid *Anjala* fall.

Inkeröis storartade etablissemang på östra stranden af *Anjala fall* (tillh. Tammerfors linnemanufakturaktiebolag, (disp. ing. H. O. Wallgren) står med en kort bibana i förbindelse med stationen. Ofvanom bruket färja öfver floden; från färjstället längs västra stranden härlig *strandväg*, med flere *utsikter* uppåt floden till och utmed det vildiga och vattenrika *Anjala fallet*, det största i Kymmene älf, omgifvet af en saftig strandvegetation.

Anjala gård, vackert belägen invid fallet, är ett gammalt gods inom släkten Wrode; år 1813 inköptes det af finska staten och donerades åt dä-

varande generalguvernören Furst Menschikoff; torde numera, efter den furstliga ättens utlocknande, komma att återgå till finska staten; innehafves på arrende af statsrådinnan af Hellen. I forsen nedanför gården indräktigt laxfiske. — Ofvanför fallet samlas hvarje vecka under sommar-månaderna ofantliga stockmassor, hvilka endast om söndagen få flötas utför forsen; skådespelet inöfösamt, då stockarna hvirfla utför fallet. — Namnet på gården är i den finska historien bevaradt genom det s. k. Anjala förbundets konspirationer mot Gustaf III under pågående krig 1788-89. I trädgården nedanför nuvarande hufvudbyggnaden kvarstår ett äldre hus, det s. k. Kommendantshuset, vid hvilket flere legender äro förknippade. — Till Anjala kyrka 1 km åt väster; invid denna likasom vid vägarna kring Anjala gård skönjas flere mindre jordvallar och skansar, minnen från Gustaf III:s strider i dessa trakter.

Banan aflägsnar sig på den följande sträckan från älfven, genomskärande ett enformigt skogshåll till *Tavastila* station, 38 km.

Tavastila anknypningspunkt för trafiken från Fredrikshamn, 16 km. Formän möta här vid tågans ankomst, skjuts till Fredrikshamn 3 à 5 mk. *Fredrikshamn* se ofvan C, sid. 139.

Från Tavastila går banan åter mot älfven, i hvars närhet på östra stranden *Karhula* station, 42 km.

Icke långt från stationen *Högfors träsliperi* (tillh. kapten W. Ruth) vid det brantstupande *Högfors* fallet i Kymmene älfs ostligaste arm; öfver forsen går en landsvägsbro med vacker utsikt öfver älfven; 2 km åt söder ligga *Karhula* industriella inrättningar: glasbruk, ångsåg, mekanisk verkstad, tegelbruk, bildande en liten fabriksstad (tillh. kapten W. Ruth). På vägen hit passeras *Kymmene kyrka*, på en höjd med vidsträckt **utsikt* öfver älfmynningen, Kotka redd och hafvet. — Invid *Karhula* ligger älfmynningen *Kyminsuu*, hvarom nedan sid. 153.

Kort efter det stationen lämnats, öfvergår banan flodens ostligaste arm ofvanför *Högfors*, genomskär en af älfvens mynningsgrenar omfluten holme, öfvergår den andra armen vid *Kalliokoski* och når *Kyminlinna* halt-punkt, 46 km (se sid. 141), invid hvilken *Kymmene* eller *Huuma* fästning med rysk garnison.

Ang. sidotur till *Kymmene gård*, *Kymmene kloster* och *Langenkoski* (se nedan sid. 151). Fortsättes på landsvägen västerut, öfverskrides i närheten af fästningen älfvens tredje utloppsarm, som skiljer de passerade mindre öarna från den stora *Pyttis ön*, genom hvars västligaste del en fjärde mynningsarm flyter förbi *Abborfors gård*; slutligen uppnås den ostligaste armen vid *Sjöfors*, riksgränsen efter 1743; jmf ofvan sid. 141.

Banan, som vid haltpunkten nått norra ändan af en långsträckt ö, följer dennas längdriktning åt söder, öfvergår ett sund, vacker **utsikt*: åt öster Kotka redd, åt väster en hafsvik, och inkommer på *Kotka* holme, på hvilken *Kotka stad*, se ofvan sid. 137.

b) *Utför Kymmene älf till Kotka*. Från *Kymmene* station (sid. 125 och 148) invid älfven, (sid. 148) bildar denna en bred flod, flytande genom odlade trakter, förbi de Wredeska godsens *Wärälä*, 6 km, där *Wäräläfreden*

slöts år 1790, och *Rabbelugn*, 10 km, båda på västra stranden. Längre fram passeras *Ummeljoki* och *Myllykoski* träsliperier (se sid. 149), förbi hvilka farkosten måste lyftas. Efter 6 km nås *Anjala* fall (sid. 149), förbi hvilket landtransport af egen farkost åter blir nödvändig (landstigning på östra sidan vid färjstället). Nedanför *Anjala* gård bildar floden en stor krok åt nordväst, för att vid *Wredeby* gods (tillh. professorn frih. R. A. Wrede) på västra sidan, *Huruksela* by på den östra, vända åt söder; nu följer en vacker sträcka med flere mindre forsar och strömmar vid *Ahvis* by; 6 km härifrån grenar sig floden; den östra armen förbi *Högfors* (se sid. 150) är den kortaste farleden till *Kotka* (se sid. 150 och 153); den västra armen åt väster och i en båge åt norr och nordväst omkring *Pyttis* ö för till *Strömfors* (se sid. 135) och till älfvens mynning i hafvet, som här bildar *Sjöfors* vackra ström invid *Lillabborfors* gästgifveri (sid. 135).

4. Omgifningarna kring Kotka.

Kotka stad se sid. 137. Af sevärda ställen på hafsidan är *Svensksund* (sid. 138) att framhålla; utfärd hit med båt från staden på c. 2 tim.

På landssidan är främst att beakta:

a) **Langenkoski*, kejsar Alexander III:s fiskläge, vid mynningen till en af *Kymmene* älfs utloppsarmar, längs allmänna landsvägen 6 km från *Kotka*. Här, med utsikt öfver en herlig hafsvik med det oändliga hafvet i söder, är en den mest förtjusande anläggning gjord på stranden af en skummande fors, kringflytande en täck holme, till hvilken en bro leder. Åt norr har man en vy, i hvilken flodlandskapets hela fägring synes samlad i en punkt. — Den i enkel trästil uppförda kejsarliga paviljongen innehåller en större sal och tvenne små kabinett, ett för kejsaren och ett för kejsarinnan, hvartill kommer kök samt ett par vindsrum för uppvaktningen. Ett stycke från detta „sommarslott“ ligger en enkel fiskarekoja, bibehållen i all sin ursprunglighet och bebodd af „Kejsarens fiskare“.

Tillståndsbiljett att besöka stället erhålles (kostnadsfritt) genom borgmästaren i *Kotka*; för utfärd hit med häst (hyrkuskar eller formän från staden skjutsa fram och åter för 3 mk) bör anslås 2 å 3 timmar. Kombineras en tur hit med en utflykt enl. nedan b. (en half dag), göres återfärden lämpligast med bantåg från *Kyminlinna* haltpunkt, eller ock anträdes utresan med tåg hit, hvarefter *Langenkoski* besökes, 2 å 3 km från haltpunkten. Turen till *Langenkoski* kan äfven göras med båt från *Kotka*, angenäm väg, 1 å 2 tim.

b) *Munkholmen och Kymmenegård.* Fortsättes längs landsvägen från Kotka förbi avvägen till Langenkoski, uppnås *Kymmene fästning* (se sid. 150) 7 km från Kotka, Denna sträcka kan äfven tillryggaläggas längs järnbanan till Kyminlinna station invid fästningen. Landsvägen och järnbanan öfverskrida en af Kymmene älfs utlopps-
 armar, som här bildar en fors, *Kalliokoski*. På östra stranden af denna, c. $\frac{1}{2}$ km åt norr, synes *Kymmene-
 gård*, som uppnås på en biväg. Ett stycke längre åt norr ligger ett tidigare Valamo kloster tillhörigt fisk-
 läge, benämndt *Munkholmen*, med det s. k. „Kymmene kloster“. Nu är fisket, som inlösts af staten, bortgifvet på arrende. I äldre tider, då munkarne själfva bedrefvo detta, uppfördes det ännu kvarstående trähuset i två våningar, omgifvet af en tröpallisad, idylliskt beläget inbäddadt i den vackra strandvegetationen. Till „klo-
 stret“, som bevakas af en argstint, fastkopplad hund, vinnes tillträde genom någon af de här stationerade ryske fiskarene. Förutom några kartor, stålstick och oljetaflor af ringa konstvärde finnes här intet af intresse. Däremot erbjuder den herliga **utsikten* från en längs en bräcklig bro tillgänglig holme i den skummande forsen rik lön för mödan af ett besök vid Munkholmen. — Angående Kymmenegård och det efter denna benämnda länet må följande historiska data meddelas.

Kymmenegård var 1380 ett gods med 10 à 12 landbönder och ett betydligt laxfiske i Högfors och på flere ställen. Jarlen Erengisle Sonason hade köpt gården i Magnus Smeks tid, länge innehaft den och slutligen sålt den med förfallna äbyggnader, hvilka beboddes af en landbonde, åt Bo Jonsson Grip. Denne skänkte godset förenämnda år till Vadstena kloster, men då en del af landbönderne förut hade varit skattebönder, indrogs godset, trots klostrets protester, af slottsfogden Erengisle Niklissou under Wiborgs slott och förvandlades till en därunderlydande kungsgård, hvarjämte Krister Nilsson Wase 1438—42 bygde där ett kapell, Kymmene första kyrka, om hvars vidare öden uppgifter saknas. Efter 1545 beboddes Kymmenegård af de fogdar, hvilka hade sig uppörden i Kymmenegårds län ombetrodd. På hösten 1555 var Gustaf Wasa på Kymmenegård och 1563 hade byggmästaren Pavel Koberg i uppdrag att befästa Kymmene gård och Högfors, men på vårvintern 1571 kommo ryssarne öfver isen från Reval, som de förgäfves belägrat, och uppbrände Kymmenegård. Den 15 Januari 1616 var den 22-
 ärige Gustaf II Adolf på Kymmenegård och diktade två kärleksvisor, hvilkas verser börjades med bokstäfverna i namnet »Christina Flemings». Kymmenegård såldes sedermera af kronan åt friherre Hans Wrangol (1636) och förblef sedan i enskild ego, tills godset med dess fiskerier af handlanden Nath i Fredrikshamn i slutet af sista seklet såldes åt ryska kronan, och det underlydande fiskevattnet af denna donerades åt Valamo kloster, som senare förtyttat det åt finska statsverket.

Kymmenegårds län kallades efter 1545 ett administrativt härad, som omfattade Wederlaks och Pyttis socknar jämte Elimä fjärding och öarna Hogland, Stor- och Lill-Tytters m. fl. Det lydde med undantag af åren 1616—18, då det var förenadt med Ingermanland, under stäthållaren i Wi-

borg och 1634—1721 under landshöfdingen i Wiborgs eller, såsom det äfven kallades, »Wiborgs och Kymmenegårds län», hvarmed äfven Nyslotts län var förenadt med undantag af åren 1641—58. Men då Wiborg 1721 afträdde till Ryssland, uppstod Nyslotts och Kymmenegårds län, hvars landshöfding 1723—27 bodde i Fredrikshamn och sedan i Willmanstrand. Då åter genom freden i Åbo 1743 sistnämnda städer och Kymmenegårds län ända till Kymmene älfs västligaste mynningsarm förlorades, bildades med Borgå å såsom västlig gräns »Savolaks län med den behållna delen af Kymmenegårds län», hvars landshöfding residerade i Lovisa tills detta län 1773 delades i *Kymmenegårds län* med landshöfding i Heinola, och Savolaks och Karelen län med landshöfding i Kuopio, ett förhållande, som fortfor till 1832, då den n. v. läneindelningen infördes. Men samtidigt fanns, under åren 1744—1812 äfven i »Gamla Finland» ett *Kymmenegårds län* med särskild ståthållare och provincialkansli i Willmanstrand. Det omfattade Kymmene, Lappvesi och Jääskis härad och underlydde, jämte Wiborgs och Kexholms län med resp. ståthållare i Wiborg, Guvernören i Wiborgs guvernement.

c) *Kyminsuu*, *Kymmene kyrka*, *Karhula* och *Högfors* uppnås med ångslup från Kotka öfver *redden* sid. 138 till ändpunkten vid *Kyminsuu*, 5 km.

En tur hit tar ett par timmar i anspråk med begagnande af de täta, regelbundna ångslupsturerna. Äfven kombineras denna färd lätt med utflykterna *a.* och *b.*, i hvilket fall en hel dag för dem anslås. Lämpligen ordnas turen så, att häst användes till Langonkoski och Kymilinna, hvarifrån med tåg till Karhula station och därifrån såsom ofvan sid. 150.

Kyminsuu är Kymmene älfs ostligaste mynning. På västra stranden ett högt bärg med vidsträckt utsikt, likaså på den östra vid Kymmene kyrka. — Invid ångbåtsbryggan är *Kymmene flötningsbolags sorteringshus* beläget. All stockflötning från Pääjänne vattensystems äfven mest aflägsna delar omhänderhas af Kymmene flötningsbolag, som för ändamålet bygt, upprensat och underhåller nödiga flötningsleder och ombesörjer flötningen, för hvilken en stor flottilj af bogserbåtar anskaffats till nämnda vattensystems olika delar och en hel armé *stockflötare* anstälts i bolagets tjänst. Affärens ledning är anförtrordt af en flötningschef med station i Kyminsuu, midt emot sorteringshuset på motsatta sidan af floden. Vid afverkningen förses hvarje stock med sin egares märke och flötas sedan i samfälda flottor till sin bestämelseort, där den afskiljes från den öfriga massan. Här vid Kyminsuu passerar all till Kotka destinerad *stock sorteringshuset*, där den införes i resp. egares nedanför utspända flottbommar, ett arbete som med förvänsvärd snabbhet och säkerhet utföres. Den årliga här genomgående stockmassan uppgår till öfver en miljon stammar. Den tid, som åtgår för flötningen är beroende af vägens längd, men uppgår för en del af stocken till 2 år.

Från Kyminsuu till Karhula och Högfors se sid. 150.

d) Till *Anjala* se sid. 149.

V. Trakterna mellan Tavastehus och Tammerfors samt Näsijärvi området.

De trakter detta kapitel omfattar, ha sin karaktär af de otaliga sjöar, som, utbredda öfver ett vidsträckt område, bilda Kumo älfs tillflödesbäcken. De skilda stråtar

eller system af med hvarandra kommunicerande sjöar, som genomskära området, markera följaktligen de naturliga riktningarna för turer i detsamma. De viktigaste linjerna blifva sålunda från Tavastehus norrut till Tammerfors, samt längs de norrifrån till Ruovesi och Näsijärvi flytande vattendragen med källor i Ätsäri, Virdois och Keuru. Alla dessa stråtars vattenmassa samlas i Pyhäjärvi söderom Tammerfors och utflyta från denna sjö genom Nokia fors, den första ansatsen i Kumo älf.

Den södra delen af området, trakterna mellan Tavastehus och Tammerfors, äro tätbefolkade, välodlade och bördiga; landskapet har lif genom odlingen. Mest typisk visar sig dess karaktär från de välkända åsarna i Sääksmäki, Pälkäne och Kangasala samt invid Tammerfors, från hvilka berömda utsikter erhållas öfver de kringliggande nejderna. I trakterna norr om Tammerfors framträder odlingen i mindre grad; insjölandskapet har här mera prägeln af ursprunglighet, men öfveralt möter det med tjugande taflor: än den undanskymda, dystra skogssjöns alvar, än öppnare vatten, än åter sjöar öfversållade med otaliga grönskande holmar och bakom dem strandåsens mörka skog såsom infattning.

Turistfärder till och i dessa trakter underlättas af jämförelsevis goda kommunikationer; i längdriktning genomskäras de af järnväg (Tavastehus—Tammerforsbanan och Wasa banans södra del), på sjöarna gå ångbåtar, hvilka isynnerhet på linjerna norr om Tammerfors underhålla en regelbunden trafik. Dock bör den, som afser att vinna mera än en blott ytlig öfversikt af naturen, lämna berörda kommunikationsmedel och, anlåtande rodd och skjuts, göra sidoturer från hufvudlinjerna. För längre vistelse på någon punkt, från hvilken utflykter göras, vinnas med lätthet kost och kvarter i de i allmänhet välmående gårdarna. Äfven äro dessa eftersökta af sommargäster, som från städerna i stor mängd utflytta till socknarna kring de „tavastländska“ sjöarna, särskildt Sääksmäki, Kangasala och Pälkäne samt Ruovesi och Keuru.

Följande program för turer må här antydas.

1. Tavastehus—(Pälkäne)—Kangasala—Tammerfors med omgifningar, 2 à 3 dagar.
2. Tammerfors och därifrån tur till Kangasala och till Nokia 2 à 3 dagar.
3. Tammerfors—Ruovesi—Keuru 2 à 3 dagar.
4. Såsom 3 med sidotur till Virdois 3 à 4 dagar.
5. En kombination af 1 och 4 tar en vecka i anspråk.

A. Tavastehus—Tammerfors.

1. Tavastehus.

Anknytning: *söderifrån* med järnväg (se sid. 123); *norrifrån* med järnväg (se nedan sid. 167); från Åbo till Tavastehus (se sid. 97).

Ankomst med *bantåg* till stationen österom staden på Vanajavesis östra strand; hyrkusk till staden 50 p:i, pollett af poliskonstapeln på stationstrappan; med *ångbåt* till bryggan på stadssidan af Vanajavesi.

Hotell: *Stads hotellet*, rum från 3 mk; *Larssons hotell* och *Nykterhetsvårdshuset*, billigare.

Restaurationer å nämnda hotell, *Teaterrestaurationen* samt i *Parken* utanför staden (sommartid).

Hyrkuskar posterade å torget, taxa inom staden 25 p:i; till järnvägsstationen 50 p:i, till parken 60 p:i; per timme 1: 25. Häst och åkdon för längre utfärder enligt åftal, anskaffas af hotellbetjäningen äfvensom å gästgifveriet.

Bad: *Hämeensaari badhus*; sjöbad vid Mejeristranden.

Banker: *Föreningsbankens filial*, *Nordiska aktiebankens filial* och *Kansallis-osakepankkis filial*, alla vid torget.

Telegraf midt emot Lyceum.

Telefon inom staden, till omgifningarna och städerna i södra delen af landet.

Tavastehus stad, belägen vid den södra, långsträckta smala delen af *Vanajavesi*, grundlades år 1639 af Pehr Brahe strax norr om slottet, flyttades år 1779 till sin nuvarande plats, där staden efter en total brand år 1831 uppbygts efter en regelbunden plan med breda gator. År 1862 fick staden järnvägsförbindelse med hufvudstaden, år 1875 med Tammerfors. Invånareantalet är c. 4,400 personer. Förutom kyrkan, enligt eskisser af Gustaf III, samt det finska lyceets prydliga hus, har staden icke att uppvisa några märkeliga byggnader. — Vacker utsikt från bron, som förenar staden med Vanajavesis östra strand. — Norr om staden ligger *Parken*, som uppå landvägen förbi slottet eller ock med båt eller ångslup från bryggan i staden; på denna sträcka den bästa anblick af slottet (hvarom nedan). *Parken* är en med stora kostnader gjord, välskött och särdeles anslående anläggning, med en imiterad borgruin; vacker utsikt öfver staden eller dess omgifningar; god restauration.

Af banvakten vid järnvägsbron, ett litet stycke från parken, kan båt för rodd till Karlberg (nedan sid. 158) erhållas för billigt pris.

Tavastehus eller **Kronborgs slott** är beläget på den yttersta ändan af en landtunga, som från den forna *Bödelsbacken* sträcker sig i sydlig riktning mot den nuvarande staden. Åt nordost begränsas slottet ännu af Va-

najavesi, men åt söder och väster af en sumpig äng, som under vartiden till stor del ligger under vatten. Ehuru själfva slottskärnan hvilat på klippgrund, synes slottsplanen på västra sidan blifvit utvidgad medels sten och jordfyllning. Det ursprungliga slottet har en kvadratisk grundplan och höjer sig med slutna flyglar på en vall af cyklopiskt hopade stenblock kring en trång borggård. Byggnadens norra och västra hörn krönas af fyrkantiga torn med tälttak, hvilka med en våning öfverskjuta densamma, hvaremot de lägre, södra och östra, försvunnit sedan de mellanliggande våningarna blifvit höjda med en våning. Den råa, med cement af murbruk fogade gråstensmuren reser sig blott till andra våningens halfva höjd, men några från inre borggården synliga arkitektoniska detaljer samt en tegelgesims på norra eller det s. k. *Kyrkotornet* tyckas vittna, att murarna icke undergått någon genomgående ombyggnad efter uppförandet. Redan 1539, då slottsbyggnadernas underhåll var fördeladt emellan Hattula, Sääksmäki och Hollola härader, var slottskärnan omgifven af en ringmur med särskilda rum och flere torn samt en „ny rundel“ eller bastion i bärgsslutningen utanför kärnans norra hörn; enahanda rundlar uppfördes 1559 och 1563 utanför östra och västra hörnen samt 1581 en stor rundel vid stora slottsporten i söder, men af dessa under Vasakungarne vanliga befästningsverk återstår numera blott den östra i nyligen renoveradt skick. Af en mur, hvarmed den norra och östra rundeln 1577 förenades, finnas jämväl renoverade rester på sjösidan. Under det sista årtiondet af Johan III:s och under Sigismunds regering hade slottet förfallit „genom eldskada och deras otrohet, som där i Finland regementet tillvällat hafva“. Det iståndsattes, isynnerhet under ståthållaren Erik Hares tid (1605—9); under 1656 års krig bedref man slottets befästande med synnerlig ifver, men den 5 Juni 1659 härjades den gamla borgen ånyo af en stor eldsvåda, som lade alt brännbart ända in på källarhvalfven i aska, hvarefter den åter iståndsattes. Under stora ofreden plundrades slottet på många dess dyrbarheter, bland annat på en tafla, föreställande Kristus med ris och gissel i händerna samt Tott'ska vapnet vid fötterna, en tafla, som faskeligen gifvit upphöf åt den bekanta harnesklädda bilden af Birger Jarl. Härefter och under den senare svenska tiden tjänade slottet med en besättning af omkring 100 man till förråds- och tyghus för den finska landtarmén.

Planritningar af intendenten Engel belysa slottskärnans inre före den nuvarande fängelseinredningen, som verkställdes isynnerhet år 1836, hvarvid många i de tjocka murarna dolda trånga trappor, hvilka fordom förmodlade förbindelsen emellan våningarna, tillmurades. Det forna *Kapellet*, som ännu kallas dels »Kyrkorummet», dels »Birger Jarls rum», befann sig i nordöstra flygelns andra våning innanför de nischer, hvilka från denna flygel vetta åt borggården. Den största af dessa nischer utgjorde Kapellets portal, till hvilken man kom längs en kring borggården löpande, på ett knä i muren hvilande altan; från nämnda portalöppning skall enligt traditionen en biskop, som åtföljt Birger Jarl på tåget, predikat för de på borggården samlade hedningarne. De enda spiraltrappor, som under nuvarande förhållanden kunna på slottet konstateras, hafva förmedlat förbindelser emellan sydvästra flygelns källarrum och dess andra våning. I västra hörnet af det sydligaste rummet i denna våning finnes en fönsternisch, från hvilken en numera spårlöst tillmurad dörröppning ledde till det rum, i hvilket, enligt en ännu bland allmogon fortlefvande och af friherrinnan Hjärne 1831 i romansform besjungen sägen, Birger Jarls syster inmurades för sin kärlek till en hednisk höfding; cellen, på hvars tegelgolf en stig skall varit synlig, var försedd med en stenbänk och en fönsteröppning, hvaraf spår visas på våningens yttre mur. För öfrigt är slottet med dess nuvarande dystra bestämelse föga egnadt att tillfredsställa den besökandes antikvariska forskningsbegär, äfven om fängelsedirektören välvilligt boreder honom tillfälle därtill; släta, oljemålade väggytor möta öfveralt hans öga, döljande omsorgsfullt hvad som varit. Den forna fästningens vackra jordvallar rasades 1869 för att lämna rum för det nya cellfängelset på slottets västra sida.

Historik. Enligt samtliga krönikor grundlades Tavastehus till betydande af Tavastlands underkufvande genom Birger Jarl vintern 1249—50, ehuru man med skäl kan botvillja, att slottskärnan redan då uppfördes. Folktraditionen, enligt hvilken Aulangonlinna hedniska fäste vid tiden för grundläggningen förstördes, utpekar dels Hypiövuori i Hauho, dels Hakoistenlinna (se sid. 124), fordom kalladt »gamla Tavastehus», i Janakkala såsom den först utsedda platsen för denna borg. Ehuru ett par »fordna» fogdar i Tavastland omnämnas redan 1297 och 1303, uppträder Tavastehus första gången jämte Åbohus och Viborg i handlingarna 1308, då Finland tillföll hertigarne Erik och Valdemar, samt 1315, då den senare erhöi de båda förstnämnda slotten på sin lott. År 1371 kom slottet i Bo Jonssons besittning och afträdde först efter hans död åt drottning Margaretas ombud 1389. Efter 1457 hörde slottet till Erik Axelsson Totts förlänningar och innehades ett par år efter hans död af brodern Lars Axelsson till 1483, då Sten Sture anförtrödde slottet åt Knut Posse, som åtminstone ännu fyra år senare innehade detsamma. År 1496 framträngde en härjande rysk här till slottets murar. Följande år ingick Tavastehus slott jämte hela Finland bland Sten Stures förlänningar och beboddes senare af hans gemål Ingeborg Tott till hennes död 1507, hvarefter Åke Göransson Tott var slottets höfvidsman, tills han därstädes halshöggs på Kristian II:s befallning, 1520, och Svante Stures enka Kristina Gyllenstjerna fick slottet i förlänning. År 1522 ingick slottet bland Severin Norbys förlänningar, men intogs följande år af Gustaf Vasas legotrupper, hvarefter slottet och länet förvaltades af konungens befallningsmän eller, såsom de på Johan III:s tid begynte kallas, ståthållare. Efter landshöfdinge-institutionens införande var slottsförvaltningen anförtrödd åt hauptmän eller kommandanter och slottet hade, tack vare sitt centrala läge, under de två följande seklen en icke ringaktad strategisk betydelse såsom befästad militärdepot, tills det under Finlands n. v. statskicks förvandlades till korrektions- och tukthus.

Tavastehus omgifningar a) *Hattelmala ås*, 4 km åt söder längs landsvägen åt Helsingfors, erbjuder en vidsträckt, vacker **utsikt* öfver Tavastehus och omnejden

(„Fänrikens marknadsminne“). Vid vägen spår af Klerckers befästa läger 1808, då han i spetsen för den här samlade finska armén ville upptaga striden med den jämnstarka fienden. — Turen hit göres äfven med båt till *Surbrunn*, beläget mellan åsen och *Berttula* egendom, (se sid. 124).

b) Från staden österut 1 km till *Katuma sjö*, på hvilken lönande båtfärd till villorna vid sjöns östra strand, med bärgnatur. Från *Kappolan-vuori* vidsträckt, anslående utsikt öfver staden och dess omnejder.

c) Anmärkningsvärdast bland sevärigheter i stadens omgifningar är dock **Karlbergs* herresäte, tillhörigt öfverste Hugo Standertskjöld, som på stället försköning nedlagt stora kostnader. Natur och konst räcka hvarandra här handen och erbjuda en bild af hela den fägring insjö- och skogslandskapet under den fridsamme odlarens ledning kan aftvingas. Parken med sina dammar täflar med det djärft uppspringande *Aulango*-barget att framkalla besökarens beundran. — Ett besök på stället bör af turisten icke försummas, helst ett sådant med beredvillighet tillåtes af egaren. — Afstånd från staden 4 km. Åkare för färd fram och tillbaka efter aftal, (c. 4 mk); turen tar 2 tim. i anspråk.

d) *Parola malm och Hattula kyrka.*

En tur hit göres bekvämast med bantåg till och från Parola station, 8 km. Äfven kan på bort- eller återfärden användas ångbåt till Mierola bro invid Hattula nya kyrka. Ang. farleden se nedan 2 sid. 159. Utfärden hit kan kombineras med fortsatt resa enl. nedan 2 eller 3.

Parola malm var ännu för några år sedan öfningsfält för rysk militär i Finland; lägermötena äro numera flyttade härifrån. Redan i äldre tider användes malmen för enahanda ändamål. Här mönstrade Gustaf III en gång sin finska armé, och år 1863 inspekterade kejsar Alexander II de indelta finska bataljonerna på detta ställe. Ett af Sjöstrand modelleradt, år 1868 aftäckt monument (ett bronslejon) bevarar åt efterverlden minnet af sistnämnda tilldragelse.

Icke långt från *Parola malm* åt öster ligger *Hattula urvaldriga kyrka*, hvilken i katolska tiden åtnjöt ett icke ringa anseende och till hvilken mången from pilgrim styrde sin färd. Det inre af kyrkan är rikt orneradt med väggmålningar af betydande konsthistoriskt intresse (De yngsta från 1400 talet.) I den i ursprungligt skick bevarade sakristian finner man i trä skurna helgonabil-

der, bland hvilka särskildt må nämnas en af Erik den helige. Kyrkan står numera öfvergifven såsom ett dyrbart fornminne. Nyckeln förvaras i närmaste gård invid kyrkan.

Hattula nya kyrka, på en dominerande höjd, ligger 2 km nordligare på Vanajavesis östra strand.

2. Tavastehus—Kangasala—Tammerfors.

För denna lönande tur erbjudas flere linjer, alla gående genom områdets vackraste trakter. Valet mellan dessa bör bero af tillbuds stående ångbåtssturer; tyvärr erbjudes icke regelbundna dagliga sådana. — För turisten i kanot är linjen b) den mest tilltalande.

a) *Tavastehus—Valkiakoski—Kangasala (Kaivanto)*. Ångbåtsstur på 7 timmar. Från Tavastehus utlöper ångbåten på det smala *Vanajavesi* förbi slottet och parken till v., går under järnvägsbron, som förenar Vanajavesis östra strand med den västra och passerar på den närmaste milen en rad af egendomar: till h. invid järnvägsbron *Karlberg* (se sid. 158) och längre fram *Katajisto* och *Metsänkylä* (hvardera tillh. öfverste H. Standertskjöld), till v. *Hatunniemi* och *Kirstula* egendom (tillh. frih. K. Standertskjöld), *Herrenäs* (på finska *Herniäinen*), tillh. professor von Essen), *Kärki* och *Saarela* villa (tillh. intendenten P. Solitander) samt *Hattula gamla kyrka* (se ofvan sid. 159), *Ellilä* (tillh. herr Lindebäck), *Ahlbacka* (tillh. magister Nordensvan) samt *Hattula prestgård*. På afstånd synes villan *Sofiero* (tillh. majorskan Lange) och *Korela* (tillh. landtbrukaren Nieminen). Sedan *Mierola bro*, där landsvägen går öfver Vanajavesi, passerats: *Hattula nya kyrka* samt egendomarna *Vesunda* (tillh. enkefru Karén), och *Mervis* (tillh. handlanden Grönlund), till h. *Stjersund* (på finska *Lepaa*, tillh. general Packalén) samt sist *Lahdentaka* (tillh. frih. E. Standertskjöld). Farleden går här åt nordväst ut på den 8 km breda, öppna fjärden af Vanajavesi; och inkommer åter på smalare vatten, vid hvilka till v. *Lahis gård* (tillh. öfverste von Konow) och till h. *Sääksmäki kyrka*, *Voipaala egendom* (tillh. godsegaren Nordling) och *Rapola gård* nedan för ****Rapola åsen**, berömd för sin utsikt.

Från Lahis gård 7 km till *Kuurila* station (se sid. 167); på vägen passeras på afstånd till h. *Juudikkala gård*.

Den, som afser ett besök i *Sääksmäki*, lämnar ångbåten vid kyrkstranden. Härifrån förbi Voipala och Rapola upp till *Rapola åsen*, 1 km. Färden fortsättes härifrån landsvägen till *Valkiakoski*, 8 km, hvarifrån med båt såsom nedan.

Vid *Sääksmäki* gör farleden, som här grenar sig från den gamla, före järnvägens tillkomst lifligt trafikerade farleden från Tavastehus via Lembois kanal till Tammerfors (se nedan sid. 165), en båge åt norr och nordost genom smala passager till *Valkiakoski*, där en kanal med 2 slusskamrar är gräfd förbi forsen. Medan ångbåten går genom kanalen, har man god tid att bese stället.

Valkiakoski pappersbruk, (tillh. ett aktiebolag) är beläget vid forsen med samma namn. På bruket finnas gästgifveri. Båt och roddare erhållas för vidare färd, i fall ångbåten lämnas. Landsvägen till *Sääksmäki* (se ofvan) 8 km, till Lembois station (se sid. 165 eller sid. 167) 22 km. — *Valkiakoski* fors, 3 m hög, bildas af de vattenmassor, som ifrån norr och öster samlas i det ofvanom forsen belägna *Mallasvesi*.

Från *Valkiakoski* fortsättes antingen ångbåtsfarleden öfver sydöstra delen af *Mallasvesi*, öfver hvars vida yta i nordost synes *Pälkäne kyrka* och vidare genom trånga, mellan otaliga grönskande holmar slingrande sund till *Roine*, öfver hvars östra del styres till *Kaivanto* i *Kangasala* eller ock såsom nedan b) sid. 163.

Kaivanto är en genom den smala åsen mellan *Längelmävesi* på nordöstra och *Roine* på sydvästra sidan gräfd kanal (utan sluss). Denna vattenled åstadkoms på 1820 talet; afsikten var att här anlägga en sluss för att förmedla trafiken från det stora *Längelmävesi* till de sydligare sjöarna, men dambyggnaderna, som voro för svaga att motstå vattnets tryck, genombröts plötsligt, hvarigenom *Längelmävesis* yta sänktes ungefär 2 m och ett sund utan synnerlig ström uppstod; på *Längelmävesis* stränder vunnos strandmarker af c. 2,600 ha vidd. Tidigare utflöt *Längelmävesi* i *Pälkänevesi*, genom *Ihari ström*, 7 km åt öster från *Kaivanto*, hvilken ström helt och hållet uttorkade, då *Kaivantosundet* uppstod. Ännu hade *Längelmävesi* sitt utlopp till *Roine* genom *Sarsankoski*, 5 km från *Kaivanto* åt *Kangasala kyrka* till, men år 1604 skedde ett våldsamt genombrött vid *Ihari*, hvar-efter *Sarsankoski* helt och hållet uttorkade och det där bedrifna kronolaxfisket upphörde samt icke mindre än 11 kvarnar förlorade sin drifkraft. Denna omgestaltning af förhållandena bevaras i uttrycket: »Ilkoä Iharin-koski saattoi Sarsan vaivaiseksi».

Omgifningarna kring Kaivanto särdeles anslående; äfven hafva här uppförts flere sommarvillor. Från landsvägen åt *Pälkäne* sidan vackra vyer öfver *Längelmävesi*. Lönande promenad längs den smala åsen till h. om denna väg och, sedan man åter efter c. 2 km nått landsvägen, på vänstra sidan, där en brant hög så erbjuder en vacker utsikt öfver vatten åt båda sidor. Se härom nedan sid. 164.

Från *Kaivanto* fortsätter ångbåtsleden öfver det 35 km långa *Längelmävesi*, förbi *Sahalaks*, *Kuhmolaks* och *Eräjärvi* till *Länkipohja* i *Längelmäki socken*. Denna farled erbjuder intet af särskildt intresse utom för den, som från dessa trakter sträfvat österut till stranden af *Päjanne* vid *Jämsä*, c. 28 km. väg. Se nedan VI, B, 1.

Från *Kaivanto*, där gästgifveri icke finnes, nödgas den med ångbåt ankommande turisten uppehålla sig i de

vackra **omgifningarna*, under det bud skickas till det 4 km aflägsna gästgifveriet i *Huutjärvi* by för att anskaffa häst, eller ock till fots begifva sig till gästgifveriet, hvarifrån häst kan tagas till Kangasala kyrkoby, 3 km. Nyckeln till tornet på åsen förvaras hos Sirén i Kaivanto. Efter $\frac{1}{2}$ km uppnås sydöstra ändan af den vid sidan af landsvägen löpande smala åsen mellan Längelmävesi och Roine. Här bör, om skjuts anlitas, åkdonet lämnas och åsen följas; längs denna går god promenadväg med vacker vegetation på båda sidor, här och där utsikter öfver kringliggande sjöar. Efter 2 km uppnås den högsta punkten:

***Kejsaråsen*, så benämnd efter kejsar Alexander I:s besök härstädes 1819. Från tornet har man den mest hänförande utsikt, i anledning af hvilken, enligt hvad det berättas Gustaf III på sin minnesvärda resa genom Finland fälde det bekanta yttrandet: „här var det visst djäfvulen frestade vår Herre, visande honom all världens härlighet“. Här utbreder sig närmast under åsen en väl odlad och tätt befolkad nejd, vittnande om gammal kultur; detta landskap lifvas af vackra sjöar och bakom dem förtonar ett vidsträckt skogsområde. I norr synes *Längelmävesi*, i söder *Roine*, i nordväst framskymtar *Vesijärvis* spegel, medan *Kyrkoåsens* imposanta massa något sträck västligare begränsar horisonten. Vid foten af denna ås upptäcker man *Kangasala kyrka* och ännu något sydligare, 3 km därifrån, vid Roines nordligaste hörn *Liuksiala kungs gård*. (Se angående dessa punkter nedan.)

Från åsen fortsattes i en brant utförsbacke till allmänna landsvägen invid det täckt belägna *Joutsenniemi* till v.; härifrån 1 km till *Huutjärvi* by, i hvilken godt gästgifveri.

Denna punkt var, innan järnvägarnes tillkomst, en viktig station för trafiken söderifrån till Tammerfors och sydvästra Österbotten, på vägen västerut, äfvensom till norra Tavastland och mellersta Österbotten, på vägen norrut genom Orivesi. Följes denna senare väg ett kort stycke från gästgifveriet, passeras den å, genom hvilken *Vesijärvi* utflyter i *Längelmävesi* och den punkt där dessa sjöar i äldre tider genom den sid. 160 omtalade *Sarsa fors* utflöto i *Roine*.

Invid ån ligger, omgifven af en lummig, numera vanvårdad park, *Vexiö gård* på finska *Vääksy*: (tillh. bonden A. Eklund). Här bodde i tiden Johan III:s älskarinna Karin Hansdotter, hvars dotter i äktenskap med Pontus de la Gardie hade sönerna Johan och Jakob de la Gardie (*Laiska Jaakko*), hvilka tillbragte sina ungdomsår på *Vexiö*.

Från *Huutjärvi* 3 km till *Kangasala kyrkoby*, öfver hvilken vacker anblick från landsvägen kort före ankomsten.

Kangasala kyrkoby egnar sig väl till hufvudkvarter för turer i kringliggande nejder. Rum och kost hos handlanden Helin, genom hvilken häst och åkdon samt båt och roddare för utfärder anskaffas; här förvaras äfven nyckeln till tornet på kyrkoåsen. — För längre vistelse på orten sökes kvarter i kringliggande gårdar, hvilka äro af stadsbor eftersökta sommarbostäder. *Tele'on* till omnejderna och Tammerfors; närmaste haltpunkt vid järnvägen *Hallinmaa*, 4 km.

Kangasala kyrka. I den åldriga, i detta sekels början restaurerade kyrkan finner man på orgelläktaren porträtter af Karl XII, Karin Månsdotter och hennes dotter prinsessan Sigrid såsom barn. Altartaflan, »Jesus i örtgården», af okänd mästare. Den rikt utsirade predikstolen är från 1661; några numera hvitmenade helgonbilder äro kvarlevor från katolska tiden. I sakristian förvaras den äldre altartaflan, »de vise från österlandet tillbedjande Jesusbarnet», ett profstycke på gångna tiders religiösa måleri.— På kyrkans yttre vägg mot landsvägen visas den vittbekanta *blödande stenen*, enligt traditionen ett vittne om en skuldlös ynglings oskyldiga död för bilen.

Ofvanom kyrkan, på dess norra sida höjer sig den för sin vidsträckta utsikt berömda

****Kyrkoåsen** med utsiktstorn (nyckeln å reservgäst gifveriet). Ifrån tornet ser man under sig de mångbesjungna sjöarna, lunderna och stränderna, en tafla i hvilken det finska insjölandskapets hela fågring finnes sammanförd. I söder tätt under åsens fot vid kyrkan *Kirkkojärvi* och öfver denna *Roine* och dess i söder blånande strand. Utsikten åt sydost begränsas af *Kejsaråsens* skarpa linie, medan man åt öster och norr ser det af talrika uddar genomskurna *Vesijärvi*; längst i fjärran öfver sistnämnda sjö framskymtar öfver skogstopparne en strimma af *Längelmävesi*. Kring sjöarna närmast åsen en bördig, välodlad trakt; i söder synes *Liuksiala kungsgård* (tillh. kommunalrådet A. Meurman) och vid åsens fot på den norra sidan *Sorola* egendom (tillh. kanslirådet A. Liljenstrand).

Liuksiala kungsgård jämte 26 underlydande homman tilldelades efter Erik XIV:s död 1577 åt hans enka den olycklige drottningen Karin Månsdotter i förläning; här lefde hon till sin död 1612. Sedormera var Henrik Tott, gift med drottningens dotter, prinsessan Sigrid Vasa, herre till Luksiala. Några minnesmärken från denna lysande tid i socknens historia kvarstå icke.

Från Kangasala är kortaste vägen till Tammerfors med bantåg från *Hallinmaa haltpunkt*, 4 km, på Vasa banan. Landsvägen, 18 km, förbi *Messuby kyrka*, (8 km), erbjuder föga af intresse. Halfvägs uppnås den vackra sjön *Kaukajärvi*, i söder omgifven af branta bärg; vid sjöns västra ända *Haihara* egendom (tillh. kapt. A. Grahn). Tammerfors se sid. 168.

Messuby nya kyrka, enl. ritn. af Höijer, har ett dominerande läge på krönet af en ås. Den gamla kyrkan från medeltiden ligger nära invid den nya. På begravningsplatsen finner man den af Hushållningssällskapet i tiden resta grafstenen öfver den frikostige välgöraren G. Ahlman (se nedan under

Hatanpää V, B.) med dess pompösa inskrift: »Uppå den Allsmåktiges vink öppnades evighetens port och Gabriel Ahlman inträdde i Oförgängligheten den 5 Okt. 1799, sedan han i 62 år uppfyllt sin bestämmelse».

Medger tiden, bör ett besök i Kangasala utvidgas med en tur till *Harjula ås* vid Vesijärvi. För färd sjövägen öfver *Vesijärvi* aftalas om båt och roddare i kyrkoby, så framt det icke är söndag, i hvilket fall man icke bör underlåta att söka sig plats i kyrkobåt till någon gård i trakten af *Harjula* (*Frantsila*, *Harala* o. a.). — Landsvägen går från kyrkan i nordlig riktning nedanför *Kyrkoåsen* förbi *Sorola* till *Frantsila* (stort militieboställe). Från trappan af det midt emot belägna torpet vacker utsikt öfver *Vesijärvi*. Härifrån uppnår man snart **Harjula ås*. Utsikten är väl härifrån mindre omfattande och storslagen än från de två ofvan beskrifna, men därför icke mindre tilltalande. Nedanför åsen utbreder sig det af otaliga holmar öfversållade *Vesijärvi* med dess djupt inskjutande vikar och långsträckta uddar.

Midt i sjön (åt söder) finnas en klippholme *Pikonlinna*, dit allmogen under kriget 1742 flyktade undan fiendens förföljelser och om hvilken många sägner från flydda dagar fortleva.

I de välmående gårdarna i åsens närhet fås kost och kvarter äfvensom skjuts, om så erfordras.

Härifrån fortsättes till *Tammerfors* med bantåg från *Suinula station*, 2 km från åsen.

Tammerfors se sid. 168.

b) *Tavastehus — Walkiakoski — Pälkäne — Kangasala*. Såsom ofvan a (sid. 159) till *Valkiakoski*, hvarifrån med roddbåt (om ej tillfällig ångbåtstur erbjuder sig) öfver *Mallasvesi*, 12 km, till norra stranden vid *Myttöälä* militieboställe, (inneh. lagmanskan A. Blåfjeld), hvarifrån 4 km till *Onkkaala* gästgifveri invid *Pälkäne kyrka*. Norr om kyrkan höjer sig *Syrjä åsen*, från hvilken vidsträckt **utsikt* öfver *Pälkäneenvesi* i nordost, *Mallasvesi* i söder, långt i väster öfver skogstopparna glittra vikar af *Roine*.

På åsen är uppförd ett torn i fyra våningar, från hvilket utsikten den herligaste; nyckeln fås hos tornets egare landthandlanden *Turvonen* i *Onkkaala by*; tillträdet mot en låg afgift.

Pälkäne gamla kyrka från medeltiden, står på en äng vid åsens fot på dess nordöstra sida. Kyrkan, som öfvergafs 1838 och därefter fått förfalla, är nu en intressant ruin.

Följes landsvägen ett stycke åt sydost från *Pälkäne* nya kyrka, kommer man till *Kostia å*, öfver hvilken en landsvägsbro går. Här och på fälten västerom kyrkan

stod den 6 okt. 1713 ett blodigt slag, det under stora ofreden mest hedrande för de finska vapnen inom landets gränser, ehuru utgången blef ett nederlag.

I augusti 1713 hade den oduglige Lybecker entledigats och den tappra Karl Gustaf Armfelt utsetts till öfverbofälfhafvare i Finland. Armén, som lidit mycket, var starkt decimerad och upprick till 6 à 7.000 man. Med denna trupp försökte Armfelt hålla stånd mot den öfverlägsne fienden och valde vid norra stranden af *Kostia å* en fast position, som förstärktes med batterier och förskansningar, af hvilka lämningar ännu skönjas. Den 30 sept. nalkades den ryska styrkan under öfveramiral Apraxin och furst Galitzin. Ryssarne försökte närma sig passet i löpgrafvar, men detta misslyckades, hvarför de begynte bygga flottor för att öfver Mailasvesi kringgå Armfelts ställning. Tidigt på morgonen den 6 okt. inskoppades 7.000 man, hvilka under furst Galitzins ledning landstego 3 km bakom Armfelts läger. Denne märkte faran, kvarlämnade en del af armén under generalmajor de la Barre vid passet och skyndade med den öfriga till det hotade stället. Under flere timmars het kamp sökte han kasta fienden tillbaka, men måste slutligen vika för öfvermakten. De la Barre, som emellertid vid förskansningarna med framgång motstått Apraxin, återkallades och hela kåren retirerade mot nordn.

Från gästgifveriet i Pälkäne kyrkoby till Kangasala kyrkoby är afståndet landvägen 18 kilometer, till *Kaivanto* (sid. 160) 13 km. Närmast Pälkäne går vägen genom skog, längre fram vackra vyer öfver vatten åt båda sidor; ungefär efter 11 km höjer sig på högra sidan ****Vehoniemi backe**, å hvilken ett af enskild person uppfördt torn med vidsträckt utsikt; härifrån till Kaivanto lönande promenad längs åryggen.

Från Pälkäne kan äfven en särdeles intressant båt-färd företagas till Kaivanto öfver Pälkäneenvesi till *Kaukola*, där farkosten drages öfver näset vid *Ihari* (sid. 160), den gamla bädden för Längelmävesis äldre aflöpp till Pälkäneenvesi, förrän Kaivanto gräfdes, hvarefter färden fortsattes öfver Längelmävesi eller ock till fots till Kaivanto. 7 km.

Från Kaivanto till *Kangasala* och *Tammerfors* se ofvan sid. 160.

c) *Tavastehus--Monaala--Pälkäne--Kangasala*. Från Tavastehus göras regelbundna ångbåtsurer till *Monala* by i *Tyrväntö* kapell vid Vanajavesis östra strand. Farleden såsom ofvan 2, a, til Lahdentaka, hvarefter åt norr öfver den öppna fjärden till Monaala, där häst och åkdon lätt erhålles för landvägen till Pälkäne kyrka, 18 km. Den första sträckan ödslig, men så snart man kommer inom Pälkäne sockens gränser, öppna sig flere vackra utsikter; byar och egendomar blifva synliga. Bland dessa må nämnas *Joensuu* vid Kyllö-å (tillh. enkefru Schreck) samt vid *Pintele* sjö, som

förbinder Mallasvesi med Hauho vattendrag, *Ruokola* och *Näri* (båda tillh. löjtnant Waldens), *Tanila* (tillh. enkefru Wallden). Sedan man färdats förbi Ruokola, som ligger alldeles vid landsvägen, passeras *Kantokylä* (tillh. landthandl. Syrjänen) och *Kankahainen* (tillh. possessionat Boman), bägge belägna vid Mallasvesi. Ännu ett par kilometer genom välskötta skogar till *Kostia å*, invid hvilken *Onkkaala by*, (se sid. 163).

Härifrån till Kangasala se sid. 164.

d) *Landsvägen från Tavastehus genom Hauho och Pälkäne till Kangasala* var före järnvägens tillkomst den viktigaste kommunikationsvägen från södra Finland till Österbotten. För turisten har den numera ringa betydelse. Från Tavastehus till Parola (sid. 158) följes vägen på västra stranden af Vanajavesi, som på en bro öfvergås vid Mierola invid Hattula nya kyrka (sid. 158); härefter skogsväg genom *Tyrväntö kapell* och västra delen af *Hauho socken*, där vägen går öfver *Virmasvuori*, med vidsträckt **utsikt*, till västra stranden af *Ilmoilanselkä*, på hvars östra strand *Lautsia* egendom (tillh. landthushåll. Hofgårds arfv.) hvarefter vägen sammangår med den ofvan c. beskrifna vägen till Pälkäne.

Ilmoilanselkä är en länk i den österifrån kommande Hauho stråten, hvilken har sina källor alldeles nära stranden af *Päijänne* i *Lummene* och *Vesijako* sjöar, med utflöde jämväl åt öster i *Päijänne*. — Från någon gård vid stranden af Ilmoilanselkä kan båt tagas för rodd öfver den vackra sjön och vidare utför *Kyllö å* till *Pintele* sjö, som kommunicerar med Mallasvesi, öfver hvilken till Pälkäne kyrkoby, sid. 163.

För turisten i kanot erbjuder Hauho stråten en särdeles intressant linje, hvilken mest ändamålsönligt börjas vid Lahtis (sid. 125) och därifrån öfver Vesijärvi och Päijännes södra del till *Padasjoki*, (se VI, B, 1) hvarifrån kort landtransport till nämnda sjöar i Hauhosträt. Denna tur utvidgas angående med en sidotur till **Kukkijärvi* i *Luopiois* socken; från Hauho bekväm kanotled äfven till *Tuulois* åt sydväst.

3. Tavastehus—Lemboiskanal—Vesilaks—Tammerfors.

Denna linje var före byggandet af järnvägen från Tavastehus till Tammerfors en regelbundet trafikerad ångbåtsled, hvilken sedermera, till skada för turisten, förlorat sin betydelse. För persontrafik afsedda ångbåtar saknas numera, så att den, som vill göra denna tur, är hänvisad till de tillfälliga ångbåtslägenheter, som kunna erbjudas eller ock nödgad att delvis anlita roddbåt. Från Tavastehus med ångbåt (såsom ofvan sid. 159) till *Sääksmäki* (sid. 160), hvarifrån vacker farled till *Lembois kanal*, med en slusskammare, invid *Lembois* station (nedan sid. 167).

Söder om kanalen samlas de vattenmassor, som från Vanajavesi i syd-öst och från Längelmävesi, Roine och Mallasvesi (sid. 160) i öster och nord-öst, här hafva sitt utflöde genom *Herrala* och *Kuokkala* forsar i *Toutosejärvi*, som befinner sig i samma nivå som *Pyhäjärvi* invid Tammerfors. Då nämnda forsar satte hinder i vägen för en sjökommunikation, påbörjades redan 1780 en kanal öfver halfön söder om *Lempäli kyrka*. Gräfningen afbröts dock snart och planen fick hvila till 1867, då den återupptogs i utvidgad form; 1874 blef den 2 km långa kanalanläggningen färdig.

Från Lembois med rodd c. 2 tim. till *Vesilaks kyrkoby*, som är ändstation för en regelbundet trafikerad ångbåtslinje från Tammerfors (ångbåten „Alho“). Under väntan på ångbåten kan en lönande sidotur göras till det närbelägna stora *Laukko gods* (fideikommiss inom friherrliga ätten Standertskjöld—Nordenstam), som från kyrkobyn uppnås med rodd på c. 1 tim. i vacker farled åt nordväst.

Laukko är bekant såväl genom sitt natursköna läge som genom sina minnen från Kurck'ska ättens storhetsdagar. Det af ålder gränade »gamla Laukko», som enligt sägen bebotts af biskop Kurck, står ännu kvar som ett talande vittnesbörd om anspråkslösheten hos 1500-talots stormän.

Från dessa minnen af flydda tider drages turistens uppmärksamhet till naturen i den herliga omgifningen. Beläget på en smal udde, som skjuter ut mellan sjöarna *Anjanselkä* och *Alhonselkä*, erbjuder Laukko åt alla håll vackra och omväxlande utsikter öfver vida fjärdar, i hvilka löfskogsklädda holmar spegla sig, och hvilkas inbjudande, små vikar likt mjuka armar glida in emellan strändernas yppiga vegetation. Särskildt må framhållas *utsikten från trädgården* med dess smakfulla planteringar samt från *»Kurjenkallio»*, en brant, granbevuxen klippa nära ångbåtshamnen. Denna klippa har sitt namn af den rike och öfvermodige Klas Kurck (c. 1470), som från dess topp med hästar och vagu skall hafva jagat ned i det bråddjupa vattnet, gripen af ånger öfver att han i svartsjuk misstänksamhet innobrant sin oskyldiga, unga hustru. Elias Lönnrot, hvilken som student i egenskap af informator vistades å Laukko, har i *»Kantoletar»* upptecknat den vackra folkdikt, som behandlar denna tragiska historia (*»Elinan surma»*).

På en täck udde midt emot den obetydliga hufvudbyggnaden reser sig det egendomliga *Standertskjöldska grafmonumentet*, som förtjänar ett besök.

Från Laukko 2 km till fots eller med rodd, det senare att föredragas, till *Pirunvuori* med ett »Pirunpesä», en ganska obetydlig grotta, hvilken enligt folksägen genom en underjordisk gång står i förbindelse med »gamla Laukko»; den trånga vik, vid hvilken den är belägen, frapperar genom sina höga och fantastiskt formade klippstränder. *Utsikten från Pirunvuori*, som höjer sig öfver grottan, är härlig och mäter sig med den från Kangasalas berömda åsar.

Helt nära Pirunpesä finnas *Kinnari* vackert belägna hemman, med haltpunkt för ångbåten. I hemmanet fås kvarter och kost under väntan.

Från Vesilaks kyrkoby och Laukko styres en slingrande farled mellan holmar och förbi uddar med ständiga växlingar i utsikten till *Palho brygga*, på västra sidan, och vidare till *Pajulahti brygga*, jämväl på den västra sidan, i *Tottjärvi kapell*.

Från Pajulahti öfver land 8 km förbi *Tottjärvi kyrka* till *Sarkola by* i *Suoniemi kapell*, hvarifrån 6 km rodd till *Suoniemi haltpunkt* på Tammer-

fors—Björneborg järnväg (se sid. 117). Denna väg rekommenderas åt den, som på väg till Tammerfors vill göra en tur i de särdeles vackra trakter nämnda järnvägs första sträcka berör.

Från Pajulahti styres med nordostlig kurs öfver det leende *Sorvanselkä* till *Sotka ström*, genom hvilken farleden kommer in på *Pyhäjärvi* stora fjärd, hvars odlade stränder lifva utsikten. Till v. synes *Birkkala kyrka* på en dominerande höjd.

Tammerfors se nedan 168.

4. Med järnväg från Tavastehus till Tammerfors.

Denna bandel öppnades för trafik år 1875. Från Tavastehus utlöper banan på östra sidan af Vanajavesi och erbjuder till v. en vacker **utsikt* öfver staden och slottet; vid Karlberg till h. (se sid. 158) öfvergår banan på en järnbro sjön och aflägsnar sig från denna. Till h. synas några af de sid. 159 nämnda egendomarna och Hattula kyrka (sid. 159). Efter 8 km *Parola* station.

Invid stationen Parola malm och f. d. militär läger (se sid. 158). Härifrån utfärd till Hattula gamla kyrka (se sid. 158). Vid stationen an knyter trafiken till Hauho, Pälkäne och andra socknar (se sid. 165).

Under följande håll utsikt till v. öfver *Lehijärvi* med välodlade stränder och längre fram likaså till v. öfver den långsträckta, vackra sjön *Kalvolanjärvi*, vid hvars stränder flere stora egendomar och välmående gårdar; vid sjön ligger *Iittala* station, 22 km, och nära denna till v. *Iittala glasbruk* (tillh. ett aktiebolag). På något afstånd från sjön löper banan genom odlad mark till *Kuurila* station, 29 km, som är anknytningspunkt för trafiken från stränderna kring Sääksmäki sjö (se sid. 160). Härifrån en enformig sträcka till *Toijala station*, 40 km, restauration.

Från Toijala utgår Åbobanan (se sid. 97). Invid järnvägsstationen Akkas ångsåg (tillh. ett aktiebolag) och den stora, köping liknande *Toijala byn* kring *Akkas kyrka*.

Banan går vidare genom merendels odlad mark till *Wiiala* station, 47 km, icke långt från ångbåtsfarleden från Tavastehus till Tammerfors (se sid. 165), och *Lembois* station, 58 km, belägen i en vacker nejd. Från sträckan närmast stationen på hvardera sidan om denna öppnas utsikter öfver sagda farled (se sid. 160), som här öfverskrides; till v. synes *Lempälä kyrka*.

Stationen, anknytningspunkt för trafiken från Lempälä och Vesilaks socknar, egnar sig väl till utgångspunkt för turer i de vackra omgifningarna. Järnvägsresan kan här afbrytas och utbytas mot vattenvägen, se härom sid. 166.

Följande håll ödsligt och enformigt; först alldeles invid *Tammerfors*, 80 km, öppna sig utsikter öfver vatten; till v. en vik af Pyhäjärvi, vid hvars södra strand *Hatanpää* stora gods (se nedan) och norra strand staden; till h. en mindre sjö, öfver hvilken på afstånd *Messu-by* nya kyrka (se sid. 162).

B. Tammerfors stad och omnejder.

1. Tammerfors stad.

Ankomst med *bantåg* till järnvägsstationen i stadens östra del; önskas hyrkusk, tages pollett af den på stationstrappan posterande poliskonstapeln, taxa 50 p:i. Med *ångbåt* öfver Näsijärvi till Mustalahti bryggan i stadens nordvästra hörn, till Pyhäjärvi (Fisktorgs-) bryggan i stadens sydvästra hörn, taxa för hyrkusk 50 p:i.

Hotell. *Stadshotellet* vid Köpmansgatan, rum från 2 mk; *Societetshuset*, rum från 2 mk, *Fru Lindros* Trädgårdsgatan, snygga rum från 1: 25, *Gästgifveriet* Handelsgatan, rum från 1 mk; alla dessa i stadens centrum. Invid järnvägsstationen *Hotell Vasa*, rum från 1: 25.

Restaurationer utom nämnda hotell: *Kafé Bauer* vid järnvägsstationen, *Strömparterren* eller *Konsulsholmen* (sommartid) på en holme i forsen, *Suomi* vid Salutorget; *Pyynikki*. Dessutom *Nykterhetsvårdshus*.

Hyrkuskar, taxa inom staden 50 p:i, till *Pyynikki* 1 mk; för timme 1: 25. Åkdon och hästar för längre utfärder, pris enligt aftal, anskaffas å hotellen.

Bad af alla slag i Rikalas badinrättning; sjöbad i badhusen vid Kalkbrukot och Mustalahti.

Banker: *Finlands banks afdelningskontor*, Köpmansgatan 12, filialer af *Föreningsbanken* Köpmansgatan 12, *Nordiska aktiebanken* Köpmang. 19. *Kansallispankki* Köpmang. 4.

Telegraf: kontor Bomullsspinnerig. 5.

Telefon inom staden, till omnejderna och städerna i södra Finland.

Ångbåtturer se lokalbladen. Ångslupen *Nisse* trafikorar regelbundet de närmaste omgifningarna vid Pyhäjärvi; med denna tur till *Pyynikki* flere gånger dagligen.

Program för besök i Tammerfors: ½ à 1 dag: forsen och något af de vid denna liggande stora industriela verken, middag å *Pyynikki*, på e. m. *Pyynikki* åsen och *Thermopyle*. Besök på 2 dagar: till föreg. program tur till *Kangasala*. Har *Kangasala* besetts på färden till Tammerfors, utbytes denna utfärd mot en tur västerut till *Nokia* eller längre.

Tammerfors stad är belägen på båda sidorna om *Tampereen-koski* (hvaraf stadens namn), hvilken fors, genom-brytande den c. 1 ½ km breda åsen mellan *Näsijärvi* och *Pyhäjärvi* sjöar, i svindlande fart och under väldigtt dån med ett fall af c. 18 meter för den förras vattenmassa till den senare. Det är fallets vattenkraft, som kallat staden till lif och gjort Tammerfors till Finlands för-nämsta fabriksstad, „Finlands Manchester“.

Staden, som erhöll sina privilegier 1779 och först grundlades på forsens västra strand, vann i början blott föga tillväxt; så hade den ännu år 1800 endast 463 invånare. Det var först sedan staden genom kejsar Alexander I:s besök år 1819 tilldragit sig särskild uppmärksamhet från landets styrelses sida och år 1821 förklarats för *fristad*, dess utveckling tog fart, i det att den rika tillgången på drifkraft under de mest gynnsamma omständigheter kom till användning i industrins tjänst. I den mån folkmängden genom inflyttande arbetare tillväxte, utvidgade staden sig, hvarjämte en arbetareförstad, *Skyttälä*, uppstod på forsens östra strand. Denna stadsdel, uppförd på *Hatanpää* egendom underlydande arrendemark, inköptes efter under långa tider förd underhandling om saken år 1876 för en summa af 800,000 mark, samt införlifvades med staden, hvarigenom dess folkmängd ökades med c. 3,000 personer. Nu uppgår invånareantalet till c. 24,500 personer, hvaraf öfvervägande antalet arbetare vid de till öfver 30 stigande fabrikerna.

Staden är synnerligen regelbundet bebyggd och prydes af många rätt ståtliga hus, sedan äfven den östra stadsdelen, *Skyttälä*, efter 1892 reglerats. Endast nordöstra delen ter oreglerade förhållanden. Trafiken mellan de båda stadsdelarna förmedlas af tvenne broar, en gångbro med imponerande utsikt öfver den skunmande forsens och lägre ned en bred körbro.

Turistens främsta uppgift i staden är att aflägga besök i någon af de största fabrikerna. Tillstånd härtill erhålles på de skilda inrättningarnas (vid fabriken) belägna kontor. På västra stranden af forsens äro *bomullsspinneriet* och *väfveriet* belägna, stadens första stora industriella inrättningar, anlagda på 1820-talet af J. Finlayson, tillhör nu familjen v. Nottbeck. Midt emot på *Skyttälä*-sidan ligger *linnespinneriet* och *väfveriet* med sin mekaniska verkstad, tillhöriga Tammerfors linne- och järnmanufaktur-aktiebolag. Nedanom dessa anläggningar på västra sidan är det *Frenckellska pappersbruket* beläget; lägre ned ligga *klädesfabriken* och stadens ståtliga *kvarn* med elektrisk central för stadens *elektriska belysning*, på östra sidan, och midt emot *asfaltfabriken* och *träsliperierna*.

Bland öfriga sevärdheter i staden är att märka den *Nottbeckska* eller s. k. *engelska parken*, belägen på västra stranden vid forsens öfversta del, strax öfvanom bomullsspinneriet. Från stranden i parken har man en fängs-

lande utsikt öfver *Näsijärvi* och en imponant blick öfver *forsens* första afsats, hvilken på en ståtlig järnbro här öfvergås af järnvägen till Björneborg. På en klipp-holme, till hvilken en bro leder från parken, ses ett vackert monument, en väldig *bronsörn*, som utbreder sina vingar öfver två minnestaflor med latinska inskriptioner, skildrande kejsar Alexander I:s besök på platsen år 1819 och kejsar Alexander II:s år 1856. — Tillstånd att besöka parken erhålles å bomullsspinneriets kontor. — Midt emot ingången till parken ligger bomullsspinneriets i gotisk stil uppförda *bönehus*.

Längs gångbron öfver forsen (midt emellan bomullsspinneriet och det på östra sidan belägna linnespinneriet) kommer man till *Strömparterren* eller *Konsulsholmen*, där man på en klippa midt i forsen har en angenäm hviloplats, med god restauration. Vidare må nämnas *Kyrkoparken* (invid stadens äldre träkyrka) midt i staden; den på 1870-talet uppförda nya vackra *stenkyrkan* (efter ritningar af Th. Decker), belägen i stadens västligaste del, omgifven af väl vårdade planteringar; den framför dessa anlagda *Esplanaden*, i norr och söder genomskärande staden från *Näsijärvi* till *Pyhäjärvi*.

Från den nya kyrkan fortsättes till:

****Pyynikki ås** med *Thermopyle* klippdal. Bakom kyrkan ligger den äldre begravningsplatsen, invid hvilken man till vänster finner en god väg utmed sidobranten af den med barrskog prydda åsen. I en stor bukt sänker sig körvägen c. 75 m. från åsens rygg mot *Pyhäjärvis* strand, där en vacker utsikt möter. Här finnas flere villor, tvänne utvårdshus med simhus och kägelbana. Från dessa hviloställen för en väg upp till *åscns högsta kam*, där man finner en öppen plats med uthuggningar i skogen samt ett utsiktstorn, hvarigenom *vidsträckt vyer* erhållas öfver *Näsijärvi* i norr, *Pyhäjärvi* i söder och staden i öster. — Till denna plats leder äfven direkt från staden en körväg, längs hvilken man kan fortsätta ner till det af djärfva klippformationer bildade *Thermopyle* med anslående utsikt öfver *Pyhäjärvi* mot *Birkkala* i väster. — På färd till *Pyynikki* lönar sig väl ett besök i *hagelfabriken* med dess höga torn.

Angående fortsättning längs den vackra landsvägen västerut till *Birkkala kyrka* och *Nokia*, se nedan 2 a. Från *Pyynikki* göres återfärden till staden angenämast med ångslup (se sid. 168), hvarvid åtskilliga bryggor an-

göras vid Pyhäjärvi, på hvars stränder flere villor uppförts. På denna tur passeras

Hatanpää. På en udde i Pyhäjärvi ligger det gamla stora godset Hatanpää, med en palatslik ny hufvudbyggnad, inbäddad i saftig grönska.

Ifrån staden för den allmänna landsvägen österut genom Skyttälä, och c. 1 kilometer från staden viker den ungef. lika långa uppkörsvägen till Hatanpää af åt söder. Vida angenämre färd till Hatanpää företages med ångslup (se sid. 168).

Förutom genom vacker utsikt öfver Pyhäjärvi med staden och Pyynikki ås i norr, förtjenar det välhäfdade godset ett omnämnande i följd af sin roll i stadens utvecklingshistoria, hvarom redan tidigare en antydan gjorts. Det var på Hatanpää, där Gustaf III, då han gästade godsets egare, presidenten frih. Hans Henrik Boije, på Gustafsdagen den 6 Juni 1775 fattade beslutet om stadens anläggning, ehuru planen ej genast förverkligades (se ofvan sid. 169). Ifrån Boijeska ätten öfvergick egendomen till släkten Lejonancker och sedan till assessorn G. Ahlman, känd genom frikostiga donationer till allmännyttiga inrättningar, ss. t. ex. de ännu i dessa trakter existerande Ahlmanska folkskolorna; han testamenterade äfven Hatanpää åt Finska Hushållningssällskapet (sid. 73). Från detta öfvergick godset genom köp till släkten Lefrén och år 1833 till lagmannen Nils Johan Idman, hvars släkt i andra led nu innehar stället.

2. *Tammerfors omnejder.*

Vid ett besök i Tammerfors bör turisten icke försumma att besöka stadens omnejder såväl åt öster som väster, till hvilka särdeles lönande turer göras. Med begagnande af järnväg kunna rätt omfattande färder medhinnas på kort tid.

Angående längre färder från Tammerfors: västerut till Kumo älf och Björneborg se sid. 115, norrut till Ruovesi, Keuru o. s. v. se sid. 174.

a) *Till Nokia och Birkkala* göres en angenäm färd med skjuts längs den särdeles vackra landsvägen; retur med bantåg från Nokia station. (Sommartid 2 ggr dagl.)

Vägen närmast staden går öfver Pyynikki ås, se ofvan sid. 170. Några kilometer från staden vid nedfärden från Pyynikki passeras tvenne rullbroar, inrättade för att med ångkraft från Nasijärvi till Pyhäjärvi öfverbefordra de till flere hundra tusenden uppgående sågtimmer, som från de norr om Tammerfors belägna vattnen ärligen nedflottas för sågarne i Björneborg. Vid *Epilä* gård, omkring 5 km från Tammerfors, där vägen grenar sig och till vänster leder åt Birkkala kyrka samt till hö-

ger åt Ylöjärvi kapell, går färden öfver den s. k. *Tiikonharju*, därifrån man har en herlig utsikt öfver Pyhäjärvi med dess många vackra holmar och dessutom till höger och vänster om vägen ser de terrassformigt belägna, små insjöarna *Tohloppijärvi* och *Vaakkojärvi*. Å en höjd emellan Vaakkojärvi och Pyhäjärvi skönjes det vackert belägna *Kaarela* rusthåll (tillh. fru Thuneberg), hvilket under 1700-talet egdes af en inom socknen betydande man, befallningsmannen Jakob Gadd, och där hans son, den kände professorn Pehr Adrian Gadd under åren 1762—1787 anlade och underhöll den första botaniska trädgården i Finland. Då man åker ned från Tiikonharju, har man till höger socknens folkskola och därinvid på samma sida en omgårdad plats, därå kyrkan i det år 1841 emellan Birkkala och Ylöjärvi församlingar delade Harju kapell fordome varit belägen och där en liten stenbyggnad, förut nämde befallningsman Jakob Gadds familjegrav, ännu kvarstår orubbad å den gamla kyrkogården. Till vänster om vägen närmare sjöstranden ligger *Rahola* gård, som i tiden äfven tillhört slakten Gadd (tillh. major Lang).

Häriifrån passerar vägen nära stranden af Pyhäjärvi förbi välhäfdade bondgårdar och genom odlade egor, bland hvilka *Pitkaniemi* kronoboställe, platsen för det nya, stora därhuset. Terrängen blir här mera kuperad; efter att å en stenbro hafva öfvergått *Vihnusjoki*, hvilken förenar det till höger om vägen belägna *Vihnusjärvi* med Pyhäjärvi, stiger vägen till den höjdsträckning, hvarå *Birkkala kyrka*, fullbordad år 1838, är belägen. Uppe å platsen invid kyrkan har man en vidsträckt utsikt öfver Pyhäjärvi och de å motsatta stranden vackert belägna landtgårdarna, bland hvilka *prestgården* nära sjöstranden och det med sina hvita stenhus i grön infattning måleriskt framträdande *Valkila* (tillh. apotekaren Molin) isynnerhet fångsla ögat. Midt emot kyrkan till vänster om vägen möter blicken *Maatiala* fänriksboställe, särdeles täckt beläget på en höjd nära sjöstranden (innehafves af fröken Nyström).

Strax invid Maatiala, på samma sida om vägen, ligger egendomen *Vik*, omgifven af lummiga skogsdungar. Gården är ett gammalt herresäte och eges sedan 1778 af familjen Brakel, bland hvars medlemmar må ihågkommas den i finska krigshistorien med beröm omnämde kaptenen C. A. Brakel, som år 1861 vid 87 års ålder här slutade sina dagar. Till höger om vägen löper en med

barrskog vackert beklädd sandås, benämnd *Viikinharju*, å hvilken en bred gångväg lämnar den resande tillfälle till en svalkande promenad med utsikt öfver den norr om åsen belägna stora *Kankaantaka* by och dess vidsträckta odlade egor. Å en åker emellan *Maatiala* och *Vik* ligger en liten kulle, benämnd *Junturinmäki*, å hvilken enligt sägen kristendomen först förkunnats för ortens hedniska befolkning, hvilken där plögade sammankomma för att offra och drifva köpenskap.

Nedanom egendomen *Vik* vidtager den 7 km långa *Nokia ström*, som från *Pyhäjärvi* leder vattnet till *Kulovesi*, därifrån det genom *Kumo* älf vidare afgår till *Bottniska viken*. Angående *Nokia* bruk och gård se sid. 116, där äfven återfärden med järnväg beskrifves.

b) Till *Kangasala* göres färden bekvämast med bantåg till *Hallinmaa* haltpunkt på *Vasa* banan, hvarifrån 4 km till *Kangasala* kyrkoby (sid. 162). [Häst kan per telefon från *Tammerfors* rekvireras till mötes från reservgästgifveriet i *Kangasala* kyrkoby.] — Afses att jämväl besöka *Harjula* ås (sid. 163), fortsättes med järnväg till *Suinula* station. Landsvägen med skjuts till *Kangasala* kyrkoby 18 km; se härom sid. 162.

c) Till *Teisko* synnerligen vackra socken, går vissa veckodagar (se lokalbladen) ångbåt. Traktens många natursköna punkter äro värda turistens beaktande. Färliden går öfver *Näsijärvis* sydligaste del till *Aunensilta* landningsställe, $\frac{1}{2}$ km från *Mikkola* gästgifveri i *Teisko*. Från det höga bärget invid ångbåtsbryggan vidsträckt utsikt. Bortom *Käälähti*, som på vägen passerats, ser man *Kämmenniemi* by, hvars åkrar i söder vetta mot det med vackra holmar fullströdda *Tervalähti*. I bakgrunden synas ännu *Tammerfors*' rykande fabrikspipor. Efter att ha passerat under *Aunensilta* bro genom det trånga och steniga sundet, viker båten af åt vänster och löper in i den en mil långa och mestadels mycket smala och vackra *Paarlahti*, som slingrar sig fram lik en flod, mellan höga och branta, rikt skogbevuxna stränder. Båten lägger till vid *Kuusniemi*, det vanliga raststället för „stadsbor“, som ofta besöka denna vackra trakt; i söder *Pohtola* by, där isynnerhet *Vattula* boställe ligger särdeles vackert; vidare viker båten in till *Kulkkila* och fortsätter så den återstående 4 km långa sträckan till vikbottnet mellan höga, skuggiga stränder. Man är nu kommen till vildmarkernas område. Återfärd bekvämast

med båten; en fotvandring tvärs igenom de angränsande vidsträckta skogsmarker, som tränga in i Kangasala, Orihvesi, Ruovesi och Messuby socknar, mödosam.

Göres färden på en lördag, erbjuder sig ett godt tillfälle att söndag morgon bittidag med någon kyrkbåt anträda återfärden, som förvisso kan erbjuda många behag. Efter en omväxlande färd lägga båtarne i land tätt under *Teisko kyrka*, i hvars närhet flere hemman. Af vägvisare låter man föra sig upp till *Neinvuori*, hvarifrån man kan se större delen af *Teisko*. Närmast utbreder sig det täcka *Kirkkojärvi*, som genom sundet invid *Teiskola gård* (tillh. fru A. Tammelander) står i förening med *Näsijärvi*. På andra sidan af sundet, hvaröfver landsvägen leder längs en bro, en trefflig villa (tillh. mag. Jernberg). På samma sida som *Teiskola gård*, närmare *Näsijärvi* dr R. Idmans naturskönt belägna villa.

Så vida ej ångbåten på måndagen viker in till *Teiskola brygga*, låter man ro sig ut till *Koljonselkä*, för att invänta ångbåtslägenhet antingen norrut till *Ruovesi* o. s. v., eller söderut till *Tammerfors*.

C. Ruovesi, Keuru, Virdois, Ätsäri.

En tur till dessa socknar erbjuder alla nyanser i det finskainsjölandskapets karakter: den vida *Näsijärvifjärden* låter inlandsvattens utsträckning framträda; i *Ruovesis* slingrande farleder upprullas i ständigt växlande tafior landskapets herliga detaljer, hvilka i *Keuru*, *Virdois* och *Ätsäri* möta i nya skiftningar. Jämförelsevis goda kommunikationsmedel underlätta färder i dessa trakter, i hvilka gårdarnes välstånd tillfredsställer den anspråkslöse turistens billiga fordringar. För en längre vistelse på någon punkt erhålles med lätthet kost och kvarter likasom ock båt och roddare för utflykter till sevärda punkter. Pris för kost och kvarter 1 à 1: 50 per dygn; båt och roddare enligt aftal, 2 à 2: 50 per dag.

Kommunikationslederna äro: a) regelbunden daglig (utom söndag) ångbåtsförbindelse (ångb. *Tampere*, *Visuvesi* och *Mänttä*) mellan *Tammerfors* och *Ruovesi* med fortsättning till *Visuvesi* och de flesta dagar till *Virdois*, någon gång till *Filppula*; ang. turerna annonseras i *Tammerfors* tidningar; retur från nämnda punkter till *Tammerfors* så, att resande söderut medhinnna järnvägståget från *Tammerfors*, hvarigenom en tur till de af ångbåt besökta orterna och retur till *Tammerfors* medhinnnes på 2 dagar; 1 à 2

dagar därutöfver gifva nödig tid till de viktigaste utvidgningarna af programmet. Restauration ombord; b) Tammerfors—Vasabanan, hvilken i detta kapitel upptages för sträckan Tammerfors—Östermyra.

1. Tammerfors—Ruovesi.

Omedelbart efter det ångbåten lagt ut från *Mustahti* brygga i Tammerfors, ser man till höger Tampereenkoski med stadens största fabriksanläggningar på hvar sin sida om forsen, öfver hvilken järnvägsbron för Björneborgsbanan; då båten svängt ut på *Näsijärvi* stora fjärd, synes till vänster en mängd andra fabriker. Till höger ser man stadens prydliga *fattiggård*, uppförd med till ändamålet af handl. G. F. Ahlgren testamenterade medel, och, alldeles invid, en villa (tillh. d:r von Bonsdorffs arfvingar). Ett stycke framåt till vänster ser man vid botten af en vik *Lielax* egendom (se sid. 116). Här är man redan ute på öppna *Näsijärvi*, och öfver 1½ timmes tid ser man ännu de höga piporna i den idoga fabriksstaden, tills denna omsider vid en krökning i farleden försvinner ur åsynen. Hittills ha endast ett par större holmar passerats, medan rundt omkring, närmare stränderna, holmar i mängd äro kringströdda. Alla de många milslånga och djupa vikar *Näsijärvi* här bildar, kan man från ångbåtsfarleden knapt ana sig till. Efter det man passerat de första större holmarne, synes till höger i en djup vik *Teiskola* gård i *Teisko* socken, och där bakom höjer *kyrkan* sina tinnar mot horisonten (se sid. 173). Genom ett smalt sund svänger ångbåten kort därpå in på en annan fjärd. Stranden till vänster hör till *Kuru* kapell (under *Ruovesi*), medan man till höger har *Teisko* nedan nämnda socken. 2½ timme efter afresan från T:fors lägger ångbåten till vid *Toikko* i *Kuru*, „det fogelrika kapellet“. Stället (tillh. handl. A. Toikkonen) är en af traktens största handelsplatser och utmärker sig för sina prydliga byggnader. I närheten ligger *Parkku* såg (tillh. konsul Aug. Eklöf i *Borgå*).

Härfån går färden vidare öfver en större fjärd, mellan klippor och holmar. Till vänster går en vacker farled (8 km) till *Kuru* kapellkyrka, som dock icke synes till allmänna ångbåtsleden. Genom ett par smala sund gör ångbåten ganska tvära svängningar mot *Koski* hemman (tillh. öfvering. A. Thesleffs arfvingar) invid *Murole fors*, förbi hvilken *Murole kanal*, i *Ruovesi*; till vänster synes mellan björkarne ett tvåvåningshus, van-

ligen uthyrdt åt sommargäster. Färden mellan Toikko och Murole tager i anspråk något öfver en timme.

Till vänster om kanalen ligger uppsyningsmannens bostad, till höger synes mellan träden en byggnad, där resande, som önska stanna här, få kvarter och kost för billigt pris.

Medan ångbåten passerar slussen, bör man företaga en promenad till den invid belägna *Murole fors* (åt höger längs landsvägen), där man från bron, som leder öfver forsen, har en anslående utsikt åt bägge sidor.

Resans intressantaste och vackraste del begynner.

Öfver smala vatten går färden mellan holmar och stränder, till större delen rikt skogbevuxna; endast här och där har en oklok odlares hand förstört naturens leende skönhet. Svängningar i farleden, stundom så tvära, att ångbåtens fart måste saktas, omväxla med smala sund, där ångbåten på ett eller annat ställe passerar så nära stranden, att en god hoppare kunde springa i land.

Kort efter det man lämnat Murole, passeras till höger om farleden en täckt belägen *villa* (tillh. rådman A. A. F. Lindberg, H:fors). Ett stycke framåt, där farvatten något vidga sig, ser man till höger *Hietaranta*, till vänster *Sarvana* välbygda gårdar. Då *Kirnunsalmi* ström, där ångbåten alltid — för att undvika sammanstötning i den synnerligen trånga passagen — ger signal, passerats, ligger till höger *Mommo-Lammi* (där sommargäster mottagas), som vid behof anlöpes, och rakt fram *Jäminki ström*. Man reser tätt under *Jäminki* stora hemman och kommer till fjärden af samma namn. Till höger om farleden ser man på en udde, inhöljd bland åldriga björkar, karaktärsbyggnaden å *Pekkala* gård (fideikommiss, inneh. af fil. mag. Alex. Aminoff), den största possession i dessa trakter. (Anlöpes i regeln af ångb. „Mänttä“, af „Tampere“ vid behof). Ytterst på *Pekkala* udden ligger utomordentligt vackert villan *Kalliolinna* bland mäktiga granar. Till vänster om samma fjärd ligger vid en vik, omgifvet af skogrika höjder *Paarlammi* (eller *Pitkälä*) fideikommiss, (bebos och innehafves af fru Em. Aminoff). Efter *Miestamo* sund kommer man till en smal fjärd, på hvars vänstra hand ligger *Tyrni* hemman (tillh. forstm. A. A. Lindeman), *Sällvik* (tillh. nämdeман H. Huovila), en täckt villa (tillh. polismästaren I. Gordie, H:fors) samt *Bakka* bondehemman. Kort förrän *Paikkala* brygga anlöpes, synas: till vänster *Autio* kapellansbol, till höger *Lindnäs* och *Tapio* och rakt förut på en dominerande höjd en villa (tillh. dr H. Relander, T:fors).

$\frac{1}{2}$ km från Paikkala ligger *Ruhala* gästgifveri. Den som ämnar sig till Ruovesi kyrkoby, hvilken ligger 5 km härifrån, bör här afstiga, så vida icke ångbåten gör den betydande invikningen till kyrkobyn. Ångb. »Tamper» anlöper i regeln två gånger i veckan kyrkobyn; »Mänttä» och »Visu-vesi» undantagsvis. Från Paikkala är 28 km till närmaste järnvägsstation, *Korkeakoski* (se sid. 182), hvarvid man passerar den beryktade »paha virsta». Till *Filppula* obetydligt längre.

Fortsättes längs farleden från Paikkala norrut, passerar man *Kauttu kanal*, gräfd 1884—85 förbi Kauttu ström — uppsyningsmannens bostad ligger på holmen mellan strömmen och kanalen — och man kommer till *Ruovesi* sjö, tätt besådd med holmar. Åtskilliga hemman synas till farleden, de flesta till höger, bland hvilka *Mulliniemi* (eges af prosten J. W. Durchmans arfv.) vid ändan af en lång vik och närmare farleden artisen Galléns villa. Här framskyntar mellan träden till vänster *Ruovesi kyrka*. I många krokor och svängningar styr ångbåten slutligen genom ett synnerligen smalt sund in i Kyrkoviken och lägger till tätt under kyrkan; $\frac{1}{2}$ timmes väg från Paikkala.

Midt emot ångbåtsbryggan ligger *Storminiemi kronoboställe* (arr. af agronomen Alfr. Palmroth).

Ruovesi kyrkoby är en lämplig utgångspunkt för turer i Ruovesi; kost och kvarter sökes i någon gård i byn. Invid kyrkan af trä, med vacker altartafla af B. Reinholm, ligger *Ritoniemi* hemman (tillh. f. n. bonden Häkkinen), där J. L. Runeberg 1825 vistades såsom informator. — På andra sidan landsvägen, som går tätt förbi, finnes en nyligen uppförd byggnad med ett högt torn, hvarifrån »vacker utsikt», och hvilket man ej bör försumma att besöka. — På *Ritoniemi* är *Ruovesi postkontor* stationerad. Socknens folkskolehus, inrymmande tvänne högre folkskolor, kommunens sjukstuga, apotek m. m. ligga alla ldeles i närheten. Kommunens läkare bor å *Ritoniemi*.

$\frac{1}{2}$ km från *Ritoniemi* ligger *Kirsta källa*, ovanligt stor, »outtömlig och klar», benämnd »Runebergs källa» af lätt fattad orsak. Det säges att Runeberg älskade att tillbringa mången ledig stund här. Ett stycke framåt ($\frac{1}{2}$ km) längs landsvägen *Toivola* (tillh. rektor J. Stolpe) och *Poukka* (tillh. handl. J. W. Alander) till *Poukka-åsen* med dess »utsiktstorn». En promenad dit upp är att rekommenderas. Man ser här öfver Ruovesi sjö med dess mångtaliga holmar och uddar och öfver den kuperade nejden, kyrkobyn m. m. Innerst i kyrkviken ser man *Ruovesi gamla prestgård* inbäddad bland lum-miga träd.

Lönande *utfärder* kunna göras från kyrkobyn i flere riktningar. Särskildt må såsom ett mål framhållas:

a) **Kovero sjö*, beundrad för sin dystra natur, och omgifven af ett stycke vildmark, orörd af odlarens hugg eller svedjarens eld; strandbärgen stupa brant i sjön; denna är 7 km lång, men på flere ställen blott ett stenkast bred,

Den bekvämaste vägen till Kovero leder från kyrkbyn längs landsväg (6 km) till *Kangas* hemman i Mustajärvi by, hvarvid till höger om vägen ses på ett mindre afstånd *Mäkipeska* hemman, den kände talmannen i bondeståndet August *Mäkipeskas* gamla hem; — hemmanet eges nu af hans äldste son. Från *Kangas* leder en god körväg till *Kivioja* kronotorp, 1 km från norra ändan af Kovero sjö. Här fås alltid båt och att rekommendera vore, att med båt färdas längs Kovero sjö, hvarvid man kunde återvända till fots längs följande väg till kyrkoby, hvilken för utfärden till Kovero är den kortaste och äfven mest användes. Från allmänna landsvägen vid *Poukka* åsen i kyrkoby tar man af åt vänster, passerar ett kyttland och går förbi några mindre torp, passerar en löfdunge och kommer till *Kuivasmäki* torp. Öfver en med tallskog bevuxen höjd för vägen förbi ett litet torp, där den svänger ner åt vänster till *Kuivajärvi* torp vid sjön af samma namn, hvarifrån en stig till Kovero strand. (Skäl är att taga vägvisare till *Kuivajärvi* äfvensom att där aftala om båt för utfärd på Kovero sjö). Med båt reser man tvärs öfver till andra sidan, till det bekvämaste uppstigningsstället. Upp till bärget leder, mellan klippor och remnor, en nästan lodrät stig, där man endast genom kraftiga grepp om trästammarna kommer upp. Väl uppe på bärget glömmar man dock dessa små besvärligheter, ty man har för sig ett storslaget panorama. En färd med båt längre ut öfver sjön bör man ej försumma. Ungefär vid midten af sjön kan man rasta och bege sig upp till *Kuusimäki* torp, utmärkt snygt och godt kvarter, där man, om man så önskar, får nattkvarter. Hit upp är 1½ km fr. Kovero strand.

b) Vid *Ritoniemi* sammanstöta flere landsvägar. Följer man den, som tar af åt öster, har man till ofvan sid. 176 nämnda *Tyrni* m. fl. ställen 3 à 4 km. Ett stycke på andra sidan samma hemman invid *Paarlammi* finnes uppfördt ett torn, från hvilket man har en hänförande **utsikt*, väl värd turistens beaktande.

2. Ruovesi—Visuvesi—Virdois.

Då man lämnat fjärden utanför *Ruovesi* kyrkoby (sid. 177), som ligger särdeles naturskönt till vänster om farleden bakom uddar och holmar, går färden vidare norrut förbi *Korpula* tvänne hemman (till höger), af de äldsta i socknen. Genast efter sundet vid „*Vanhain piikain kallio*“, som igenkännes på sina målningar, primitiva alster af folkhumor, delar sig farleden på *Mustaselkä*; medan *Filppula*-stråten tar af åt höger, följa *Visuvesi*-båtarna farleden åt vänster. Man kommer omedelbart därpå till *Syvinki* vackra sund, där en brygga anlöpes invid färjstället öfver sundet.

En mil härifrån åt nordost vid *Salunen* stora hemman ligger *Salusen särkkä*, »*Ruoveden Punkaharju*», en par km lång, hög och smal ås, lagom bred för landsvägen, som här går fram mellan vatten på ömsesidor.

Härefter öppnar sig *Tarjanne* stora fjärd med sina många holmar, om hvilka ett gängse talesätt säger: „*sata on saarta Tarjanteessa*“.

En gång i veckan gör »*Tampere*» (tur och retur) en invikning åt höger till *Vehkakoski* såg och *Kouvuniemi* i *Kolkki* by, där flere de rikaste

och förmögnaste bondehemman i Ruovesi ligga nära intill hvarandra. Till farleden synas af dessa *Leppämäki* och *Salmi*, bägge till höger.

Efter några mindre fjärdar bli vattnen smalare, och genom *Kilvensalmi* tränga sund inlöper ångbåten i *Visuvesi fjärd* och landar vid *Visuvesibrygga*. Från *Paikala* hit 2 $\frac{1}{2}$ timmar.

Flere stora hemman synas i närheten; å *Kaivos* gästgifveri, där den som icke fortsätter ångbåtsfärden, tar nattkvarter för att invänta båten tidigt följande morgon på dess återfärd.

Från *Visuvesi* kan man göra en lönande båtferd till *Helvetinjärvi*. Af Turistföreningen har en båt, inrymmande 5 å 6 personer, anskaffats till denna sjö; nyckeln förvaras i *Rimmi* torp (invid sjön), där roddare kan fås mot billig taxa. I dyster stillhet ligger *Helvetinjärvis* mörka vatten djupt under de totalt famnar tvärbranta bärgräddarna. Då man nalkas den 2 km långa sjöns motsatta ända, ser man framför sig *Helvetin kolo*, en famnsbred romna i granitväggen genom hvilken man sträfvår upp mot de höga bergen för att på dessa hängifva sig åt betraktande af den karga, mäktiga ödemarksnaturen, hvilken äfven, såsom antydts, i folkspråket gifvit stället dess namn. — Färden bör ej anträdas utan väggkost.

Genom *Visuvesi kanal* styres öfver *Visuselkä* och *Vaskivesi* i herliga farleder antingen till *Jähdyspohja* (4 tim. från *Ruovesi*), som på endel turer är ändstationen eller ock till *Mustalahti* (5 tim. från *Ruovesi*), som är ändstationen för *Virfois*. På denna sista sträcka passeras farledens vackraste parti sedan *Ruovesi* lämnats. — (Sedan farleden numera rensats ända till *Virfois* kyrkoby, är det sannolikt att denna framdeles blir ändstation).

Till hvardera stationen hinner ångbåten i så god tid på aftonen, att utfärder kunna göras i omgifningarna äfven af den, som följande morgon vill återvända. Nattkvarter kan i så fall tagas ombord (enl. aftal med befälet) eller ock i strandgårdarna. I *Jähdyspohja Rantala*, närmast bryggan, eller *Uotila*, på backen; här tages häst för nedan berörda utfärder. Från *Mustalahti* brygga $1\frac{1}{2}$ km till *Ylä-Härkönen*, hvarifrån båt fås till *Virfois* kyrka, invid hvilken gästgifveri.

Från *Jähdyspohja* till *Mustalahti* landvägen har man en lönande tur, som rekommenderas åt den, som följande dag återvänder med ångbåten från *Mustalahti*. Man stiger då af vid *Jähdyspohja* och far med häst till *Mustalahti*, där man må ligga öfver natten ombord på ångbåten. Man passerar då de tätt invid landsvägen på högra sidan liggande tre långsträckta *Toriseva* skogs-sjöar, hvilkas dystra gripande natur från långa tider tillbaka ådragit sig de resandes uppmärksamhet. Redan efter 2 km uppnår man den sydligaste, den berömda *Toriseva*, „lång och smal, bråddjup, delvis omgifven af brantstupande bärgräddor, hvilka kasta sin skugga i det mörka vattnet och skänka stället dess allvarliga, stämningfulla karakter“.

Vid det lilla torpet vid början af sjön bör man ej försumma att stiga af och bestiga toppen af bärget, *Inkerin kallio*. Den vidsträckta utsikten är särdeles anslående. — Omedelbart följa de två andra, mindre sjöarna. Vid den sista sjöns nordliga ända för en stig ned till stranden, därvid man kan se hela den täcka sjön. — 2 km härifrån ligger *Virdois kyrka* och kyrkoby, där man kan välja mellan att fortsätta färden med häst eller taga den kortare, båtvägen till *Mustalahti*. Landsvägen för förbi den nyuppförda *prestgården*; vid *Herranen* (Ala- och Ylä-), tvenne hemman, på hvar sin sida om vägen, passerar man på en bro öfver *Herrasenkoski*, hvarigenom *Toisvesi* utfaller i *Härköselkä* och *Vaskivesi*, den gemensamma benämningen på *Virdois'* leende sjöar. Denna punkt var den sydligaste till hvilken *Adlercreutz* trängde efter segern vid *Alavo*, 17 aug. 1808, hvarefter reträtten mot norden begynte (sid. 184). Därpå viker man af åt vänster, far förbi *Zarlund* åt vänster längs afvägen till det välbygda *Ylä-Härkönen*. På något afstånd synas *Keski-* och *Ala-Härkönen*. Härifrån för en rak och backig väg ned till *Mustalahti* (1 1/2 km). — Denna landsvägsfärd med nödiga afstigningar vid *Toriseva* och möjligen skeende hästombyte vid gästgifveriet i *Virdois kyrkoby*, göres på 3, högst 4 timmar.

Från *Jähdyspohja* leda två landsvägar till *Ätsäri* och *Alavo* stationer vid *Vasabanen*, till hvilka vägen är omkr. 55 km. Från *Virdois kyrka* är till *Alavo* station 52, till *Ätsäri* 47 km. Järnvägslinien, se nedan sid. 182. Angående fortsättning vattenvägen till *Ätsäri* se nedan sid. 183.

3. Ruovesi—Filppula—Keuru.

Ett stycke norr om *Ruovesi kyrka* (sid. 177) delar sig farleden på *Mustaselkä*, till *Visuvesi* åt vänster, till *Filppula* åt höger. Sedan *Salo* brygga, under det välbygda hemmanet af samma namn, passerats, slingrar sig farleden mellan små klippiga holmar och genom ett par sund med *Majaniemi* hemman, beläget på en höjd med herlig **utsikt*. Då båten före *Majaniemi* svänger till vänster, ser man i en vik till höger *Majaketo* kapellansbol skymta bland träden och där bakom *Hanho* hemman. Ända fram till *Filppula* är färden härifrån förtjusande. Först passerar ett par rikt holmbeströdda fjärdar, vid hvilka anlöpas *Lehtinen*, känt för sitt goda fiskevatten; t. v. det närbelägna *Vessari* (kronoboställe), känt för sina goda jagtmarker. Därpå bli vattnen smalare och närmast *Filppula*, dit båten framkommer 2 tim. efter affärden från *Ruovesi*, är farleden

snarlik en å, med många svängningar och böjningar. Flere större hemman ligga på bägge sidor. Vid Filppula stannar båten tätt under *Filppula fors*, vid hvilken ett *träsliperi* (tillh. bruksp. G. A. Serlachius). En vacker järnvägsbro leder öfver forsen. — I närheten har nyligen uppförts *Filppula bönehus*, där gudstjenst hålles någon gång i månaden.

Från ångbåtsstranden är $1\frac{1}{2}$ km till *Filppula station* (se sid. 182). Härifrån antrådes en tur till *Keuru* bekvämast med järnväg till *Kolho station* (se sid. 182) ändpunkt för regelbunden ångbåtstrafik flere dagar i veckan till Keuru kyrka (ångb. „Keuru“ o. „Elias Lönnrot“). Färden till Keuru kan med häst från det invid Filppula station belägna *Högmans gästgifveri* företagas till *Mänttä bruk*, 7 km, och därifrån med ofvannämnda ångbåtar, som anlöpa bruket. Står båt att fås å Filppula, är vattenvägen till Mänttä att föredragas; på denna vackra sträcka passeras två forsar, *Keskinen* och *Melanen*.

Mänttä pappersbruk (tillh. brukspatron G. A. Serlachius) är vackert beläget vid *Mäntänkoski*, utför hvilket 6 m höga fall Keuru vattnen störta i *Kuorehvesi sjö*, hvilken åter genom Filppula fors utfaller i Ruovesi. Invid bruket *Koskela gästgifveri*, rymligt och godt. At sydost, $2\frac{1}{2}$ km från Mänttä, ligger *Mäntänvuori*, hvarifrån utsikten öfver Keuru och Kuorehvesis sjöars holmbeströdda fjärdar anslående. Åt norr ser man öfver förstnämnda sjö och långt öfver Keuru kyrka ända till höjderna i Åtsäri — ett afstånd af 7 å 8 mil. Mot söder utbreder sig Kuorehvesi sjö i hela dess utsträckning — c. 30 km — med socknens kyrka, naturskönt belägen på en udde i centrum af vattendraget.

Ångbåtarna som trafikerar linjen Kolho—Mänttä—Keuru kyrkoby korresponderar med tågen till och från Kolho station; ombord enkel restauration. Invid Kolho ett enkelt gästgifveri.

Från *Kolho station* utlöper ångbåten på *Kolhon selkä*, hvarefter följes en trång farled med vackra stränder. Därpå passeras en mindre fjärd med flere välbygda hemman på hvardera sidan; till höger må nämnas *Kurenieni*, *Lyheniemi* och *Seppälä* samt till vänster *Vessari* och *Uotila*. Mellan holmar och genom ett par smala sund går farleden vidare, tills man efter $1\frac{1}{4}$ t:mes färd lägger till vid *Mänttä brygga*, hvarifrån $\frac{1}{2}$ km till *Koskela gästgifveri* (se ofvan).

Efter ett kort uppehåll forsätter båten till Kyrkobyn, dit den anländer $1\frac{3}{4}$ t:me efter det den lämnat Mänttä. Man passerar till större delen ödsliga och obebodda trakter; till vänster synas ett par tre hemman samt *Pöyhölä kapellansbol*.

Keuru kyrkoby, med postkontor och apotek, är en omtyckt sommarvistelseort för stadsbor. *Päkäri gästgifveri* icke långt från kyrkan. An-

knytning med järnvägslinjen å *Keuru station* 17 km, sid. 183. Genom byn går landsvägen från sagda station till *Jyväskylä stad*, 52 km (se sidan 186).

Vid färder från *Keuru kyrkoby* bör, om det är söndag, icke försummas att medfölja någon kyrkobåt, långa farkoster med 7 å 10 par årar. Alla de många båtarnas affärd och därmed förknippad kapprodd erbjuder en intressant anblick. **Utsikten från Lapinsilta* landsvägsbro öfver *Keuru* solkås nordligaste vik herlig.

Den *gamla kyrkan* af trä, uppförd 1758, har takmålningar med engla- och vilddjursbilder, talrika figurmålningar på läktare och predikstol samt i sakristian en tafva i två afdelningar, af hvilka den öfra afbildar himmelen med Gud fader, jungfru Maria och alt mankön, den nedra helvetet med djeflar, ormar, vidriga djurgestalter och alt kvinkön. Den *nya kyrkan*, af sten, är belägen på *Kippovuori*, hvarifrån en skön *utsikt erbjuder sig öfver intagande fjärdar och vikar.

4. Järnvägsresa från Tammerfors till Östermyra.

Tåget glider ut från stationen i Tammerfors längs Tavastehus-banans spår, men vänder sig snart åt öster och följer södra slutningen af en landtås förbi *Messuby stenkyrka* (se sid. 162) och *Vehmais station*, 7 km, samt *Hallinmaa* haltpunkt för Kangasala trafiken, hvarefter banan småningom antager en nordostlig riktning och når i trakten af *Suinula station*, 20 km, stranden af (se sid. 163) *Vesijärvi stora sjö*. Tåget passerar sedan ett långt, skogrikt håll. Ang. anknytning för turer till *Kangasala*, se sid. 163.

Orivesi station, 42 km, restauration, i en ganska vacker, kuperad bygd med täcka partier af löfskog, växlande med utsikter öfver *Längelmäns*esis fjärdar.

Härfån leda vägar åt olika håll: till *Orivesi närbelägna kyrka*, den för sin linodling berömda *Längelmäki socken* (se sid. 160) och *Eräjärvi* med *Eräpyhä* hedniska offerplats, där rester ännu återstå af en skeppssättning från förfinsk tid.

Under hållet från *Orivesi* till *Korkeakoski station*, 61 km, (härfån till *Ruovesi* se sid. 177) passeras den genom sina djupa dalgångar utmärkta trakt, genom hvilken den backiga och ödsliga landsvägen (*paha virsta, Kallenautio*) emellan *Orivesi* och *Ruovesi* slingrar sig. Öfver en sådan dalgång med en bäck i dess botten ledes tåget på *Yrösjoki* bro, som hvilar på höga järnpelare. Under de följande hållen till *Lyly*, 72 km, och *Filppula*, 88 km, mötes turisten af en tröstlös anblick öfver ändlösa ovärdade skogsmarker. Vid sistnämnda station öfvergår banan *Filppula fors*.

Vid *Filppula* anknytning för turer öfver *Mänttä* till *Keuru kyrkoby*, äfvensom ångbåtturer till *Tammerfors*; se härom sid. 181.

Emellan *Filppula* och nästa station, *Kolho*, 100 km, går tåget med stark stigning öfver *Pollari ås* och passe-

rar vid sistnämnda station en holme, som bildar en naturlig brygga öfver *Kureselkä* långa vik af Keuruunselkä.

Den vackert belägna stationen, invid hvilken ett enkelt gästgifveri, är en god utgångspunkt för turer i Keuru, samt ändstation för en ångbåtslinje, se härom sid. 181. Gårdarna i stationens närhet äro af stadsbor omtyckta sommarkvarter.

Den följande sträckan går genom ödsliga skogsmarker till *Keuru*, 114 km, hvilken har betydelse såsom anknypningspunkt för trafiken till Jyväskylä.

Till Keuru kyrkoby (se sid. 181) 17 km genom ödlig terräng. Till Jyväskylä (se sid. 186) 52 km. Gästgifveri vid stationen.

Genom ungefär enahanda terräng som de föregående hållen fortsattes till *Pihlajavesi station*, 126 km, i närheten af *Pihlajavesi kyrka* (kapell under Keuru) i en afsides skogsbygd; ännu för 50 år sedan ledde till kyrkan endast ridvägar och fotstigar.

Stationen egnar sig till utgångspunkt för en *kanottur* längs *Pihlajavesi* stråten, hvilken bildas af en rad smärre sjöar förenade genom en mängd strömmar och åar; den utfaller i *Tarjannevesi*, hvarifrån rodnen fortsattes till *Ruovesi* eller till *Virdois*; se härom sid. 178.

Till *Myllymäki*, 147 km, restauration, ett ödligt skogshall. Kort efter det stationen lämnats, närmar sig banan vikar af *Ätsäri* stråten, till v., hvarefter vatten synes på hvardera sidan om banan; på ett smalt näs mellan sjöar ligger med vackra utsikter *Ätsäri station*, 155 km.

Stationen är den nordligaste anknypningspunkt för turer vattenvägen söderut genom *Virdois* och *Ruovesi* till *Tammerfors*, och rekommenderas särskildt till utgångspunkt för *kanotisten*. Gästgifveri 2 km väster om stationen i kyrkoby. Åt norr utbreder sig det 25 km långa och vackra *Ätsäri järvi*. Söder om stationen ligger det lilla *Hankavesi*, öfver hvilket man på färd till *Virdois* styr till *Inha järnbruk* (tillh. brukspatr. Kerckner), där en fors och strömläk trång farled vidtager. Den på täcka partier rika farleden fortsattes med angenäm växling öfver små sjöar och genom strömdrag till gränsen af *Virdois*, där kort efter det *Virdois klädesfabrik* (tillh. ett aktiebolag) passerats de herligaste partier följa. Öfver det vida *Toisvesi* styres till *Virdois kyrka*, hvarifrån fortsattes såsom sid. 179. I de välmående gårdar, som på denna linje passeras, fås öfveralt ett utmärkt kvarter. En kanotfärd från stationen till *Ruovesi* tar i anspråk 4 dagar.

Under följande håll till *Töysä*, 170 km, öfverskrider tåget utan märkbar stigning *Suomenselkä*, som utgör gräns för *Satakunta* och *Österbotten* samt fordom åtskilde *Birkkala* och *Storkyrö* socknar. Den resande gör här sin första bekantskap med *Österbotten* i en ännu något kuperad trakt, där odlingen väl under århundraden haft fotfäste, men blott långsamt framskridit. Följer så

Alavo station, 187 km. Här möta åter odlade bygder, de första sedan banan lämnade Orivesi.

Från stationen, i hvars närhet *Rajala* gästgifveri, 2 km till *Alavo kyrka*, belägen vid Alavojärvi, hvars stränder erbjuda anblicken öfver en välodlad trakt. Vid kyrkan grenar sig den från strandvägen vid Nykarleby inåt landet genom Härmä, Lappo och Kuortane dragna vägen i en väg söderut genom Virdois till Ruovesi och Tammerfors och en annan österut genom Åtsäri mot Jyväskylä. Dessa vägar gåfvo under 1808 års krig åt positionen vid Alavo kyrka en stor strategisk betydelse. Efter segern vid Lappo blef den nämnda vägen den linje Adlercreutz med hufvudarmén af de finska trupperna hade att försvara; då äfven de andra truppafdelningarna på stora strandvägen och på den från Gamlakarleby till Jyväskylä vunnit flere framgångar, kunde centern rycka söderut mot Alavo. Här vunno de finska trupperna under Adlercreutz och Cronstedt den 17 aug. en lysande seger öfver den ryska befälhafvaren Kamonski, som nödgades retirera söderut mot Tammerfors. Motgångar på den östra flygeln, på Jyväskylälinjen föranlodde dock snart åter reträtt mot norr, då Alavo lämnades och snart äfven, oaktadt flere segorrika fäktningar i *Kuortane*, hela denna väg, på hvilken trupperna åter samlades i trakten af Nykarleby till det afgörande slaget vid Oravais.

Denna minnesrika reträttilinje till *Kuortane* går först 5 km genom skogsmark och sedan längs den befolkade Lappo ådalen samt *Kuortane* sjös östra strand till *Rasinperä* gästgifveri c. 20 km nära *Kuortane kyrka* (vacker af Gustaf III förärad predikstol, altartaflan kopia af den i Kristinestad; prestgården vackert belägen på Haapaniemi udde). På halfva hållet emellan *Rasinperä* och *Jylhä* (13 km) passeras *Ruona bro*, der grefvo Kamenski med Kulneff på vänstra och Rajevski på högra flygeln på morgonen den 1 september 1808 häftigt, men utan framgång angrep den finska hären under Adlercreutz i dess starka förskansningar emellan *Ruona* och *Takala* byar; rester af batterier och ett par af ryska kulor genomborrade väggar i *Ruona* by visas såsom minnen af det skiftesrika slaget. Vid *Jylhä* är *Salmi slagfält*, dit Adlercreutz, fruktande att kringgåas af fienden, som framryckte i en kolonn från *Karstula* på Alajärvi-vägen och i en på andra sidan af *Kuortane* sjö, under natten drog sig och där han följande dag höll stånd emot Kulneffs och Lukoffs förenade afdelningar, tills en befallning från *Klingspor* i Lappo förmådde honom till återtåg. Efter *Salmi* följer ett skogigt håll till *Toppari*, 15 km, hvarefter vägen fortgår genom den odlade bygden i ådalen till *Lappo kyrka* (15 km). Se IX, C.

Under de följande hållen från Alavo, till *Sydänmaa*, 208 km, vid *Kourasjärvi*, och *Östermyra*, 231 km, genomlöper banan nya vildmarker, i hvilka flacka mossar emellan skogsbackarna vänta på nyodling. Mot slutet af det senare hållet går det redan jämnt ned för backe och just före ankomsten till *Östermyra* utbreder sig för ögat det första stora åkerfältet — en förpost till „*Storkyrö åker*“.

Östermyra, nattstation, förgreningspunkten för *Vasa-* och *Uleåborgs-*banorna, har för resandes härbergerande tvenne järnvägshotell, ett anspråkslösare för 3:dje klassens passagerare, där för 50 p: i snygg och renlig sängplats erhålles, samt ett för 2:dra klassens resande med nattkvarter å 2 mk i nedra och 1: 50 i öfra våningen. Vid restaurationen serveras mat, kaffe, té, vin, öl och läskdrycker; starkare rusdrycker fås icke. Privatrum finnas å *Nygård* hemman, 1 km från stationen.

Östermyra krut- och järnbruk, 3 km sydväst om stationen, genomflytes af *Seinäjoki å*, som med sina talrika forsar och skogbevuxna stränder här gör ett behagligt afbrott i det enformiga österbottniska slätlandet. Bruket an-

lades 1798 af kommerserådet Abraham Wasastjerna för förädling af inhem-ska sjö- och myrmalmer, men då tillgången på dessa råmaterial var ringa i den kringliggande trakten, baserades järntillverkningen snart utslutande, såsom vid öfriga järnbruk i sydvästra Österbotten, på förädling af svenskt tackjärn. Anläggarens son, brukspatron Gustaf Adolf W. anlade 1825 krutbruket, hvilket ända till år 1873 var det enda i landet. Under vissa perioder, såsom under orientaliska kriget 1854—56 samt då kanal- och järnvägsbyggnader gifvit anledning därtill, har kruttillverkningen här varit mycket betydande. Den sistnämdes son, brukspatron Gustaf August W. har förstorat brukets jordareal, så att det nu utgör en af landets största jordlägenheter och kan föda 500 mjölkande kor, utom ungnöt, hästar m. m. (godset tillh. nu lifvörsäkringsbolaget Kaleva). Invid bruket ligger *Seinäjoki kapellkyrka*, förändrad därtill från ett f. d. krutmagasin, 1862.

Från Östermyra (gästgifveri nära stationen) går landsväg genom *Ilmola*, *Kurikka*, *Kauhajoki* och *Bötom* öfver vidsträckt odlade fält till *Kristinestad*, se IX, B, 3.

Järnvägen till Vasa se IX, A, 1, Uleåborg se IX, C, 1.

VI. Mellersta Finland.

(Päijänne vattenområdet.)

Det vidsträckta område, hvars otaliga sjöar i mäktiga stråtar samla sin vattenmassa i Päijänne för att därifrån genom den ståtliga Kymmene älf utgjuta densamma i Finska viken, erbjuder icke mindre för turisten insjölandskapets hela fågring än för sportsmannen den fiskrika forsens alla behag. De jämförelsevis föga utvecklade kommunikationerna i det inre af området hänvisa turisten till att anlita båt eller att färdas till fots, i händelse han vill grundligt lära känna dessa trakter.

Här har kanotroddaren ett särdeles angenämt fält för vidsträckta turer fulla af behag.

Det är isynnerhet områdets norra socknar, de beprisade Saarijärvi och Viitasaari, hvilka äro egnade att till sig locka turistströmmen. För sportsmannen skall en längre vistelse i dessa nejder lämna i minnet tillfredsställelsen af god fångst. Tillfälle till sommarbostad för längre uppehåll i trakten vinnes med lätthet; gästgifverierna äro i allmänhet snygga; kan turen icke så afpassas, att logis sökes i gästgifverierna, ehålles kvarter jämväl i bondgårdarna, i hvilka enkel kost och dragligt nattläger lätt vinnes. — Sportsmannen bör medtaga nödiga fiskredskap, då fullgoda lax- och forellspön icke stå att lånas eller köpas.

Centralpunkten i detta område är Jyväskylä stad, till hvilken de viktigaste trafiklederna gå öfver Keuru station på Vasabanan och öfver Lahtis. Från Jyväskylä

leda flere vägar till Saarijärvi och Viitasaari äfvensom västerut till stationer på Kuopiobanan. För turisten i kanot utgöra dessa stationer de lämpligaste utgångspunkterna för färder väster och söderut i det att turen då går med strömmen i vattendragen. — I områdets södra del är Heinola stad hufvudpunkten.

Den för en färd behöfliga tiden beror af fortskaffningsmedlet. En tur från Lahtis till Jyväskylä och därifrån till Viitasaari samt vidare till någon station på Kuopiobanan göres på 4 à 6 dagar, om längre uppehåll icke medräknas. Öfriga linjer tvärs genom området taga ungefär lika tid i anspråk. Kostnaderna för kost och kvarter kunna i medeltal beräknas till 1:50 per dygn.

Följande program, angående hvilka närmare detaljer nedan framställas, må här föreslås:

1:o Keuru station—Jyväskylä—Viitasaari—Suonnejoki vid Kuopio banan eller Tuovilanlahti i Maaninka; 4 à 6 dagar.

2:o Lahtis—Jyväskylä, fortsättning som ofvan; 4 à 6 dagar.

3:o Lahtis—Heinola—Kymmene älf; 2 à 4 dagar.

4:o *För kanotister:*

a) Suonnejoki station vid Kuopio banan—Viitasaari—Laukas—Jyväskylä eller ock Rautalampi—Jyväskylä och vidare antingen till Heinola och utför Kymmene älf till Kotka eller från Padasjoki västerut till trakterna mellan Tammerfors och Tavastehus.

b) Från Haukivuori eller Otava vid Kuopiobanan genom Mäntyharju och därifrån antingen österut till Savitaipale och in i Saima eller ock åt söder utför Kymmene älf till Kotka.

c) Lahtis—Heinola Kymmene älf—Kotka.

d) Lahtis—Padasjoki och därifrån västerut längs vattendragen mellan Tammerfors och Tavastehus.

A. Keuru—Jyväskylä—Saarijärvi—Viitasaari.

1. *Keuru—Jyväskylä.* Från Keuru station (se sid. 183) 17 km landsväg till Keuru kyrka (se sid. 181). Härifrån 35 km landsväg öfver landtäsen mellan Keuru och de västerut till Päijänne flytande vattnen; vägen enformig, utom i trakten af *Petäjavesi kyrka*, där sjöar lifva landskapet.

Från Keuru finner turisten, som önskar lära känna ödemarksnaturens fulla enslighet, en väg motsvarande sådana önsknningar genom *Multia* socken till *Saarijärvi*. Denna sträcka, som till stor del går genom skogstrakter orörda af odlarens hand, är c. 70 km lång. Ang. Saarijärvi se nedan 188.

2. Jyväskylä stad med omgifningar.

Ankomst: med ångbåt till kajerna alldeles i staden; hyrkuskar möta.

Hotell: *Societetshuset*, *Hotell Wahlgren*, hvarmed gästgifveri är förenadt.

Restaurationer å nämnda hotell samt sommartid i *Strandparken*.

Bad: Simhus och badhus för varma bad finnas.

Hyrkuskar: taxa inom staden 25 p.; för timme 1: 50; för längre utfärder enligt aftal.

Banker: filial kontor af Finlands bank, Föreningsbanken och Nordiska aktiebanken.

Telegraf; Telefon inom staden och till omnejderna, ända till Viitasaari.

Ångbåtar till Lahtis och Heinola med anlöpande af ett stort antal bryggor vid Päijänne, dessutom ångslupar för lokaltrafik; angående dessas turer hänvisas till annonser i de lokala bladen, i hvilka jämväl ingå turistlistor för båtar på Viitasaari vattnen.

Jyväskylä stad, privilegierad år 1837 är regelbundet bygd, belägen på en slätt vid stranden af *Jyväsjärvi*, hvilken sjö genom en smal passage, *Äijälä sund*, står i förbindelse med Päijännes nordligaste fjärd. Staden, som är i raskt framåtgående, har inemot 3,000 invånare. I arkitektoniskt afseende företer Jyväskylä intet anmärkningsvärdt; midt i staden ligger kyrkan, af sten, och i dess södra del den byggnadskomplex, som inrymmer folkskollärare och lärarinne *Seminariet*. I Jyväskylä finnes ett fullständigt klassiskt lyceum, ombildadt af det år 1853 här upprättade första finskspråkiga elementarläroverket, samt en fullständig fruntimmersskola. — Ofvanom kajerna är den nätta *Strandparken* anlagd. Ifrån den här uppförda paviljongen, med restauration, god utsikt öfver de närmaste omgifningarna. — På norra sidan af staden höjer sig *Syrjänharju*, med utsiktstornet *Ihantola*, hvarifrån tilltalande vy öfver staden och kringliggande nejder. I tornbyggnaden servering af kaffe, läskdrycker m. m.

Omgifningarna. Till *Lohikoski*, det vackraste stället i närheten af Jyväskylä, kommer man sommartid på två sätt: längs landsvägen ungefär en kilometer genom norra tullen, förbi begravningsplatsen, eller sjövägen med båt från Jyväsjärvi till Tourujoki å och längs denna ända upp till *Lohikoski* (från staden kan roddare erhållas). Sjövägen är väl dubbelt så lång, men bör föredragas. Halfvägs på den lugnt flytande Tourujoki färds man under en bro, och till höger har man *Tourula* läderfabrik, (egare kommerser. J. Parviainen). Ett stycke längre fram den på vänstra åbrådden belägna begravningsplatsen. Å *Lohikoski* finnas en gryn- och mjölkvarn, samt *Kangas pappersbruk*. Med *Lohikoski* äro trenne landtgårdar, *Kangas*,

Koskenpää och Leppänen, förenade (hvilka alla likasom de industriella inrättningarna tillh. ett aktiebolag). Från Lohikoski kan man längs ån fortsätta färden till *Palokkajärvi*.

Till *Haapakoski* kommer man såväl med båt som med en liten ångbåt (»Vellamo»). Vid *Haapakoski*, som för det norrifrån kommande vattnet från Leppävesi till Päijänne, fins en förenad ång- och vattensåg (eges af Finland Wood Company) samt en björksåg (egare hr T. & J. Salvesen). Strömmen har tre forsar: Öfra, Mellersta och Vaaja fallen. Mellersta och Vaaja fallen äro ett stenkast från hvarandra. Öfra fallet ungefär 1 km ofvanom dessa. Denna sträcka är utmärkt vacker med sina dystra, skogbevuxna stränder; båtfärd lönande. Är man försedd med drag, har man dessutom hopp om god fångst. Lax, forell m. m. fins i ymnighet, hvarför man sommardag aldrig saknar fiskare här. Turisten erhåller vaksamme och vane roddare i närheten af sågarna och i synnerhet vid Vaaja, där, på strömmens östra strand, torparen Juho Ahonen hela sommaren om, hvilken tid som helst, är villig att med sin hustru ro »herskap» på strömmen och anvisa dem goda metställen. — I närheten af forsarna höjer sig *Kanavuori*, hvarifrån en särdeles anslående utsikt öfver nejden.

På vägen söderut från Jyväskylä, 4 km, kommer man till *Ronninmäki*, Vasa läns högsta kulle, med vidsträckt utsikt. Denna höjd ligger till höger om vägen; till vänster *Pumperi* gård, där enkel kost samt vägvisare till *Ronninmäki* erhålles.

Förutom de här nämnda punkterna finnas ännu flere mål för lönande utfärder i omgifningarna såväl till lands som med båt.

3. *Från Jyväskylä till Saarijärvi* är den kortaste sträckan c. 60 km längs langsvägen genom *Uurais* socken, kyrkan 40 km från Jyväskylä. Denna linje, som till stor del går genom föga odlad skogsterräng, erbjuder ringa intresse. En något längre, men mera omväxlande väg är den genom *Laukas socken* (se sid. 192) antingen landsväg c. 80 km eller ock med båt till *Änekoski*, (sid. 193), hvarifrån c. 8 km fortsatt båtfärd till någon punkt (Mötönen eller Apaala) på Saarijärvi vägen.

**Saarijärvi* genom Runebergs diktning bekanta socken företer hela den dystra, allvarliga naturskönhet vi genom skalden lärt känna hos denna nejd. Djupa skogar, mörka skogssjöar, här och där ett ensligt hemman vid foten af en ås med vidsträckt ödemarksutsikt. Ett vänligare, kultiveradt intryck gör den vackert belägna *kyrkobyn*, där turisten med lätthet finner godt herberge.

Från Saarijärvi leder en väg åt nordväst genom *Karstula*, *Perho*, *Vetil*, *Kaustby* och *Nedervetil* till *Gamlakarleby* 175 km; denna väg går genom ödsliga bygder, hvilka först i *Vetil* ändra natur, hvarefter vägen följer en odlad ådal.

År 1823 vistades J. L. Runeberg såsom informator å *Kalmari* gård i socknens nordvästra hörn, 18 km från kyrkan, samt någon tid å *Kolkantahti* 7 km från kyrkan, båda vid vägen åt *Karstula* till.

Invid nämnda landsväg finner man på flere ställen förskansningar och löpgrafvar från v. Fieandts ödesdigra återtag sommaren 1808. Efter den finska arméns framgångar i norra Österbotten, sände Adlercreutz en trupp under v. Fieandt för att försvara den från *Gamlakarleby* till *Jyväskylä* ledande vägen. Ansatt af en öfvermäktig fiende nödgades emellertid F. efter

ett segt motstånd och trots synnerlig tapperhet draga sig tillbaka, hvilket hade till påföljd, att Adlercreutz framgångar vid Alavo (jmf. sid. 184) blefvo utan resultat och hela armén måste retirera.

4. *Från Saarijärvi till Viitasaari* är landsvägen c. 55 km, äfven den ödslig. — För turisterna är därför skäl att vid *Kolari*, c. 35 km från Saarijärvi, utbyta landsvägen mot vattenvägen öfver *Vuosjärvi*, en på naturskönhets rik båtfärd. Härvid passeras den forell- och laxrika *Huopana fors*, utför hvilken man i båt kan fortsätta till *Muurue*, hvarifrån man kommer till *Keihärinkoski*. Ät fortsättningsvis en intresset uppehållande båtfärd till den c. 20 km aflägsna kyrkoby. — Särskildt att rekommenderas är denna sista sträcka om söndagen, då allmogen i sina långa kyrkobåtar begifver sig till gudstjensten.

**Viitasaari*, målet för färden, är en af det inre landets herligaste socknar, genomskuren som den är af den vattenrika *Keitele-stråten*. Mellan stråtens olika sjöar störtar vattnet utför mäktiga forsar. På Keitele sjö (se sid. 193) vackra båtleder. Ett lönande fiske (forell, gös, m. fl., i synnerhet i augusti och september) i forsar och sjöar.

Kyrkoby, med naturskönt läge vid Keiteles strand på en udde, är väl bygd. Herberge och kost erhållas utan svårighet i någon af de många snygga och välförsedda gårdarna äfvensom å gästgifveriet. Från byn leder landsvägen öfver *Haapasaari*, å hvilken den nya år 1877 bygda kyrkan står. Kyrkoholmen är med stenbroar förenad med fasta landet. Just vid sundet på kyrkobyns sida finner man i en välvårdad park ett enkelt monument med inskriptionen: Tässä syntyi Henrik Gabriel Porthan. — *Kyrkan* med altartafla af Ekman (1849); från tornet orienterande utsikt. Vidsträcktare är den vy, som erbjuder sig från *Halkovuori*, på västra sidan midt emot kyrkan. Icke mindre anmärkningsvärda äro utsiktorna från det närbelägna *Savivuori* och *Kulmavuori*, m. fl. Något aflägsnare vid Rautalampi-vägen är *Pamosmäki*. — På flere holmar i Keitele finnas under namnet *lapinrauniot* eller *Hämäläisten kellarit* kända fornlämningar från den förhistoriska tiden.

5. Förutom ofvan redan nämnda tur på vattendragen i Viitasaari äfvensom utfärder på *Keitele* stora, vackra sjö, nedan B 3, är för vännen af en ursprunglig natur att framhållas längre färder till *Pihtipudas* äfvensom västerut till *Kivijäri* och därifrån norrut till *Kinnula*. På dessa turer kan vattenvägen begagnas ända upp mot landtäsen, *Suomenselkä*, som utgör vattendelaren mellan Päijänne vattendragen och det österbottniska älfområdet.

Från Kivijäri och Kinnula går landsvägen öfver vattendelaren in i Uleåborgslän till *Lestijärvi* socken, omkring den lika benämnda sjön, från hvilken *Lestijoki* utflyter i Bottniska viken. Landsvägen fortsättes i ådalen, skär Uleåborgsbanan vid *Ylikannus* station, se IX, C. Afståndet från den nordligaste viken af Viitasaari och Kivijärvi vattnen (Kinnula) till stationen är c. 90 km.

Från Pihtipudas, hvilken undanskymda socken har att uppvisa flere natursköna punkter, leder landsväg åt nordväst öfver vattendelaren in i *Reisjärvi* socken i Uleåborgslän och vidare till *Sievi station* å Uleåborgsbanan, se IX, C. Afståndet från Pihtipudas till stationen är c. 105 km; från den nordligaste viken af Pihtipudas vattnen, *Muurasjärvi*, endast 75 km. — Bland utsiktspunkter i Pihtipudas må nämnas den i närheten af kyrkan belägna *Pihtipudas åsen*, 4 km lång, med herlig utsikt åt båda sidor öfver vackra sjöar.

6. Turisten, som icke vill anträda återfärden från Viitasaari längs ankomstlinjen, har valet mellan flere vägar. Ingår i programmet att besöka de ofvan 5 berörda trakterna norr om Viitasaari, uppnås järnväg vid någon af de nämnda stationerna. Afses en färd österut eller åt sydost för att vinna anknytning med Kuopio-banan, väljes någon af de nedan E behandlade linjerna.

B. Lahtis—Jyväskylä—Saarijärvi—Viitasaari.

1. *Lahtis—Jyväskylä*. Regelbundna ångbåtsturer de flesta dagar i veckan underhålla trafiken på denna för inlandet viktiga vattenled. Från *Vesijärvi* brygga invid Lahtis (sid. 125) styr ångbåten ut på det vackra, af betydande höjder omgifna, holmrika *Vesijärvi*, till h. synes *Muhkula* egendom (tillh. häradshöfd. W. von Hansen), till v., ehuru ej synlig från farleden, ligger *Hollola* sockens kyrka; efter 25 km *Anianpelto* kanal, gräfd genom det smala och låga näs, som skiljer *Vesijärvi* från *Päijänne*.

Vid kanalen synas några villor (tillh. professor Danielson och prof. Lang). Vägen åt väster, 6 km till den välbelägna kyrkobyen i Asikkala socken, går längs *Harjunaho ås*; på denna sträcka inemot 2 km från kanalen ett stycke till h. från vägen en höjd, hvarifrån vidsträckt, tilltalande utsikt öfver nejdon.

På fjärden norr om *Anianpelto* delar sig farleden: åt öster till *Heinola* och åt norr genom *Pulkkilansalmi*, där en landsväg från *Asikkala* till *Sysmä* går öfver sjön på en smal, 8 km lång ås, ut på stora *Päijänne*.

Denna väldiga sjö har en längd utsträckning af 130 km i norr och söder och en bredd af icke mera än 20 à 25 km på de bredaste ställena; dess areal är 1,142 kv. Styres den rakaste farleden, framträda strandpartiernas detaljer föga, så att den, som önskar lära känna de kringliggande socknarna, bör begagna sig af de nedan a—c upptagna linjerna och sedan fortsätta med *Jyväskyläbåtarna* från lämplig brygga (t. ex. *Judinsalo*). Af alla båtar på linjen *Vesijärvi—Jyväskylä* anlöpes *Judinsalo*

i *Luhanka* socken, ungefär midt på vägen, samt *Kärkis* i *Korpilaks* socken, hvars kyrkoby erbjuder många vackra vyer.

Från den nordligaste ändan af Päijänne styres genom *Äijälänsalmi* smala passage in på *Jyväsjärvi*, invid hvilken sjö ligger *Jyväskylä stad*, se sid. 187. Inloppet anslående.

Utom af de båtar, som gå hela denna linje, finnes ett antal, som trafikerar vissa kortare sträckor af Päijänne, tillgodoseende lokala behof. Med begagnande af dessa lägenheter, kunna mera omfattande turer kring Päijänne göras. Angående turerna hänvisas till turistor i tidningarna.

a) *Lahtis—Kuhmois*. Från Pulkkilansalmi hålles Päijänne västra strand till *Padasjoki* socken, där det vackra *Kellossalmi* passeras, och vidare till *Kuhmois* sockens kyrkstrand i en långt inskärande vik af Päijänne.

Från Padasjoki kyrka 5 km vattenväg till *Vieru bruk* (stångjärnshammare, tillh. brukspatron v. Fieandt); härifrån c. 10 km uppför smala vattendrag till *Vesijako*, hvilken sjö jämväl har utlopp genom Hauho stråten i Pyhäjärvi invid Tammerfors. Från *Harmoistenlahti*, en vik af Päijänne, 15 km norr om Padasjoki kyrka, är afståndet till *Lummene sjö*, jämväl med utflöde i Hauhostråten endast 2 km. Dessa punkter äro värda beaktande isynnerhet af kanotisten, som från Päijänne sträfvar till sjöarna mellan Tavastehus och Tammerfors; ang. fortsättning af färden hänvisas till sid. 165.

b) *Lahtis—Jämsä*. På denna linje passeras Padasjoki, Kellossalmi och Kuhmois (se ofvan a) och angöras äfven några andra bryggor (*Ruolahti* och *Pihlajakoski*), hvarefter farleden går in i den långa och breda vik af Päijänne, som åt nordväst skär in i landet ända till närheten af *Jämsä kyrka*, uppför Jämsänjoki, utfallande i denna vik, fortsättes till kyrkstranden.

Jämsä kyrkoby i en välodlad trakt, är ståtligt bygd och centrum för en liflig lokaltrafik; godt gästgifveri. Vid Jämsänjoki, 10 km åt norr från kyrkan, ligger *Jämsänköski pappersbruk* och *cellulosafabrik* (tillh. ett aktiebolag).

c) *Lahtis—Tammilahti*. Ändpunkten Tammilahti är en i *Luhanka* socken, på Päijänne östra sida inskärande lång vik.

d) *Lahtis—Sysmä* trafikeras på vissa turer af de på *Jyväskylä* gående båtarna.

Från *Sysmä* eller *Luhanka* anträdades en sidotur till de vattenrika områdena öster om Päijänne, där *Joutsa* och *Gustaf Adolfs* (på finska *Hartola*) socknar erbjuda många partier af intresse för naturvännena. (Se äfven nedan VI F, a.

2. *Jyväskylä—Saarijärvi—Viitasaari* se ofvan sid. 188.

3. *Jyväskylä—Äänekoski—Viitasaari.*

Den bekvämaste vägen från Jyväskylä till *Äänekoski* vid Keitele, hvarifrån färden fortsättes med ångbåt till Viitasaari, är landsvägen till *Laukas kyrkoby*, 27 km, hvarifrån ytterligare 32 km till *Äänekoski*. Från *Laukas* kan äfven fortsättas landvägen till *Sumiais*, hvilken sockens kyrkostrand jämväl anlöpes af de båtar, som trafikera linjen *Äänekoski—Viitasaari*. Dessa vägar erbjuda dock jämförelsevis föga af intresse, hvarför de af naturvännen utbytas mot den särdeles intressanta vattenvägen med anslående inlandstaflor, holmbeströdda sjöar, brusande forsar, och åsar med vidsträckt panorama öfver den vattenrika omnejden. För båtfärderna finnes i allmänhet ingen taxa, hvarför öfverenskommelse bör göras. Prisen något varierande, dock för det mesta måttliga.

Angående sträckan *Jyväskylä—Haapakoski* se ofvan A. 2 sid. 188. Vid *Haapakoski*, där gränsen till *Laukas* socken passeras, hyres båt för den c. 10 km långa färden öfver det på holmar rika *Leppävesi* till *Vuonteen-salmi* och *Kuhankoski*, där landsvägen från S:t Michel går öfver sundet, vid hvilket ligger kronobostället *Pernasaari* (arrend. af fru R. Enckell), på hvars mark några höjder med tilltalande utsikt äro belägna. Efter ytterligare c. 6 km färd öfver *Torronselkä* uppnås mellersta Finlands mäktigaste fors *Kuhankoski*, invid hvilken, bakom en lummig björkdunge, *Laukas* kapellansboställe *Harhala* ligger. Vid *Kuhankoski* tages en ny båt för den c. 4 km långa sträckan öfver *Laukkavirta* till *Laukas kyrkoby*. Godt herberge erhålles hos handlanden J. Luukkonen mot måttliga pris äfvensom å det 5 km från kyrkobyen norrut belägna gästgifveriet *Kärkkään-Uustalo*.

Kyrkobyen prydes af den ståtliga kyrkan med ett godt orgelverk och altartafva af R. W. Ekman. Nedanför kyrkbacken ligger prostgården *Pellosniemi*, i en med naturens skönhet sällsynt rikt gynnad omnejd. Midt emot *Pellosniemi* tvärs öfver den 1 km breda *Saraavesi* ligger *Saraakallio*, vid hvars fot förenas de vattenrika *Saarijärvi*-, *Viitasaari*- och *Rautalampi*-stråtarna, för att utmed den nyss beskrifna vägen i en gemensam stråt fortsätta sin väg till *Päijänne*.

Från *Laukas* uppnås *Äänekoski* längs den 32 km långa landsvägen, hvilken äfven den bör utbytas mot den vida intressantare vattenvägen. Väljes emellertid den förra, bör man icke underlåta att besö en märkelig bärgs klyfta, *Hitonhauta*, som uppnås på en 4 km lång afväg åt vänster från allmänna landsvägen c. 13 km från kyrkobyen.

Vattenvägen till Äänekoski har att uppvisa måhända de skönaste punkterna i Laukas socken. Till först, efter c. 6 km *Kuusankoski* med det ofvanom forsen belägna *Oitinmäki*, 90 m högt, med vidsträckt och antläende utsikt. Båt för fortsatt färd erhålles, om icke vid forsen, så åtminstone å det närbelägna *Saarikko* (tillh. landthushållaren Y. Ruth). Efter 8 km rodd öfver det vackra *Vatianjärvi* åter en fors, *Kapeakoski*; invid denna en ås med vidsträckt panorama öfver omgifningen; bestigning af åsen lönar mångfaldigt mödan. Står icke båt till buds för de 7 km, som återstå till Äänekoski, beger man sig 3 km till fots till *Louke* gård, hvarifrån man fortsätter till *Äänekoski*.

Kvartor erhålles å *Piilola* gård, (tillh. landthushållaren K. Piilonen), af hvilken med beredvillighet alla upplysningar om trakten lämnas; med vägvisare härifrån uppnår man efter ett par kilometers vandring *Tärttävuori* c. 180 m. höga bärg med vidt omfattande utsikt, som väl orienterar i ortens topografi. — Tillstånd till fiske i Äänekoski erhålles af dess egare herr Piilonen.

Äänekoski—Sumiais—Viitasaari med ångbåt; ang. turer hänvisas till Jyvaskylä tidningar; säkra notiser erhållas äfven hos båtens egare herr Piilonen i Äänekoski.

Närmast Äänekoski är farleden trång, förbi otaliga holmar och uddar; sedan *Sumiais* passerats, uppnås *Keitele* öppnare vatten, öfver hvilka farleden går till *Viitasaari* kyrkoby.

Angående *Viitasaari* och färd därifrån norrut se sid. 189.

Keitele, norra Tavastlands största sjö, har en längd af c. 80 km och en bredd af 10 å 16 km; och ett djup som ställvis är 8 å 9 m.; hela vidden öfver 650 kvkm. Sjön är öfverströdd af holmar och delas af flere långt utskjutande bärgiga uddar i olika fjärdar. Fisket här är lönande och utgör för inbyggarene i de kringliggande, af kulturen föga berörda trakterna en viktig näringsgren; isynnerhet spelar fångsten af muikkor, hvilken uppgår till c. 100,000 kg årligen, en viktig roll; muikrommen från *Viitasaari* och *Pihtipudas* har äfven blifvit en viktig handelsartikel, som söker afsättning öfveralt i landet. — På färder i *Keitelenojden* bör turisterna, om tillfälle yppar sig, icke försumma att begagna sig af en tur med någon af de många *kyrkbåtar*, som från byarne vid stränderna styra till kyrkan lördag e. m. eller söndag morgon. Särskildt intresse erbjuder den på återvägen närmast kyrkstranden sedvanliga kapprodden mellan de till något tiotal uppgående båtarna; raskt gripes tag i årorna, 7 å 12 par i hvarje båt, och det bär af med svindlande fart.

C. Lahtis—Heinola—Kymmene älf.

1. *Lahtis—Heinola*. Landvägen, 42 km, går genom *Nastola* socken förbi *Seesta* gård (tillh. general C. Ehrn-